

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ARAMA Elena, GUCEAC Ion, CIOBANU Rodica

CRIZA DREPTULUI ÎNTRE
ASPIRAȚII DEMOCRATICE
ȘI REPERE AXIOLOGICE
[*IN*] EXISTENTE

CARTEA JURIDICĂ

Chișinău, 2023

Monografia este recomandată pentru publicare de Consiliul Științific al USM
(Proces verbal nr.6 din 26.04.2023)

Recenzenți:

CRAIOVAN Ion, doctor în drept, profesor

GRECU Raisa, doctor habilitat în drept

BĂDESCU Mihai, doctor în drept, profesor

Monografia colectivă este elaborată în contextul realizării proiectului instituțional **Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului** (cifra proiectului: **20.80009.1606.15**). Lucrarea conține cercetări științifice realizate în cadrul celei de-a treia etape de proiect și răspunde obiectivelor prioritare asumate.

Cercetările cuprinse în lucrare accentuează caracterul complex al problemelor cu care se confruntă statele în perioadele de tranziție. Un rol definitoriu în asigurarea drepturilor omului și în realizarea modernizării unei societăți este atribuit dreptului, capacității acestuia de a oferi soluții, a dovedi eficiență și de a-și realiza misiunea sa socială. De aceea problema crizei dreptului, manifestată în diversele sale forme, este un subiect care necesită a fi plasat în vizorul cercetătorilor și a profesioniștilor pentru a-și conjuga eforturile în vederea democratizării societății, consolidării statului de drept și creșterii eficienței instituțiilor de drept.

Compartimentele lucrării prezintă o perspectivă complexă asupra fenomenului crizei dreptului, incluzând abordări istorico-teoretice și date empirice de analiză multiaspectuală, însoțite de concluzii, recomandări și soluții.

Monografia este structurată în două compartimente ce includ studii ale cercetătorilor privind: dreptul în calitate de mecanism de reglementare a relațiilor sociale; perspectivele deschise de analiza interdisciplinară a crizei dreptului, dimensiunea istorică a crizei dreptului; modalități de manifestare a crizei dreptului în contextul Republicii Moldova; conflictele juridice de natură constituțională, precum și interdependențele dintre criza dreptului și criza de modernizare.

Responsabilitatea asupra conținutului științific al capitolelor lucrării de față aparține autorilor

---

Descrierea CIP a Camerei naționale a Cărții din Republica Moldova

Arama, Elena.

Criza dreptului între aspirații democratice și repere axiologice [in] existente / Arama Elena, Guceac Ion, Ciobanu Rodica ; Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. – Chișinău : Cartea Juridică, 2023 (Lexon-Prim). – 255 p. : fig., tab.

Bibliogr.: p. 240-255 (213 tit.). – [50] ex.

ISBN 978-9975-163-85-9.

340.1

A 70

MD-2049, mun. Chișinău, str. Pan Halippa 6G/13A
GSM: 0 699 04 555; 0 795 29 555
fax. 022 28 81 78; www.lexon.md
e-mail: lexonprim2001@gmail.com

CUPRINS

Prefață	5	
Suprapunerea crizelor: poate dreptul contribui la depășirea lor? (<i>în loc de introducere</i>)	8	
Partea I.		
CRIZA DREPTULUI: ABORDĂRI TEORETICO-ISTORICE		
Compartiment I. Dreptul în mecanismul de reglementare a relațiilor sociale (GUCEAC Ion)		18
1.1. Dreptul – element fundamental al societății	18	
1.2. Politica statului în domeniul dreptului	31	
1.3. Criza dreptului – o provocare pentru științele juridice	40	
1.4. Criza legitimității și profilul dreptului	48	
1.5. Atitudinea sceptică față de drept – una din premisele crizei dreptului	60	
Compartiment II. Perspective deschise de cercetare interdisciplinară a crizei dreptului (CIOBANU Rodica)		66
2.1. <i>Cutia pandorei s-a deschis?</i> Caracterul manifest al crizei dreptului	66	
2.2. Diferențe de conceptualizare a crizei dreptului și inserarea în realitate	75	
Compartiment III. O privire retrospectivă asupra crizei dreptului (ARAMĂ Elena)		82
3.1. Criza dreptului – consecință a crizei sociale. Aspecte preliminare	82	
3.2. Interacțiunea dintre criza socială și criza dreptului în Evul mediu	86	
3.3. Ponderea factorului uman în depășirea crizei dreptului în perioada modernă și contemporană	96	

Partea II. FAȚETE ALE CRIZEI DREPTULUI ÎN REALITATEA REPUBLICII MOLDOVA

Compartiment IV. Studiul empiric al crizei dreptului

<i>(CIOBANU Rodica)</i>	114
4.1. Contextualizări preliminare ale crizei dreptului și modernizării guvernării	114
4.2. Profilul teoretico-metodologic al studiului crizei dreptului	119
4.3. Atitudini cu referire la eficiența activității instituțiilor de drept	125
4.4. Cum este definită criza dreptului?	132
4.5. Guvernarea și cetățenii <i>versus</i> criza dreptului	142
4.6. Analiza extinsă a rezultatelor obținute	146

Compartiment V. Conflicte juridice de natură

constituțională <i>versus</i> criza dreptului (<i>GUCEAC Ion</i>)	156
5.1 Conflictul juridic de natură constituțională- varietate a conflictelor juridice	156
5.2. Conflictologia juridică de natură constituțională	164
5.3. Particularitățile raporturilor din cadrul conflictului juridic de natură constituțională	167
5.4. Conflictul juridic de natură constituțională și coliziunile în dreptul constituțional	170
5.5. Mijloace de influență a conflictelor juridice de natură constituțională și încetarea lor	178

Compartiment VI. Criza dreptului și criza

de modernizare (<i>CIOBANU Rodica</i>)	185
6.1. Modernizarea guvernării și vulnerabilități generatoare de crize	185
6.2. Factori declanșatori ai crizei: între retrospectivii și prospecții	192
6.3. Sinteza formelor de manifestare a crizei în drept	206
6.4. Piste de modernizare și de depășire a crizei	229

Generalizari	237

Bibliografie	240

PREFAȚĂ

Lucrarea profesorilor **Ion Guceac, Elena Aramă și Rodica Ciobanu**, pune accent pe procesul declinului dreptului în societatea contemporană evidențiind „criza” în care este prins dreptul, încercând, totodată, să identifice cauzele acestui proces, cauze care pot viza: ignorarea fundamentelor legiferării (încălcarea cerințelor sau principiilor de reglementare, uneori în mod deliberat), intruziunea excesivă a guvernului în sfera legislativă, criza regimului parlamentar (prin ideea de reprezentare), incapacitatea statului de drept de a asigura predictibilitatea și inteligibilitatea legii, diluarea principiului ierarhiei privind actele normative din sistemul de drept, ca urmare a dispariției ierarhiei sociale prin încurajarea individualismului cu orice preț.

Rezultatele preconizate în urma cercetărilor teoretice și practice au o mare semnificație în găsirea de soluții pentru regândirea necesară a cadrului de reglementare actual – preponderent național, pentru stabilitatea juridică și securitatea juridică a persoanei, scopuri atât de necesare într-o societate modernă. Astfel, lucrarea are în vedere soluții, precum: creșterea securității juridice prin simplificarea legislativă, prin reducerea reglementării excesive, prin creșterea calității redactării legii, printr-o accesibilitate sporită a legii prin proceduri eficiente de sistematizare (încorporare și codificare), toate cu ajutorul tehnologiei informației.

Luând în considerare cercetările sociologice efectuate de specialiști în domeniu, lucrarea „**Criza dreptului între aspirații democratice și repere axiologice [in] existente**”, oferă o nouă perspectivă asupra studiului realității juridice și a realității sociale, o oportunitate de a investiga și modul în care societatea influențează dreptul, care, la rândul său, este influențat de societate; ea poate fi privită și ca o critică a societății contemporane în întregime, reliefându-se ca o criză structurală (a politicii, culturii, moravurilor etc.) care antrenează atât structura juridică, cât și scheletul unei organizări raționale a societății.

Societatea contemporană se confruntă printre altele, și cu o acută criză a dreptului, fenomen social (normativ) privit din cele două puncte principale de vedere: elaborarea (edictarea) actelor juridice normative – a legii, în sens larg – și realizarea sa, atât în ceea ce privește *respectarea* (conștientă) a normelor juridice de către destinatarii săi, cât și *aplicarea* lor de către organele de stat care au competență în materie.

Doctrina de specialitate trăgea semnale în această direcție cu multă vreme în urmă. Ilustrăm acest lucru făcând trimitere la câteva observații în materie. Astfel, George Burdeau – un cunoscut constituționalist francez – atrăgea atenția, încă din anul 1939, dar și în 1967, că legea începe să piardă din prestigiul pe care îl are, devenind, nimic altceva, decât rezultatul unei proceduri de guvernământ; succedându-se cu o viteză foarte mare, legile nu mai furnizează decât soluții provizorii, ea, legea, pierzându-și caracterele sale tradiționale: normă generală, abstractă și permanentă.

Anii '70 ai secolului trecut, au marcat, de asemenea, discuții serioase pe tema declinului legii¹.

În aceeași ordine de idei, potrivit lui Pierre Mazeaud, fost președinte al Consiliului Constituțional al Franței, „*legea a devenit de fapt, un rit asemenea unei incantații, supraîncărcat de detalii, adesea imprecis, care bate câmpii ... și, deci, ineficace*”. Ea pare să fie tot mai puțin accesibilă cetățenilor și tot mai greu de interpretat de către judecători².

J.C. Bécane și M. Coudere constatau la rândul lor³, existența unei crize a legii generate de inflația legislativă, de creșterea rolului altor surse formale ale dreptului, de lipsa de previzibilitate a legii, de noninteligibilitatea legii moderne.

B. Mathieu⁴ scria despre patologia legii franceze, diagnosticând declinul ei și propunea soluții pentru depășirea impasului.

Astăzi, legea și parlamentul, odinioară magnifice în funcționarea lor sub aspectul reprezentării voinței generale, traversează un proces de relativizare, de scădere a rolurilor lor simbolice și politice⁵.

Într-o abordare relativ recentă, se arată că disfuncțiile actualelor sisteme de drept au cauze mai profunde decât se credea de regulă, fiind vorba de „*dominația unor mentalități defazate față de realitate asupra sistemului juridic, care poate fi tradusă prin recursul aproape patologic la schimbarea legislației ori de câte ori sistemul social se confruntă cu o problemă funcțională...*”⁶.

¹ A se vedea, Ellul J. La crise du droit dans la société moderne. În cadrul Conferinței Școlii Naționale de Magistratură, 17 octombrie 1973.

² În: La loi. Paris: Dalloz, 1994, pp. 61-87.

³ Duminică R. Criza legii contemporane. București: Ed. C.H. Beck, 2014, p.4.

⁴ În: La loi. Paris: Dalloz, 2010, pp. 69-127.

⁵ Bouland Ayoub J., Melkevik B., Robert P. L'amour des lois. La crise de la loi moderne dans les sociétés démocratique. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1996, pp.7-8.

⁶ Dănișor D.C. Democrația deconstituționalizată. București: Ed. Universul Juridic & Ed. Universitaria din Craiova, 2013, p.9. Apud: Duminică R. Op. cit., p.5.

Revenind la lucrarea prefațată, cunoscând problemele actuale, dar și evoluțiile de până acum ale dreptului, prin formula inedită în care au construit-o, autorii acesteia reușesc să surprindă atât prin caracterul vast al conținutului, al perspectivelor teoretice, al metodologiei adoptate dar și al capacității de a se ancora într-o realitate în care tematica abordată poate fi înțeleasă, valorificată și preluată ca studiu de referință în materie. Mai mult, aceasta se prezintă ca un rezultat al unui îndelungat parcurs, care acoperă analiza meticuloasă – de-a lungul multor ani de cercetări – a unui subiect atât de delicat, precum cel analizat. Putem observa, cu ușurință, cum în lucrare se întâlnește trecutul cu prezentul, localul cu globalul, umanul cu socialul, socialul cu politicul și juridicul la un loc. În același timp, concluziile și soluțiile formulate de autori, sunt înaintate și sugerate pentru a fi testate, adoptate și implementate.

Amploarea demersului științific a generat o structurare în două părți bazându-se pe o instrumentație critică riguroasă.

Prima parte, „**Criza dreptului: abordări teoretico-istorice**”, se prezintă ca suport de fundamentare și clarificare. Astfel, sunt dezvoltate aspecte ce trasează cu claritate direcția în care se cere a fi realizată analiza crizei dreptului, ținând cont de reperele istorico-doctrinare și de perspectivele deschise de cercetarea interdisciplinară.

Cea de-a doua parte a cărții, intitulată „**Fațete ale crizei dreptului în realitatea Republicii Moldova**”, se constituie într-o radiografie a modului în care este percepută și se manifestă criza dreptului în plan național și cum aceasta poate marca/bloca modernizarea unei societăți.

Conchidem că lucrarea prefațată se bucură de rigoare, simț și spirit didactic și metodologic, de selectivitate, profunzime și nuanțare, de incursiuni novatoare pe tărâm juridic, motiv pentru care, salutăm apariția acesteia și o recomandăm cu căldură cercetătorilor, studenților, masteranzilor, doctoranzilor, într-un cuvânt, iubitorilor de carte bine scrisă.

17 aprilie 2023,

prof.univ., dr. Mihai BĂDESCU,
membru corespondent al Academiei de Științe Juridice din România
(președinte al Secției de Filosofie, Teorie și Istorie a dreptului),
membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România
(vicepreședinte al Secției Filosofie, Psihologie și Teologie)

**SUPRAPUNEREA CRIZELOR:
POATE DREPTUL SĂ CONTRIBUIE LA DEPĂȘIREA LOR?
(în loc de introducere)**

Cuvântul „criză” a intrat demult și s-a stabilit definitiv în terminologia științelor socio-umanistice, dar și în limbajul cotidian, al profesioniștilor și al publicului larg. Criza pandemică a scos la suprafață vulnerabilități umane și sociale, care imprimă un caracter efemer drepturilor și libertăților fundamentale, iar războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei a readus în atenție problema raționalității umane, a demonstrat lipsa de eficiență a principiilor dreptului internațional, vulnerabilitatea statelor și sistemelor de drept.

Prezentul studiu este o încercare de a analiza esența, particularitățile, factorii declanșatori ai crizei dreptului cu misiunea nobilă de a clarifica concepte și teorii ce țin de domeniul juridic. Preocupările științifice privind elucidarea multidimensională a conceptului crizei dreptului au scos în evidență și au plasat la loc de frunte necesitatea căutărilor soluțiilor viabile de depășire a situației de criză. Pentru a răspunde acestor sarcini a fost făcută o radiografie a dreptului din perspectiva crizei pentru a o defini și pentru a determina eventualele soluții. În acest scop a fost decelată legătura dintre stat și drept, dintre drept și societate, ceea ce reclamă evidențierea trăsăturilor principale ale dreptului: obligativitatea, corelația dintre normele edictate de stat și așteptările societății, legătura inerentă dintre drept și morală, dar care, la rândul-i, determină nu numai imposibilitatea, dar și inoportunitatea pentru drept de a înlocui morală și alte norme sociale. Pentru a realiza definiția crizei autoarea R. Ciobanu pornește de la termenul „criză” ce este perceput și ca o stare în care mijloacele tradiționale de realizare a obiectivelor devin nepotrivite, în rezultat manifestându-se situații și probleme imprevizibile. Criza este indicatorul faptului că o activitate umană poate afecta grav chiar însăși condițiile proprii existenței, punând accent pe imposibilitatea funcționării obișnuite, scoțând în evidență versiuni modificate ale acelor activități și încercări de reacție menite să facă față situației concrete. Starea de criză în drept devine o preocupare majoră pentru state, societăți, indivizi, pentru știință doar atunci când dreptul încetează să-și realizeze misiunea sa socială – de a asigura un minimum de coexistență a indivizilor, societății, statelor.

Ideea de criză a dreptului este interconectată la cea de modernizare, care a fost văzută de unii cercetători nu doar ca purtând semnul plus, aducând beneficii multiple în special în legătură cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale, ci având și unele aspecte negative, ca spre exemplu, creșterea frecvențelor dezastrelor ecologice peste tot în lume. Autoarea Rodica Ciobanu își îndreaptă atenția asupra modernizării ca un mijloc de raționalizare a priorităților și ca o viziune impersonală asupra societății în care drepturile și libertățile sunt valori fundamentale care trebuie protejate. Modernizarea este nu numai un proces ce include acțiuni de îmbunătățire, ci un salt calitativ care realizează tranziția spre o nouă etapă de dezvoltare a societății.

Problema se complică și datorită pluralității aspectelor ce țin de criza dreptului: criza conștiinței juridice, criza legii și a legiferării, tendințe și practici negative acumulate, ce reprezintă amenințări pentru realizarea dreptului în conformitate cu principiul legalității și care pune în pericol funcția de reglementare a dreptului, aspecte dezvoltate în cel de-al doilea capitol al lucrării.

Totodată printre cauzele ce declanșează criza dreptului este indicată tendința de a depăși probleme de natură morală ale societății prin intermediul dreptului și criza științei juridice, care este determinată de incapacitatea acestuia de a face față provocărilor actuale, capacitatea redusă a dreptului de a reacționa prompt și rapid la problemele societății, printre care - creșterea continuă a criminalității și a nihilismului juridic. În contextul dat, o nouă paradigmă a dreptului poate să pună în centrul său schimbările din domeniul social, economic, tehnologic, climatic etc. din ultimii ani pentru a conștientiza necesitatea construirii unei noi trepte de civilizație umană, care să se fundamenteze pe responsabilitate și solidaritate, în care rolul major revine persoanei (fizice, juridice, inclusiv autorităților statului) cu rațiune, cu principii și valori, cu o perspectivă globală pentru a avea o speranță în ziua de mâine. Legătura aceasta dintre responsabilitate, solidaritate duce spre democrație și justiție, care nu înseamnă doar instituții juridice ușor de copiat, ci câteva tradiții mai puțin tangibile, lipsa cărora poate duce aceste instituții la degenerare, uneori chiar inevitabilă acolo, unde societatea nu are percepția generală despre justiție ca despre dreptate.

Vulnerabilitățile omului, societății, statului, comunității internaționale au fost demonstrate într-un mod violent de criza pandemică și de declanșarea războiului de agresiune de către Federația Rusă împotriva

Ucrainei. Desigur că aceste două probleme majore, cu care se confruntă omenirea nici pe departe nu înseamnă că trebuie renunțat la toate valorile pe care umanitatea le-a acceptat și promovat, doar că sunt necesare eforturi suplimentare pentru a face ca aceste valori să fie respectate. Emblematică pare astăzi predicția unui filosof al dreptului din Federația Rusă care într-o lecție publică la Universitatea din Sankt Petersburg în 2019 a enunțat că război nu va fi, că războiul și încălcarea normelor de drept internațional nu pot fi justificate, însăși experiența istorică arată că în astfel de cazuri (război) scopurile nu sunt atinse, iar consecințele – imprevizibile și depășesc (în sens negativ) cu mult așteptările⁷. Desigur, ar fi interesant de aflat, dacă își menține astăzi această poziție, pe care, nu este exclus (este o posibilitate, nu o certitudine), s-o fi abandonat în legătură cu politica statului rus de a pedepsi pe așa numiții agenți străini, adică pe toți cei ce nu aprobă războiul de agresiune al Rusiei sub denumirea de „operațiune militară specială”.

Centrul de greutate în literatura autohtonă privind criza dreptului se plasează în domeniul justiției, atât ca formă de structuri organizatorice și activități specifice ale celei de a treia putere în stat, cât și în sensul de dreptate, căci acestea sunt repere și principii în realizarea modernizării guvernării axate pe protecția drepturilor omului, dar concomitent sunt și principii ale buneii guvernări. Deși în mod frecvent reprezentanții acestor profesii dau vina pe cadrul normativ inadecvat, o cercetare a condamnărilor Republicii Moldova la CtEDO a demonstrat că, de fapt, nu cadrul legislativ este de vină, ci calitatea proastă a rezultatelor activității judecătorilor și procurorilor. Deci despre criza unei instituții, unei structuri, unui domeniu se poate semnală nu numai în cazul în care acestea nu funcționează, ci și atunci când ele funcționează defectuos și își pierd legitimitatea. În acest sens perspectiva critică asupra realității este perspectiva înțelegerii diferenței dintre ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie, dintre modul în care se realizează în practică activitatea unei instituții și modul în care realmente ar trebui să funcționeze. De asemenea în criză se află și știința juridică, cunoașterea și cercetarea, la nivel național s-au inițiat reforme prin care institutele de cercetare au fost incluse într-un proces amplu de modernizare și reformare în vederea creșterii eficienței și a impactului practic, proces care este încă prematur de apreciat.

⁷ Savenkov A. N. *Filosofia prava i globalihii krizis sovremennosti*. SPb, 2019, p.20.

În procesul de legiferare – de asemenea se prefigurează o situație de criză. Printre cauzele ce contribuie la decăderea legii, indicate de autori din România, pot fi identificate și la noi: mediocritatea normelor juridice, lipsa de stabilitate și previzibilitate a legii, lipsa de claritate, cauze politice și sociale; utilizarea politică a legii, ineficacitatea și disfuncționalitatea, crize instituționale (criza statului de drept, criza parlamentarismului; iar printre cauzele de natură culturală: formalismul juridic excesiv, amplificarea individualismului, distrugerea conceptului de solidaritate). Ultimele două cauze menționate interacționează de o manieră specifică la o populație, căreia decenii la rând i s-a impus colectivismul, iar în prezent s-a permis individualismul care este perceput în mod eronat de multe persoane și interpretat ca fiind în opoziție directă cu interesele comunității fie la nivel central, fie local, astfel încât asistăm la o trecere bruscă de la o extremă la alta, situație ce este una contraproductivă pentru coeziunea societății.

În primul rând, legitimitatea procesului legislativ este afectată de graba cu care sunt adoptate unele legi, insuficienta participare publică, lipsa de reglementare a unor domenii, dar și vice-versa - excesul de reglementare. În sens negativ influențează multiplele modificări, cârpeli, dar și neconcretizarea unor drepturi ale persoanei, în special în contextul crizei pandemice și a situației excepționale. Este necesară o muncă de sistematizare mai intensă, în care să se pornească de la ierarhia normelor, respectarea principiilor generale ale dreptului și astfel să fie ameliorată situația sistemului legislativ, în care reglementările juridice din Găgăuzia, de exemplu, să fie în concordanță cu Constituția și să se încadreze organic în sistemul dreptului Republicii Moldova. Dreptul este parte a culturii unui stat, de aceea neconcordanța între norme și valorile acceptate de societate contribuie la aprofundarea crizei dreptului, cu atât mai mult cu cât uneori dreptul este perceput ca un mecanism de luptă împotriva crizei, dar nu are cum să realizeze această sarcină, când el însuși este în criză.

Întrebarea care se pune este dacă criza dreptului este alimentată de dezvoltarea normativ-juridică mai rapidă decât o pot percepe membrii societății sau dezvoltarea societății este mai rapidă și ea (societatea) reclamă schimbări legislative? La această întrebare se prefigurează un început de răspuns, vizând dimensiunea istorică a crizei. Nu trebuie lipsit

dreptul de istoria sa, conchidea autorul G. Berman, istorie, care demonstrează complexitatea conceptului de criză a dreptului, dar și factorii declanșatori. În general criza socială atrage după sine și o criză a dreptului, în sens invers documentele istorice nu permit formularea unei concluzii categorice, deși nu este în totalitate exclus, dovadă circumstanțială poate servi adoptarea actelor normativ-juridice de către regimurile comuniste atât în RSSM, cât și în România care au dus la schimbări bruște de valori și la o criză existențială a omului și a societății. Ele sunt interconectate, fiind asimilate unui pericol, stare de incertitudine, când sunt puse la grea încercare valorile unei societăți și însăși supraviețuirea fizică, morală, etnică devin problematice.

Printre factorii care explică apariția situațiilor de criză, inclusiv a dreptului, pot fi numite două grupuri: factori externi și factori interni. În perioada medievală au prevalat factorii externi, determinați de instaurarea dominației otomane și impunerea unor obligații (economice, politice) Principatelor Române, îndeplinirea cărora ducea la sărăcirea în masă a poporului, în primul rând, a țăranimii, majoritară în acele timpuri. Fundamentele juridice ale relațiilor dintre guvernanți și guvernați se erodau, rolul dreptului ca premisă de reglementare se diminuea, iar domnitorii apelau tot mai mult la soluții extreme, reducând drastic acea rezervă de compromis între interesele divergente, care a fost caracteristică dreptului vechi cutumiar românesc – Legea țării. Dovadă a acestui fenomen sunt implementarea unor politici fiscale și sociale dure în timpul dominației otomane în Principatele Române, spre exemplu, prevederile reformei judiciare de 40 de ani din Moldova medievală (1588-1628)⁸.

În perioada modernă, după dobândirea de către România a statutului de țară independentă, importanța primordială printre factorii ce au atras crize sociale și deci și crize ale dreptului au fost factorii interni, deși nu au lipsit și implicații externe. Printre factorii interni s-a evidențiat lipsa de voință a clasei politice în vederea soluționării problemelor majorității populației, pentru că această soluție le-ar fi pus în pericol propriile interese. Totuși clasa politică a fost nevoită să inițieze unele reforme, căci alternativa au fost acțiunile violente – apogeul fiind atins de răscoala din 1907, astfel încât nu a mai fost posibilă menținerea vechii stări de lucruri și au

⁸ Aramă E. O privire retrospectivă asupra crizei dreptului. În: Criza dreptului între aspirații democratice și fundamente valorice [in] existente. Chișinău: Cartea juridică, 2023.

fost adoptate legi (legea rurală a lui A. I. Cuza, a regelui Ferdinand), care la început au dat rezultate pozitive, apoi greutățile s-au multiplicat până când după cel de-al doilea război mondial regimul comunist din Uniunea Sovietică a impus modelul său de soluționare a crizei prin alte crize – cele legate de colectivizare și privare a țaranului de minimul de libertate în gestionarea propriului destin. În situația respectivă s-a consolidat starea de neconformitate dintre prevederile normelor juridice și necesitățile reale ale vieții, valorile acceptate de societate.

Experiența istorică ne demonstrează că o criză a dreptului poate fi rezultatul unei crize sociale, că în temei crizele s-au soluționat prin reforme, acest fapt a demonstrat potențialul progresiv al dreptului, dar unele din acele reforme au fost întârziate ori limitate, ceea ce a adus grave prejudicii societății. Depășirea crizei se poate face prin intermediul dreptului, procedând la apel pentru consens în societate, renunțarea la violență, în special fiind de neconceput – violența și forța brută.

În contextul crizei dreptului un loc aparte ocupă problema legitimității dreptului, instituțiilor de elaborare și aplicare a dreptului, căci legitimitatea validează starea de ordine socială în care principiile și normele consensual asumate funcționează cu o eficiență satisfăcătoare pentru binele public. Legitimitatea are ample semnificații, atât legale, cât și de justificare a acțiunilor (politice, juridice) acceptabile social, în care se regăsesc norme ce asigură ordinea în societate, și ea în mod direct va fi cea care va semnifica expresia încrederii cetățenilor în instituții de drept.

Legitimitatea implică toleranță, dialog, adică este vorba de un proces, în care textele normativ-juridice și discursurile autorităților statului sunt analizate în mod critic pentru a sesiza legătura textelor cu practica socială.

Pentru depășirea crizei de legitimitate sunt necesare acțiuni de reformare, modernizare de creștere a eficienței și performanței, de aplicare consecventă a cadrului normativ, dar și acțiuni mai ample de schimbare a percepției societății.

Reactualizarea subiectului dimensiunii axiologice a dreptului pentru a avea rezultate palpabile, consideră Rodica Ciobanu, trebuie să pornească de la abordarea dreptului în termeni valorici, o importanță deosebită o au actorii implicați în realizarea dreptului. Considerând dreptul ca un răspuns la nevoile valorice ale persoanei /omului, aceste nevoi trebuie

reflectate în drepturi și îndatoriri. Și în final (după enumerare, nu după importanță) - abordarea justiției centrate pe om, atât ca proces, cât și ca finalitate⁹.

Un termen relativ puțin solicitat în doctrina autohtonă a dreptului constituțional și care trebuie valorificat este cel de conflictologie, consideră autorul Ion Guceac, căci semnificația teoretică a unei astfel de abordări constă în posibilitatea eliminării conflictelor cu instituțiile statului, dreptul fiind una dintre ele și, în consecință, examinarea conflictelor se va produce nu într-un spațiu social abstract, ci într-o legătură reală cu instrumentele și mecanismele juridice existente. Autorul califică conflictul juridic de natură constituțională drept o varietate de conflict juridic care reprezintă o confruntare în interacțiunea politică și juridică a subiecților de drept constituțional, care se reflectă în acțiunile reglementate de normele de drept constituțional cu privire la recunoașterea, satisfacerea, protejarea intereselor, nevoilor, scopurilor lor, care sunt valoroase din punctul de vedere al semnificației lor sociale. Diverse conflicte apar în relațiile dintre autoritățile publice centrale și organele de autoadministrare locală, cum ar fi de exemplu, cele dintre Guvern și Bașcanul Găgăuziei, dintre Guvern și Primarul general al municipiului Chișinău etc. Nu trebuie confundată noțiunea de conflict juridic de natură constituțională cu cea de coliziune constituțională, căci dacă o coliziune constituțională este o contradicție exclusiv normativă, atunci în spatele conflictului constituțional se află întotdeauna anumite persoane, care personifică o autoritate publică, sau o anumită instituție ori partid politic, inclusiv și relațiile dintre ele¹⁰. Conflictul juridic de natură constituțională este în cele mai dese cazuri generat de motive politice și deseori, poate coincide cu un conflict politic.

Pentru ca dificultățile legate de conflictul de natură constituțională să fie depășite, un conflict politic are nevoie de a fi înzestrat cu proprietăți juridice. În cazul în care are loc transformarea unui conflict politic într-unul juridic, acesta devine un fel de logaritm juridic de juridicizare a conflictului, aducându-l la o formă care implică o modalitate normativă de interpretare, calificare, soluționare și depășire a acestuia.

⁹ Ciobanu R. Criza dreptului și criza de modernizare. În: Criza dreptului între aspirații democratice și fundamente valorice [in] existente. Chișinău: Cartea juridică, 2023.

¹⁰ Guceac I. Dreptul în mecanismul de reglementare a relațiilor sociale. În: Criza dreptului între aspirații democratice și fundamente valorice [in] existente. Chișinău: cartea juridică, 2023.

Juridicizarea unui conflict politic este posibilă și poate fi pusă în aplicare în următoarele condiții, consideră academicianul Ion Guceac:

- Abordarea conflictului respectiv din punct de vedere a legislației în vigoare, aplicând metode și instrumente juridice;
- Luarea în considerare, calificarea și evaluarea părților implicate în conflict ca subiecți de drept independenți, cu statut juridic egal și cu propriile interese;
- Perceperea, exprimarea, interpretarea și solutionarea conflictului ca pe un litigiu de drept între subiecții de drept respectivi;
- Existența unei ordini de drept adecvate (cu norme de drept, instituții juridice, proceduri etc.) care să asigure și să garanteze mecanismul de soluționare a conflictului și respectarea deciziilor de către toți subiecții implicați¹¹.

Realizarea cercetărilor cu referire la criza dreptului, discutarea posibilelor soluții pentru depășirea ei este o dimensiune ce s-a profilat și impus în contextul unei cercetări mai ample cu referire la identificarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului, iar răspunsul la criză trebuie să fie multilateral/polivalent, statele să fie solidare, iar persoanele - responsabile. Accentuăm, că în prezentul studiu s-a analizat problema crizei dreptului în raport cu mai multe aspecte care s-au profilat pe parcursul ultimilor ani de realizare a cercetărilor în cadrul priorităților proiectului *Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului*, dar și contextul problemelor majore cu care se confruntă mediul profesional, instituțiile de drept și Republica Moldova în realizarea reformelor sistemului judecătoresc, în procesul de aplicare a dreptului și cel căutare și de identificare a soluțiilor benefice modernizării, consolidării statului de drept și democratizării. În context național, problematica crizei dreptului s-a dovedit una prioritară în contextul obiectivului asumat în vederea identificării mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului.

Conexiunea dintre abordarea teoretică și practică a indicat că impedimentul principal în dezvoltarea bunei guvernări și consolidarea statului de drept este determinat de fenomenul cu multiple fațete (lipsă de profesionalism, ineficiența instituțiilor de drept, lipsa de integritate etc.) al stării de criză. Relevantă este și starea de insatisfacție pe care o exprimă

---

¹¹ Ibidem.

cetățenii privitor la activitatea instituțiilor de drept, formulând sugestii referitor la redresarea situației, pe primul loc fiind pus subiectul profesionalismului funcționarilor și a integrității acestora.

Renumitul autor F. Fukuyama accentua că subiectul drepturilor omului „nici pe departe nu este unul ce a fost epuizat, și trebuie să revenim cu discuții foarte serioase”, asupra acestei probleme, în condițiile societăților actuale în care dezvoltarea tehnologiilor informaționale și a științei ridică multiple subiecte relevante. „Drepturile – sunt fundamentul construcției liberal democratice actuale, cheia către gândirea despre morală și probleme de etică”, avertizând totodată că viziunea asupra omului doar ca obiect al reglementărilor juridice îndepărtează omul de drept, pentru că nu este luat în considerare la adoptarea deciziilor de schimbare a regulilor. Aici se cuvine a aminti regulile pe care J. Habermas le arăta ca necesare pentru ca să existe un dialog real între guvernanți și guvernați:

1. În comunicare poate participa orice persoană în condiții de egalitate cu celelalte persoane;

2. În timpul discuției este interzisă constrângerea în scopul de a ajunge la un consens. Diferența dintre cei aflați la putere și ceilalți nu trebuie să influențeze realizarea consensului;

3. Participanții trebuie să accepte transparența, să explice sincer scopurile și intențiile sale;

4. Participanții la discuție sunt în drept să acționeze doar în baza consensului argumentat și acceptat¹².

Este adevărat că, aceste reguli pot da rezultate bune într-o societate tolerantă, civilizată și instruită, însăși autorul regulilor a subliniat că regulile sale vizează societăți capabile de a lua propriul destin în mâinile sale, utilizând mijloace politice.

Elena ARAMĂ, Rodica CIOBANU

¹² Apud: Aubert Isabelle, Oliver Flugel. Proceduralisme et politique deliberative. La philosophie politique de Jurgen Habermas. Consultat la 30.12.2022. Disponibil: <https://journals.openedition.org/philonsorbonne/152>.

Partea I.

CRIZA DREPTULUI:
ABORDĂRI TEORETICO-ISTORICE

Compartimentul I.

DREPTUL ÎN MECANISMUL DE REGLEMENTARE A RELAȚIILOR SOCIALE

1.1. Dreptul – element fundamental al societății

Din lucrările autorilor care demonstrează încredere în caracterul benefic al progresului am constatat că însăși istoria civilizației este istoria unui progres care a creat „tot ceea ce privim drept caracteristic vieții umane”.¹³ În mare măsură progresul este însoțit de perseverența, dar și de strădaniile oamenilor, înaintarea către un anumt obiectiv fiind însoțită de adaptarea valorilor și așteptărilor acestora la consecințele, deseori imprevizibile, ale procesului respectiv. În mod inevitabil, progresul influențează lumea internă a indivizilor, marchează intelectul acestora, datorită cărui fapt succesul acestui proces poate fi garantat doar printr-un efort uman organizat.

La începutul secolului al XXI-lea relațiile sociale, în diversitatea formelor sale de manifestare, și normele juridice preiau un caracter neordinar. Aceasta se datorează, în mare parte, progresului însoțit de accelerarea timpului social și intensificarea gradului de comunicare ca și factori empirici ai acestui fenomen. La nivel de conștiință socială se încetățenește convingerea că fiecare om are aceleleași drepturi și libertăți ca și semenii săi. O astfel de societate nu este un gen de civilizație formată din consumatori pașnici, ci o civilizație de drept, în care sunt soluționate de comun acord cele mai importante probleme sociale, dar în raport cu litigiile și conflictele sociale, cu interesele și exigențele unor particulari. În același timp creșterea extensivă a procesului de reglementare normativă a relațiilor sociale, este una multidimensională și omniprezentă. Acest proces ori cât de paradoxal ar părea, este determinat de tendința de a menține

---

¹³ Hayek F. Constituția libertății. Iași: Institutul European, 1998, p. 64.

un dinamism social sănătos, de a satisface necesitatea societății în ordine stabilă, în securitate garantată și, prin urmare, dezvoltare durabilă.

Preocupat de „surprinderea” unor reacții „necesare și indispensabile” ale dreptului la „efectele mondializării în curs”, profesorul Mircea Duțu constată existența a diferitor factori de mondializare a dreptului¹⁴. Unul din factorii mondializării dreptului este cel economic, care rezultă din globalizarea intereselor diferitor actori ai relațiilor internaționale. Un alt factor al mondializării dreptului este cel etic, care izvorăște din solidaritatea indivizilor înregistrată la nivel planetar, și care se exprimă printr-o universalitate a valorilor general-umane.

Este știut că omul este un element al universului exterior, iar aspectul cel mai important pentru om în acest mediu îl reprezintă relațiile cu cei care îi seamănă ca natură și menire. Însăși existența umană este „țesută cu reguli, cu norme de diverse naturi ...”¹⁵.

În cazul în care omul vede un beneficiu în aceste relații, indivizii sunt predispuși să se apropie și să se ajute reciproc, aceasta având loc doar grație unei frontiere invizibile, în perimetrul căreia omul și activitățile acestuia se bucură de un spațiu de securitate și libertate. Regula (regulile) prin care este stabilită această frontieră și grație căreia acest spațiu se constituie și se menține este dreptul. În aceste condiții dreptul rămâne a fi condiția indispensabilă pentru funcționarea oricărei societăți, atât în limitele unui singur stat, cât și în procesul interacțiunii omenirii în cadrul relațiilor internaționale. În același timp, dreptul este prezentat ca o „tentativă de disciplinare, de coordonare a relațiilor sociale”¹⁶ în scopul promovării unor valori acceptate de societate, printre care: proprietatea, siguranța și libertatea individuală, dreptatea și echitatea socială etc.

La rândul său, raționalizarea juridică este una dintre formele fundamentale de reglementare a realității obiective, un anumit dat imparțial, fără de care organizarea societății în stat, constituirea firească a instituțiilor sociale este de neconceput. Acest fenomen este atât de profund încât pătrunde literalmente și îmbrățișează întregul „corp” al relațiilor interumane și le conferă ordinea necesară și certitudinea formală.

---

¹⁴ Duțu M. *Dreptul: Între ipostaze teoretice și avatarurile mondializării*. București: Editura Academiei Române, 2014, p. 45.

¹⁵ Varga A. *Constituționalitatea procesului legislativ*. București: Editura Hamangiu, 2007, p. 1.

¹⁶ Dănișor D. C., Dogaru I., Dănișor Gh. *Teoria generală a dreptului*. Ediția a 2-a, București: C. H. Beck, 2008, p. X.

După Jack Goody, viața socială implică pretutindeni o formă sau alta de control asupra gesturilor și comportamentelor oamenilor, toate societățile având coduri de expresie emoțională și de stăpânire a pornirilor corporale¹⁷. John Locke era de părere că „deoarece Dumnezeu l-a făcut pe om o asemenea faptură încât, conform propriei sale aprecieri, nu era bine să fie lăsat singur, l-a pus pe acesta sub imperiul puternicelor obligații ale necesității, convenabilității și înclinației, care să îl împingă spre *societate* ...”¹⁸.

În multe privințe societatea amintește un mecanism comun unitar care însumează o totalitate de elemente, fiecare dintre care are un anumit program pe care trebuie să-l realizeze, ca productivitatea vieții sociale să fie eficientă. Ca societatea să supraviețuească, este necesar de a dezvolta anumite comportamente adaptate cerințelor vieții sociale în vederea soluționării a cel puțin două probleme principale. În primul rând, societatea are nevoie de adaptări pentru a depăși impedimentele (conflicte, contradicții) specifice unor comunități sociale. În al doilea rând, aceste adaptări trebuie să cuprindă un sistem de coordonare a activității membrilor societății. Acesta din urmă presupune existența unei cooperări între membrii grupului fără de care aceștia nu vor reuși să atingă anumite rezultate comune. Această cooperare, după cum se constată în teoria dreptului, implică „intervenția dreptului” care să asigure conducerea și dirijarea comportamentelor, impunându-le ”reguli normative ... programându-le, într-un anumit sens, acțiunile și limitându-le, în temeiul unei rațiuni ce țin de coexistența libertăților ...”¹⁹. Ori, după Friederich A. Hayek „Viața omului în societate .... devine posibilă grație faptului că indivizii acționează conform anumitor reguli”²⁰.

Așadar, pentru ca un grup oarecare de indivizi să formeze un tot, trebuie ca „fiecare dintre acești indivizi să se raporteze la același principiu de organizare, la o lege comună care transcende existența fiecăruia dintre ei”²¹. Conștientizarea de către indivizi a existenței unor standarde ale activității sociale formează așa-numita conștiință socială care reprezintă „su-

¹⁷ Goody J., Goody versus Goudsblom: pour ou contre Norbert Elias?. Polis, Vol. 7, Număr special, 2000. Citat după Mihăilescu V. Povestea maidanezului Leuțu. Despre noua ordine domestică și criza omului. Chișinău: Cartier, 2013, p. 113.

¹⁸ Locke J. Al doilea tratat despre cărmuire. Scrisoare despre toleranță. București: Nemira, 1999, p. 99.

¹⁹ Dănișor D. C., Dogaru I., Dănișor Gh. Op. cit., p. X.

²⁰ Hayek F. Op. cit., p. 167.

²¹ Supiot A. Homo Juridicus. Eseu despre funcția antropologică a dreptului. București: Roseti Educațional, 2011, p. 79.

punerea obligatorie cerințelor sociale exprimate în interzicerea prin legi, moralități, comportament social încuviințat al procedeelelor de acțiuni și idealuri ... precum și normativelor aprobate în societate, care reglementează relațiile între membrii societății”.

În starea lui naturală, omul are două puteri: una de a face tot ce găsește potrivit pentru conservarea lui însuși și a celorlalți în limitele legii naturale, comună tuturor și alta de a pedepsi crimele comise împotriva legii. Omul renunță la ambele puteri atunci când se alătură unei societăți politice²². În lucrarea lui Benedict Spinoza *Etica*, individul, ca element al comunității umane, este prezentat într-o ipostază dublă: starea naturală, și starea civilă. În starea lui naturală, fiecare există conform legilor supreme ale naturii, și, în virtutea dreptului natural face ceea ce decurge din necesitatea lui materială. Din aceste considerente fiecare judecă, conform dreptului natural, despre ceea ce este bine și rău, în felul său are grijă de propriul beneficiu și se străduiește să păstreze ceea ce iubește și să distrugă ceea ce urăște²³.

Întrucât oamenii sunt predispuși afectului, care depășește cu mult capacitățile și virtuțile lui, deseori sunt atrași de diferite interese și încep să se urască unul pe altul, având, în același timp, nevoie de sprijin reciproc. Spinoza considera că pentru a conviețui și a se ajuta reciproc, este nevoie ca oamenii să-și sacrifice dreptul natural și să se oblige să nu comită nimic ce poate dăuna altuia. În aceste condiții societatea se poate bucura de stabilitate doar în cazul în care ea își va asuma dreptul fiecăruia de a se răzbuna pentru sine și să judece despre ceea ce este bine și rău. Pentru aceasta ea trebuie să dispună de autoritatea de a indica modul general de viață și să stabilească legi. O astfel de societate, bazată pe legi și pe puterea autoconservării, se numește stat, iar oamenii care se află sub protecția lui – cetățeni²⁴.

În opera lui John Locke se afirma că libertatea și egalitatea fac parte din natura umană. Relațiile dintre oameni în starea de natură sunt relații de forță, pe când dreptul nu este recunoscut ca un drept al relațiilor de forță, ci al relațiilor dintre o ființă liberă cu o altă ființă liberă care îl realizează în egalitate. Aceste relații se constituie în mod natural înaintea oricărei convenții care să conducă la constituirea societății civile.

---

²² Locke J. Op. cit., p. 130-131.

²³ Спиноза Б. Избранные произведения, в 2-х томах. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. т. I, p. 553.

²⁴ Ibidem. p. 554.

În doctrina juridică se afirmă că orice lucru al naturii acționează în conformitate cu legea și doar omul acționează potrivit reprezentărilor legilor, adică el acționează după principii, deci numai el are voință, ceea ce presupune rațiunea²⁵. Așadar, de-a lungul vieții, fiecare dintre indivizi se confruntă, într-un fel sau altul, conștient sau inconștient, cu dreptul, chiar din momentul apariției pe lume. Indiscutabil că poate și există persoane care niciodată nu au fost interesate de problemele științelor naturale sau ale istoriei, dar ca acestea să-și trăiască viața fără să se gândească vreodată la problemele de drept este un lucru absolut neconceput.

Oricât de mizantrop nu ar fi un anumit individ, oricât de distanțat sau izolat nu ar fi de ceilalți, el nu poate evita problemele legate de drept. Cel puțin unul din drepturile subiective - dreptul la libertate individuală, nu poate să nu-l intereseze pe acesta.

Această deducție este cu atât mai relevantă pentru statul de drept, care recunoaște dreptul ca o realitate istorică obiectivă, o măsură în expansiune a libertății și justiției în viața societății. În consecință, statul, devenind de drept, se transformă din ce în ce mai mult dintr-un aparat care domină societatea într-un centru de servicii sociale pentru individ și societate.

Acest sens secular al dreptului este consacrat și în Constituția noastră (art. 1) potrivit căruia Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate. În acest context drepturile și libertățile omului și cetățeanului urmează să devină o piatră de temelie a legislației naționale, să determine sensul, conținutul și procesul de aplicare a normelor de drept. Nu întâmplător Constituția (art. 54) dispune că în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului.

Într-o privire de ansamblu, dreptul reprezintă un fenomen social pe atât de important și de complex încât nu se limitează la un singur sens, *comportând* o pluralitate de semnificații.

Istoria milenară de cercetare a dreptului pune la dispoziția contemporanilor un amalgam de idei, teorii și raționamente vizavi de această noțiune. Din păcate, uneori acestea sunt ambigue, disparate, contradictorii și se exclud reciproc.

²⁵ Popa N., Dănișor Gh., Dogaru I., Dănișor D. C. *Filosofia dreptului. Marile curente*. București: C. H. Bek, 2007, p. 188.

Diversitatea abordărilor în ceea ce privește interpretarea și originea dreptului este, una din caracteristicile gândirii teoretice și juridice moderne, inclusiv și a celei din Republica Moldova.

Grosso modo, putem constata că până în prezent, în doctrina juridică sunt identificate patru teorii principale de conceptualizare a dreptului: teoria dreptului natural, teoria sociologică, teoria psihologică și teoria pozitivistă.

Teoria dreptului natural este fundamentată pe ideea că dreptul nu este acordat sau stabilit de nimeni dar apare și există din motive naturale, imparțiale, definindu-se ca o măsură a binelui și a dreptății, aparținând tuturor. Într-un studiu consacrat locului pandectismului în istoria dreptului realizat de Valentin Al. Georgescu încă în perioada interbelică, se afirma că școala dreptului natural a transformat cu adevărat dreptul în sistematică generală pe bază de principii universale. În opinia acestuia școala dreptului natural a pus la dispoziția dreptului un arsenal de concepte și clasificări. Astfel de noțiuni indispensabile pentru juristul modern ... precum dreptul subiectiv, doctrina actului juridic, a declarației de voință își au rădăcinile în dreptul natural ...²⁶. După cum se recunoaște în literatura de specialitate, acceptabil pentru toți adepții dreptului natural este „existența unor reguli care nu sunt creația deliberată a vreunui legiuitor”²⁷.

Ținând cont de caracterul complex al societății actuale, se propune ca raportarea la dreptul natural să „suporte câteva ajustări”, determinate de „problematika evaluării justeței legilor”, care, în opinia promotorilor acestei perspective” nu mai face apel la dreptul natural ca măsură a dreptului pozitiv ...”²⁸.

Doctrina sociologică interpretează dreptul ca o formă de relații sociale, un fel de mijloc de comunicare de importanță vitală din cadrul comunității umane.

Teoria psihologică conștientizează dreptul pornind de la esența pe dimensiuni mentale ale individului, conform căreia reglementarea socială este în legătură cauzală cu emoțiile.

Teoria pozitivismului sau pozitivismul juridic este cea mai răspândită platformă de interpretare a dreptului. Aceasta pornește de la faptul că, o

---

²⁶ Apud. Duțu M. Op. cit., p. 55.

²⁷ Hayek F.A. Op.cit., p. 251.

²⁸ Boldurean Cr.-M. Drept și raționalitate. București: Editura C. H. Beck, 2007, p. 162.

dată apărut și aflându-se în continuă evoluție, dreptul este perceput de oameni ca și un ansamblu de prescripții imperative oficiale exprimate în conținutul unor izvoare de drept. O astfel de abordare oferă, la rândul său, posibilitatea de a considera dreptul ca pe un produs al unei activități speciale, de creație normativă a statului. Privit prin prisma normativității, dreptul reprezintă un sistem de norme general obligatorii, formal determinate, care exprimă voința societății ridicate la rang de lege, având caracter de universalitate, care sunt emise (sanționate) și protejate de stat, destinate să reglementeze relațiile sociale. Ținem să atragem atenția la o observație pe care o găsim pertinentă, potrivit căreia pentru ca o normă să fie generală „nu înseamnă că uneori nu se pot aplica regului speciale pentru diverse categorii de oameni ...”²⁹. Astfel, în orice sistem de drept sunt norme care se referă în exclusivitate la funcționari publici, femei, salariați, minori, persoane cu dizabilități etc. O astfel de perspectivă este oglindită și în unele lucrări mai recente, în care recunoscându-se caracterul general al normei juridice se constată că aceasta se aplică „la situații concrete, singular, aplicare ce se oglindește în conținutul unor hotărâri ... ce surprind, soluționează și restabilesc ordinea juridică încălcată”³⁰.

Caracterul general al normei de drept, respectiv al dreptului are și opozanți, în opinia unora din aceștea (O. W. Holmes) „propozițiile generale nu decid în cazuri concrete”³¹.

În prezentul demers, doctrina pozitivismului juridic de interpretare a dreptului va fi luată ca bază, dreptul fiind înțeles ca voința deținătorului suveranității, exteriorizată prin intermediul autorităților publice competente, care reflectă condițiile obiective ale realității și exprimată în dispozițiile normative care reglementează relațiile sociale.

În afară de teoriile menționate supra, în literatura de specialitate se menționează și teoria numită „dreptul suplu” ca un concept nou de origine franceză și despre care se spune că „cunoaște extensii semnificative în dreptul comparat”.³² Dreptul suplu este definit ca ansamblul instrumentelor care întrunesc cumulativ următoarele condiții:

- au ca obiect modificarea ori orientarea comportamentelor destinatarilor săi, solicitând, pe cât este posibil, adeziunea acestora;

²⁹ Hayek F. Op.cit., p. 173.

³⁰ Boldurean Cr.-M. Drept și raționalitate. București: Editura C. H. Beck, 2007, p. 46.

³¹ Apud Hayek F. Op. cit., p. 175.

³² Dușu M. Op. cit., p. 226-227.

- nu crează prin ele însele drepturi sau obligații pentru părți;
- prin conținutul și modul de elaborare prezintă un grad de formalizare și structurare care se înrudește cu normele de drept³³.

Există și opinii potrivit cărora dreptul modern „marchează o schimbare de accent” de la dreptul natural ... la un drept fondat pe om ... Această etapă a omenirii este numită epoca „umanismului juridic”, sau a „ordinii naturii umane” potrivit căreia dreptul se fundamentează pe ”recunoașterea existenței unei legi naturale, în care omul și lumea se pun de acord”³⁴.

Dreptul nu este singurul instrument de reglementare a relațiilor sociale, prin urmare acesta dispune de o serie de proprietăți caracteristice, semnificative, care fac posibilă distingerea acestuia de alte instrumente necesare omului. Printre caracteristicile semnificative ale dreptului putem menționa: caracterul volitiv, normativitatea, obligativitatea, caracterul formal al dreptului, sancționarea și protecția de către stat.

1. *Dreptul este voința publică ridicată în rang de lege*

Acționând ca o anumită stare psihofiziologică a unei persoane, voința stă la baza întregii activități umane, oferindu-i acesteia orientările necesare și adecvate pentru dezvoltarea ulterioară. Altfel spus, principiile volitive reprezintă punctul de pornire pentru lege³⁵.

Dreptul este orientat spre exprimarea voinței unor straturi sau grupuri sociale, și nu a unui individ și este controlată, în primul rând, de voința acelor care exercită nemijlocit puterea publică.

Prin urmare, dreptul este, în primul rând, voința statului, formalizată într-un sistem de dispoziții normative edictate de autoritățile publice competente, excepție făcând legile adoptate la referendumuri. În același timp, unul dintre cele mai importante principii ale dreptului ar trebui să fie exprimarea voinței majorității cetățenilor în prescripțiile sale. O astfel de perspectivă este una reală, mai ales dacă puterea publică se manifestă ca și purtător al intereselor publice. În același timp trebuie să ținem cont de faptul că puterea publică peste tot, deci și în Republica Moldova nu ar trebui să depășească limitele legii, să fie formalizată prin lege și cu ajutorul legii să asigure ordinea juridică națională.

---

³³ Duțu M. Op. cit., p. 247-248.

³⁴ Boldurean Cr.-M. Op. cit., p. 163.

³⁵ Герель Г. В. Философия права. 1990. с. 101-120.

Recunoașterea caracterului volitiv al dreptului reprezintă o importantă valoare pentru întreg procesul de creație normativă. Dezbateră amplă a proiectelor unor acte normative de către oamenii de știință și alte categorii sociale, inclusiv practicieni în domeniu, contribuie esențial la evitarea unor erori și lacune în drept.

2. O trăsătură esențială a dreptului este normativitatea acestuia, care constă în prevederi care determină măsura comportamentului posibil și adecvat al unui individ, grupuri de oameni, organizații, etc.

Deși normativitatea nu este un fenomen pur legal, ea își are rădăcinile în natura existenței umane și este un mijloc universal de ordonare a vieții oamenilor. Asigurarea consecvenței, organizării și aspirațiilor de mobilitate în societate este posibilă numai dacă procesele sociale, atitudinile și comportamentul indivizilor sunt supuse anumitor reguli (norme). Ordinea în societate este una dintre cele mai importante condiții pentru dezvoltarea sa progresivă.

Este imposibil să negăm existența în cadrul societății a diferitor norme de reglementare socială: postulate de moralitate, obiceiuri, canoane religioase, ritualuri naționale, reguli ale asociațiilor obștești, norme tehnice și multe altele. Dar dintre toate „prescripțiile” de comportament existente, normelor de drept li se atribuie un rol special. Și aceasta deoarece aceste norme exprimă voința forțelor sociale aflate la putere, sunt imperative și sunt asigurate în executarea lor de către puterea de stat. Nici o altă normă socială nu posedă astfel de calități și nu le va poseda în viitor!

Importanța standardelor comportamentale prescrise de normele de drept constă în conturarea drepturilor, libertăților, îndatoririlor omului și cetățeanului, ale societății în ansamblu și ale statului. Acestea stabilesc mărimea, tipurile și formele de răspundere juridică a subiecților de drept unul față de celălalt. Ele obligă participanții la raporturile juridice, le permit să îndeplinească anumite acțiuni, fie le interzic să participe la unele raporturi juridice. Pe acest fundal s-au dezvoltat de secole relațiile dintre cetățeni, organizații obștești, autorități, instituții și persoane juridice, se desăvârșește organizarea societății, dobândind forma ordinei de drept.

Indiscutabil, normele juridice trebuie să răspundă idealurilor adevărului și libertății. Reflectate în drept, concepțiile despre bine și dreptate oferă unei persoane oportunitatea naturală de a se ghida voluntar, potrivit

unei convingeri interioare, de alegerea legitimă care i-a fost conferită și nu creează premise pentru orientarea individului către nihilismul juridic.

Din cele de mai sus urmează o regulă fundamentală, care trebuie luată în considerare în activitatea de legiferare și care obligă ca normele juridice să fie obiective, echitabile, garantând oricărei persoane măsura necesară de libertate. Acest mesaj este încorporat chiar în etimologia cuvântului „*drept*” (ius), derivat din latinescul *justitia*, care înseamnă adevăr, dreptate.

Factorul juridic ca promotor al principiului echității echilibrează vectorii sociali opuși. Acesta stabilește limite egale de comportament pentru diferite persoane, grupuri și straturi sociale, acest lucru fiind valabil indiferent de abilitățile, capacitățile fizice, stare materială, stare familială și de alte caracteristici sociale ale unei persoane. Nu întâmplător proiectelor de acte normative li se impune condiția să nu restricționeze drepturile subiecților raporturilor juridice stabilite prin acte cu o forță juridică superioară. De exemplu, Legea cu privire la actele normative (art. 3) stabilește în calitate de principii ale activității de legiferare constituționalitatea și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale³⁶. Pe lângă aceasta, legislația nu ar trebui să conțină dispoziții care ar nega principiul egalității.

3. Pentru toți subiecții, dreptul operează cu expresii: „*a fi obligat*”, „*a se interzice*”, „*a se permite*”, aceasta fiind modalitatea în care dreptul „*comunică*” cu oamenii. Anume în aceasta și constă obligativitatea acțiunii sale. Această caracteristică a dreptului a fost instituită cu mult timp înainte. Chiar și filosoful stoic grec antic Chrysippus în lucrarea sa „Despre legi” definea rolul imperativ al dreptului în felul următor: „Legea este regele tuturor treburilor divine și omenești; ea trebuie să fie mai marele binelui și al răului; șef și conducător al ființelor vii care trăiesc în stat; o măsură a dreptății și nedreptății, care îți poruncește să faci ceea ce trebuie făcut și îți interzice să faci ceea ce nu trebuie făcut”³⁷.

Desigur, expresiile „trebuie” și „realitate” a nu sunt concepte identice. Ordinea juridică reală nu este o implementare ideală a cerințelor normelor juridice. Obligativitatea impune limbajului juridic o responsabilitate specială, acesta trebuind să fie clar, lipsit de ambiguități și lapidar, la fel cum și sistemul legislativ ar trebui să fie simplu și ușor de perceput. Prin-

---

³⁶ Lege Nr. 100 din 22-12-2017 cu privire la actele normative. Monitorul Oficial Nr. 7-17 din 12.01.2018.

³⁷ Дигесты Юстиниана: Пер. с лат. / отв. ред. Л. Л. Кофанов. М.: Статут. 2002. с. 109.

tre principalele trăsături ale unei ordini juridice „oarecum mai avansate” sunt menționate așa numitele „cele trei legi fundamentale ale naturii: cea a stabilității posesiunii, cea a transferului prin consimțământ și cea a îndeplinirii promisiunilor” (D. Hume, John Walter Jones)³⁸. Și Duguit distinge trei astfel de reguli fundamentale: libertatea contractului, inviolabilitatea proprietății și datoria de a-l compensa pe celălalt pentru daunele produse din vina ta. Toate celelalte reguli, în viziunea acestuia se reduc la directive secundare către unul sau altul dintre agenții statului³⁹.

4. *Garantul respectării și protecției dreptului este statul.* Acest lucru este firesc, pentru că dreptul este, practic, format de stat prin intermediul autorităților sale competente. Și este destul de evident că guvernarea este interesată în mod direct în excluderea oricăror tentative de deformare a sistemului de drept și în consolidarea caracterului imperativ al acestuia.

Statul garantează caracterul neclintit al dreptului prin măsurile sale de constrângere. Nerespectarea reglementărilor normative, precum și nesupunerea indicațiilor autorităților publice, implică răspunderea juridică. Și dacă pentru ca oamenii să se conformeze legilor nu este suficientă autoritatea acestora ca atare, atunci în acțiune intră aparatul de constrângere al statului. Un rol important în acest context este atribuit instanțelor judecătorești și de ocrotire a dreptului, care dispun de mijloace juridice suficiente, inclusiv aplicarea forței.

5. *Dreptul este un factor dominant al progresului social.* În aceasta rezidă sensul și valoarea sociala a acestuia. Pe de o parte, standardele promovate de către stat în conținutul normelor de drept sunt determinate de particularitățile sistemului economic existent în țară, de conjunctura relațiilor politice, de elementele structurii reale a societății. Aceasta este o perspectivă și o realitate specifică oricărui sistem de drept, deoarece are ca sursă generatoare procesul de reînnoire constantă a formelor de comunicare și activitate a persoanelor în contextul legităților dezvoltării istorice a societății respective.

Pe de altă parte, dreptul este garantul dezvoltării sociale. În acest sens acesta acționează ca apărător, penalizator și regulator indispensabil al aproape tuturor sferelor relațiilor sociale. Acesta recunoaște și protejează interesele omului și cetățeanului, consolidează relațiile patrimoniale,

³⁸ Apud Hayek F. A. Op. cit., p. 176-177.

³⁹ Apud Hayek F. A. Op. cit., p.462-463.

fundamentele statului, reglementează activitatea mecanismului de stat, stabilește măsurile de combatere a criminalității și îndeplinește o serie de alte funcții social utile, rezistând răului și nedreptății, protejând avantajul comun al membrilor societății.

Printre aspectele multilaterale ale dreptului, poate fi remarcat un paradox de importanță vitală: oferindu-le oamenilor libertatea existențială, acesta nu permite haosul, îngăduind posibilele fărădelegi prin stabilirea unor limite formale în manifestarea voinței umane. Datorită acestui fapt, elementele de ordine, organizare și coerență se manifestă activ în viața socială, dreptul acționând, în același timp, ca purtător, comunicator și determinant al măsurii libertății individului, rămânând în același timp o pârghe eficientă a guvernării.

Dreptul este un fenomen obligatoriu din punct de vedere funcțional, care, de fapt, este esența scopului său. Construcția normativă a dreptului constă în funcțiile de reglementare, protecție, educațională și informațională. Și nu în ultimul rând, trebuie să apreciem poziția celor care consideră că dreptul „întruchipează ... cunoașterea sau rezultatul experienței trecutului, utilizate atâta vreme cât oamenii acționează în contextul acestor reguli”⁴⁰. Astfel dreptul garantează ca acțiunile indizilor să se potrivească charactersiticilor specifice societății la o anumită etapă, inclusiv a progresului.

6. *Funcția de reglementare juridică a relațiilor sociale* a dreptului se manifesta prin faptul ca acesta formalizeaza și ridică comunicarea de zi cu zi la rangul de raporturi juridice, oferind relațiilor sociale organizarea și ordinea menționate anterior. Această funcție a dreptului este construită pe principiul conform căruia libertatea unui subiect de drept încetează atunci și acolo, unde și când începe libertatea unui alt subiect de drept. Pornind de la aceasta domeniul dreptului este considerat un „subdomeniu al socialului”, iar faptul juridic ca „fapt de relație dintre oameni”⁴¹.

7. *Funcția de protecție juridică a relațiilor sociale* are ca scop protejarea raporturilor juridice care constituie fundamentul existenței societății și răspund intereselor majorității acesteia. Dreptul interzice și pedepsește fenomenele și acțiunile care vin în contradicție cu interesele cetățenilor sau atentează la valorile specifice societății respective. Spre exemplu, culegeri întregi de interdicții și sancțiuni pentru încălcarea unor astfel de

---

⁴⁰ Hayek F. A. Op. cit., p. 176.

⁴¹ Boldurean Cr.-M. Op.cit., p. 122.

acțiuni se conțin în Codul penal al Republicii Moldova și Codul contravențional al Republicii Moldova. Pe de altă parte, prin acțiunea mijloacelor juridice sunt restabilite drepturile și libertățile persoanelor, în cazul în care acestea au fost violate, interesele legitime ale organizațiilor, instituțiilor și întreprinderilor, în principiu, se restabilește statutul juridic al subiecților raporturilor juridice, încălcate prin faptele ilicite ale cuiva.

Un rol important în punerea în aplicare a funcției de protecție juridică a relațiilor sociale îl joacă organele de ocrotire a normelor de drept, al căror scop principal, fiind asemănător cu cel al dreptului însăși, este protecția legii și ordinii de drept în societate. O garanție importantă pentru realizarea acestei funcții este ca normele de drept să fie aplicate atât „celor ce le stabilesc – adică guvernanților, cât și guvernaților”, așa încât „nimeni nu are puterea să acorde exceptări”⁴².

8. *Funcția educativă a dreptului* se datorează faptului că dreptul, ca fenomen, este piatra unghiulară a esenței spirituale a fiecărui individ care în final constituie valoarea fundamentală a culturii umane universale. Ea reflectă ideologia anumitor forțe sociale și, în același timp, valorile universal recunoscute ale societății. O astfel de persuasiune, formalizată în conținutul normei de drept, se reflectă direct în procesul de formare a viziunii asupra lumii, care, în ultima instanță, determină deziderate speciale pentru calitatea legii.

Astfel de caracteristici ale prescripțiilor normative, cum ar fi respectarea intereselor majorității, conformitatea cu idealurile libertății, justiției, egalității și umanismului, predetermină în mare măsură autoritatea dreptului.

9. *Dreptul este cel mai important mijloc de informare socială.* În aceasta constă esența funcției sale de informare. Studiul actelor normative oferă oamenilor posibilitatea de a percepe mai clar și să accepte cu mai mare încredere legea însăși, sistemul de acțiune a acesteia în spațiu, timp și asupra persoanelor. În diverse *situații* cotidiene, uneori negative iar în unele cazuri, pur și simplu periculoase, individul, cu excepția normei de drept, nicăieri nu poate obține informații fiabile despre drepturile și îndatoririle sale, interdicțiile și restricțiile existente în societate la moment.

Mai mult decât atât, fundamentul legislativ oferă oamenilor de rând o oportunitate mai mult decât reală de a înțelege natura statului, sistemul organelor sale, competența și răspunderea lor etc.

⁴² Hayek F. A. Op. cit., p. 173.

1.2. Politica statului în domeniul dreptului

E bine știut că dreptul și statul se află într-o relație funcțională complexă. Așa cum este imposibil să ne imaginăm existența dreptului fără stat, tot așa puterea de stat nu poate exista fără drept. Putem spune că în prezent dreptul este cel mai eficient instrument al administrației publice din țară și în relațiile externe. Cu ajutorul dreptului, statul își oficializează și își orientează voința spre scopurile, mijloacele și direcțiile de dezvoltare socială. În virtutea atribuirii caracterului de normativitate acestei voințe, ea devine obligatorie pentru autoritățile publice centrale și locale, inclusiv a celor de autoadministrare, instituții, organizații, cetățeni, diverse forme de asociere a acestora și pentru alte subiecte ale vieții sociale. Dreptul formalizează și însuși organizarea de stat în sine, determină limitele activităților statului și creează premise juridice pentru activitatea de succes a tuturor elementelor mecanismului de stat. Indiscutabil, procesul de apariție a dreptului își are rădăcinile în componenta materială a societății, esența acestuia fiind direct influențată de factorii de configurare a dreptului.

În același timp, procesul de formare a dreptului este condiționat, în mare, de eforturile întreprinse de puterea de stat, rolului activ al acesteia. Principalele izvoare ale dreptului sunt actele normative ale statului însuși. De asemenea, acesta (statul) asigură protecția dreptului, raporturilor juridice existente în societate, diseminează valorile juridice în mediul social. Prin urmare, statul nu poate fi indiferent la modul în care se desfășoară reglementarea normativă a relațiilor sociale, la cât de eficient este mecanismul respectiv.

Mai mult decât atât, în calitate de călăuzitor al dreptului, staul este profund interesat ca materia juridică să fie construită într-un mod optim, să fie asigurată unitatea dialectică a instrumentelor juridice (scopuri, metode, dispoziții juridice etc.), iar forța și posibilitățile dreptului să fie în strictă conformitate cu adevăratul său sens și scop, astfel încât dreptul, în procesul de reglementare a relațiilor sociale, să reflecte necesitățile economice, politice și sociale veridice.

Interpretarea importanței dreptului pentru stat în această manieră, vorbește despre necesitatea unei politici normative fundamentate științific a statului, care să permită acestuia să utilizeze reglementările normative în modul cel mai optim, rațional și în interesul progresului social.

Numai într-o astfel de perspectivă, statul și organele sale vor putea dobândi capacitatea de a influența cu pricepere o astfel de substanță cum este dreptul, de a-l gestiona, de a dispune în mod eficient de instrumentele de reglementare normativă.

Politica în domeniul dreptului reprezintă un sistem de perspective oficiale ale statului, încorporate în sistemul de drept, în conținutul sarcinilor sale strategice și tactice, în direcțiile și modalitățile de dezvoltare a acestuia. Scopul unei astfel de intervenții este, de asemenea, de a se asigura ca dreptul să fie cât mai coerent cu interesele de protejare a fundamentelor sistemului constituțional, cu inviolabilitatea drepturilor și libertăților inalienabile ale cetățenilor, cu menținerea păcii civile și cu consolidarea stabilității politice, economice și sociale.

Politica în domeniul dreptului întruchipează punctele de vedere ale statului cu privire la ordinea juridică a relațiilor sociale, la principiile și arhitectura construcției spațiului juridic în ansamblu și în raport cu anumite dimensiuni sectoriale. La capitolul unor astfel de orientări, printre altele, putem menționa:

- stabilirea principiilor reglementării normative pe baza cunoașterii legităților de elaborare și realizare a dreptului;
- stabilirea unor sarcini fundamentale, determinarea obiectivelor pe termen lung și imediat ale reglementării normative care ar trebui realizate într-o anumită perioadă de timp;
- elaborarea mijloacelor de reglementare normativă, cu ajutorul cărora sarcinile și obiectivele vor fi realizate în mod optim;
- instituirea unui sistem al legislației care să răspundă nevoilor de reglementare eficientă a relațiilor sociale;
- stabilirea responsabilității, atribuțiilor și locului organelor statului și a altor entități în cadrul statului, stabilirea procedurii de interacțiune a acestora;
- formarea unui mecanism de identificare a nevoilor de reglementare normativă, realizarea unei monitorizări adecvate;
- formularea cerințelor de bază pentru actele normative și pentru anumite categorii ale acestora;
- identificarea direcțiilor și modalităților de introducere a realizărilor științifice și tehnice în activitatea de elaborare a normelor de drept;
- stabilirea unor principii și metode de sistematizare a dreptului;

- dezvoltarea unui mecanism de diseminare a informațiilor juridice din diverse domenii ale dreptului;
- formarea unui sistem de selecție și instruire a personalului capabil să rezolve calitativ problemele de reglementare normativă a relațiilor sociale.

Politica statului în domeniul dreptului acoperă cu influența sa toate aspectele reglementării normative: de la formularea dreptului sub formă de acte normative până la punerea în aplicare a acestora. Pornind de la aceasta, în conținutul politicii normative a statului, pot fi distinse mai multe direcții: creația normativă, aplicarea dreptului, ocrotirea dreptului și interpretarea dreptului.

Un rol deosebit în cadrul acestor direcții trebuie atribuit creației normative. Aceasta se datorează faptului că actele normative sunt cele care acționează ca și un canal natural și efectiv, prin care se realizează energia potențială a dreptului. Scopul principal urmărit în acest caz constă în crearea unei baze legislative eficiente pentru activitatea umană, asigurarea unității dialectice în sistemul instrumentelor sale juridice: norme de drept, instituții juridice, drepturi subiective, îndatoriri, interdicții, stimulente, sancțiuni, beneficii etc. Din anumite motive (considerații), politica în domeniul dreptului este adesea localizată și redusă la opinii conceptuale cu privire la obiectivele, direcțiile și mecanismul activităților de creație normativă, deși aceasta nu ar trebui să fie așa.

Începutul formării politicii în domeniul dreptului în Republica Moldova a fost stabilit prin adoptarea la 23 iunie 1990 a Declarației de suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova⁴³. În Declarație se menționează că Republica Moldova este un stat democratic de drept. Considerăm că din acest moment ia naștere o nouă abordare a procesului de reglementare normativă în țară. Un nou imbold în acest sens a fost generat de Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994,⁴⁴ ale cărei norme au stabilit vectori noi pentru crearea și dezvoltarea unui nou sistem de drept, determinând scopul și sensul reglementării normative în noile condiții. O semnificație spirituală, printre altele, au următoarele prevederi constituționale:

---

⁴³ Declarația suveranității Republicii Sovietice Socialiste Moldova nr. 148-XII din 23.06.90. Veștile nr.8/192, 1990.

⁴⁴ Constituția Republicii Moldova. Monitorul Oficial Nr. 1 din 12-08-1994.

- Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sînt garantate (art. 1);
- Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție (art. 2);
- Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale (art. 4);
- Puterea legislativă, executivă și judecătorească sînt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției (art. 6);
- Constituția Republicii Moldova este Legea ei Supremă. Nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică (art. 7);
- Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional (art. 8);
- Cetățenii beneficiază de drepturile și de libertățile consacrate prin Constituție și prin alte legi și au obligațiile prevăzute de acestea (art. 15);
- Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului (art. 16);
- Egalitatea cetățenilor în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială (art. 16);
- Cetățenii străini și apatrizii au aceleași drepturi și îndatoriri ca și cetățenii Republicii Moldova, cu excepțiile stabilite de lege (art. 19);
- Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime (art. 20);

- Neadmiterea adoptării unor legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului (art. 54);
- Supunerea celor mai importante probleme ale societății și ale statului referendumului (art. 75);
- Ocrotirea proprietății de către stat (art. 127).

În același timp, în Constituția Republicii Moldova sunt stabilite și atribuțiile Parlamentului, Președintelui, Guvernului în domeniul legislației, inclusiv actele normative adoptate de acestea.

De la adoptarea Constituției, observăm o creștere semnificativă a rolului legii în sistemul de drept. Transformările au afectat diferite ramuri ale dreptului: constituțional, administrativ, penal, civil etc. Concomitent a fost realizată o amplă codificare a legislației. În consecință au fost eliminate mai multe lacune care au existat în reglementarea normativă a diferitor sfere ale vieții sociale. Respectiv, putem recunoaște cu siguranță că, în perioada care a urmat după 1994 au fost create fundamentele noului sistem de drept al Republicii Moldova.

În prezent, este în deplină desfășurare procesul de îmbunătățire a legislației în întregul său spectru. În același timp, problemele reglementării normative nu au dispărut, calitatea sistemului legislativ lăsând de dorit. Printre principalele deficiențe constatate putem menționa: inconsecvența și nesistematizarea complete ale legislației; caracterul incomplet și inconsecvent al reglementării normative, în situația în care actele normative în vigoare nu oferă sprijinul necesar unor domenii de relații sociale; ambiguitatea interpretării unor norme de drept; lipsa unei reglementări normative clare a repartizării competențelor între autoritățile publice; complexitatea cadrului normativ de reglementare; instabilitatea legislației, dinamismul adesea nejustificat al modificărilor operate în actele în vigoare; nerespectarea legilor etc.

Din cele relatate mai sus devine evident că sunt necesare măsuri suplimentare pentru a îmbunătăți eficacitatea reglementării normative, pentru a asigura conformitatea acestui proces cu nevoile sociale ale individului, societății și statului.

În Republica Moldova în calitate de documente de politici sunt recunoscute strategiile și programele⁴⁵. Strategia este un document de politici

---

⁴⁵ Hotărâre nr. 386 din 17-06-2020 cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice. Monitorul Oficial Nr. 153-158 din 20.06.2020.

publice care definește și planifică politica publică a Guvernului pe termen lung, iar programul este un document de politici publice pe termen mediu (3-5 ani), care derivă din strategie și, respectiv, contribuie la implementarea acesteia prin detalierea și concretizarea acțiunilor ce urmează a fi realizate într-un domeniu sau subdomeniu de activitate.

Referitor la politicile în domeniul dreptului, acestea pot rezulta și din alte acte oficiale, cum ar fi: mesajele Președintelui Republicii Moldova cu privire la principalele probleme ale națiunii adresate Parlamentului; diferite concepții de dezvoltare a unor domenii ale vieții sociale, dar și unele acte normative.

Viziunile constituționale cu privire la drept, mecanismul de formare și acțiune a acestuia, deseori, sunt specificate în conținutul unor legi, în decrete și mesaje ale Președintelui Republicii Moldova și în actele Guvernului. Astfel, în conținutul unor legi adoptate de Parlament:

- sunt stabilite principiile, direcțiile, formele și metodele de reglementare normativă în anumite sfere ale vieții sociale;
- se determină vectorul reglementării anumitor relații prin intermediul actelor cu o forță juridică inferioară legii;
- sunt consacrate competențele de reglementare normativă ale autorităților publice în domeniile de competență instituțională;
- sunt reglementate unele aspecte ale mecanismului de creație normativă.

Astfel, printre cele șapte obiective strategice pe termen lung pe care se focaliza Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020” adoptată de Parlament, erau menționate și ameliorarea climatului de afaceri, promovarea politicii concurențiale, optimizarea cadrului de reglementare și aplicarea tehnologiilor informaționale în serviciile publice destinate mediului de afaceri și cetățenilor; sporirea calității și eficienței actului de justiție și de combatere a corupției în vederea asigurării accesului echitabil la bunurile publice pentru toți cetățenii⁴⁶. În *Strategia privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025*, se stabilește că în scopul sporirii independenței sistemului judecătoresc urmează a fi modificat cadrul legal infra-constituțional ca urmare a adoptării modificărilor constituționale în partea ce ține de: numirea inițială în funcție a judecătorului până la atingerea plafonului de vârstă, prin excluderea termenului

⁴⁶ Lege Nr. 166 din 11-07-2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”. Monitorul Oficial Nr. 245-247 din 30.11.2012.

de 5 ani; numirea în funcție a judecătorilor Curții Supreme de Justiție de către Președintele Republicii Moldova; excluderea vechimii în funcția de judecător de cel puțin 10 ani pentru a putea fi numit judecător al Curții Supreme de Justiție; garantarea imunității funcționale; modificarea cadrului legal infra-constituțional ca urmare a adoptării modificărilor constituționale în partea ce ține de componența și mandatul Consiliului Superior al Magistraturii; modificarea cadrului legal privind activitatea Consiliului Superior al Procurorilor în partea ce ține de: componența Consiliului Superior al Procurorilor; durata mandatului (uniformizarea cu durata mandatului Consiliului Superior al Magistraturii); reducerea termenului mandatului președintelui Consiliului Superior al Procurorilor în vederea excluderii suprapunerii cu durata mandatului în calitate de membru al Consiliului Superior al Procurorilor; echilibrarea nivelului de salarizare a membrilor din rândul procurorilor etc.; modificarea cadrului legal în vederea instituirii unui sistem uniform de accedere în funcția de judecător și procuror în baza vechimii în muncă; modificarea Constituției în partea ce ține de componența și durata mandatului judecătorilor Curții Constituționale; elaborarea proiectului de lege cu privire la Curtea Constituțională în variantă nouă (comasarea Legii cu privire la Curtea Constituțională și a Codului jurisdicției constituționale) etc.⁴⁷.

Un rol important în stabilirea unor repere ale poticii în domeniul dreptului revine unor mesaje și decrete ale Președintelui Republicii Moldova, și unor hotărâri (ordonanțe) ale Guvernului, acestea stabilind unele obiective și direcții prioritare de perfecționare a legislației în diverse sfere sociale. De exemplu, în mesajul la șase luni de mandat, adresat de Președinte se menționează despre necesitatea unor schimbări: ” ... curățarea justiției, lichidarea schemelor de corupție, disciplinarea funcționarilor, confiscarea averilor celor corupți, dezmembrarea monopolurilor și înțelegerilor de cartel, oprirea furturilor din întreprinderile de stat, crearea unui cadru legislativ simplu și corect pentru afaceri, susținerea exporturilor, promovarea investițiilor, crearea locurilor de muncă și a unor sisteme puternice de protecție socială, de sănătate și de educație”⁴⁸.

---

⁴⁷ Lege Nr. 211 din 06-12-2021 pentru aprobarea Strategiei privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022–2025 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia. Monitorul Oficial Nr. 325-333 din 31-12-2021.

⁴⁸ Mesajul președintelui Republicii Moldova, Maia Sandu, la șase luni de mandat, 24 iunie 2021. http://alegeri.md/w/Pre%C8%99edintele_Republicii_Moldova_Maia_Sandu, accesat la 12.08/2022.

În decretul privind constituirea Comisiei naționale pentru integrare europeană, Președintele republicii stabilește sarcina ca aceasta să asigure „coordonarea activităților necesare realizării reformelor și priorităților de integrare europeană, asumate de Republica Moldova prin documentele și acordurile de parteneriat cu Uniunea Europeană”⁴⁹.

În Strategia națională de prevenire și combatere a traficului de ființe umane pentru anii 2018-2023 se conține un obiectiv general care ține de reglementarea relațiilor din domeniul prevenirii și combaterii traficului de ființe umane în conformitate cu principiile respectării drepturilor omului și a egalității de șanse între femei și bărbați, realizarea căruia trebuie să asigure un cadru legislativ național armonizat în conformitate cu principiile respectării drepturilor omului și a egalității de șanse între femei și bărbați⁵⁰.

Prezintă interes în acest sens diferite documente de politici aprobate de Guvernul Republicii Moldova, care definesc principalele scopuri, obiective și principii ale politicii de stat în domeniile relevante ale vieții pe termen lung sau mediu. Pentru realizarea acestui obiectiv, Guvernul își propune: îmbunătățirea cadrului normativ în vederea acordării asistenței și protecției victimelor și prezumatelor victime ale traficului de ființe umane și a cadrului normativ în vederea criminalizării tuturor formelor de trafic al ființelor umane și a stabilirii pedepselor corespunzătoare.

De exemplu, Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030” își propune zece obiective, centrate pe interesele omului și care se referă la: creșterea veniturilor din surse durabile și atenuarea inegalităților; îmbunătățirea condițiilor de trai; garantarea educației relevante și de calitate pentru toți pe întreg parcursul vieții; ridicarea nivelului de cultură și de dezvoltare personală; îmbunătățirea stării de sănătate fizică și mentală a populației prin contribuția activă a unui sistem de sănătate modern și eficient, care răspunde nevoilor fiecărui individ, un sistem de protecție socială solid și incluziv; asigurarea unei guvernări eficiente, incluzive și transparente, edificarea unui sistem de justiție echitabil, incoruptibil și independent, promovarea unei societăți pașnice și sigure,

⁴⁹ Decret Nr. 441 din 22-04-2022 privind constituirea Comisiei naționale pentru integrare europeană. Monitorul Oficial Nr. 129-133 din 29.04.2022.

⁵⁰ Hotărâre Nr. 461 din 22-05-2018 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a traficului de ființe umane pentru anii 2018-2023 și a Planului de acțiuni pentru anii 2018-2020 privind implementarea acesteia. Monitorul Oficial Nr. 167-175 din 25.05.2018.

asigurarea unui mediu sănătos și sigur⁵¹. Unul din principiile de bază ale procesului de implementare a Strategiei constă în elaborarea de politici și documente de politici în baza unei colaborări fundamentate pe încredere cu oamenii asupra cărora deciziile și politicile Guvernului vor avea impact, implicarea cetățenilor în perceperea adecvată a problemelor care urmează a fi soluționate, precum și identificarea impactului politicilor asupra societății. Cu siguranță, realizarea obiectivelor menționate nu va fi posibilă fără un cadru normativ favorabil, de unde și necesitatea unor intervenții în conținutul normativ al unor importante izvoare de drept.

Cu toate acestea, remarcăm faptul că Republica Moldova încă nu dispune de o doctrină oficială a politicii în domeniul dreptului, exprimată în conținutul unui document separat. Deși în unele acte oficiale se conțin abordări individuale izolate față de dezvoltarea dreptului, acestea au un caracter sporadic, fiind înserate în diverse documente, care, uneori, nici nu se intersectează între ele. Un alt dezavantaj poate fi considerat și faptul că până în prezent nu au fost adoptate concepții sau programe care să vizeze îmbunătățirea anumitor ramuri ale legislației naționale.

Și aceasta în situația în care este evident că, în contextul formării statului de drept și în perspectiva integrării europene a Republicii Moldova sunt necesare idei progresive, inovații juridice și mecanisme moderne de reglementare normativă, iar necesitatea de a dezvolta un sistem de drept calitativ actualizat să fie recunoscută ca o prioritate.

Societatea noastră trebuie să conștientizeze că a venit timpul să reflectăm asupra problemei instituirii în Republica Moldova a unui sistem de drept sui-generis, care să facă față provocărilor modernității. Și acest proces, fără exagerare, ar trebui să fie printre cele mai semnificative, deoarece implică crearea unei doctrine oficiale a politicii statului în domeniul dreptului, care anterior nu a mai existat în istoria țării noastre.

Bineînțeles, statul, reprezentat de autoritățile sale, este principalul subiect al procesului de elaborare a unei politici în domeniul dreptului. Ca expresie a intereselor comune, acesta este interesat în utilizarea rezonabilă și rațională a mijloacelor juridice. Dar eforturile de activitate practică realizată în scopul creării unui drept ideal a făcut evident că politica în domeniul dreptului, ca și orice politică în general, întotdeauna este

---

⁵¹ Lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”. Monitorul Oficial Nr. 409-410 din 21.12. 2022.

reflecția ideologiei de grup (straturi sociale, partide politice, organizații obștești), ori altfel spus, doleanțele colective ale persoanelor aflate la putere și care exprimă voința acestora. O astfel de situație, însă, nu este cea mai potrivită. Este important ca politica statului în domeniul dreptului să răspundă nu intereselor de grup ale celor aflați la putere, ci valorilor universale obiective. Este necesar ca sistemul normativ rezultat din principiile și obiectivele politicii în domeniul dreptului, să servească societății și oamenilor, să asigure un echilibru între interesele atât ale grupurilor sociale, cât și fiecărui individ în parte, să asigure protecția cetățenilor de opresiune, arbitrar și nedreptate.

Doar atunci omul, societatea și statul vor reuși să-și armonizeze orientările valorice, când vor începe să trăiască conform unor dispoziții obiective, și nu conform unor prescripții subiective. Anume în acesta rezidă echilibrul juridic al acestei triade.

În această ordine de idei, este extrem de important ca la elaborarea politicii în domeniul dreptului să participe activ reprezentanții științelor juridice care nu sunt angajați politic. O astfel de abordare este justificată prin faptul că anume științele juridice reprezintă forța care dezvoltă ideologia dreptului ca instituție socială.

Politica în domeniul dreptului se formează pe baza cunoașterii legităților și tendințelor obiective, inerente materiei juridice. Și aici este foarte important să ne bazăm pe astfel de doctrine juridice, în care sunt cercetate legitățile apariției și dezvoltării dreptului, factorii de configurare a dreptului, instituțiile juridice, esența și sensul drepturilor și îndatoririlor subiective, forma și măsura răspunderii juridice, tipurile de acte normative etc.

1.3. Criza dreptului – o provocare pentru științele juridice

Doctrina de specialitate semnalează frecvent despre criza dreptului, criza legii, unii autori preferând expresia „declinul dreptului”⁵². Declarații sonore precum că dreptul este în criză au un caracter istoric, acestea fiind lansate în doctrina politică și juridică cu regularitate.

Îndeosebi, dezbaterile pe marginea acestui subiect sunt intensificate cu prilejul unor evenimente istorice de amploare, cum ar fi date cronologice importante sau transformări social-economice de proporții care au

⁵² Hayek F. A. Op.cit., p.249-263.

loc la nivel național sau mondial. Ori, după expresia unui autor, „Astăzi doar leneșii nu scriu despre criza dreptului”⁵³. Urmărind unele constatări reflectate de literatura de specialitate, ne convingem, că această apreciere conține o doză de adevăr. De exemplu, referindu-se la situația din România, autoarea Duminică Ramona constată că aici „doar câteva voci au îndrăznit să tragă un semnal de alarmă cu privire la decăderea legii”⁵⁴. În realitate, problema crizei dreptului, sau crizei legii este abordată nu doar de Vedinaș V. și Vida I., după cum constată aceasta, dar și de alți doctriinari, printre care M. Duțu⁵⁵, D. C. Dănișor⁵⁶, I. Alexandru⁵⁷.

Nu putem constata că în literatura de specialitate din Republica Moldova acest subiect este unul „în vogă”, totuși nu ne vom atribui la categoria celor „leneși”. Dovadă clară că această problemă este în vizorul cercetătorilor din Republica Moldova este chiar Masa rotundă cu genericul „Criza dreptului și reconfigurarea drepturilor omului în condiții de criză” (4 noiembrie, 2021) care s-a desfășurat în cadrul Facultății Drept a Universității de Stat din Moldova. Dezbateră a fost inițiată și realizată în cadrul Proiectului de cercetare și inovare „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului”⁵⁸. Scopul urmărit de organizatori s-a axat pe inițierea unor dezbateri care să identifice particularitățile și acțiunile necesare pentru depășirea crizei dreptului, inclusiv pentru asigurarea unei protecții sporite și garantarea drepturilor și libertăților omului. În calitate de obiective au fost fixate: aprecierea teoretică a fenomenului crizei dreptului și a impactului asupra drepturilor omului; identificarea subiecților implicați în contracararea fenomenului crizei dreptului; reconfigurarea obiectivelor societății civile în aprecierea drepturilor omului în condiții de criză; identificarea rolului instituțiilor publice în protecția drepturilor omului în situații de criză etc.

⁵³ Честнов И.Л., Абрамов В.М. Вызовы постсовременности в праве и в юридической науке. În: Кризисные явления в праве: теория, история, пути преодоления. Коллективная монография. Сост. и ред. А.А. Дорская, В.А. Косовская, Н.И. Алексеева. Санкт-Петербург, Астерион, 2021, p. 9. ISBN 978-5-00188-121-6.

⁵⁴ Duminică R. Criza legii contemporane. Editura C. H. Beck, București, 2014, p. 3.

⁵⁵ Duțu M. Op.cit.

⁵⁶ Dănișor D. C. Democrația deconstituționalizată. București: Editura Universul Juridic, 2013.

⁵⁷ Alexandru Ioan. Traversăm o criză a dreptului public? În: Revista de Drept Public, 4/2014, Editura Universul Juridic, p. 29-33.

⁵⁸ Masa rotundă cu genericul Criza dreptului și reconfigurarea drepturilor omului în condiții de criză, organizată în contextul realizării Proiectului de stat Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului. [10/01.2023.]. Disponibil: <http://drept.usm.md/calendarview.php?l=ro&idc=14&id=1654&t=/Infocentru/Evenimente/Masa-rotunda->

Totuși trebuie să recunoaștem și noi că problema crizei dreptului nu a devenit încă un subiect special de studiu al științei juridice. Dovadă este faptul că nici dicționarele juridice editate în limba română nu includ în categoria termenilor noțiunea de criză a dreptului sau pe cea de criză a legii. De exemplu, Enciclopedia juridică editată la Iași în anul 2006, evită acest termen, în schimb interpretează noțiunea „Crizele construcției europene”⁵⁹. Deși fenomenele de criză care străpung sistemul mondial au repercusiuni simțitoare și în domeniul juridic, noțiunea de criză a dreptului nu este interpretată nici în prestigioasa Enciclopedie juridică română, autorii fiind preocupați, în schimb, de expresia „criza scaunului gol”⁶⁰.

În situația în care dicționarele de specialitate nu interpretează sensul noțiunii de criză a dreptului, majoritatea cercetătorilor apelează la Dicționarul explicativ al limbii române, care oferă următorul înțeles al acestuia: „Fază în evoluția unei societăți marcată de mari dificultăți (economice, politice, sociale etc.); perioadă de tensiune, de tulburare, de încercări (adesea decisive) care se manifestă în societate”. DEX-ul mai interpretează criza și ca moment critic, fază gravă, perioadă de tensiune, de tulburări (adesea decisive) din viața unei societăți, situație gravă din viața socială, caracterizată prin diminuarea autorității puterii de stat⁶¹. După cum reiese din explicațiile oferite de DEX, se pare că ar fi potrivit să înțelegem prin noțiunea de criză a dreptului o situație gravă în domeniul dreptului, determinată de fenomene negative în creștere, dificultăți care marchează declinul dreptului și care, în consecință, prezintă un pericol real pentru reglementarea relațiilor sociale în conformitate cu principiile statului de drept.

În același timp, conținutul noțiunii de criză a dreptului este mult mai larg, acesta însumând mai multe manifestări negative în domeniul dreptului cum ar fi: incapacitatea dreptului de a-și îndeplini funcțiile sale; imperfecțiunea normelor de drept în vigoare, inclusiv necorespunderea acestora realității internaționale și naționale, ignorarea sau implementarea defectuoasă a pactelor și tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte; implicarea abuzivă a Guvernului în procesul de legiferare, și drept consecință erodarea autorității Parlamentului, nivel redus de cultură juridică, practica defectuoasă de aplicare a dreptului (legii).

⁵⁹ Irinescu T. Enciclopedie juridică. Vol. I: A-Iași: Casa Editorială Demiurg, 2006, p. 459.

⁶⁰ Enciclopedie juridică română. Vol. I. A-C. București: Editura Academiei Române, 2018, p. 1011.

⁶¹ Disponibil: Online Dex. [Accesat la 12.01.2023.]. Disponibil: <https://www.dex.md/definitie/criz%C4%83>

Printre cele „câteva dintre cauzele” care au generat „criza legii” R. Duminiță include: neinteligibilitatea legilor, lipsa de previzibilitate și accesibilitate, utilizarea execivă a ordonanțelor de urgență a Guvernului, presiunea exercitată de către dreptul European și cel internațional, inflația legislativă, criza parlamentarismului, încălcarea frecventă a regulilor fundamentale pentru elaborarea normelor juridice⁶². Pornind de la particularitățile sistemului de drept din România, Dan Claudiu Dănișor invocă printre disfuncțiile cu care se confruntă dreptul și: dominația unor mentalități defazate față de realitatea sistemului juridic, recurgerea, „aproape patologică”, la modificarea legislației, mimarea restructurării juridice, juridicizarea defectuoasă a conceptelor, transferate în drept din alte științe sociale, dejuridicizarea Constituției, prin utilizarea ei ca vector de propagandă etc.⁶³. La rândul său, profesorul Duțu menționează tendința de „dezetatizare” a izvoarelor dreptului pentru care este caracteristică o ordine juridică „de-legalizată”, care nu mai este guvernată de principiul ierarhiei normelor (...). O altă circumstanță care însoțește criza dreptului, evidențiată de autor este internaționalizarea din ce în ce mai mult a „represiunii” penale care constituie o „etică a mondializării” cu „semnificație ambiguă și o aplicare variabilă ...”⁶⁴.

Studiul publicațiilor în domeniul dreptului demonstrează faptul că unele condiții generatoare ale crizei dreptului au fost invocate, încă la începutul secolului curent. De exemplu, în cadrul unei conferințe internaționale consacrate statului de drept, unul din experți menționa următoarele: stricta respectare a statului de drept în context ... transnațional poate duce la situații ambigue; dificultățile cu care se confruntă juriștii practicieni „din toată lumea” de alegere a „legii potrivite în situația în care câteva legi naționale sunt în conflict”; probleme în activitatea instanțelor de judecată legate de faptul că se contestă loialitatea judecătorilor față de propriile sisteme de valori sau, din contra respectarea de către ei cu strictețe a supremației legii „luată ca valoare în sine”⁶⁵.

Fiind preocupat de criza dreptului public, profesorul I. Alexandru consideră greșit „exarcebarea funcției dreptului privat în construcția unui

---

⁶² Duminiță R. Criza legii contemporane. Editura C. H. Beck, București, 2014, p. 5.

⁶³ Dănișor D. C. Democrația deconstituționalizată, op. cit., p. 9 și urm.

⁶⁴ Duțu M. Op. cit., p. 46-50.

⁶⁵ Lipton J. Conflict de lege, conflict de valori. În: Edificarea statului de drept. Materialele Conferinței internaționale științifico-practice, 27 septembrie 2003, Chișinău: Tipografia „Bons Offices”, 2003, p. 54.

stat fondat pe principiile doctrinei liberale ...”⁶⁶. În opinia acestuia criza dreptului este provocată și de amenințările la adresa valorilor tradiționale, dar și a cadrelor „obișnuite de gândire și acțiune”, cum ar fi: rapiditatea evoluției socio-economice, presiunea exercitată de nevoile materiale și spirituale ale societății. Autorul atestă o tendință „obiectivă” de a „schimba centrul de greutate al activității spre gestiune și randament” în detrimentul acțiunilor de comandă, fapt care explică apropierea dreptului public și dreptului privat. Această apropiere, însoțită de atitudini considerate „contrare tradiționalismului”, compromite imaginea societății despre realitate, aruncând-o „într-o criză a proximității, ce se manifestă într-un sindrom, ce constă în neobservarea imediatului ...”⁶⁷.

Criza dreptului poate fi determinată și de normele de tehnică legislativă, inclusiv de limitarea posibilității de revizuire a constituției. Invocând articolul 152 alin. (1) din Constituția României care dispune că pluralismul politic nu poate forma obiectul revizuirii, profesorul D. C. Dănișor opinează că dispozițiile respective apără o valoare juridică, dar nu se impun puterii constituante a poporului, ci doar autorității constituante. Autorul crede în două proceduri distincte de revizuire, din care prima se va referi la conținutul articolului 152 din Constituția României privind limitele revizuirii, iar cea de-a doua – la dispozițiile privind pluralismul politic. O astfel de interpretare, în opinia noastră, nu exclude apariția unui conflict constitutional între popor și autoritatea constituantă, statuând o stare de criză în dreptul obiectiv. Nu întâmplător Elena Simina Tănăsescu apreciază teoria „dublei revizuirii” ca fiind „lipsită de fundament juridic, chiar dacă, aparent, se bazează tocmai pe un formalism juridic excesiv”⁶⁸. În opinia acesteia, atingerea unor rezultate „vădit contrare scopului inițial al unei reglementări” prin utilizarea „intenționată a formelor legale” nu este altceva decât un „abuz de drept”, noțiune aplicabilă atât dreptului privat cât și celui public⁶⁹.

Criza dreptului este „stimulată” și de așa numita „logică socială multipolară”, capabilă să multipolarizeze și sistemul dreptului. În acest context este lansată ideea de pluralism juridic, ca fenomen asemănător pluralismului politic. Încă la sfârșitul secolului al XX-lea se făcea distincție între

⁶⁶ Alexandru I. Op. cit., p. 30.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Constituția României revizuită: comentarii și explicații. București: ALL Beck, 2044, p. 342.

⁶⁹ Constituția României revizuită: comentarii și explicații. București: ALL Beck, 2044, p. 345.

pluralismul juridic în drept și pluralismul juridic în sociologia juridică⁷⁰. Pluralismul juridic în drept era interpretat din două puncte de vedere: a) ca existența simultană, în sânul aceleași ordini juridice, a unor reguli de drept diferite aplicându-se unor situații identice și b) coexistența unei pluralități de ordini juridice distincte care stabilesc sau nu între ele raporturi de drept. Din punct de vedere a sociologiei dreptului, pluralismul juridic însemna coexistența unei pluralități de cadre sau sisteme de drept în sânul unei unități de analiză sociologică dată. În literatura de specialitate mai recentă se menționează că pluralismul juridic „tinde să producă o ruptură în logica formală a egalității juridice”⁷¹. Astfel, pluralismul juridic admite ca unor situații de fapt identice să li se aplice regimuri juridice diferite.

O abordare specifică și chiar inedită privitor la circumstanțele care provoacă criza dreptului aparține profesorului de drept constituțional din Brazilia Claudio Lembo. În viziunea acestuia un astfel de fenomen este legislația electorală, care „elaborată în mod irațional duce la catastrofe exemplificate prin numeroase planuri economice”. Autorul constată că regulile impuse de către stat dau naștere unor costuri, care devin o povară pentru populație, aceasta fiind „principala drama a contemporanității braziliene”. Astfel, lipsa raționalității în atitudini se reflectă, în mod direct, în sistemul legal. Drept rezultat, sunt create drepturi, dar fără analiza costurilor și, respectiv sunt elaborate legi fără a fi stabilite viitoarele zone de incidență. Toate acestea duc la slăbirea statului⁷².

Profesorul universitar Elena Aramă identificând o serie de disfuncții care aduc la „criza statului de drept”, și care în opinia noastră este însoțită cu siguranță de criza dreptului, menționează despre: inflația legislativă, ineficiența sancțiunii penale, erozia normativității însăși a dreptului⁷³.

---

⁷⁰ Pluralism juridic. Arnaud A.-J. (ed). Dictionaire encyclopedique de thorie et de sociologie du droit, Paris, LGDJ, 2 ed, 1993, p. 446. Apud Năstase Adrian, Dănișor Dan Claudiu. Pluralism, pluralism politic și pluralism juridic în Constituția României. În: Ad honorem Ion Dogaru. Studii juridice alese. București: Editura All Beck, 2005, p. 49.

⁷¹ Năstase A., Dănișor D. C. Pluralism, pluralism politic și pluralism juridic în Constituția României. În: Ad honorem Ion Dogaru. Studii juridice alese. București: Editura All Beck, 2005, p. 51.

⁷² Lembo C., Mackenzie-Sao P. Dreptul irrational. În: Năstase A., Dănișor D.C. Pluralism, pluralism politic și pluralism juridic în Constituția României. În: Ad honorem Ion Dogaru. Studii juridice alese. București: Editura All Beck, 2005, p. 70-71.

⁷³ Aramă E. Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului. Chișinău: CEP, USM, 2009, p. 187.

Criza dreptului poate fi provocată și de un proces în timp de „decredibilizare și reinterpretație radicală” a constituției, care în opinia susținătorilor acestei constatări, este cauzat de ”puternice lupte politice și instituționale”⁷⁴.

Pornind de la constatarea faptului că „societatea tranzitivă se află în stare de criză constituțională” doamna profesor universitar Raisa Grecu consideră că această criză nu apare „pe neașteptate, trecând prin perioade destul de îndelungate și evoluție latentă ...”⁷⁵. Deși autoarea nu menționează despre criza dreptului, credem că o astfel de „evoluție latentă” este însoțită neapărat și de o criză a dreptului ca și factor determinant în provocarea crizei constituționale. Cu atât mai mult că aceasta enumeră „principalele semne” ale crizei constituționale: încălcările masive ale drepturilor cetățenilor (ale omului n.n.), reducerea esențială a posibilităților desfășurării referendumurilor, ignorarea voinței poporului exprimată în cadrul referendumului sau alegerilor.

În opinia noastră criza dreptului este „tolerată” și de pasivitatea științelor juridice, care nu acordă atenția recomandabilă acestei probleme. Suntem solidar cu autorii care atestă „exilul științei juridice”⁷⁶. Acest fenomen se manifestă prin marginalizarea unor discipline cum ar fi filosofia dreptului, logica juridică, chiar și teoria generală a dreptului în programele de licență, predominanța comentariilor actelor normative sau a jurisprudenței în cuprinsul unor lucrări științifice, ignorarea lucrărilor științifice interconectate cu alte științe sociale, fapt care împiedică dezvoltarea științelor juridice.

O schimbare de atitudine față de științele juridice este evident necesară. Autoritățile din Republica Moldova ar trebui să conștientizeze că obiectivul consolidării în continuare a domeniului dreptului trebuie să se bucure de prioritate, mai ales în legătură cu necesitatea eradicării tuturor fenomenelor negative care frânează dezvoltarea societății în conformitate cu standardele europene. Edificarea unei societăți în care să domnească echitatea, pacea și bunăstarea bazate pe lege, devine o sarcină generală pentru toate forțele sănătoase și poate fi realizată doar prin implicarea plenară a tuturor capacităților disponibile. Una din acestea, care nu poate fi ignorată, presupune punerea în practică a potențialului științific.

⁷⁴ Reforma constituțională: analiză și proiecții. Raportul comisiei pentru o nouă Constituție. Coord. Elena Simina Tănăsescu, Bogdan Dima, București: Universul Juridic, 2012, p. 25.

⁷⁵ Grecu R. Stere – Juristul. Chișinău: Universul, 2008, p. 28.

⁷⁶ Duțu M. Op. cit., p. 39.

Istoria demonstrează că forțele sociale, aidoma puterii naturii, pot acționa spontan și chiar devastator până atunci când oamenii nu vor să le înțeleagă, nu le pot lua în considerare și nu sunt capabili să le aplice potențialul în beneficiul lor. Acțiuni accidentale, aplicarea cu incertitudine și intuitivă a considerentelor justificate doar de experiența personală, imitarea „orbă” a experienței altor state, miza pe impactul presiunii administrative, rezolvarea problemelor prin metoda primitivă „încercare și eroare”, *nu sunt altceva decât cauze profunde care generează derapaje și insuccese în orice activitate, acestea fiind absolut inadmisibile în activitatea autorităților publice. Arhaismul unor astfel de „maniere” este inadmisibil, mai ales pe fundalul realizărilor înregistrate de civilizație în context mondial.*

Nici o acțiune cu caracter arbitrar orientată spre reformarea sistemului de drept al unei societăți nu este în stare să contribuie la crearea statului de drept, la protecția drepturilor și intereselor legitime ale omului și cetățeanului, dacă aceasta nu se realizează cu maximă competență, civilizat și corespunzător unor argumente științifice.

În contextul identificării unor remedii pentru atenuarea și depășirea efectelor provocate de criza dreptului nu trebuie să trecem cu vederea nici problema educației juridice. Este știut că omului îi aparține rolul decisiv în orice activitate socială, poziția acestuia fiind determinată de calitățile personale, inclusiv de gradul de instruire profesională. Activitatea în vederea consolidării legalității și ordinii de drept presupune cerințe avansate față de profesionalismul juriștilor. Profesionalismul, ori iscusința profesională, este un element specific al activității de formare profesională, una din sarcinile de bază ale procesului de instruire. În literatura de specialitate se menționează despre necesitatea schimbării de paradigmă în educația juridică, aceasta fiind ”cu atât mai necesară, cu cât concepția clasică de până acum își pierde sprijinul publicului”⁷⁷. Autorul promovează conceptul de „eurojurișt”, care repezintă o nouă formă de intelectualitate juridică. El este omul de știință de cultură juridică și „inginerul social”, de care este nevoie în Europa. Tendințele spre schimbare din sfera ordinii de drept, complexitatea problemelor ce apar în fața angajaților organelor de drept, cerințele sporite față de eficiența activității lor, respectarea cu strictețe a legislației și a drepturilor omului, amplifică rolul facultăților de drept în instruirea unor viitori „eurojuriști”.

---

⁷⁷ Martinek M. Integrearea europeană și stilul dreptului – de la juristul de stat la eurojurișt. În: Ad honorem Ion Dogaru. Studii juridice alese. București: Editura All Beck, 2005, p. 559.

În final, putem constata că definițiile, analizele și constatările doctrinare diferă de la caz la caz, în mare parte acestea se completează reciproc prin însăși intenția de a evidenția trăsăturile caracteristice crizei dreptului. Analiza diferitor puncte de vedere cu privire la esența crizei dreptului, formele în care se manifestă aceasta, cauzele apariției și căile de depășire, ne permite să concluzionăm că fenomenele care însoțesc criza dreptului se înscriu în categoria factorilor care determină schimbări în sistemul de drept.

1.4. Criza legitimității și profilul dreptului

Legitimitatea este o caracteristică a puterii specifică statului de drept, în cadrul căruia regulile de comportare sunt nu numai impuse, dar și acceptate, în general, de cei cărora le sunt destinate, și nu sunt bazate pe absolutism, pe forță, ca în statul polițienesc. Criza care zdruncină civilizația modernă, devine un subiect abordat tot mai des, mai ales în ultimul timp, acesta capătând noi însușiri și multiple aspecte. În aceste împrejurări, volatizarea unor convingeri ideologice influențează distructiv și conștiința juridică de masă. În consecință, una dintre manifestările actuale este criza legitimității dreptului.

După cum se menționează în literatura de specialitate, în societatea modernă, însăși validitatea sistemului existent de reglementare normativă este pusă sub semnul întrebării, "cele mai impresionante și excesive manifestări ale erodării legitimității sunt îndoielile cu privire la validitatea structurilor ideologice și normative fundamentale ale societății, inclusiv ale comunității mondiale"⁷⁸. În conținutul unor lucrări științifice se menționează că umanitatea modernă își „pierde încrederea în omogenitatea și autonomia lumii ideilor și valorilor juridice, precum și în ideile socio-culturale universale”, acest „sindrom” fiind diagnosticat ca o „îngustare a mentalității, inclusiv a mentalității juridice”⁷⁹. Acestea demonstrează faptul că civilizația a intrat într-o criză socială și umanitară la scară planetară. Statele nu mai pot, bazându-se pe instrumentele juri-

⁷⁸ Аруд Анисин А. Л., Анисин С. С. În: Проблема онтологической и аксиологической легитимации позитивного права. În: Философия права, nr. 2, 2020, pp. 56-63, p. 57. ISSN: 1817-7085.

⁷⁹ Шугуров М.В. Феномен легитимности права: философско-правовое осмысление. În: Российский журнал правовых исследований, 2015. Nr. 1 (2).

dice bine cunoscute, nici să prevadă direcțiile de dezvoltare a sistemelor socio-economice, nici să formuleze obiectivele transformărilor sociale, economice și politice pe termen lung.

Toate acestea dificultăți sunt specifice și realității din țara noastră. Într-un sondaj realizat în Republica Moldova fiind întrebați în ce direcție merg lucrurile în țara noastră, 63,9% din respondenți au apreciat că direcția este greșită. Același contingent este de părere că și în general, în lume lucrurile merg într-o direcție greșită. În opinia a 46,7% din cei intervievați majoritatea politicienilor sunt corupți, și doar 0,4% consideră că niciunul din politicieni nu este corupt. Fiind întrebați în ce măsură cetățenii pot influența hotărârile importante care se iau la nivelul întregii țări, 37,4% din respondenți au răspuns că în mica măsură iar 28,3% – deloc. Circa 30% din respondenți nu au defel încredere în justiție, Guvern, partide politice și Parlament. Și mai grav este faptul că 72,7% din participanții la sondaj nu cred că Republica Moldova este guvernată de voința poporului, iar 66,6% nu cred că alegerile în Republica Moldova sunt libere și corecte⁸⁰. Un an mai târziu situația nu prea s-a schimbat. În alt sondaj, 59,6% din respondenți susțin că lucrurile în Republica Moldova merg într-o direcție greșită, 64,8% fiind convinși că și în general în lume lucrurile merg într-o direcție greșită. Aproximativ 30% din respondenți oferă calificativul foarte rău” activității Parlamentului și Guvernului Republicii Moldova⁸¹.

În general, schimbările care au loc în societatea contemporană globalizată, duc la complicația extrem de rapidă a acesteia. Și cu cât sistemul administrativ devine mai complex, cu atât mai ridicat este gradul de instabilitate, imprevizibilitate și, ca urmare - mai complicat de guvernat.

Creșterea incapacității guvernării de a asigura conducerea politico-juridică a societății se datorează unor factori de ordin subiectiv și obiectiv, ambele categorii de factori fiind într-o legătură strânsă, astfel încât este, practic, imposibilă diferențierea acestora. Totuși, singurul factor subiectiv, care poate fi evidențiat, este adoptarea deciziilor în procesul politic. La rândul său acesta interacționează cu alți factori de natură personală, motivațională etc. O altă circumstanță importantă care provoacă situații de risc în procesul guvernării este factorul de timp generat de schimbări

---

⁸⁰ Barometrul Opiniei Publice. Iunie 2021. [05.10.2022]. Disponibil: https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/Raport-BOP-2021_.pdf.

⁸¹ Sondaj Economic și socio-politic. Republica Moldova, Mai 2022. [05.10.2022]. Disponibil: <https://ispri.ro/wp-content/uploads/2022/06/Studiu-Omnibus-IDIS-20.05.22-fin.pdf>.

rapide a stării de fapt în societate. Un alt factor care merită a fi luat în calcul este specificul procesului conducerii sociale, eficiența căreia este determinată de cunoașterea profundă a situației reale, disponerea de resurse materiale și umane adecvate, de instrumente decizionale corespunzătoare realizărilor științei etc.

Este important să ținem cont de faptul că în epoca prezentă, procesul de guvernare nu mai poate fi justificat în exclusivitate de tradiții, dar și de cunoaștere. Și aceasta deoarece practica socială în zilele noastre este în mod constant testată și transformată prin prisma informației accesibile și, prin urmare, aceasta își schimbă semnificativ caracterul său.

Astfel, reflexivitatea contemporanității nu duce la stabilizarea societății, ci, dimpotrivă, la creșterea instabilității și, în consecință, procesul de conducere socială devine tot mai complicat, pericolul existenței societății însăși devenind un pericol real.

În plus, fragmentarea omenirii care însoțește procesul de globalizare contestă și mai mult legitimitatea ordinii sociale, impune căutarea unor noi circumstanțe ale identității sociale care să consolideze încrederea socială. În acest context trebuie să ținem cont și de faptul că societatea modernă este arena unui conflict permanent, din care motiv este tot mai complicată asigurarea unui consens larg între partenerii sociali. Puterea care devine atotcuprinzătoare, aspiră să impună oamenilor ideea că ordinea existentă este vesnică și nu poate fi modificată, iar orice modificare radicală ar duce la dezechilibrarea societății.

Toate acestea reprezintă motivul care justifică dezbateri științifice privind criza legitimității, care după cum se menționează în literatura de specialitate nu este „o chestiune cronologică” pentru că ea nu este „un dat, după cum nu are nici o evoluție naturală de genul naștere, dezvoltare, criză și moarte”. Fenomenul legitimității prezintă interes permanent, acest fenomen având stări de eclipse, faze de diluare, dispariții subite ... noi câștiguri și validări în spațiul public”⁸². Interesul față de legitimitate crește mai ales în condițiile zilei de azi, când certitudinea în inviolabilitatea ordinii mondiale și în caracterul absolut al oricărei legi este din ce în ce mai mult eliminată din conștiința socială. Nu întâmplător în cele mai dese cazuri, criza legitimității este calificată drept consecință a transformărilor din societate.

⁸² Goudenhooff G. Legitimitatea. Ritualuri ale legalității și autoritate discursivă. Iași: Adenium, 2014, p. 165.

Fiind un fenomen multidimensional legitimitatea dispune și de o serie de criterii de bază, cum ar fi, de exemplu, recunoașterea și încrederea în fenomenele sociale semnificative, justificarea acestor fenomene prin raportarea la anumite precepte morale, estetice, religioase, idealuri și norme.

Nu excludem faptul că procesul de globalizare poate declanșa fragmentarea mecanismelor de legitimare, ceea ce la rândul său, poate disocia legitimitatea propriu zisă.

Fiind apreciată ca un fenomen paradoxal, legitimitatea este asociată și cu alte discrepanțe: lipsa de încredere în putere și, în același timp, necesitatea sa; lipsa concordanței între sistemul de drept și unele norme din cadrul acestuia; necesitatea depășirii în mod constant a limitelor ordinii legitime și ordinea în scopul perfecționării acesteia⁸³. O incompatibilitate a legitimității este și paradoxul reprezentării, în condițiile căreia un reprezentant pretinde că acționează în numele persoanei reprezentate, mandatarul dobândind putere asupra celui care i-a transferat această capacitate. În era provocărilor globale ale timpurilor noastre, problema reprezentării capătă o importanță deosebită, mai ales în condițiile în care se atestă o creștere a incompetenței maselor datorită diferențierii cunoașterii. Problema reprezentării este, de asemenea, exacerbată și de faptul că, pe de o parte, rezultatul alegerilor ca unica modalitate de desemnare a reprezentanților poporului, depinde în mod direct de procedura de desfășurare a acestora, și, pe de altă parte, deocamdată nu există vre-un sistem electoral care să satisfacă totalmente principiul reprezentării democraice.

Criza legitimității este prezentă acolo și atunci unde și când este prezentă și criza încrederii în anumite instituții și norme sociale, inclusiv în acțiunile autorităților publice. Într-un sens literal criza legitimității ar trebui înțeleasă nu ca dispariția încrederii și retragerea recunoașterii autorităților publice, ci ca o punere sub semnul întrebării a însăși existenței acestor instituții.

După cum se cunoaște statul ca formă superioară de organizare a societății se bazează pe o ordine normativă care, la rândul său, are la bază instituirea legitimității în mod pozitiv. Totuși există riscul ca cetățenii

---

⁸³ Честнов И. Л. Кризис легитимности права как глобальный вызов юридической науке. [09.10.2022]. Disponibil: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2015_Sbornik/2015_Dokladi/2015_sec4_031.pdf.

să nu se regăsească în cadrul unei „ordini de drept” care nu le satisface interesele și aceasta se poate întâmpla atunci când „domnia legii se transformă în domnia prin lege”⁸⁴.

Deși se recunoaște că actualmente legea „dobândește ... noi și noi valențe ...”, se semnalează că „Caracterul complex, numărul mare al legilor, non-inteligibilitatea acestora”⁸⁵ declanșează în conștiința particularilor sentimentul de nesiguranță. O presiune incomodă este resimțită și de persoanele împuternicite să aplice dreptul, acestea fiind marcate de o insecuritate juridică alimentată de: proliferarea normelor juridice, instabilitatea normelor de drept generată de intervenții frecvente în conținutul unor izvoare de drept, nerespectarea procedurii de elaborare a legilor, degradarea conținutului actelor normative etc. Acest fapt nu este o „invenție” a doctinarilor, ci mai degrabă o realitate cu care se confruntă guvernarea din țara noastră. Astfel, într-o declarație lansată de „Platformă Națională a Societății Civile din cadrul Parteneriatului Estic” în decembrie 2020 este condamnată degradarea „fără precedent” a calității actului de guvernare. În viziunea semnatarilor declarației această atitudine se manifestă prin intermediul „nerespectării procedurilor legale de promovare a proiectelor de legi comise de către majoritatea parlamentară, formată din Partidul Socialiștilor din Republica Moldova, Partidul Șor și grupul „pentru Moldova”. Formațiunile menționate supra, încălcând procedura legislativă, au adoptat mai multe legi care, în viziunea autorilor declarației „compromit lupta cu corupția, subminează bugetul public, pun în pericol relația cu partenerii de dezvoltare și riscă să destabilizeze situația macrofinanciară din țară”⁸⁶.

O altă dificultate, care în opinia noastră, stimulează procesul de degradare a legii, respectiv a dreptului privit în ansamblu, sunt abaterile de la procedura legislativă prestabilită, manifestată prin evitarea dezbatărilor publice a proiectelor de legi, chiar și atunci când acest exercițiu este obligatoriu. Modificări conceptuale se fac la proiectele de legi fără organizarea consultărilor publice. Despre o astfel de practică se relatează într-un studiu de politici publice, în conținutul căruia sunt analizate

⁸⁴ Goudenhooff G Op.cit. p. 90

⁸⁵ Duminică R. Op.cit., p. IX.

⁸⁶ Declarație publică privind degradarea procesului legislativ și actului de guvernare în Republica Moldova, 21 decembrie 2020. [Accesat 12.01.2023]. Disponibil: <https://cpr.md/2020/12/21/declaratie-comuna->

șase proiecte de legi adoptate în perioada anilor 2011-2018, care au fost modificate în Parlament fără a se organiza consultări publice, deși a fost solicitată organizarea dezbaterilor publice. În unele cazuri, modificările erau adoptate în absența unui aviz al Guvernului sau cu avizul negativ al Guvernului. Autorii studiului considerau că aceasta este o „practică negativă, care afectează principiul transparenței decizionale și al statului de drept”⁸⁷. Cu părere de rău astfel de cazuri nu încetează nici în actuala legislatură a Parlamentului, exemplu de neurmat fiind „renumitul” amendament la Legea Bugetului pentru anul 2022, care prevedea majorarea salariilor judecătorilor de la Curtea Constituțională, votat în Parlament fără avizul Guvernului⁸⁸.

Astfel de exemple mărturisesc despre o tendință periculoasă în procesul de legiferare, situație care poate fi calificată ca o afirmare a crizei dreptului. Evident că astfel de disfuncționalități ar trebui evitate, deoarece un sistem de drept dispune de legitimitate doar atunci când în cadrul statului respectiv, legile sunt adoptate cu respectarea tehnicii legislative și procedurii stabilite în acest sens. Așa cum se menționează în literatura de specialitate, constituționalismul are predispoziția să asigure dominația legislatorului, condiționată de două restricții: metoda elaborării legilor să fie verificată printr-o „severă *iter legis*” și însuși procesul de elaborare a legilor să fie restricționat printr-o lege cu o forță juridică superioară, pentru a se evita încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale⁸⁹.

Numeroase riscuri sociale capabile să limiteze pronosticarea clară a dinamicii relațiilor sociale și, prin urmare, dificultățile autorităților publice, în special ale legislativului de a crea în timp optim norme și mecanisme de reglementare normativă care s-ar potrivi nevoilor personale și sociale actuale, în cele din urmă nu conectează destul de bine iar, uneori, chiar destabilizează legalitatea, legitimitatea și alte instrumente utilizate în procesul de guvernare.

Implicând în procesele sale diferite relații sociale, globalizarea este însoțită de schimbări bruște și devieri de la stereotipuri și atitudini tradiționale. În consecință, apar o multitudine de atitudini noi, destul de

---

⁸⁷ Document de politici publice. Cum facem procesul decizional în Parlamentul Republicii Moldova mai transparent? Chișinău, 2018, p. 9. [Accesat 12.01.23]. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/02/2018>.

⁸⁸ Majorarea salariilor judecătorilor CC, votată în Parlament fără avizul Guvernului... [Accesat 12.01.23]. Disponibil: <https://orheitv.md/majorarea-salariilor-judecatorilor-ccc>

⁸⁹ Goudenhooff G. Op. cit., p. 95.

neconvenționale, prin prisma cărora ceea ce a fost apreciat ca stereotip este perceput atât la nivel național, cât și internațional ca - ilegal.

În aceste condiții devine problematică însăși realizarea suveranității. Constituția Republicii Moldova pune în fața statului și societății importante sarcini strategice. O condiție și o garanție pentru punerea în aplicare a uneia dintre aceste sarcini ține de transformarea republicii într-un stat de drept și asigurarea demnității, drepturilor și libertăților omului ca valoare supremă. Pentru realizarea acestei sarcini este necesar ca celelalte legi și alte acte normative să contribuie la realizarea dispozițiilor consacrate în Constituție.

În calitate de exemplu putem invoca și principiul suveranității naționale consacrat în Constituție (art. 2), în conformitate cu care suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție.

Referendumurile sunt folosite pe larg datorită experienței îndelungate de democrație directă prin intermediul adunărilor populare ale cetățenilor, acumulată anterior momentului de încetățenire a practicii referendumurilor. Atunci când sporirea populației a făcut astfel de adunări impracticabile, referendumurile și inițiativele populare „s-au constituit ca o modalitate de a adapta principiile democrației directe la limitările și necesitățile unor populații mari”⁹⁰.

În Republica Moldova, referendumurile se desfășoară în condițiile prevăzute de Codul electoral (Titlul VI)⁹¹. Codul definește referendumul ca scrutin prin care poporul își exprimă opțiunea în cele mai importante probleme ale statului și societății în ansamblu, având drept scop soluționarea acestora, precum și consultarea cetățenilor în probleme locale de interes deosebit. În viziunea noastră includerea noțiunii de „scrutin” în calitate de element definitoriu al referendumului nu este cea mai potrivită. Tradițional prin scrutin se înțelege modul de alegere a deputaților, a senatorilor etc., potrivit căruia se votează fie câte o singură persoană, fie mai multe deodată dintre candidații menționați în buletinul de vot⁹². Mai

⁹⁰ Butler D., Ranney A. *Summing Up în Referendums: A Comparative Study of Practice and Theory*, ed. David Butler, Austin Ranney; Washington, D.c.: American Enterprise Institute, 1978, p. 6.

⁹¹ Codul electoral. Monitorul Oficial, nr. 426/427 din 23.12.2022.

⁹² Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/scrutin>. Accesat la 12.08.2021.

potrivit ar fi să definim referendumul ca o procedură prin care poporul este chemat să decidă în probleme majore de interes general, de regulă pentru textul Constituției, în alegerea formei de guvernământ sau în probleme de autodeterminare ca stat, ca națiune.

Constituția Republicii Moldova (art. 75) dispune că cele mai importante probleme ale societății și ale statului sunt supuse referendumului, iar hotărârile adoptate potrivit rezultatelor referendumului republican au putere juridică supremă. Deși Constituția nu menționează despre referendumurile locale, în conformitate cu dispozițiile Codului electoral (art. 215), în Republica Moldova pot fi organizate și referendumuri locale.

Pe lângă alte avantaje referendumul ca modalitate de realizare a democrației directe crează posibilitatea de a „conecta” cetățenii cu însăși mecanismul de legiferare, legitimând astfel actul normativ adoptat.

Deși unii autori cum ar fi David Butler și Austin Ranney discern „o creștere înceată, dar sigură a numărului de referendumuri” de la 1900 încoace, care „a sporit puțin după 1960”⁹³ de la prima la a doua jumătate a perioadei constatate,⁹⁴ în țara noastră acest mecanism de legiferare este aplicat extrem de rar.

Putem doar să intuim că aceasta se întâmplă din cauza unor factori de ordin politic, financiar, organizațional, lipsa experienței în domeniu etc. La fel, în timpul referendumului un act normativ poate fi adoptat numai în ansamblul său, fără ca cetățenii să aibă posibilitatea de a modifica unele dispoziții sau de a le respinge.

În același timp, eficacitatea referendumului ca instrument al democrației directe ar putea crește în rezultatul implementării tehnologiilor informaționale moderne care ar permite cetățenilor să participe la dezbaterile proiectelor de legi prin Internet. O inițiativă demnă de apreciat este platforma guvernamentală pentru consultări și dezbateri publice *Particip.gov.md.*, prin intermediul căruia poate fi aplicată așa-numita „e-democrație”, care poate fi atractivă pentru cetățeni, sporindu-le astfel activitatea în calitate de participanți la procesul de legiferare.

Implementarea consecventă a e-democrației, poate contribui la sporirea gradului de participare a cetățenilor nu doar în procesul de legiferare, dar și în alte procese decizionale. Pe lângă alte avantaje, această

---

⁹³ Butler D., Ranney A. Op.cit. p. 221.

⁹⁴ Butler D., Ranney A., Practice, în D. Butler et al., Referendums, p. 221.

platformă poate servi și ca precondiție pentru solidarizarea societății. Și aceasta este important mai ales pentru situațiile în care în societate nu există un consens cu privire la soluțiile de bază, atunci când legislația este atât de voluminoasă, încât cetățenii nu pot să înțeleagă și cu atât mai mult să se folosească de ea, situația soldându-se cu îndepărtarea oamenilor de sfera dreptului.

În condițiile în care prezumția de cunoaștere a legii și-a pierdut sensul, publicarea legii oferind posibilitatea acestei cunoașteri, comportamentul cetățenilor se reduce la adaptarea constantă la condițiile în schimbare. Rezultatul este o adâncire a crizei dreptului, devalorizarea acestuia ca izvor de reglementare a relațiilor sociale.

Este lesne de observat și implicarea insuficientă a mediului academic în expertiza proiectelor de legi. Se crează impresia că principala regulă care guvernează procesul de legiferare este adoptarea cât mai curând posibil a unei anumite legi. Calitatea legii adoptate în acest caz lăsând de dorit. Mai mult decât atât, în cursa disperată a legiuitorului de a se adapta la noile realități, acesta poate aduce mai mult rău decât bine.

Cu toate schimbările care intervin în societatea noastră, legitimitatea ca cea mai generală formă de materializare a unui aranjament social echitabil, nu poate fi suprimată, pentru că este o condiție a vieții sociale structurate. În același context se poate susține că, în cadrul legitimității ordinii sociale, sunt importante toate formele de manifestare a legitimității și, în special, legitimitatea dreptului (legii), care conferă ordinii sociale structuralitate și sistem, valabilitate și legalitate formală. În același timp, legea ca instrument de legitimare trebuie să fie ea însăși legitimă. Într-un astfel de unghi ar trebui cercetat fenomenul legitimității dreptului care, reieșind din întreaga complexitate a acestui fenomen, merită să fie subiectul unei analize atente.

În tentativa de a identifica relația dintre legitimitatea în general și legitimitatea dreptului ca formă de manifestare a acesteia, trebuie să ținem cont de faptul că termenul de legitimitate dispune și de semnificații morale, religioase, adică non-juridice.

Prin urmare, încercarea de a determina legitimitatea diferitelor instituții sociale și nu doar a puterii, trebuie să rezulte din constatarea consensuală a valabilității lor prin prisma valorilor și idealurilor sociale.

Aceasta se referă și la notiunea de „legitimitate a dreptului”, ea reflectând atât situația de recunoaștere a dreptului ca un aspect rezonabil,

echitabil și justificat al existenței sociale, dar și ca o noțiune-cheie pentru perceperea legitimității puterii publice.

Deseori, încrederea în drept este determinată de încrederea în acțiunile realizate în cadrul celor trei ramuri ale puterii publice: legislative, executive și judecătorești. În acest mod puterea publică este privită ca și condiție necesară a mecanismului de realizare a dreptului.

Acțiunile întreprinse de reprezentanții acestor puteri trebuie să fie aidoma unui tablou a tot ceea ce este legal, corect, echitabil și legitim. Pentru că dreptul presupune domnia legii, existența puterii publice este determinată de punerea în aplicare a acestei dominații.

Legitimitatea dreptului se bazează pe funcționarea adecvată a Parlamentului și instanțelor judecătorești, dar, în mare măsură, și pe funcționarea Guvernului. Prin urmare, doctrina juridică poate include în cercul conceptualizării sale și preocupările privind impactul procedurilor constituționale, care oferă „viață” autorităților puterii publice, nu numai din perspectiva acordării legitimității autorităților publice, dar și din cea a afirmării legitimității dreptului.

Cercetarea legitimității puterii din perspectiva legitimității dreptului are consecințe importante. Chestiunea este, că globalizarea este însoțită și de o astfel de tendință cum este extinderea voinței de a accede la putere. Apariția spațiilor deschise dă naștere la configurații distincte ale relațiilor de putere. Această dificultate în dezvoltarea înțelegerii fenomenului puterii este asociată cu dezintegrarea valorii societății.

Legitimitatea dreptului, care este condiția distinctă pentru legitimitatea puterii include diverse aspecte, cum ar fi recunoașterea sensului și necesității existenței dreptului. Acest lucru demonstrează disponibilitatea de subordonare a regulilor de comportament, inclusiv cele care provin de la autoritățile publice.

Nu există nici o îndoială că principalul argument în sprijinul de justificare a dreptului ca fiind legitim, constă în compatibilitatea acestuia cu valorile sociale. Aceasta, ne obligă să luăm în calcul recunoașterea caracterului euristic al acestei ipoteze. În rezultatul unei astfel de abordări, constatăm că dreptul trebuie să dispună de legitimitate și să materializeze principalele valori sociale.

Legile și alte acte normative dobândesc legitimitate atunci când sunt compatibile cu valorile morale și, în condițiile în care valorile personale sunt compatibile cu dreptul.

Prin urmare, valorile sociale trebuie să se sincronizeze cu dreptul. În situația în care societatea este dominată de un sistem de valori opuse societății, în special societății civile, dreptul poate fi compromis. Într-un fel, această ipoteză poate fi extinsă asupra legitimității dreptului în ansamblu.

Justificarea legitimității dreptului prin prisma valorilor sociale pornește de la natura și conținutul acestora, ele fiind drept punct de pornire în procesul evaluării dreptului în ce privește legitimitatea sau ilegitimitatea acestuia. Totuși, trebuie să ținem cont de faptul că valorile nu sunt puncte de referință absolute, mai ales din cauza variabilității lor istorice, dovadă fiind complexitatea acestui sistem în era globalizării. Având în vedere această din urmă circumstanță, relativismul valoric face ca legitimitatea dreptului să devină o problemă mai acută ca niciodată.

În ultima perioadă este abordată pe larg noțiunea de justiție procedurală care afectează echitatea și transparența proceselor prin care se iau decizii și se desfășoară acțiuni care să asigure un tratament egal pentru toți.

Având mai multe profiluri, justiția procedurală poate servi drept mijloc solid pentru a descrie fenomenele legitimității puterii și legitimității dreptului, ambele fiind într-o relație de interdependență. Cu toate acestea, trebuie să luăm în calcul faptul că, teoria justiției procedurale se concentrează asupra modului în care oamenii percep legitimitatea puterii, lăsând în umbră modul în care oamenii percep legitimitatea legilor și altor acte normative. Teoria justiției procedurale nu permite să observăm în deplină măsură de ce și pe ce bază procedurile care acordă legitimitate autorităților publice sunt, la rândul lor, legitime.

În același timp, procedurile de desfășurare a raporturilor juridice ar trebui să fie bine justificate pentru a asigura condițiile veritabile pentru luarea deciziilor și realizarea unor acțiuni. În virtutea acestor circumstanțe abordarea valorică oferă posibilitatea de a clarifica unele aspecte fundamentale ale corectitudinii procedurilor stabilite prin normele de drept, a căror respectare oferă caracter juridic deciziilor și acțiunilor indivizilor și autorităților publice.

Conceptul de justiție procedurală pune accentul pe respectarea procedurilor formale în ceea ce privește obiectivele formale, dar nu și a valorilor care nu pot fi supuse întotdeauna formalizării complete. Un astfel

de prototip al legitimității precum justiția procedurală este potrivit, în mare parte, pentru explicarea aspectelor comportamentale ale ordinii sociale, dar nu pentru o viziune largă asupra legitimității acestei ordini și legitimității dreptului, înțeles ca universul juridic al existenței umane. Dintr-un astfel de unghi de privire, cetățenii, în calitate de subiecți de drept, pot pune la îndoială legitimitatea normelor materiale și procedurale care justifică legitimitatea puterii și a autorităților publice prin care se realizează aceasta. În cazul în care legile și alte acte normative din cadrul sistemului de drept, nu sunt legitime, aceasta provoacă de la sine și nelegitimitatea acțiunilor și a actelor autorităților publice legislative, executive și judecătorești.

Abordând problema legitimității dreptului, trebuie să ținem cont și de obiectul acestui ansamblu teoretic, noțiunea respectivă fiind aplicabilă în raport cu ceea ce numim drept în vigoare sau pozitiv și, de asemenea, în raport cu ordinea de drept care reprezintă rezultatul aplicării normelor de drept.

Similar cu procesul de legitimare a dreptului, și ordinea de drept trebuie, de asemenea, legitimată. Acest lucru face posibilă legitimitatea ordinii sociale în ansamblu.

În mare parte criza legitimității dreptului a fost determinată și de minimalizarea nevoii de a conserva, menține și dezvolta aspirațiile spirituale și juridice. În aceste condiții societatea modernă își pierde încrederea în omogenitatea și autonomia ideilor și valorilor juridice universale. Concomitent societatea pierde încrederea nu doar în principiile dreptului, dar și în buna judecată a legislatorului, ale cărui argumente nu mai constituie temeiul suficient pentru legitimitatea dreptului.

Eforturile orientate spre depășirea crizei legitimității dreptului implică identificarea unor modele relevante de mecanisme de legitimare. În aceste condiții doctrina juridică are sarcina să fundamenteze crearea unui mecanism modernizat de legitimare a dreptului. Un aspect la fel de important este menținerea unui dialog și asigurarea consensului cu privire la definirea legitimității dreptului și stabilirea esenței crizei legitimității sale.

1.5. Atitudinea sceptică față de drept: premiză a crizei dreptului

Pentru societatea contemporană aflată într-un proces de evoluție spectaculoasă, sunt caracteristice și o serie de fenomene care influențează sistemul de drept. La capitolul unor astfel de fenomene este menționată expansiunea indispensabilă a puterii de stat, însoțită de necesitatea acută de normare a vieții sociale.

În abordările filosofice ale dreptului se constată că în zilele noastre dreptul se universalizează, nelăsând în afara reglementărilor sale nici cea mai mică manifestare umană. În același timp omul este obligat să devină absolut rațional ... „lăsând în plan secund orice influență emoțională”⁹⁵.

Așa cum se menționează în teoria generală a dreptului, unele prevederi ale actelor normative adoptate în țara noastră nu corespund realității, sunt depășite de timp, admit o nerespectare a principiilor unanim recunoscute de comunitatea umană⁹⁶. În rezultat un interes viu capătă discuțiile referitor la fundamentele statului de drept, a cărui concept însuflă încrederea în norma juridică.

La celălalt pol se află fenomenul scepticismului juridic, care în perceperea socială se manifestă ca o atitudine critică, neîncrezătoare, îndoielnică față de posibilitățile de reglementare juridică a relațiilor sociale, în corectitudinea normelor juridice elaborate și adoptate de autoritățile publice autorizate.

Cu părere de rău doctrina juridică oferă prea puțin sau nu oferă de loc spațiu pentru descrierea scepticismului juridic. De exemplu, Enciclopedia juridică⁹⁷ evită să abordeze acest termen, cu toate că, în opinia noastră, fenomenul scepticismului nu este de neglijat.

Numit și realism juridic, scepticismul juridic, alături de formalismul juridic sunt apreciate ca fiind Scilla și Caribda⁹⁸. O astfel de percepere este dăunătoare pentru o societate care se angajează în procesul de edificare a statului de drept, în care funcționarea normală a sistemului de drept se datorează în mare parte nivelului de cultură juridică a cetățenilor, care constă dintr-o serie de elemente constitutive interdependente, cum ar fi

⁹⁵ Dănișor Gh. *Însigurare: O filosofie despre istoria eșuată a umanității*. Craiova: Editura Simbol, 2019, p. 199.

⁹⁶ Negru B., A. Negru. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, p. 575.

⁹⁷ Irinescu T. *Enciclopedie juridică*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2006, 3 vol.

⁹⁸ Expresie provenită din mitologia greacă, care înseamnă „a alege între două rele”.

conștientizarea necesității respectării principiului legalității; încrederea în drept; profunzimea educației juridice; sentimente de dreptate, echitate socială și legalitate puternic dezvoltate.

Un impact puternic asupra scepticismului poate avea conștiința juridică înțeleasă ca totalitate de idei, concepții, teorii, sentimente, atitudini existente la un anumit moment în societate, cu privire la ceea ce este drept sau nedrept, legal sau ilegal ...⁹⁹. Pe lângă alte finalități conștiința juridică îi ajută pe oameni să „aleagă între drept și nedrept, licit și ilicit, legal și ilegal” etc.¹⁰⁰.

La fel trebuie să ținem cont de faptul că una din cele mai importante forme de manifestare a culturii juridice a societății este starea de legalitate, respectarea de către legiuitor a propriilor norme, calitatea activității instanțelor și a altor oficialități.

Un studiu cu privire la ceea ce înțeleg și cunosc oamenii, precum și cu privire la experiențele acestora atunci când vine vorba despre drepturile lor fundamentale, realizat de Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene oferă unele dovezi vizavi de scepticismul juridic.¹⁰¹ În cadrul sondajului s-au colectat date în 29 de țări (27 de state-membre ale UE), Regatul Unit (stat-membru al UE la momentul când au fost colectate datele) și Macedonia de Nord (țară din afara UE cu statut de observator pentru FRA la momentul elaborării sondajului)), fiind chestionați 34948 de respondenți.

O femeie în vârstă de peste 65 de ani (respondent la sondaj originară din Spania) a menționat: „Drepturile omului sunt respectate atunci când persoana în cauză are relații politice. Omul de rând nu beneficiază de niciun fel de protecție”.

Un alt caz: O femeie cu vârsta cuprinsă între 45 și 54 de ani, participant în cadrul unui grup tematic (Bulgaria) a relatat: „Ai nevoie din start de relații pentru a fi numit judecător, astfel că influența începe chiar din această etapă”.

Una din patru persoane (27 %) din UE este de părere că, în țara sa, judecătorii nu sunt în măsură „niciodată” sau sunt în măsură „rareori” să își

---

⁹⁹ Râbca E., Zaharia V., Mărgineanu V., R. Ciobanu. *Filosofia dreptului*. Chișinău 2016, p. 195.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 196.

¹⁰¹ Ce înseamnă drepturile fundamentale pentru persoanele din UE? Sinteză. Disponibil: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-fundamental-rights-survey-human-rights-summary_ro.pdf, accesat la 25.10.2021.

desfășoare activitatea profesională fără influențe din partea guvernului. Rezultatele variază de la 47 % în Croația la 11 % atât în Danemarca, cât și în Finlanda.

Un bărbat cu vârsta de peste 65 de ani, respondent la sondaj (Germania) a relatat următoarele: „Administrația publică lucrează prea încet, uneori durează săptămâni pentru a primi un răspuns la solicitări, iar când răspunsul așteptat sosește în sfârșit, informațiile sunt atât de dense încât nu înțelegi nimic”.

În studiul consacrat percepțiilor asupra drepturilor omului în Republica Moldova efectuat în anul 2018 denotă că 49% din respondenți preferă să nu se adreseze la vreo instituție atunci când se confruntă cu încălcări ale propriilor drepturi sau ale celor din anturajul lor. La fel ca și în 2016, marea majoritate a populației are o atitudine pesimistă privind modul în care sunt protejate drepturile omului în Republica Moldova¹⁰².

Un studiu similar realizat în anul 2021 indică faptul că participanții la discuțiile de grup au precizat că în Republica Moldova legea nu se respectă și/sau prevederile legale sunt aplicate selectiv¹⁰³. Situația privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova, în opinia a 25% respondenți, mai degrabă s-a înrăutățit în 2020 în comparație cu anul 2018.

Unii experți consideră că promovarea, monitorizarea anumitor drepturi ale omului sunt neglijate, prioritate se oferă acelor drepturi care sunt pe agenda instituțiilor internaționale, inclusiv cea europeană.

Atitudinea sceptică față de normele juridice sau pretenția că discuțiile despre norme ar fi doar un „mit care camuflează adevărul”, în opinia lui Herbert Lionel Adolphus Hart, recunoscut ca unul din cei mai importanți filosofi ai dreptului secolului XX, pot să pună la grea încercare candoarea juristului¹⁰⁴.

Hart este convins că scepticismul solicită o atenție serioasă dar „nu-mai ca teorie a rolului jucat de norme în deciziile judiciare”¹⁰⁵.

¹⁰² Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2018. Disponibil: [file:///C:/Users/Ion/Downloads/Perceptii%20asupra%20Drepturilor%20Omului%20in%20RM_Romana%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ion/Downloads/Perceptii%20asupra%20Drepturilor%20Omului%20in%20RM_Romana%20(1).pdf), accesa la 03.10.2021.

¹⁰³ Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Chilinău, 2021. Disponibil: http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/07/DO_raport_raport_OAP-2.pdf, accesat la 03.10.2021.

¹⁰⁴ Hart. H. L. A. Conceptul de drept. Chișinău: Sigma, 1999, p. 138.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 140.

Hart echivalează atitudinea sceptică față de normele juridice cu afirmația că „în ceea ce privește instanțele judiciare, nu există nimic care să mărginească aria de textură deschisă astfel, încât este greșit dacă nu lipsit de sens, să-i considerăm pe judecători ca fiind supuși normelor sau obligați să soluționeze cazurile într-un anumit mod”¹⁰⁶.

În opinia lui Hart, un adept al scepticismului față de norme este asemănător cu un căutător dezamăgit al absolutului, acesta descoperind că „normele nu sunt întocmai ceea ce ar trebui să fie în paradisul formalistului sau într-o lume în care oamenii ar fi ca zeii și ar putea anticipa toate combinațiile posibile ale faptelor, astfel încât textura deschisă nu ar mai fi o trăsătură necesară a normelor”¹⁰⁷.

Concepția scepticului, în raport cu o normă existentă apare, astfel, ca un ideal irealizabil: atunci când descoperă că idealul nu este realizat de ceea ce numim noi norme, scepticul își exprimă frustrarea prin negarea faptului că există sau pot exista norme.

Faptul că normele au o textură deschisă sau permit excepții care nu pot fi specificate în mod exhaustiv în avans, precum și faptul că abaterea de la norme nu va atrage sancționarea judecătorului, sunt calificate ca circumstanțe prielnice scepticismului.

Cea mai interesantă formă de scepticism, în opinia lui Hart, nu se bazează nici pe caracterul deschis al normelor juridice, nici pe caracterul intuitiv al unor decizii, ci mai degrabă pe faptul că deciziile unei instanțe judiciare au o poziție deosebită ca ceva ce are autoritate, iar în cazul curților supreme, această autoritate este chiar finală¹⁰⁸. În legătură cu această situație este potrivită faimoasa expresie atribuită unui episcop pe nume Hoadly: ”Oricine ar fi cel care are autoritatea absolută de a interpreta orice lege scrisă sau verbală, anume el este legiuitor în toate intențiile și scopurile, și nu persoana care pentru prima dată a scris sau a pronunțat aceste legi”¹⁰⁹.

Scepticismul juridic poate fi influențat de o serie de factori printre care:

Inflația juridică. Acest fenomen este legat de faptul că viața socială nu mai poate fi apreciată ca fiind lentă, dimpotrivă, ritmul evoluției a

---

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Ibidem, p. 142.

¹⁰⁹ Ibidem, p. 143.

căpătat un caracter galopant. În aceste condiții legiuitorul se „dezlănțuie în norme” fiind tot mai tentat de această inflație juridică, nu „doar pentru că ea este rodul unei complicări a sistemului social, al unei oarecare îmbătrâniri a acesteia”, ci și pentru că legiferarea este calificată ca un „spectacol rentabil pentru politicieni, care presupune investiții minime și câștig maxim”, legiferarea fiind apreciată ca „cea mai spectaculoasă activitate politică”. În final legea este privită ca un fel de poză electorală, care nu tinde să rezolve nimic, în afară de problemele de imagine ale promotorului ei¹¹⁰.

Pe lângă „spectacolul politic” soldat cu „degradarea pe care o suferă norma juridică”, inflația juridică mai este generată și de așa numita „îmbătrânire a organismului social”. Acest proces este specific societății contemporane care devine din ce în ce mai complicată după structura sa instituțională, fapt ce este însoțit de creșterea numărului de norme juridice, care atrage după sine și creșterea mijloacelor de aplicare a acestor norme, care conduce în mod inevitabil spre dezvoltarea instituțională a administrației. În final, este tot mai complicat ca norma de drept să fie protejată de abuzul numeroaselor organe de aplicare, chiar și în condițiile în care se instituie „controlori ai controlorilor” și norme noi care limitează atribuțiile „controlorilor”¹¹¹.

„Distorsiuni” în aplicarea normelor de drept. Așa numita supraproducție de norme creează un gen de toleranțe în aplicarea normei, ceea ce se soldează cu apariția unor circuite paralele, prin care „indivizii ajung să regleze situația de fapt, creând adevărate circuite de derivare”¹¹². Aceste circuite de derivare facilitează apariția unui climat de suspiciune care trece ușor în scepticism, la adresa dreptului, încrederea în normă, principiu de bază al statului de drept, devenind astfel, o „simplă presupunere teoretică”.

Printre condițiile capabile să reducă scepticismul juridic un loc aparte poate fi atribuit principiului accesibilității actelor normative. Acest principiu prevede că normele juridice trebuie să transmită un mesaj clar, „pe înțelesul destinatarilor și cu mijloace cât mai simple”¹¹³. Ca o

¹¹⁰ Dogaru I., D. C. Dănișor, Gh. Dănișor. Teoria generală a dreptului. București: Editura științifică, 1999, p. 116-117.

¹¹¹ Ibidem., p. 120.

¹¹² Ibidem., p. 118.

¹¹³ Grigore M. Tehnica normativă. București: Editura C.H. Beck, 2009, p. 44.

calitate principală a legii, accesibilitatea trebuie să asigure posibilitatea ca norma de drept să fie înțeleasă de toți cei cărora li se adresează. Este apreciat a fi imoral ca subiectele de drept să fie obligate să cunoască și să respecte prevederile legale, dacă acestea nu pot fi înțelese de orice persoană.

Printre cele mai importante cerințe ale principiului accesibilității profesorul Nicolae Popa menționează: alegerea formei exterioare a reglementării de care depinde forța normei juridice, poziția sa în sistemul normelor de drept, etc.; alegerea modalității reglementării normative; alegerea procedurilor de conceptualizare și a limbajului normelor juridice¹¹⁴.

Accesibilitatea mai impune ca în procesul de elaborare a normelor de drept să fie evitată utilizarea excesivă a termenilor tehnici și a unor procedee greu de descifrat, în loc ca, în cazurile în care este posibil, să folosească un limbaj pe înțelesul tuturor.

---

¹¹⁴ Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Editura Actami, 1998, p. 229 și urm.

Compartiment II.

PERSPECTIVE DESCHISE DE CERCETAREA INTERDISCIPLINARĂ A CRIZEI DREPTULUI

---

*„Dacă nu există echilibru în cetate și drepturi, și funcții,
și sarcini de așa manieră încât magistrații să aibă destulă putere,
consiliul celor mari destulă autoritate, poporul destulă libertate,
regimul nu poate avea stabilitate”*

Cicero De Republica, I

2.1. *Cutia pandorei s-a deschis?*

Caracterul manifest al crizei dreptului

Mai este oare actual să vorbim despre drepturile omului într-o lume a provocărilor și schimbărilor, într-o lume măcinată de conflicte în toate zonele, într-o lume în care tradiționalul și obișnuitul tot mai mult au distanțat omul de social, a pus semne de interogație în raport cu esența umană, cu valorile fundamentale, cu statul de drept și democrația.

De la un timp încoace termeni precum criza și conflictul au devenit atât de comuni și obișnuiți uzului încât nu mai avem dubii în privința faptului că trăim într-un mediu favorabil crizelor: umanitare, sociale, energetice, sanitare, economice, ecologice etc., inclusiv suntem într-o criză de identitate, dar și de gândire a soluțiilor. Astfel, unii ar spune că este o criză sistemică și globală „cu privire la dezvoltarea de viitor și a răspunsului la provocările moderne”¹¹⁵. Alții ar afirma că umanitatea își trăiește ultimele clipe ori că este o provocare care pune la încercare raționalitatea și solidaritatea umană, valorile fundamentale care sunt în conținutul sistemelor normative și consfințite în declarații, tratate și constituții.

---

¹¹⁵ Savenkov A.N. The global crisis of modernity as a matter of Philosophy of Law. Disponibil: <https://ras.jes.su/gp/s013207690004632-7-1-en>

Societățile umane periodic au trecut prin diverse crize. Similar societăților, domenii ale activității umane au fost marcate de procesele, problemele, crizele pe care le parcurg acestea. Pe dimensiunea dată, dreptul nu este o excepție. Așa cum indica încă în anii '40 Mircea Manolescu, pare-se că fiecare generație a asistat la crize.

În prezent, despre criza dreptului se tot vorbește prin raportare fie la cadrul doctrinar, fie la practicile juridice instituite și contradictorii ș.a. În același timp, știința juridică este cea considerată a se face vinovată de toate *relele din lume*, incapabilă de a fi o știință veritabilă, care să ofere soluții sigure și eficiente problemelor pe care le are societatea, statul și persoana. Mai mult decât atât, criza provocată de pandemie a profilat necesitatea unei revizuirii a prestației științei juridice din punct de vedere a creșterii gradului de conștientizare și responsabilizare socială, juridică și cetățenească.

Starea de alertă în care se află umanitatea în această perioadă a marcat semnificativ persoane, state, societăți, a declanșat lipsa totală de încredere în capacitățile instituțiilor și reprezentanților acestora de a răspunde provocărilor și încercărilor. Cuvântul criză fiind cel care din ce în ce mai mult a monopolizat spațiul public, a confirmat odată în plus caracterul universal al problemelor lumii în condițiile globalizării, care a intensificat relațiile „sociale de pretutindeni, prin care locuri aflate la mare distanță ajung să se interconecteze astfel încât evenimentele dintr-un loc sunt marcate de procese care se produc într-un loc de la mulți kilometri depărtare și viceversa, a determinat o interdependență sporită și integrarea diferitelor economii din lume (M. Desai), a contribuit la creșterea numărului legăturilor dintre societăți și domenii-problemă (J.Varwick)¹¹⁶. În concordanță cu opinia expusă de L. Boisselier¹¹⁷ după care globalizarea este un sistem care se caută pe sine, vom indica că și înțelegerea problemelor cu care ne confruntăm, la fel fac referință la abordarea din perspectiva sistemicității.

Societatea este un sistem complex între elementele căruia nu există o relație liniară, ci un sistem de relații eterogene. Raportat sistemului social complex, principiul eterogenității exprimă necesitatea de transformare a modului tradițional de guvernare omogenă în direcția unei colaborări

---

¹¹⁶ Giddens A. Sociologie. București: Editura ALL, 2010, p. 64.

¹¹⁷ Apud: Bulzan C. Sociologia educației contemporane. Craiova: Editura Universitaria, 2007, p. 230.

dintre instituții și persoane, precum și implementării principiilor de bună guvernare: precum transparența, participarea, drepturile omului, responsabilitatea fiecăruia în parte și a tuturor etc.¹¹⁸. Un sistem, indică J. L. Berjel¹¹⁹ este un complex structurat de elemente coordonate, destinate atingerii unui scop. El poate fi definit și ca ansamblu de practici, metode și instituții ce formează în același timp o construcție teoretică și o metodă practică. Raportat globalizării, ca proces de amestec sau de omogenizare prin care populația este unificată, funcționând ca un singur sistem omogen (definiție furnizată de Wikipedia), agenda internațională, printre obiectivele asumate indică conservarea, protejarea și îmbunătățirea calității vieții; protejarea sănătății colectivității vieții umane; asigurarea utilizării raționale a resurselor naturale; promovarea de măsuri la nivel internațional pentru tratarea problemelor mediului la scară regională sau mondială. Utilitatea sistematizărilor în acest context urmărește depășirea formulei tradiționale prin care ne propunem înțelegerea, generalizarea și sistematizarea asupra a ceea ce se întâmplă aici și acum, pentru a determina dinamica lucrurilor, sesizând nu doar relațiile dintre persoane, societăți și state, dar și tendințele de moment cristalizate, precum ar fi responsabilizarea și cooperarea în numele realizării obiectivelor prioritare de pe agende, în special cele cu referire la conservarea, protejarea și îmbunătățirea calității vieții, protejarea sănătății colectivității vieții umane, asigurarea protecției drepturilor omului.

Până nu demult, organisme internaționale, guverne naționale, politicieni și cetățeni, adulți și copiii au fost preocupați de criza globală provocată de Pandemie, care este una de proporții pentru întreaga umanitate și care este considerată a fi una dintre cele mai grave. Dacă tradițional, în literatura de specialitate, criza este atribuită „evenimentelor sau episoadelor economice, sociale, politice care ies din cotidian având tendința să devină stare de fapt, obișnuită, uzuală, cu consecințe variate pe scara agresivității situaționale”¹²⁰, atunci în prezent această formulă pare a fi una prea simplă pentru a caracteriza criza pandemică și impactul pe multiple dimensiuni pe care îl are la nivel global. Odată cu solicitarea OMS către state de a adopta măsuri urgente, rând pe rând, Guvernele au

¹¹⁸ Ciobanu R., Roșca M. Premise metodologice de evaluare a mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului. În: *Academos*, nr.3/2020, p. 86-94.

¹¹⁹ Berjel J.L. *Methodologie juridique*. Paris: PUF. 2001.

¹²⁰ Tănase D.I. Abordare procesuală și sistemică a crizei și managementul crizei. În: *Economie teoretică și aplicată*. Volumul XIX (2012), No. 5(570), pp. 151-160.

reacționat cu măsuri care până la acest moment nu au mai fost adoptate: închise școli, măsuri de restricție de deplasare, măsuri de autoizolare etc.

Fiecare etapă parcursă de la începutul acestei crize a fost una cu impact direct asupra persoanei, care până la această criză nu a reușit să se sizeze cu atâta acuitate imposibilitatea de a beneficia de unele drepturi și libertăți datorită restricțiilor impuse de autorități. Practic, am început să vorbim despre organizarea vieții până la Covid și în perioada de Covid, drepturi și libertăți până la Covid și restricții asupra drepturilor și libertăților în perioada Covid, dar și încercarea de a conștientiza ce va urma după. În rezultat, tot mai mult au început a fi justificate decizii, care au fost apreciate ca încălcări ale drepturilor și libertăților cetățenilor, dar care ar fi îndreptățite pentru că o asemenea criză impune aplicarea „metodelor neortodoxe”. În acest sens, ONU avertizează că pandemia provocată de coronavirus a „devenit rapid” o criză a drepturilor omului.

Guvernele statelor, la prima etapă, au fost axate pe implementarea măsurilor restrictive pentru a minimaliza numărul de persoane infectate, imediat au apărut probleme pe dimensiunea efectelor economice și sociale, dar ceea ce se pare că mai puțin a contat, este menținerea în continuare a măsurilor de asigurare a protecției drepturilor omului. Într-un mesaj video transmis pe 23 aprilie, secretarul general ONU, Antonio Gutierrez a avertizat că există „inechități structurale care împiedică accesul” la servicii publice necesare pentru a contracara coronavirusul care a ucis peste 190.000 de persoane la nivel global¹²¹. Problema asupra căreia atenționează mai mulți autori este că odată ce drepturile și libertățile nu mai sunt respectate, fie și temporar, ele sunt uneori dificil de recâștigat. Într-un articol semnat de 13 europarlamentari ai grupului Renew Europe și publicat de euobserver.com se menționează că: „Această criză nu ar trebui exploatată pentru a fi distrusă fundația pe care a fost construită Europa noastră, exact acum 70 de ani: Declarația Schumann și Convenția Europeană a Drepturilor Omului. O Europă a cooperării, a democrației, a statului de drept și a drepturilor fundamentale. Europa a mai trecut prin vremuri foarte grele și cu alte ocazii. Însă noi ieșim întotdeauna dintr-o criză mai puternici decât înaintea ei. Dacă ne protejăm societatea și modul de viață cu fermitate, solidaritate și unitate”¹²².

¹²¹ Disponibil: <https://www.un.org/sg/en>.

¹²² Faur M. Drepturile omului după 9/11 și pandemia Covid-19. Disponibil: <https://reporterglobal.ro/drepturile-omului-dupa-9-11-si-pandemia-covid-19/>

La nivel European s-a conștientizat că pe lângă faptul că a generat o criză care nu se oprește la frontiere, Coronavirusul afectează toate domeniile vieții noastre, are impact asupra sistemului judiciar, asupra autorităților naționale, asupra instituțiilor de drept și a practicienilor, dar și asupra cetățenilor¹²³. Cu referire la starea dreptului în condițiile de criză pandemică M. Duțu indică faptul că acesta, (dreptul), este „una din puținele zone de stabilitate și speranțe de reacții comune solidare și eficiente în această privință”. Totodată în condițiile în care „(...) am cunoscut, mai mult ca oricând, rigorile unei legislații excepționale și măsurilor de urgență și alertă sanitară, domeniul dreptului generează, la rândul-i, propriile nedumeriri și, în căutarea primelor răspunsuri plauzibile, se formulează deja unele posibile evoluții (...) deocamdată dispersate”, care trebuie sistematizate conform unor criterii corespunzătoare și expuse într-o formulă inițiatoare (...). Primul pas spre și semnul cel mai evident a ceea ce poate fi dreptul de mâine”¹²⁴.

Toate țările au adoptat măsuri fără precedent, care nu au mai fost aplicate și care vizau practic toate sferele de activitate, spațiul public, chiar și viața privată. În Republica Moldova de către Comisia pentru situații de urgență au fost stabilite măsuri specifice pentru justiție pe perioada de criză, considerate necesare. S-a stipulat amânarea temporară a examinării cauzelor civile și penale până la 15 mai 2020, cu excepția cazurilor care trebuie luate în considerare de urgență. Pentru cazurile civile și penale specifice, a fost recomandat instanțelor, dacă este posibil, să programeze ședințele luând în considerare utilizarea sistemului de videoconferință și li s-a cerut să depună/să comunice actele procedurale sau alte documente pe cale electronică. Prin deciziile nr. 1, punctul 8 din 18.03.2020, se indica stabilirea măsurilor specifice în domeniul justiției pe perioada instituirii stării de urgență; cu completări și specificări să urmeze decizia nr.4 din 24 martie, nr.13 din 03 aprilie, etc.

Totuși, chiar dacă au fost luate anumite măsuri, Declararea stării de urgență a adus după sine restrângerea anumitor drepturi, precum: libera circulație; dreptul la învățătură; libertatea întrunirilor; dreptul la grevă; libertatea economică ș.a. Odată cu declararea stării de urgență în conformitate cu art. 22 din Legea nr. 212/2004 privind regimul stării de

¹²³ https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field-37147-ro.do

¹²⁴ Duțu, M. Dreptul înainte și după criza COVID -19. Spre un drept al coronavirusului? În: Universul Juridic nr. 8/2020.

urgență, de asediu și de război, art. 2 din Hotărârea Parlamentului nr. 55/2020 privind declararea stării de urgență, punctelor 6, 7, 8 și 9 din Regulamentul Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1340/2001, au fost luate multiple măsuri și decizii cu caracter imperativ, astfel au fost operate modificări la Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218/2008 (republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 78-84; Codul penal al Republicii Moldova nr. 985/2002 (republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 72-74, art. 195) Legea nr. 10/2009 privind supravegherea de stat a sănătății publice (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 67, Legea nr. 133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, ș. a.), care indiferent de situație și condiții trebuie să întrunească respectarea standardelor minime de legitimare și validare, chiar și în condiții ne-standard. În raport cu acest fapt vom face trimitere la evidența încălcării condițiilor/standardelor dreptului. Spre exemplu, stabilirea cuantumului amenzilor pentru ignorarea cerințelor prevederilor Dispoziției nr.3 din 23 martie 2020, emisă de Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, raportat veniturilor medii ale cetățenilor indică în mare parte lipsa de proporționalitate, dar și imposibilitatea cetățeanului de a achita amenda, însă una dintre condiții pe care trebuie să o întrunească este *Nici o prevedere imposibil de realizat*.

Recomandările Avocatului Poporului M. Cotorobai, făcute publice la 30 aprilie 2020¹²⁵, expediate Guvernului RM, Comisiei parlamentare drepturile omului și relații interetnice, Comisiei parlamentare protecție socială, sănătate și familie vin să confirme nerespectarea acestor condiții/standarde. Avocatul Poporului a făcut trimitere la jurisprudența Curții Constituționale, a Curții Europene a drepturilor omului, precum și la recomandările experților ONU adresate statelor în lupta cu pandemia COVID-19 într-un ghid „Măsuri de urgență și COVID-19”. „Statele trebuie să aplice în mod uman toate măsurile excepționale, respectând principiul proporționalității atunci când impun sancțiuni pentru încălcări și să se asigure că sancțiunile nu sunt impuse în mod arbitrar sau discriminatoriu. Amenzile trebuie să fie proporționale cu gravitatea infracțiunii comise. În evaluarea sumei amenzilor, trebuie luate în considerare cir-

---

¹²⁵ Comunicat de presa. Disponibil: <https://www.moldpres.md/news/2020/04/03/20002892>.

cumstanțele individuale, inclusiv impactul specific genului. Aceasta este relevant în special pentru persoanele fără locuri de muncă sau pentru cele care nu generează venituri din cauza măsurilor de urgență”. Astfel, M. Cotorobai menționa că „mărimea minimă de 22.500 de lei aplicabilă persoanei fizice nu respectă principiul individualizării sancțiunii contravenționale și principiul proporționalității sancțiunilor amenzii, precum și nu ia în calcul situația specială de vulnerabilitate a persoanelor sancționate (persoanele cu dizabilități, persoanele în etate, persoanele lipsite de surse de existență, cu venituri mici)”. Pentru ca ulterior, fiind sesizată Curtea Constituțională a Republicii Moldova să declare neconstituționale amenziile aplicate de autorități pentru nerespectarea măsurilor de profilaxie, prevenire și/sau combatere a pandemiei COVID 19.

Raportat aceleași situații excepționale mai identificăm și aplicarea neconsecventă și diferențiată a dreptului, ceea ce are impact major asupra atitudinii cetățenilor față de drept, și față de reprezentanții instituțiilor de drept, care și așa nu sunt în cea mai favorabilă lumină. Astfel, promisiunea voalată a Președintelui țării făcută fețelor bisericești precum că nu le vor fi aplicate sancțiuni în baza articolului 76 (1) din Codul Contravențional¹²⁶ pentru „Nerespectarea măsurilor de profilaxie, prevenire și/sau combatere a bolilor epidemice”, pentru desfășurarea slujbelor în Biserică este public încălcată condiția aplicării consecvente a dreptului. Aplicarea neproporțională ori lipsa de consecvență este extrem de nocivă în privința moralității publice. „Dacă sistemul juridic este profund corupt (așa cum sa întâmplat, de exemplu, în Germania nazistă sau în Africa de Sud, în perioada apartheidului, și cum încă se mai întâmplă în multe regiuni ale lumii), cetățenii *nu sunt îndreptățiți din punct de vedere moral* să presupună că tot ceea ce este juridic întrun anumit moment este ceea ce este permis să înfăptuiască”¹²⁷. Din acest context rezultă că pentru funcționalitatea și stabilitatea dreptului cele trei elemente implicate: persoana, statul și dreptul urmează să fie plasate în raporturi de proporționalitate și reciprocitate, iar exigențele pe care dreptul trebuie să le respecte pentru a funcționa ca drept, indiferent de conținutul lui special, sunt valoroase în sine, prin faptul că reprezintă virtuți, deci, prin urmare, îi conferă dreptu-

¹²⁶ Codul contravențional al Republicii Moldova.

¹²⁷ Marmor A. Preeminențele dreptului și limitele sale. În: Preeminențele dreptului și controlul de constituționalitate între tradiție și modernitate. București: Editura Hamangiu, 2018. Disponibil: http://www.constcourt.md/public/files/file/Publicatii/2018/Buletin_CCR_CCM.pdf 176.

lui, prin însăși forma lui, valoare morală, devenind centrale pentru teoria dreptului în special datorită faptului că prezintă moralitatea internă a dreptului.

Nu mai puțin important este și faptul că respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului presupune, pe lângă drepturi și libertăți, obligații și responsabilități reciproce între persoană, societate și stat. Doar prezența unui echilibru de interese ale individului și societății contribuie la implementarea reală a drepturilor și libertăților atât individuale, cât și colective.

Constatăm că pandemia și mai mult a accentuat importanța drepturilor omului. Restricțiile din perioada de criză covid au nemulțumit pe unii, au bulversat pe alții, au incitat spiritele, dar și au generat formule noi de abordare a realităților în care dreptul și drepturile nu mai pot fi cele care ar putea să fie sub semnul neclarității. În 2020 *Institutul de Drept European* (ELI European Law Institute) a apreciat că pe lângă multiplele decese și suferințe aduse persoanelor, Covid 19 a avut „un impact fundamental asupra funcționării statelor, a instituțiilor democratice ale acestora și asupra sistemelor juridice”¹²⁸. Ca rezultat condițiile de criză în mod direct au marcat drepturile fundamentale, de aceea s-a considerat imperios necesar un instrument specific care ar putea servi drept ghid sau îndrumar de acțiune pentru state în perioade de criză, cu scopul de a proteja democrația, statul de drept și justiția în relațiile socio-umane. Setul de principii formulate, printre care regăsim protejarea valorilor, principiilor și libertăților fundamentale, democrația, legalitatea, justiția, confidențialitatea și protecția datelor cu caracter personal, libertatea de circulație, educație ș.a. indică și necesitatea ca guvernele să fie pregătite pentru revenirea la normalitate, pentru conștientizarea crizelor și elaborarea unui plan de redresare. La un timp distanță, dat fiind faptul că situația s-a schimbat, au fost sesizate probleme de ordin juridic noi (testarea, vaccinarea obligatorie etc.) a fost elaborată și publicată varianta consolidată a principiilor. Întrebarea logică care apare este: Cum va fi acea normalitate? La fel ca până la pandemie ori alta? Distinctă, transformată? Cel mai probabil răspuns ar fi că vom avea o societate transformată, iar dreptul, fiind dependent de procese din societate, unul care să fie im-

---

¹²⁸ ELI Principles for the Covid-19 Crisis. Disdponibil: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Principles_for_the_COVID-19_Crisis.pdf.

pus să răspundă acestor realități transformate. Această formulă prin care dreptul este pus în dependență de procesele ce au loc în societăți, precum și faptul că crizele pot marca nu doar societăți și oameni, dar și domenii ne obligă să revenim la subiecte care în limbaj eminescian ar suna „toate vechi și noi sunt toate.”

În contextul cercetării modului în care criza pandemică a marcat societatea, în articolul *Eterogenitate, unitate și solidaritate - repere de diminuare a impactului social al pandemiei* am indicat că: „Printr-o privire retrospectivă asupra istoriei recente a crizelor ce au marcat într-un fel ori altul societățile observăm că marea majoritate a crizelor prin care am trecut au fost manifestări ale lipsei de stabilitate și linearitate a societăților. În același timp, datorită genezei distincte pe care o au tehnologiile contemporane de evaluare și depășire a crizelor, toate poartă amprenta interdisciplinarității. Dintr-o perspectivă ele presupun cunoștințe despre natura umană, despre organizarea socială, din alta, necesită gândire evaluativ-anticipativă cu aplicarea metodelor de prognozare, modelare și proiectare prin utilizarea celor mai diverse metode pe care umanitatea în cadrul progresului tehnico-științific le-a identificat și utilizat până la moment. Concomitent ele solicită abordări complexe, integrale, utile pentru scoaterea în evidență a interdependențelor de cea mai diversă natură și minimalizarea impactului nu doar economic, dar și social, și uman”¹²⁹.

Din cele relatate *supra*, deducem că situațiile de criză pe care le parcurg statele și societățile ridică probleme cu privire la eficiența instituțiilor, cu privire la valori precum drepturile omului, justiție, echitate, dreptate, securitate, stabilitate etc., cu privire la rolul, valoarea și autoritatea statului și dreptului. Raportat acestei situații este imposibil să nu fim de accord cu opinia lui A. Marmor¹³⁰ după care dreptul va eșua să ghideze conduita dacă își propune să o ghideze de o manieră imposibil de realizat. Dacă dreptul prescrie realizarea imposibilului, el eșuează atât sub aspect funcțional, cât și, destul de des, sub aspectul legitimității morale. Eșecul funcțional constă în faptul că dreptul nu își va realiza scopul de a ghida conduita. Eșecul moral va consta în faptul că dreptul nuși va trata subiectele cu respectul cuvenit.

¹²⁹ Ciobanu R. *Eterogenitate, unitate și solidaritate - repere de diminuare a impactului social al pandemiei* În: *Filosofia și perspectiva umană. Susținabilitatea gândirii filosofice în societatea post-pandemie*. Chișinău: LexonPrim, 2020, p. 105.

¹³⁰ Marmor A. *Preeminența dreptului și limitele sale*. În: *Preeminențele dreptului și controlul de constituționalitate între tradiție și modernitate*. București: Hamangiu SRL, 2018.

2.2. Diferențe de conceptualizare a crizei dreptului și inserția în realitate

Făcând abstracție, de situația concretă a crizei pandemice, vom accede la unele generalizări, menționând că dreptul în lumea actuală de rând cu alte domenii a devenit unul care s-a remarcat prin ceea ce periodic a provocat căutarea soluțiilor de depășire a crizelor din societate. În același timp, a fost însoțit de nemulțumiri ale cetățenilor pentru incapacitatea de a realiza ordinea și echilibrul social, de a oferi stabilitate, mecanisme și instrumente de reacție promptă la diverse fluctuații sociale, inclusiv la crize.

Unii, vorbind despre criza dreptului, alții despre criza conștiinței juridice, a treia categorie despre criza legii etc. În acest sens, M. Bădescu¹³¹ opinează: „Societatea contemporană, inclusiv cea românească, se confruntă printre altele și cu o acută criză a dreptului, fenomen social (normativ) privit din cele două puncte principale de vedere: elaborarea (edictarea) actelor juridice normative – a legii, în sens larg –, și realizarea sa, atât în ceea ce privește *respectarea* (conștientă) a normelor juridice de către destinatarii săi, cât și *aplicarea* lor de către organele de stat care au competență în materie”. Duminică R. face referință la criza legii și a legiferării¹³², care trebuie raportată fie unei crize parlamentare, ori unei crize a statului de drept, sau chiar poate unui declin al democrației. Autoarea consideră necesară inițierea unui proces de revalorizare a legii și de reformare a activității de legiferare care presupune implicarea celor trei puteri în stat: - a legislativului, care trebuie să conștientizeze că declinul legii atrage, declinul propriei autorități; - a executivului, care trebuie să fie mai riguros în punerea în executare a legilor, exercitându-și atribuțiile în limitele consacrate de Constituție; - a puterii judecătorești care trebuie să depună eforturi mai mari pentru o mai bună aplicare a dreptului.

În opinia autorului N.A. Vlasenko¹³³ atunci când se face referință la criza dreptului este corect să vorbim despre tendințe și practici negative acumulate, ce prezintă amenințare pentru realizarea dreptului în conformitate

---

¹³¹ Bădescu, M. Criza dreptului contemporan. Disponibil: <https://www.abcnewstransilvania.ro/politica/mihai-badescu-criza-dreptului-contemporan/>.

¹³² Duminică R. Criza legii contemporane. București: Editura C.H. Beck, 2014.

¹³³ Власенко Н.А. Кризис права: проблемы и подходы к решению // Журнал российского права. N 8, август 2013 г.

cu principiul legalității și care pune în pericol funcția de reglementare a dreptului. G. D. Berman¹³⁴, consideră că cauzele crizei dreptului se regăsesc în faptul că conștiința modernă a privat dreptul de istoria sa și l-a transformat într-un instrument politic. Această opinie ar putea fi îndreptățită pe fondalul faptului că la momentul actual, relațiile sociale sunt din ce în ce mai mult juridicizate și transferate în judiciar, precum sunt și politizate și transferate în politic. În rezultat, avem trei formule distincte de analiză: juridicizarea socialului, juridicizarea politicului și politizarea juridicului – confirmate de proliferarea și diversificarea regulii de drept, dar și de expansiunea politicului asupra individului și societății. Analizele constată creșterea rolului dimensiunii juridice în reglementarea socială, în special în condiții de criză, ceea ce permite afirmația *juridicizarea socialului*. Juridicizarea politicului este o temă de reflecție mai răspândită și chiar dacă este o evidență, totuși ea rămâne analizată de specialiști sub aspectul reglementării raporturilor sociale, dar mai puțin al raporturilor de influență și dominare reciprocă. Juridicizarea politicului este însoțită de juridicizarea problemelor din societate, formula *juridicizarea politicului* făcând referință la o nouă raportare la drept. Politizarea dreptului este o temă care se preferă a fi trecută sub tăcere de unii, iar pentru alții – „este una dintre axele fundamentale ale unei dezbateri politice, însoțită de un proces paralel de juridicizare”¹³⁵. De aceea, pornind de la problemele specifice ale contemporaneității, înțelegerea dreptului trebuie raportată la procesele prin care trec societățile. „Dreptul devine tot mai fragmentat, subiectiv, mai mult orientat spre confort, decât spre moralitate, fiind preocupat mai degrabă de situații de moment, decât de consistență, consecvență și continuitate”¹³⁶.

Autorul F. Tuca la fel relatează despre realitatea juridică în care dreptul și echitatea sunt în dispută, atrăgând atenția la criza dreptului, care ar putea fi una de natură morală „Dreptul aflat într-o crudă criză și într-o relație pasională cu morala din care se revendică - în optica judecătorului, o relație de amor, din perspectiva resemnată a omului una de feroce siluire”¹³⁷.

¹³⁴ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.:Изд-во МГУ; Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1998.

¹³⁵ Cammille, J., Dumoulin, L., Robert, C. Juridicizarea politicului. Iași: Institutul European, 2012. p. 19.

¹³⁶ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.: Изд-во МГУ; Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1998.

¹³⁷ Tuca F. Criza dreptului. Disponibil: <https://revistacariere.ro/inovatie/trend/criza-dreptului/>

Urmărind sistematizarea și generalizarea, dar și acceptând faptul că fiecare generație se confruntă cu o criză a dreptului pe care trebuie să și-o asume și să o depășească devine necesar de a conștientiza factorii ce determină criza, dar și natura acesteia. Mai mult chiar, și secolul precedent a fost marcat de criza dreptului, despre care menționează mai mulți autori, printre care și M. Manolescu¹³⁸. În anii '40 ai secolului trecut prezenta necesitatea cercetării *Metodologiei juridice*, având în vedere beneficiul acesteia pentru orientarea științei juridice românești, pentru depășirea unor îndoieli și formularea unor ipoteze, și chiar pentru depășirea crizei dreptului (care pare a fi o problemă permanentă a dreptului, Mircea Manolescu observând sarcastic ... „mai fiecare secol s-a mândrit cu o asemenea problemă”. Și autorul rus P.I. Novgorodtsev¹³⁹ în lucrarea „Criza conștiinței juridice moderne”, scrisă încă la începutul secolului XX făcea referință la criza dreptului. Luând în considerare și având ca reper cel puțin aceste două opinii, procesele ce au însoțit evoluția dreptului, conștientizăm că întotdeauna au existat concepte, precum conceptul de personalitate, egalitate, drepturile omului ș.a. care au rămas dominante și esențiale, încadrându-se în principiile directorii ale dreptului contemporan, mai mult chiar, conținutul noțional al acestora extinzându-se continuu, chiar obținând valențe noi. Astfel, conceptele rămân a fi substanțiale pentru drept (ideile de drept, justiție, dreptate, securitate), interacționând constructiv cu expresiile sale formale (legi, norme), dar și cu instrumente indispensabile pentru aplicarea în practică, prin intermediul procedurilor legale. Această relaționare permite păstrarea identității obiectului la care dreptul se aplică, iar sistematizările, considerând relațiile de schimb în care acesta este angajat continuu, impune ca dreptul să fie gândit nu prin sine însuși ci și în raport cu mediul în care se dezvoltă. Identificarea dreptului cu un sistem deschis, complex, având multiple sub-sisteme, permite a sesiza sursele și finalitățile, logica și coerența, instrumentele și procedeele fără a neglija realitățile în care acesta acționează și cărora se aplică, dar și de a înțelege capacitatea de reacție la condiții nestandard, precum sunt și cele din prezent.

---

¹³⁸ Manolescu M. Teoria și practica dreptului. I. Metodologia și sociologia juridică. București: Fundația Regele Mihai I, 1946, p. 97-98.

¹³⁹ Новгородцев П. И. Кризис современного правосознания. Москва: Типо-литография товарищества И. Н. Кушнерев и Ко, 1909 г.

Incontestabil, dreptul este influențat de ideologii și mișcări ce determină în mod diferit conținutul, de procese sociale și politice, de probleme cotidiene etc., dar indiferent de sursa și substanța regulilor de drept, dezvoltarea, funcționarea și aplicarea lor este dominată de mecanisme, instrumente, moduri de a gândi, concepte, instituții, care, în esență, par a fi comune. În așa mod, numeroase elemente de reflecție juridică a sistemelor par a fi transversale, atemporale și universale, în timp ce conținutul exact al diverselor ordini juridice este variabil (de la un stat la altul, de la o epocă la alta, de la o situație la alta, de la criză la criză).

Unii autori¹⁴⁰ menționează că criza dreptului este determinată de discrepanța dintre norma juridică și necesitățile sociale, dintre *trebuie și este*. Pentru alții¹⁴¹ criza dreptului se manifestă ca stare de conflict dintre dreptul natural și cel pozitiv în lupta pentru drept. A treia categorie va indica faptul că criza dreptului este dependentă de procesele ce au loc în societate, pentru că dreptul este parte a istoriei și culturii unei societăți, de aceea normele juridice nu sunt instrumente neutre de reglementare a raporturilor sociale, ci viziunile și principiile împărtășite de legiuitori și de judecători¹⁴².

De asemeni, identificăm opinii ce atribuie starea de criză nu dreptului ca fenomen, dar unor doctrine juridice ori unor sisteme juridice. Din acest unghi de vedere, N. A. Vlasenco¹⁴³ identifică printre cauzele ce declanșează criza dreptului tendința ori încercarea de a depăși probleme de natură morală a societății prin intermediul dreptului și criza științei juridice, care este determinată de incapacitatea acestuia de a face față provocărilor actuale. Pe aceeași undă de analiză este și Iu. C. Crasnov¹⁴⁴ care angajat în investigarea și aprecierea stării actuale a dreptului își exprimă pe alocuri îngrijorarea față de procesele ce au loc, remarcând că criza dreptului este determinată de capacitatea redusă a acestuia de a reacționa prompt și rapid la problemele societății, remarcând și creșterea continuă a criminalității și a nihilismului juridic.

¹⁴⁰ Краснов Ю.К. Некоторые теоретические и практические аспекты кризиса права в современном мире. Disponibil: <https://mgimopravo.elpub.ru/jour/article/view/5>.

¹⁴¹ Ильин И. А. Теория права и государства. М.: Издательство Зерцало, 2003 г.

¹⁴² Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.:Изд-во МГУ; Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1998.

¹⁴³ Власенко Н.А. Кризис права: проблемы и подходы к решению//Журнал российского права. N 8, август 2013 г.

¹⁴⁴ Краснов Ю.К. Некоторые теоретические и практические аспекты кризиса права в современном мире. Disponibil: <https://mgimopravo.elpub.ru/jour/article/view/5>.

Vasiu I. identifică multiple probleme juridice ale societății globale internaționale¹⁴⁵, care sunt particulare, în special cea care indică că revoluția informațională a prins total nepregătite statele în ceea ce privește sistemul juridic („e o groază de tehnologie în societatea informațională și așa de puțin drept”); România nu se poate integra într-o societate informațională europeană și globală, dacă nu are un sistem de drept corespunzător, or e bine știut, o țară unde nu e lege și ordine, nu este de dorit într-o comunitate a tehnicii moderne. Societatea informațională sau *Cyberspace*, are nevoie de un drept specific evoluat, *Cyberlaw*”. Parafrazând afirmația dată, exact în aceeași manieră putem spune că pandemia a prins și ea statele absolut nepregătite pentru astfel de condiții de criză, și că cel mai probabil ar putea avea dreptate profesorul M. Duțu atunci când indică posibilitatea reală de profilare a unui nou domeniu în configurația actuală a științei dreptului, ori o reconceptualizare a dreptului din perspectivă paradigmatică nouă. La cele menționate, suplimentar mai indicăm că printre semnele distinctive de identificare și conștientizare a necesității unei reconceptualizări a dreptului pornind de la niște indicii ale crizei prezente în situația actuală avem: - conflictul de valori, atunci când valorile adoptate și promovate prin lege se ciocnesc cu cele ale unui sistem de valori împărtășite de societate; - prezența contradicțiilor intersectoriale, care își găsesc expresie nu doar în valori, dar sunt prezente și într-un conflict dintre principii și instituții; - descreșterea continuă a eficacității și eficienței dreptului și incapacitatea acestuia de a reglementa relațiile publice și a proteja valorile fundamentale ale dreptului; - discrepanța dintre conceptualism și instrumentalism; - scăderea forței de aplicare a legii.

Probabil că în condițiile actuale problematica crizei dreptului trebuie considerată a fi o normalitate. Deoarece, dacă prin criză înțelegem o stare în care mijloacele tradiționale de realizare a obiectivelor devin nepotrivite, în rezultat manifestându-se situații și probleme imprevizibile și suplimentar luăm în considerare semnele distinctive identificate supra, atunci punând lucrurile în ordinea firească, am putea considera că asistăm la o criză sistemică a întregului set de componente a societății (po-

---

¹⁴⁵ Vasiu I. Criminalitatea informatică. București: Editura Nemira, 1998; Vasiu I. Informatica juridică și dreptul. Cluj-Napoca: Editura Alabastră, 1997. 58 p.

litică, economie, sferă socială, drept etc.). Considerată ca etapă critică, criza dreptului determină schimbări radicale atât a conceptului și ideii de drept, revizuirea esenței sale, dar și a modului în care este percepută relația dintre persoană, stat și drept. Pentru că, revenind la problema crizei pandemice după cum afirmă Sikking K. „pentru a asigura exercitarea pe deplin a drepturilor omului, trebuie să punem mai mult accent pe responsabilitatea tuturor actorilor, și nu doar pe cea a statelor, să întreprindem măsuri împreună pentru a asigura respectarea drepturilor (...). Guvernele trebuie să ajungă la un echilibru între protejarea sănătății și respectarea drepturilor omului”¹⁴⁶.

Umanitatea se află în fața unei încercări fără precedent, este momentul adevărului. Fiind în fața unor decizii dificile de pe platforma dilemei: să opteze pentru promovarea în continuare a drepturilor și libertăților omului, valorile democratice, statul de drept, ori să acceadă într-o altă extremă, cea a măsurilor extraordinare. Poate că este necesară o schimbare de paradigmă, în variantă propusă de T. Kuhn, care are loc atunci când există o serie de probleme pe care chiar și cei mai talentați reprezentanți ai științei, pe baza paradigmei științifice existente, nu o pot avansa, o etapă de incertitudine, în care avem o stare de criză profundă, astfel încât se impun măsuri radicale asupra întregului sistem (organizare, principii, funcționare etc.).

În societate este confuzie totală, economia - în descreștere, măsurile luate de autorități neglijate, nepopulare, criticate, blamate. Pe diverse dimensiuni ale organizării sociale s-au profilat carențe ce până la acest moment nu au fost sesizate, fie au fost neglijate. Mai mult chiar, ceea ce afirma V. Stănescu în 2009¹⁴⁷ precum că suntem la o etapă de construire a unei noi trepte a civilizației, care prioritar trebuie să determine creșterea de conștientizare a importanței unor valori fundamentale: precum solidaritatea și responsabilitatea, a devenit un adevăr absolut al realității în care trăim. Important, pentru acest conținut este faptul că, lucrarea citată este o gândire despre viitor, deoarece făcând referință la schimbarea trepte de civilizație, autorul menționează rolul

¹⁴⁶ Sikking K. Drepturi și responsabilități în timpul pandemiei de Coronavirus. Disponibil: <https://www.openglobalrights.org/rights-and-responsibilities-in-the-coronavirus-pandemic/?lang=Romanian>.

¹⁴⁷ Stănescu V. Globalizarea: spre o nouă treaptă de civilizație. Cluj-Napoca: Editura Eikon 2009.

major al persoanei cu rațiune, cu principii și valori, cu o perspectivă globală, cu speranță în ziua de mâine. „Este examenul la care este supușă existența omului, a viului în general, este examenul de conștiință al lumii în care trăim”. Cu adevărat, în această perioadă de criză pe care o trăim se dovedește că este un examen pe care trebuie să-l trecem având ca instrumente: raționalitatea, raționalizarea, solidaritatea și responsabilitatea organismelor internaționale, a statelor și instituțiilor statale și a persoanelor, indiferent de cetățenie, religie, rasă, cultură etc. Și că în orice altă criză, răspunsul la criză trebuie să fie multilateral/polivalent, statele - solidare, iar persoanele - responsabile. Natura răspunsului la criză proporțional crizei, să fie un răspuns la scară largă, coordonat, concertat și cuprinzător, orientat atât spre diminuarea efectelor crizei, cât și spre protejarea valorilor democratice, a drepturilor și libertăților omului.

Compartiment III.

O PRIVIRE RETROSPECIVĂ ASUPRA CRIZEI DREPTULUI

3.1. Criza dreptului ca o consecință a crizei sociale. Aspecte preliminare

Abordând subiectul crizei dreptului, trebuie remarcat faptul că dreptul nu a avut aceeași relevanță pe parcursul istoriei, de aceea nu trebuie să proiectăm asupra trecutului atitudini și concepte care sunt actuale astăzi, dar au fost irelevante sau chiar necunoscute în trecut ori au avut și au un alt sens în diferite perioade și în diverse circumstanțe.

Istoria dreptului se concentrează nu atât asupra conceptului dreptului, cât asupra formelor concrete pe care le-a avut, progresele și vicisitudinile lor. Așa cum s-a remarcat pe drept cuvânt deseori, Istoria dreptului este necesară pentru a clarifica actualitatea. Profesorul Nicolae Popa arăta că o criză este definită de o perioadă de tensiuni, tulburări, contradicții¹⁴⁸.

Criza în limbajul cotidian este percepută ca o situație ce prezintă pericol, dar pentru cine? - pentru societate, membrii ei, o parte din societate, pentru stat și instituțiile sale? În științele sociale criza este abordată ca o stare în care mijloacele existente de a atinge anumite scopuri la un moment dat devin inadecvate, depășite, iar în rezultat apar situații neprevăzute ce reprezintă un pericol. Criza este indicatorul faptului că o activitate umană poate afecta grav chiar însăși condițiile propriei existențe, punând accent pe imposibilitatea funcționării obișnuite, scoțând în evidență versiuni modificate ale acelor activități și încercări de reacție menite să facă față situației concrete.

Despre criza dreptului se vorbește și se scrie de mult timp, pare că dintotdeauna, de exemplu, despre criza dreptului internațional public

---

¹⁴⁸ Popa N. Trăim deja într-o criză a dreptului? Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/pblwview2022&div=19&id=&page=>

scria încă în 1936 Mircea Djuvara¹⁴⁹, iar Mircea Manolescu la 1943 menționa sarcastic că fiecare secol s-a „mândrit” cu o asemenea problemă¹⁵⁰.

Originea greacă veche a cuvântului „criză” ne trimite la o decizie radicală, un moment de răscruce. În științele sociale, inclusiv în știința juridică, criza este concepută ca un fenomen social, în care are loc stagnarea mișcării progresive. Putem fi de acord că în timpul crizei se observă diferența dintre punctul inițial și cel final al evoluției sistemului, caci se derulează în dinamică – de la faza de organizare constructivă la cea de dezorganizare, de distrugere. Această diferență se manifestă în statica fazelor intermediare între ele: în punctul de vârf și nivelul cel mai de jos¹⁵¹.

Criza dreptului este o manifestare a tendințelor negative în drept, care denotă imposibilitatea de a păstra reglementările vechi pentru a rezolva situațiile contradictorii. Trebuie de indicat că acest fenomen reprezintă un moment de cotitură în evoluția sistemului de drept, fiind concomitent o modalitate de a evidenția problemele, dar și o posibilitate de a găsi soluții adecvate.

Vorbind despre criza dreptului în istorie, trebuie accentuat că istoria dreptului nu este o nostalgie după trecut, dar se manifestă ca o trambulină spre viitor, astfel încât elucidarea evenimentelor din trecut să facă posibilă degajarea naturii și principiilor instituțiilor contemporane. În opinia renumitului autor francez Michel Villey, citat de cercetătorul T. Avrighianu, juristului îi este indispensabilă o dublă orientare: una istorică pentru a surprinde ce este viu în fiecare epocă și una sistemică pentru a privi fiecare concept, normă în relație vie și reciprocă cu întregul¹⁵².

G. J. Berman era de părere că în condiții de criză dacă cei ce caută răspunsuri nu se adresează istoriei dreptului, ar trebui s-o facă pentru a primi explicații suplimentare și interpretări ale fenomenului juridic. Ignorarea istoriei dreptului este o poziție contraproductivă, căci în rezultat dreptul este perceput ca un fenomen anistoric, fără continuitate, elaborat doar pentru a reglementa unele situații imediate, deci lipsind dreptul de

---

¹⁴⁹ Djuvara M. Criza dreptului public internațional. În: Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice, 18, 1936, p. 187-211.

¹⁵⁰ Manolescu M. Teoria și practica dreptului. Metodologie și Sociologie juridică. București: Fundația Regele Mihai I, 1946, p. 42.

¹⁵¹ Рассказов Л.Д. Российское общественное сознание в условиях современных глобализационных кризисных процессов: автореф. дисс.. Улан-Удэ, 2018. С. 12.

¹⁵² Avrighianu T. <https://www.universuljuridic.ro/wp-content/uploads/2017/02/AVRIGHEANU-Ca-tegoria-iuris-2017.pdf> Apud M. Villey, Lecons d'histoire de la philosophie du droit, p.251-269.

istoria sa, teoriile contemporane văd în drept doar un instrument al politicii¹⁵³, adică fără a sublinia aportul întregii societăți la elaborarea unor reguli normativ-juridice pe parcursul unor perioade determinate de timp. Într-o societate ca cea franceză (Franța fiind patria democrației moderne europene) adresarea la istoria dreptului este frecventă pentru cei ce cercetează diferite aspecte ale evoluției dreptului actual. În prezent interesul tinerilor cercetători francezi față de istoria dreptului este considerabilă, după cum a apreciat un autor, care a indicat că între anii 2000-2013 aproape 60% din tezele de doctorat au abordat teme din istoria dreptului: istoria gândirii politice și juridice, istoria dreptului administrativ, istoria instituțiilor publice, istoria dreptului penal, istoria justiției¹⁵⁴.

Preocupându-se de tradiție și rolul ei în istoria dreptului, autorul Dufour Alfred, citându-l pe Thomas More, a scris că „traditia nu constă în a păstra cenușa, ci a transmite flacăra”¹⁵⁵, deci anume transmiterea flăcării vii ține de esența tradiției, adică a ceea ce este cu adevărat prețios și care asigură continuitatea vieții umane. Este potrivită în acest context fraza lui Nicolae Iorga care în „Observațiile unui nespecialist asupra istoriei antice” scria: „Numai cine apără trecutul în tradiția sa capabilă de a purta fructe în prezent, numai acela biruiește”¹⁵⁶.

Dreptul ca element social este parte a istoriei și culturii unei societăți concrete și de aceea reglementările juridice nu trebuie privite ca un instrument neutru de ordonare a relațiilor sociale, ci din contra, un instrument ce depinde de valorile împărtășite de cei ce creează normele juridice, cât și de cei ce le aplică și cărora li se aplică. Pe de altă parte, dreptul nu poate fi confundat cu legile și practica judiciară, deși are legătură directă cu acestea.

Autoarea rusă A. Dorskaya, a evidențiat nouă criterii ale crizei în drept, printre care a inclus „excesul de norme învechite, care nu mai reflectă adecvat relațiile sociale” și „absența posibilității de a preîntâmpina

¹⁵³ Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.: Изд-во МГУ; Изд. группа ИНФРА-М - НОРМА, 1998.

¹⁵⁴ Bertrand S. La recherche juridique vue par ses propres acteurs. Disponibil: <https://books.openedition.org/putc/947> Consultat la 08.08.2022.

¹⁵⁵ Iorga N. Observațiile unui nespecialist asupra istoriei antice. București, 1916, p.170.

¹⁵⁶ De fapt, acest citat este atribuit mai multor autori, care l-au parafrazat: lui Gustav Mahler, deputatului Jean Jaures (1910). Disponibil: <https://miscellanees.me/2020/10/30/la-tradition-nest-pas-le-culte-des-cendres-mais-la-preservation-du-feu/> Dufour Alfred, L Histoire du droit entre philosophie et histoire des idées, Bruxelles, Bruylant, 2003. Disponibil pe: <https://www.gbv.de/dms/spk/sbb/recht/toc/377403776.pdf> Consultat pe 10.08.2022.

cu mijloace juridice manifestările radicale contra sistemului existent”¹⁵⁷. În aprofundarea conceptului de criză a dreptului, ori - este posibil ca fiind mai adecvată noțiunea de criză în drept - este necesar a stabili raportul între drept și criză, criza fiind un element discontinuu, perturbator al ordinii, o atmosferă de incertitudine, o ruptură cu ordinea anterioară.

Autorul V. Zorikin menționa că dreptul este un sistem supercomplex, foarte sensibil și chiar atașat culturii, religiei, politicii, economiei, vieții sociale și progresului tehnic. Orice altă percepere a dreptului îi transformă pe cei ce sunt responsabili pentru încrederea față de drept în niște dogmatici ce nu sunt capabili să păstreze focul viu în candelile stinse, moarte¹⁵⁸.

În general în teoria și practica contemporană crizele au fost percepute ca economice, financiare, bancare și sunt asociate unor degradări a funcționării normale a procesului de producție și/sau a distribuirii bunurilor, ca o perturbare intensă și de durată a mecanismelor ordinare de reglementare și tranzacționare socio-economică ce sunt insuficiente pentru reîntoarcere la normalitate, concomitent este atestat un grad înalt de incertitudine a autorităților statului, agenților economici și a populației în legătură cu deciziile de luat și comportamentul recomandabil – în anul 2000 așa răspundea prim ministrul Franței la întrebarea despre criza financiară.

Dacă este vorba despre criza dreptului, urmează elucidarea a două aspecte: ce reprezintă o criză și ce trebuie de avut în vedere sub noțiunea generică de drept, atunci când elucidăm subiectul crizei dreptului. Răspunsul la prima întrebare, de ordin general, îl putem găsi în Dicționarul enciclopedic de teorie și sociologie a dreptului, publicat de un colectiv de autori sub conducerea lui Andre-Jean Arnaud în 1993. În această prestigioasă operă termenul „criză” este interpretat ca o schimbare în evoluția unui proces, resimțită ca o încercare generalmente neprevăzută și percepută ca redutabilă și incertă¹⁵⁹.

---

¹⁵⁷ Дорская А. А. Кризис в праве как одна из причин революций 1917 г. // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: юридические науки. – 2017. – № 3 (27). – С. 8-9. 831 Дорская А.А. Кризисы права и развитие прав человека: проблема соотношения понятий / Право и права человека в современном мире: тенденции, риски, перспективы развития»: Материалы Всероссийской научной конференции памяти профессора Ф.М. Рудинского, 23 апреля 2020 г. М.: Саратовский источник, 2020. С. 84-85.

¹⁵⁸ Зорькин В. Глобальный кризис, право и права человека / В. Зорькин // Россия в глобальной политике. 2009, № 1., Т. 7., С. 54-61.

¹⁵⁹ Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit, (collectif dirigé par André-Jean Arnaud). Paris, LGDJ, 1993, p. 129.

Este clar că atunci când se pune problema crizei în drept, aceasta este o problemă serioasă pentru o societate umană, în care la un moment dat activitatea umană poate fi prejudiciată grav, conducând la diminuarea drastică a condițiilor de existență a acestei societăți. Criza lovește în raporturi sociale ce se află în centrul ei: raporturile vizând funcționarea normală a unor instituții, norme, procese. În încercarea de a-i face față statul, instituțiile sale, elitele politice, religioase, comunitățile întreprind măsuri ce alterează condițiile funcționării elementelor perturbatorii și în final criza se răsfrânge asupra raporturilor sociale ce reprezintă reacția membrilor societății în fața acestor schimbări.

Criza dreptului poate fi concepută ca o neconformitate între normele juridice și necesitățile vieții sociale din fiecare moment istoric concret. Primul simptom este conflictul valorilor, conflictul între diferite principii, ceea ce se exprimă în diminuarea eficienței dreptului în protecția valorilor fundamentale, lipsa motivației de a folosi dreptul. Criza înseamnă că mijloacele existente de a atinge anumite scopuri devin inadecvate, în rezultatul acesteia apar situații neprevăzute și probleme ce urmează a fi soluționate.

Cel de-al doilea aspect necesar de clarificat poate porni de la remarcă lui Rudolf von Jhering, care menționa că a crede în caracterul neschimbător al conceptelor juridice este dovada insuficienței de maturitate, având ca premisă studiul necritic al istoriei. Aceste premise demonstrează faptul că conținutul social determină în mod necesar conținutul dreptului, numai că acest conținut, ca produs al activității umane, nu intervine în mod automat, ci depindea de foarte mulți factori, în primul rând, de cei ce caracterizau autoritatea legiuitoare, interacțiunea acesteia cu destinatarii reglementărilor juridice.

3.2. Interacțiune dintre criza socială și criza dreptului în Evul mediu

Având în vedere că în societate conștiința juridică se formează pe baza unei experiențe, că aceasta derivă din raporturi sociale pe care societatea respectivă înțelege să le reglementeze într-un anumit fel agreat de membrii societății, putem spune că această viziune a fost confirmată de-a lungul întregii noastre istorii naționale. Trecând prin experiența societății geto-dacice și apoi a romanizării, românii, întâlnind și depășind

greutăți imense, au formulat un șir de reguli, devenite obiceiuri, ce i-au ajutat nu numai să supraviețuiască fizic, ci chiar etnic. Acest ansamblu de obiceiuri cunoscut ca Legea țării, alături de religia creștină acceptată benevol de către strămoșii noștri încă la etapa romanizării, atunci când însăși romanii nu o acceptase, a avut un impact puternic și după constituirea statelor medievale românești. Legea țării mai este numită și cu termenul de „obiceiul pământului”, deși este o traducere nereușită din slavona cancelariei domnești a secolelor XIV-XVI - „obîciai zemli”, căci slavona „zemlea” nu avea semnificația de „pământ” (în latină „pavimentum”), ci de „țară” (terra). Când Ștefan cel Mare (sau orice alt domnitor moldovean sau muntean) se intitula „gospodari Moldovlahiiskoi zemli”, ori „gospodari Ugrovlahiiskoi zemli”, aceasta nu însemna că se numea domnitor al pământului, ci al Țării (Moldovei sau respectiv al Țării Românești).

Cancelaria domnească îngloba aceste obiceiuri în așa numita lege veche, lege a țării, care deja era doar unul din izvoarele dreptului, dar nu singurul, ceea ce menționa încă Dimitrie Cantemir. De rând cu dreptul cutumiar erau create de către domnitor și norme noi, care reglementau relațiile sociale noi de după constituirea statelor medievale românești Moldova și Muntenia (Valahia sau Țara Românească). Aceste norme pot fi cunoscute în urma analizei hrisoavelor domnești din secolul XIV- XVI, în conținutul cărora este oglindită tendința de a crea o situație privilegiată pentru proprietarii de pământuri, numiți pani, jupani, ori boieri. Dacă marea majoritate a populației Moldovei și Munteniei, locuitori ai satelor, agricultori și crescători de animale domestice, continuau conform legii țării să plătească dări atât statului, cât și proprietarilor funciari pe proprietatea cărora locuiau, pentru boieri și reprezentanții clerului situația era alta și anume: ei se bucurau de imunitate fiscală, adică erau scutiți de plata dărilor și îndeplinirea prestațiilor către stat, mai mult – ei puteau fi judecați doar de către domnitor sau, în cazul clerului, de către ierarhul mai înalt în rang bisericesc, iar boierii aveau și dreptul de a ocupa diferite funcții în organele centrale și locale ale statului. Însă totuși trebuie remarcat că majoritatea populației – oamenii ce trăiau conform Legii țării – aveau libertate personală, ei erau în mod frecvent chemați la oaste, căci incursiunile otomane deveneau din ce în ce mai dese și țăranii se prezentau la chemarea domnitorului cu propriile arme și cu un minimum de provizii pentru a se alimenta în caz că bătăliile durau câteva zile.

Și iată în acest segment temporal prima criză a dreptului a fost depășită inclusiv prin apelul la religie și la izvoarele nonocanonice de drept bizantin, care au circulat în Principatele Române în numeroase copii. Influența acestor acte bizantine se explică în temei în legătură cu rolul religiei creștine ortodoxe de rit răsăritean. O circulație extinsă avea nomocanonul cunoscut sub numele de Sintagma lui Matei Vlastares, ieromonah din Salonic, alcătuită de el în 1335. Printre izvoarele acesteia pot fi numite dispozițiile celor 7 soboare ecumenice, regulile religioase, dar și norme laice, începând cu extrase din legislația lui Iustinian și a urmașilor săi. Sintagma în versiunea greacă a fost cunoscută în principate încă din secolul XV (unul din aceste manuscrise - 301-VIII – se păstra în 1992 în biblioteca centrală universitară „Mihai Eminescu” din Iași), o caracteristică însemnată a acesteia fiind structurarea ei în 24 de titluri, numerotate după literele alfabetului grecesc. Fiecare literă simboliza un anumit conținut, care se rezuma la un cuvânt ce începea cu litera respectivă, de exemplu, normele despre moștenire erau înglobate în titlul K, căci în limba greacă moștenirea era „klironomia”.

Prima traducere din greacă (redacția prescurtată) a doar 11 titluri din 24 a fost efectuată de către sârbi în 1438, iar prima traducere a textului integral al Sintagmei a fost făcută în 1472 la porunca domnitorului Ștefan III (cel Mare) de ieromonahul Ghervasie de la mănăstirea Neamț, important centru monastic al Moldovei medievale¹⁶⁰.

Această situație de aplicare atât a dreptului cutumiar, cât și a legislației domnești și a normelor bizantine receptate, deci a normelor noi, într-o ordine socială în care ele coexistau într-o relativă acalmie, a fost întreruptă de instaurarea dominației otomane.

Instaurarea dominației otomane în Muntenia și Moldova, către mijlocul secolului al XVI-lea a însemnat începutul unei perioade de criză în societatea românească, urmată de o criză a dreptului, deși otomanii nu au introdus în Principate izvoarele dreptului musulman, păstrându-le posibilitatea de a se conduce după normele dreptului propriu, românesc, deci acordându-le în continuare autonomie juridică. Așa numita dominație indirectă a Imperiului Otoman asupra Principatelor Române a însemnat în temei păstrarea vechilor rânduieli în ceea ce privește viața internă, oto-

¹⁶⁰ Арамэ Е. Эволюция правовых институтов средневековой Молдовы (XV-XVIII), Кишинэу, 1999, с.43.

manii solicitând în schimb îndeplinirea unor multiple sarcini economice (haraciul, peșcheșurile, bacșișurile etc.), iar influența politică și-o asigurau, pe lângă faptul impunerii altor obligațiuni politice, militare, economice Principatelor, prin numirea la conducerea statului a domnitorilor ca persoane ce trebuiau să supravegheze și să le garanteze îndeplinirea acestor sarcini. Această stare de păstrare a vechilor norme era doar una de suprafață, aparentă, căci pentru a plăti sumele colosale pe care le pretindea Imperiul Otoman, domnitorii au fost nevoiți să recurgă la elaborarea unor norme noi, care modificau realitățile existente până la instaurarea dominației otomane.

Pornind de la contextul istoric particular al Principatelor Române de la finele secolului al XVI-lea, trebuie remarcat că Imperiul Otoman nu a schimbat configurația relațiilor de proprietate funciară, care a rămas în mâinile vechilor proprietari: domnitor, boieri, mici proprietari (în temei dintre slujitori domnești), reprezentanții clerului, inclusiv mănăstirile. Dar deși juridic dreptul de proprietate funciară al titularilor era intact, esența economică a acestui drept a fost limitată din cauza că sarcinile fiscale puse asupra țăranilor și meșteșugarilor, adică a majorității locuitorilor, cei considerați că trăiau conform legii țării, au crescut exponențial, în temei cele ce trebuiau plătite în primul rând, îndeplinite față de puterea centrală a statului. Țăranii care trăiau pe domeniul particular, adică pe pământurile ce aparțineau boierilor sau mănăstirilor, erau obligați să plătească dijma din produse (o parte din produsele obținute în gospodăria țărănească), să lucreze gratuit în folosul proprietarului funciar un număr de zile pe an (12 zile, devenite 24 zile la mijlocul secolului al XVII-lea), pe când dările și prestațiile față de stat depășeau de 5 ori valoarea dărilor și prestațiilor plătite de țărani proprietarului funciar pe proprietatea căruia locuiau¹⁶¹. Aceste obligațiuni față de stat trebuiau îndeplinite în mod prioritar, domnitorii în mod expres menționau acest lucru în hrisoave¹⁶². Astfel dependența economică a țăranilor față de stat era cu mult mai mare decât față de proprietarii funciari. Încă de la mijlocul secol. al XVI-lea libertatea personală a țăranilor a început a fi limitată, dovadă sunt pre-

¹⁶¹ Дмитриев П. Г, Советов П. В. Роль централизованного пути присвоения прибавочного продукта с крестьян феодальной Молдавии (XV-XVIII вв.) În: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1963 год. Вильнюс, 1965, p. 275.

¹⁶² Documenta Romaniae Historica. A, Moldova, vol. XXII. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974, p. 220.

vederile tratatului moldo-polon din 1540, conform cărora țăranul putea să plece de pe pământul proprietarului doar dacă se achitase cu acesta și avea acordul proprietarului pentru a se strămuta. Tratatul moldo-polon din 1540 trebuie privit ca un compromis între cele două state în privința dependenței țăranilor, în Polonia în acel moment țăranii erau dependenți personal, iar în Moldova erau încă relativ liberi, căci aveau încă dreptul de strămutare, ca indice important al libertății medievale. În Moldova această limitare a dreptului de strămutare a fost urmată de actul juridic care a interzis strămutarea țăranilor, anume recensământul din 1591, conform căruia toți cei ce au fost fixați în aceste liste nu mai aveau dreptul de strămutare, fiind numiți în Moldova - vecini, (în Valahia – rumâni), adică șerbi. Nu este întâmplător faptul recepției în 1591 a Legii agrare bizantine, în care exista norma ce interzicea plecarea țăranilor din localitățile lor. Fuga țăranilor era o formă pasivă de luptă împotriva noilor realități, care după caz, se putea transforma în împotrivire violentă. În Tratatul din 1595 dintre domnitorul Moldovei Ștefan Răzvan și principele Transilvaniei Sigismund Bathory era prevăzută pedeapsa cu moartea pentru acei țărani „ce vor năvăli cu forța în casele și curțile boierilor”¹⁶³.

În Țara Românească așa numita legătură a lui Mihai Viteazul a avut aceeași consecință: legarea țăranilor de glie, interdicția strămutării lor. Totuși, în actele domnești de la începutul secol. al XVII-lea sunt informații despre întoarcerea înapoi doar a acelor țărani fugari, care la locul nou unde se stabilise, nu fusese încă incluși în listele unui recensământ fiscal, ceea ce demonstrează prevalența intereselor statului pentru a primi venituri de la țărani, din care se plăteau dările către Imperiul Otoman și se întreținea aparatul de stat. Țăranii care, strămutându-se în alt sat, nimereau în listele unui recensământ (P. Panaitescu a presupus că recensămintele se făceau o dată la 3-4 ani) nu erau întorși înapoi în localitatea de unde fugise, căci trebuia conform recensământului să plătească dările statului la locul nou conform recensământului. Deci, fuga țăranului îl putea elibera de obligațiunile față de proprietarul pământului pe care locuia, dar nu-l putea salva de obligațiunile față de stat. Anume la finele secolului al XVI - începutul secol. al XVII-lea a avut loc această criză socială, urmată și de criza juridică, căci normele vechi ce prevedeau libertatea

¹⁶³ Советов П. В., Развитие феодализма и крестьяне Молдавии, Кишинев: Știința, 1980, c.34-35.

țăranului nu mai era convenabilă domnitorilor care au început a emite hrisoave cu reguli noi ce tratau locuitorii satelor și orașelor ca persoane lipsite de libertate. Conform acestor hrisoave era permisă întoarcerea țăranilor fugari care plecase din sat într-o anumită perioadă, așa de exemplu, în 1612 domnitorul Ștefan Tomșa le poruncea marilor vătafi din ținutul Sucevei să ajute mănăstirii Pobrata să-și recupereze țăranii ce au fugit în ultimii 6 ani. Domnitorul Miron Barnovschi în 1628 a stabilit termenul de 7 ani, iar domnitorul Vasile Lupu în 1634 a poruncit întoarcerea fugarilor din ultimii 5 ani. Este plauzibilă ipoteza că aceste termene erau ordonate în legătură cu recensămintele ce se făceau pentru a obliga țăranii să plătească dările statului, indiferent dacă erau întorși înapoi, fiindcă încă nu se făcuse un recensământ nou și trebuiau să plătească conform celui vechi, sau nimerise pe locul nou în alt recensământ și atunci erau lăsați să îndeplinească obligațiunile față de stat pe locul nou, unde au fost înscrși în registrele fiscale¹⁶⁴.

Lupta țăranilor pentru libertate, dar chiar putem spune - pentru supraviețuire, lua forma acestor deplasări masive din loc în loc și de asemenea mișcările de disperare și proteste violente ale oamenilor, prototipurile haiducilor. În aceste condiții mai mulți domnitori vedeau ieșirea din criză prin intensificarea politicii de sancționare a infracțiunilor violente de omucidere și tâlhărie, ceea ce s-a reflectat în reforma judiciară de 40 de ani din Moldova (1588-1628). Cei ce comiteau astfel de infracțiuni – numiți răufăcători – erau în temei reprezentanți ai țăranimii care protestau împotriva nobililor și autorităților prin jefuirea, omorârea nobililor și a funcționarilor care colectau impozite, incendierea conacelor. Prin reformă s-a stabilit un nou principiu al dreptului penal – răspunderea penală personală, conform căruia era pasibil de pedeapsa penală doar persoana care a comis infracțiunea, astfel încât răspunderea penală nu putea fi extinsă asupra altor persoane. Pedeapsa unor astfel de infractori era privarea de viață, care nu putea fi înlocuită cu amenda judiciară „dușegubina”, situație întâlnită frecvent anterior reformei. Deci scopul pedepsei era orientat spre prezent - exterminarea fizică a infractorilor deosebit de periculoși, dar și spre viitor - intimidarea potențialilor infractori. Acestui scop servea și aplicarea torturii pentru a-i înfricoșa pe infractori, a-i forța să recunoască vinovăția și să trădeze eventualii complici. Această politică

---

¹⁶⁴ Арамэ Е., *Op.cit.*, c. 88-89.

a atins proporții înspăimântătoare. Așa, de exemplu, călătorul Marc Bândini menționa că domnitorul Vasile Lupu a pedepsit cu moartea 20 mii de vinovați și chiar boierii erau îngroziți că o astfel de politică de represalii va avea ca rezultat faptul că țara va rămâne pustie¹⁶⁵.

Deși într-o proporție mai mică și într-o perioadă de timp mai îndelungată, după instaurarea dominației otomane au fost afectate și interesele altor categorii sociale, începând de la micii proprietari și până la boieri. S-a schimbat însăși criteriul după care proprietarii funciari erau considerați boieri. Dat fiind quantumul mic de venituri ce le reveneau proprietarilor funciari (după ce țărani plăteau statului), în categoria privilegiatilor au rămas doar acei foști boieri care au fost încadrați în funcții în aparatul de stat, de unde și încasau venituri incomparabile ca volum cu cele primite de pe moșiile lor. Acei proprietari funciari, ce nu au primit slujbe de la domnitor, treptat s-au ruinat, asupra lor cel mai devreme s-a extins obligațiunea de a plăti dare statului. Acesta a fost destinul nemeșilor din Moldova, care erau în număr de 3020 conform registrului fiscal din 1591. Imunitatea lor fiscală a fost abolită, fiind impuși la plata unei dări speciale către stat – darea nemeșească. Situația lor s-a agravat în secolul al XVII-lea, când au fost impuși să plătească și alte dări – sulgiu (din carne), iliș (din grâu), darea calului, birul, darea cerii etc.¹⁶⁶. În rezultatul acestei politici fiscale, categoria nemeșilor a dispărut, ei și urmașii lor trecând în alte categorii – a slujitorimii mărunte, inclusiv ajungând din generație în generație cu trecerea timpului în rândurile țărănimii. Astfel în registrul fiscal din 1654 din Moldova nemeșii nu mai erau pomeniți, deci, o jumătate de secol a pecetluit soarta acestei păături sociale, cândva privilegiate - a nemeșilor.

Curtenii, ca slujitori mărunți din subordinea marilor boieri (păhărniceii erau în subordinea marelui paharnic, armășei – a marelui armaș, visterniceii – a marelui vistiernic etc.) la începutul secolului al XVII-lea au fost impuși să plătească darea curtenilor, plătită individual, nefiind legați de așa numita „năpastă” – răspunderea solidară a tuturor membrilor categoriei respective dintr-o unitate administrativ-teritorială. La mijlocul secolului al XVII-lea curtenii au fost impuși să plătească și alte dări – darea calului, ialovița, deseatina din știubeie etc. Unii domnitori au încercat să încetinească acest proces, acordându-le facilități fiscale, de exemplu,

¹⁶⁵ Călători străini despre Țările Române, vol. V. București: Editura științifică, 1973, p.342.

¹⁶⁶ Grigoraș N. Imunitățile și privilegiile fiscale în Moldova În: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol, Iași, 1969, t.VI, p. 66.

domnitorul Miron Barnovschi în legătură cu diminuarea drastică a numărului de curteni, care au fost nevoiți chiar să fugă din țară, le-a permis să plătească doar birul o dată pe an, măsură invocată în Letopisețul lui Miron Costin: „Făcuse Barnovschi vodă mare volnicie curții, să dea numai la biru o dată în an”¹⁶⁷. Această măsură disperată a avut un efect de scurtă durată, fiind desființată după mazilirea lui Barnovschi. Despre faptul că statutul fiscal al curtenilor, călărășilor era același ca și al țăranilor ne mărturisește un hrisov de la Antioh Cantemir din 1696 prin care domnitorul se adresa curtenilor, călărășilor și „sărmanilor noștri țărani” să plătească sulgiul, arătând că este constrâns de turci și tătari, dar recunoscând că sunt și necesități ale curții domnești¹⁶⁸.

Treptat criza s-a făcut simțită și la nivelul păturii de boieri, care pentru a-și păstra luxul dobândeau funcții importante în aparatul de stat, ceea ce le asigura venituri cu mult mai mari decât cele ce le primeau de la țăranii așezați pe pământurile ce le aparțineau și care rămăseseră în proprietatea lor. Dar din 1636 și boierii au fost impuși să plătească statului bir, iar din a II jumătate a secol. al XVII-lea și alte ramuri ale gospodăriei feudale au fost impuse la plata unor dări: goștina din oi, darea calului, deseatina din miere etc.¹⁶⁹.

După cum se știe, istoria nu are modul conjunctiv, nu putem răspunde la întrebarea: ce ar fi fost, cum s-ar fi dezvoltat relațiile sociale, politice, dreptul în Principatele Române dacă nu intervenea dominația otomană? Dar ceea ce în mod sigur putem arăta, este că relațiile și realitățile românești au fost afectate de această dominație și criza astfel creată a subzistat în continuare. Soluții pentru rezolvarea ei se preconizau de guvernanți în înlăturarea acestei dominații și privirile unor oameni politici se îndreptau spre statele creștine vecine, în primul rând Polonia, Austria, dar și Rusia, de la care așteptau ajutor. Tot odată situația internă a Principatelor Române se înrăutățea în continuare, fuga țăranilor de pe moșiile boierești, mănăstirești lua amploarea unei catastrofe, apăruse un prototip al mișcării haiducești - de asemenea, căci în timpul regimului turco-fanariot au crescut plățile către stat, ele depășeau de 7-10 ori obligațiunile pe care le aveau țăranii față de proprietarii pământului pe care

---

¹⁶⁷ Costin M. Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace (în grafia rusă). Chișinău: Cartea Moldovenească, 1972, p.132.

¹⁶⁸ Ghibănescu Gh. Arhiva muzeului municipal Iași. Iași, 1929, Fascicul 2, p. 45.

¹⁶⁹ Советов П. В., Исследования по истории феодализма в Молдавии. Кишинев: Știința, p. 327.

locuiau¹⁷⁰. Tot către această perioadă se agravase și dependența personală a țăranilor vecini, dar și transformarea foștilor mici proprietari funciari în țărani, la început liberi (lăturași), apoi și dependenți personal odată cu trecerea timpului, vecinii ajungând în situația de a fi vânduți odată cu înstrăinarea pământului, cu soții și copii, deși după obicei, femeile nu erau în stare de dependență personală, deci, erau înlăturate vechi obiceiuri acceptate de secole de societatea românească. Aceste realități noi duceau la criză, ca o stare generalizată de haos și degradare, chiar la imposibilitatea de a colecta integral dările cuvenite statului și de a îndeplini sarcinile economice pe care le înainta Imperiul Otoman Principatelor Române.

În aceste condiții de criză perpetuă domnitorul Constantin Mavrocordat a efectuat unele reforme menite să reglementeze starea de lucruri, pentru a popula satele și primele care au beneficiat de această reformă au fost mănăstirile. Astfel că în 1742 pentru a ajuta mănăstirile Mavrocordat a poruncit că oamenii străini ce se vor așeza pe pământurile mănăstirești nu vor deveni vecini, adică șerbi. Aceiași soluție a avut-o și pentru țăranii ce au fugit în raiaua Hotinului (Hotinul devenise raia după înfrângerea de la Stănilești din 1711) și s-au întors înapoi. În 1743 Mavrocordat a dispus că țăranii care se vor așeza pe pământurile boierești nu vor deveni vecini. Aceste măsuri legislative nu au avut efectul scontat, căci a generat o și mai mare deplasare a țăranilor care căutau condiții de supraviețuire și libertatea, căci, fugind și apoi întorcându-se, nu mai erau considerați șerbi. În fața unei astfel de situații domnitorul Constantin Mavrocordat în Moldova a convocat o adunare reprezentativă – Sobor – care la 6 aprilie 1749 a adoptat un Așezământ, în care starea vecinilor era comparată cu cea a lăturașilor, arătând că vecinul doar nu are dreptul de strămutare, iar acțiunile care au afectat libertatea personală a țăranului, au fost calificate ca abuzuri. Soluția a fost găsită în abolirea stării de dependență personală a țăranilor și pentru a nu reînvia abuzurile s-a dispus că administrația ținuturilor va fi acea instituție ce va permite țăranilor să plece de pe o proprietate pe alta, căci în astfel de cazuri obligațiunile fiscale ale țăranului urmau să fie îndeplinite oricum, fie la locul vechi, dacă încă nu le achitase, fie la locul nou pentru a le achita¹⁷¹. Deși aceste norme noi se prezentau ca soluții pentru situațiile de criză economică și socială,

¹⁷⁰ Dmitriev P.G., Sovetov P.V. Op.cit., p. 280.

¹⁷¹ Арамэ Е., Op.cit., c.218-219.

fiind catalogate ca acte de supremă milă pentru majoritatea locuitorilor țării, ele de fapt aduceau relațiile agrare în conformitate cu necesitățile materiale ale statului, tot odată slăbind și dependența personală a țăranului. Aceiași reformă, cu mici deosebiri, a fost realizată de Constantin Mavrocordat și în Țara Românească câțiva ani mai devreme – în 1746. Astfel prevederile juridice noi din ambele Principate erau expresia unor cerințe și imperative necesare naturii omenești. Devenind mai liberi, țăranii cereau și reglementarea mai precisă a numărului de zile de muncă gratuită în folosul proprietarului moșiei pe care locuiau. Acest subiect a fost permanent în atenția domnitorilor care au stabilit la 12 zile pe an obligațiunea țăranilor de a lucra gratuit în folosul proprietarului funciar pe proprietatea căruia locuiau. La început aceste 12 zile erau preconizate cu o normă zilnică de muncă, așa numitul nart, la care se adăugau și 2 zile de clacă, care reprezenta tot lucrul gratuit în timpul căruia oamenii erau hrăniți pe cheltuiala stăpânului pământului. Aceste inovații legislative și de comportament nu pot fi abordate și privite izolate de pătrunderea în principate a unor idei progresiste, prin intermediul persoanelor ce-și făceau studiile peste hotare și datorită cărților ce se răspândeau pe teritoriul național. Astfel, mitropolitul Iacob Stamati solicita de la fiecare negustor ce vindea cărți să dea un exemplar bibliotecii Academiei domnești din Iași, unele din aceste cărți au fost și traduse în limba română. În timpul războiului ruso-turc din 1768-1774 în Moldova a fost răspândită de către ofițerii ruși lucrarea Ecaterinei II, împărăteasa Rusiei la acel moment, lucrare adresată comisiei de elaborare a legislației ruse sistematizate sub titlul de „Poruncă adresată Comisiei de sistematizare”, titlul original al acestei lucrări fiind - „Наказ Уложенной комиссии”. Această lucrare era de fapt o compilație a operelor autorilor iluminiști occidentali, în special, francezi, Voltaire, Diderot etc.¹⁷². Destinul acestei lucrări a fost unul destul de straniu: ea nu a avut importanță pentru sistematizarea legislației ruse, căci fiind confruntată cu întrebări incomode despre situația țăranilor șerbi din Rusia, Ecaterina a II a dizolvat comisia sub pretextul războiului cu Imperiul Otoman. Că era doar un pretext, ne convinge următorul fapt: comisia nu a mai fost convocată nici după război. Însă această lucrare a fost un izvor suplimentar de familiarizare, cunoaștere a marilor idei

---

¹⁷² Grama D. Tendințele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859). București: Actami, 2000, p.9-11.

iluministe, propagarea acestora inclusiv în Principatele Române, și asta cu atât mai mult cu cât a fost și tradusă în limba română. Acest început modest a fost continuat la începutul secol. al XIX-lea, când în Principatele Române au fost întocmite proiecte de acte normative care urmăreau ameliorarea situației sociale, economice, politice.

3.3. Ponderea factorului uman în depășirea crizei dreptului în perioada modernă și contemporană

Așa cum a afirmat J. Habermas a existat în istoria civilizației europene un moment coerent al modernității, și anume - secolul Luminilor, când se poate vorbi de un proiect. El are în vedere efortul concentrat al filosofilor, savanților și artiștilor, în general al gânditorilor iluminiști „de a dezvolta știința obiectivă, moralitatea și legea universală, precum și arta autonomă conform logicii lor interioare”. Deci, secolul al XVIII-lea, dar în special al XIX-lea, a fost și în Principatele Române un timp al trezirii forțelor ce visau la progres și libertate, a devenit o preocupare majoră eliberarea de sub dominația otomană, instaurarea libertății individuale, egalității, întemeierea de școli, răspândirea științei de carte. Aceste forțe erau reprezentate în temei de boierime, care a înaintat mai multe proiecte de memorii, adresate celor trei mari imperii din vecinătatea lor: Imperiului Austriac, Imperiului Otoman, Imperiului Rus. În ele în temei se conțineau revendicări pe două paliere: cel de independență și cel cu privire la organizarea puterilor publice. Din prima categorie făceau parte cererile cu privire la guvernarea națiunii prin ea însăși în scopul căreia se solicita restabilirea domniilor pământene, guvernarea prin intermediul boierilor pământeni, suprimarea limbii grecești din școală, biserică și revenirea la limba română. În cealaltă categorie erau avansate cererile cu privire la supremația legii, separația puterilor, înființarea unui sfat obștesc cu funcții legislative, perfecționarea ordinii fiscale, organizarea unei armate naționale, dar și respectarea drepturilor individuale: egalitatea în fața legii, garantarea dreptului de proprietate, libertatea muncii și a comerțului etc. Atât din Moldova, cât și din Țara Românească și Transilvania au parvenit atât de multe proiecte de modernizare, încât s-a afirmat, pe bună dreptate, că în prima jumătate a secol. al XIX-lea „ploua” cu astfel de proiecte¹⁷³.

¹⁷³ Șotropa V. Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secol. al XIX-lea. București, 1976, p. 80-128.

Ideile cuprinse în aceste proiecte nu au fost uitate de forțele progresiste românești în diverse situații. Aportul și efortul cel mai consistent l-a depus generația pașoptistă care a continuat să revendice reformele politice, naționale, printre care limitarea puterii domnitorului, separația puterilor, alegerea unei reprezentanțe naționale de către toți cetățenii, realizarea statului unitar independent român. În programul pașoptiștilor un loc aparte ocupau drepturile și libertățile omului: dreptul de a alege, egalitatea în drepturi civile și politice, dezrobirea romilor, libertatea individuală, inviolabilitatea domiciliului, libertatea tiparului, învățământul egal și gratuit pentru toți românii.

Autorul Manuel Guțan, analizând proiectul de Constituție al lui Mihail Kogălniceanu, a fost de acord cu opinia exprimată de Eugen Lovinescu în „Constituționalism și import constituțional în România modernă. Proiectul de Constituție de la 1848 al lui Mihail Kogălniceanu” că reformarea și modernizarea statului român la mijlocul secolului al XIX-lea nu se puteau realiza altfel decât printr-un salt revoluționar care să absoarbă brusc și masiv experiența politică a apusului¹⁷⁴. Pașoptiștii au formulat și revendicări sociale, printre care un rol important era reforma funciară – desființarea dijmelor și a boierescului, adică a clăcii (a lucrului gratuit în folosul proprietarului pe pământul căruia locuiau țăranii), împrumărirea țăranilor, astfel încât să fie soluționată problema țărănească într-un mod care să le permită țăranilor să devină mici proprietari. Realizarea acestui obiectiv s-a început odată cu reforma rurală a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în urma căreia țăranii erau absolviți de clacă în folosul proprietarilor de pământ și deveneau proprietari liberi, după cum a declarat domnitorul Cuza, adresându-se țăranilor: „Claca este desființată pentru de-a pururi și de astăzi voi sunteți proprietari liberi pe locurile aflate în stăpânirea voastră”. Legea a fost primită cu entuziasm de către țărani, propriu zis ea a înlăturat pericolul unei revolte țărănești, pentru prima dată țăranii se ridicau la demnitatea umană, așa cum a spus Kogălniceanu: „Declar cu franchețe că sunt pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, că în această îmbunătățire văd fundarea naționalității române. Până când țăranii nu vor fi cetățeni, noi nu vom avea o nație. Da, domnilor! Am voit ca să se creeze o așa stare de lucruri încât cel din urmă țăran să aibă conști-

---

¹⁷⁴ Lovinescu E. Constituționalism și import constituțional în România modernă. Proiectul de Constituție de la 1848 al lui Mihail Kogălniceanu, *Istoria civilizației române*, p. 60-61. În: *Romanian Political Science Review*, vol. XI, nr. 2, 2011, p.253.

ința datoriilor și drepturilor lui. Cât timp îl vom lăsa în poziția în care se găsește, asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către țară prin nimic, ce sprijin vom avea de la dânsul în ora pericolului? Este timpul ca înaintea interesului privat, să gândim la cel obștesc, ca înainte de a ne ocupa de moșiile cele mici, să ne ocupăm de moșia cea mare, România, cum făceau părinții noștri”¹⁷⁵. Este de menționat spiritul de dreptate, afișat de Mihail Kogălniceanu, lupta lui pentru împrumutarea țăranilor, dar și legătura pe care o făcea a reformei rurale cu necesitatea de a proteja demnitatea acestora.

În baza Legii rurale s-au împărțit atunci 2 milioane de hectare la peste 500 mii de familii de plugari. Această reformă i-a adus domnitorului Cuza recunoștința veșnică a țăranimii române. Măsurile legislative respective s-au răsfrânt și asupra basarabenilor de la sudul Basarabiei (județele Ismail, Bolgrad, Cahul) care s-au aflat conform Tratatului de la Paris din 1856 în cadrul statului național român, inclusiv a reformelor administrative la nivel de județ și comună care promovau schimbări de esență în mentalitatea țărănească. Dar aceste județe s-au aflat în cadrul statului național român doar 22 de ani, până în 1878, când România fost forțată prin Tratatul de pace de la Berlin să renunțe la acestea, teritoriile respective fiind iarăși acaparate de Imperiul țarist al Rusiei.

Și în Basarabia din cadrul Imperiului Rus s-a înfăptuit de autoritățile țariste o reformă agrară, dar atrage în primul rând atenția politica țarismului față de românii basarabeni, băștinași pe aceste meleaguri, și anume faptul că pentru țăranii basarabeni băștinași condițiile de împrumutarea au fost cele mai grele comparativ cu cele pentru nebăștinași – coloniști, țăranii statului, cazaci. Ultimii chiar primise gratuit pământ în proprietate, pe când băștinașilor li s-au impus condiții de răscumpărare, termene de încheiere a contractelor de răscumpărare, de plată foarte dificile¹⁷⁶.

Cum însă cu trecerea timpului s-a înmulțit populația rurala, iar lotul de pământ ce se dăduse fiecărei familii era în orice caz prea mic, situația țăranilor n-a fost ameliorată definitiv de reforma lui Cuza, ca, de altfel, și de cea a țarului Rusiei. Clăcășia a plecat în istorie, dar multiple alte abuzuri ale proprietarilor mari împiedicau țăranii să devină fermieri adevărați. Țăranii cu puțin ori fără pământ arendau pământul de la moșieri. Îndată

¹⁷⁵ Disponibil: <http://politici.weebly.com/agricultura/legi-agrare>

¹⁷⁶ Aramă E. Istoria dreptului românesc. Chișinău, FEP Tipografia centrală, 1995, p. 137-140.

după detronarea lui Cuza, monstruoasa coaliție, în spirit de răzbunare contra politicii reformatoare a lui A. I. Cuza, a pus în vigoare legea tocnelilor agricole din 18 martie 1866, pe care au completat-o cu reguli mai dificile pentru țărani prin legea din 7 aprilie 1872. Aceste legi erau în favoarea moșierilor și arendașilor, care aveau drepturi mai multe și mai bine protejate decât țărani. Relațiile dintre proprietari și țărani erau de natură contractuală, contractele se încheiau pe termen nu mai mare de 5 ani și autoritățile comunale le transcriau în registru, devenind odată cu aceasta executorii. Proprietarii dispuneau de mai multe căi de a-i obliga pe țărani să onoreze obligațiunile. Legea din 1872 prevedea constrângerea prin forță a țăranilor pentru a executa obligațiunile. Frământările și răscoalele țărănești repetate au silit statul să mai atenueze unele din efectele sale. Este adevărat că în timp, după 10 ani, legiuitorul a renunțat la constrângerea prin aplicarea forței militare. În acest sens, legea din 14 mai 1882 a desființat constrângerea corporală prevăzută de legea din 7 aprilie 1872 ca mijloc de executare a unei convenții (tocmeli) agricole. La rândul său legea din 28 mai 1893 a limitat la 1 an termenul de durată a unei învoieli și a prevăzut că și țărani învoiți să poată apela la procedura administrativă împotriva proprietarilor sau arendașilor în cazul în care proprietarii sau arendașii nu ar plăti prețul muncii conform învoielilor încheiate. Este relevant faptul că regimul juridic al contractelor încheiate între proprietarii funciari și arendași era diferit de cel al contractelor încheiate între arendași și țărani – primul tip era reglementat de Codul civil, pe când cel de al doilea – de legile tocnelilor agricole, care prevedeau un regim excepțional derogatoriu de la cel de drept civil comun. De fapt acele legi loveau și în demnitatea țăranilor, căci reglementau o atitudine de dispreț față de țaran, contrar intențiilor lui Alexandru Ioan Cuza, care vedea în țărani „talpa țării”, iar prim-ministrul său, Mihail Kogălniceanu, insista ca țărani să devină cetățeni cu conștiința drepturilor și datoriilor lor.

Contractele încheiate de arendași cu țărani se practicau atât pentru arendarea moșiilor particulare, cât și pentru moșiile statului și chiar pentru arendarea unor mici proprietăți aparținând țăranilor cu pământ puțin. Statul se comporta ca un moșier particular și încredința moșiile arendașilor, iar aceștia se dedau la numeroase abuzuri care îi disperau pe țărani în primul rând, pentru că prețurile de arendă erau foarte mari, de exemplu, în județul Iași, o moșie a statului arendată cu 12 lei falcea, era

subarendată la țărani cu 240 lei falcea, deci prețul plătit de țărani era de 20 de ori era mai mare¹⁷⁷.

Criza în sistemul agrar, în organizarea politică, era resimțită și ca o criză în drept, astfel încât N. Titulescu, ca și alți juriști ai vremii, atrăgea atenția asupra prăpastiei dintre formala egalitate juridică și reala inegalitate de fapt, care genera masive conflicte sociale¹⁷⁸.

În preajma răscoalei din 1907 se socotea însă că intervenția statului este necesară într-un sens nou, acela de a rezolva problemele relațiilor din agricultură, nu numai în funcție de interesele părților contractante, ci și de interesele generale ale societății, afectate de situația critică provocată de conflictele dintre moșieri și țărani.

Că situația era foarte gravă ne demonstrează și concluzia lui N. V. Leonescu, procurorul general al Curții de Apel din Iași, care în raportul său din 4 decembrie 1906 către Ministerul Justiției arăta că „sătenii nu mai văd în cei ce-i administrează decât rea credință, opresiune, nelegalitate și nu-i suportă decât cu dispreț și greutate... astfel că ei nu au nici o simpatie, nici o încredere în sfatul Primarului”., în continuare el atrăgea atenția: „ni-i teamă, domnule ministru, că, cu dezinteresarea și lipsa de tact cu care se administrează actualmente satele, nu vom putea avea liniște cu agitatea spiritelor sătenilor și mai cu seamă față de lipsa de încredere în cei ce-i administrează”¹⁷⁹.

Printre soluțiile ce se prefigurau, o inițiativă mai avansată a avut Constantin Stere, prefect al județului Iași, care a prezentat părților contractante un proiect de *tocmeală*, care presupunea un minim respect al părților contractante, convingând arendașii și proprietarii funciari să accepte compromisul, căci mari nedreptăți sufereau țărani din partea arendașilor. Referindu-se la arendașul Fischer, al cărui domeniu (80 de comune) a fost numit de mai mulți autori din epocă Ficherland, Stere arăta că acesta, deși fusese de acord cu tocmelile din mai multe comune din județul Iași, „nu mai voiește să țină seamă de învoielile încheiate și chiar împlinite”¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Cernea E. Criza dreptului în România la 1907. Disponibil: <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/cernea/11.htm>

¹⁷⁸ Titulescu N. Din Teoria contractului de muncă. În: Curierul judiciar, nr. 34/1908.

¹⁷⁹ Documente despre răscoala din 1907, vol. I, Editura de stat, 1948, p.137, 141. Apud: Emil Cernea, Op.cit.

¹⁸⁰ Despre rolul de neprețuit a lui Stere în atenuarea conflictelor dintre țărani și proprietari, arendași pe larg. În: Zigu Ornea, Viața lui Constantin Stere, vol. I. Chișinău: Universul, 2005, p.406-409.

În astfel de condiții a avut loc marea răscoală țărănească din 1907, care a fost o tragedie mare pentru poporul român. Deși înăbușită violent, totuși sacrificiul țăranilor a fost în măsură să impună politicianilor schimbarea de atitudine și adoptarea unor acte legislative îndreptate contra trusturilor arendașilor, menite a îmbunătăți starea țăranilor.

Dintre acestea se poate cita Legea din 12 aprilie 1908 pentru mărghinirea dreptului de a lua în arendă moșii care se referea la arendarea moșiilor particulare și făcea distincție între:

- contractele de arendare încheiate anterior și aflate în curs de executare;
- contractele de arendare ce se vor încheia în viitor.

În primul caz, legea prin art. 41 a recunoscut valabilitatea contractelor în vigoare până la data de 23 aprilie 1912, iar pentru viitor a prevăzut că un arendaș nu va putea arenda moșii care să depășească suprafața de 4000 ha. Procurorul „putea” cere în justiție anularea contractelor ce depășesc plafonul fixat de lege. Așadar, deși legea a recunoscut drepturile câștigate ale arendașilor, totuși ea a restrâns posibilitatea ca un arendaș să mai formeze „trusturi” de arendare nelimitată¹⁸¹, adică s-a realizat un compromis, dar spațiul acestuia era destul de mic.

Măsurile fiscale luate după răscoală au fost în sensul cererilor țărâniștii, pe linia desființării impunerilor discriminatorii sau prea apăsătoare pentru țărani:

- Desființarea decalajului impozitului funciar anterior, de 40 lei venit la hectar pentru moșierii proprietari, dar de 60 lei la hectar pentru țărani;
- Desființarea impozitului de 30 bani asupra decalitruului de vin;
- Desființarea taxei de 5 lei pentru asigurarea în caz de secetă („birul foamei”).

Totuși, problema centrală a răscoalei - împrăștierea - nu fusese soluționată și în mediul țăranilor exista o nemulțumire enormă, în surdina, față de legile nedrepte, pe care le elaborau fără participarea lor. Astfel apăruse conștientizarea legăturii dintre reforma agrară așteptată de țărâniștii și reforma electorală, care să aducă în parlament pe reprezentanții

---

¹⁸¹ Dropu C. Flămânzi: un nume în istorie. Comitetul de cultură și educație socialistă. Botoșani, 1977, p. 82.

țăranimii, chiar pe țărani. Singura rezolvare democratică era acordarea votului universal, egal, direct și secret, pe care politicienii de atunci (moșieri și burghezi) se temeau să-l introducă, din cauza inferiorității lor numerice în comparație cu țăranimea. Numai că situația s-a schimbat după primul război mondial. Primul război mondial în care poporul român și-a adus jertfa de sânge la opera reîntregirii României în 1918, a pus pe altarul Reîntregirii sacrificii enorme care au fost urmate de reforma agrară și electorală, promise soldaților de pe front chiar de către regele Ferdinand.

Legea electorală și cea agrară au fost într-o legătură indispensabilă, deoarece alegerile de până la primul război mondial asigurau o situație privilegiată marilor proprietari funciari, situație garantată de sistemul de vot ce se baza pe censul de avere. Prin reforma electorală de la finele primului război mondial rolul marilor proprietari s-a diminuat, odată cu includerea mai multor proprietari mici și mijlocii în viața politică, hotărâți să-și impună punctul de vedere oricui, în special, oamenilor politici.

Pe de o parte, reforma a avut certe consecințe pozitive pe plan politic și social, cu atât mai mult cu cât în noile provincii (Basarabia, Transilvania, Bucovina) marile domenii latifundiare aparținuse într-o măsură covârșitoare populației alogene. Pe plan economic însă, lipsit de tehnica și inventarul agricol necesar, micul proprietar a dispus de posibilități reduse de ameliorare a situației sale.

„Nimeni nu poate contesta necesitatea reformei agrare care era necesară din punct de vedere social, - menționa V. Crețu la finele deceniului '30 al secolului trecut, - însă nu-i mai puțin adevărat că urmările acestei reforme asupra situației generale economice, datorită modului incomplet cum a fost concepută, au influențat și influențează și astăzi viața noastră economică”¹⁸². O consecință pozitivă pentru țărani a avut reforma din 1921 în ceea ce privește formarea izlazurilor comunale, din lipsa cărora țăranimea și-a adâncit dependența de marii proprietari și arendași timp de jumătate de secol. Țăranimea împrumutată avea nevoie de sprijinul material al statului - de credit, de inventar - și de îndrumare tehnică

¹⁸² V. Crețu, citat de N. Enciu în *Reforma agrară și evoluția agriculturii basarabene în perioada dintre cele două războaie mondiale Județul Cahul economic (1927-1937)* indică că nimeni nu poate contesta necesitatea reformei agrare care era necesară din punct de vedere social, însă nu-i mai puțin adevărat că urmările acestei reforme asupra situației generale economice, datorită modului incomplet cum a fost concepută, au influențat și influențează și astăzi viața noastră.

pentru a se consolida pe loturile primite și pentru a realiza progrese în cultura agricolă. Dar, așa cum constata autorul Dumitru Șandru, în întreaga perioadă interbelică, țărănimea nu s-a bucurat de un sprijin eficient din partea statului. Dimpotrivă, pe lângă faptul că ea nu a dispus de o organizație de credit adaptată necesităților sale, a avut de suportat și sarcini împovărătoare prin impozite, taxe vamale și altele, care i-au diminuat veniturile și au pus-o în imposibilitate de a realiza progrese la nivelul scontat de inițiatorii reformei. În același timp, ea a fost lipsită chiar și de o îndrumare tehnică sistematică din partea statului, deși nu se poate afirma că măsuri legislative și dispoziții de natură administrativă nu ar fi fost emise de către factorii de decizie ai României¹⁸³.

Printre aceste măsuri legislative pot fi numite legile privind asanarea datoriilor agricole din 1930, prin normele căreia datoriile proprietarilor de terenuri până la 10 ha erau reduse cu 50 %, convertite într-o creanță amortizabilă în termen de 30 de ani cu o dobândă de 4 %. Este adevărat, că această lege a fost declarată neconstituțională și în locul ei a fost adoptată altă lege privind asanarea datoriilor agricole și urbane în 1934, lege care reglementa reducerea datoriilor, dobânzilor, eșalonarea plăților - măsuri ce aveau un caracter temporar - 10 ani, după care acțiunile de asigurare și urmărire contra debitorilor puteau fi reluate¹⁸⁴.

La recensământul agricol din 1930, în întreaga Românie au fost atestate 3.280.000 exploatații agricole, din care 2.460.000 sau 75 % din total posedau mai puțin de 5 ha pământ. La rândul său, din cele 2.460.000 exploatații cu mai puțin de 5 ha, loturi în mărime de 1-3 ha posedau, potrivit calculelor autorului N. D. Cornățeanu, 75 la sută¹⁸⁵, constituind deci exploatații parcelare, deosebit de mici care, în condițiile economico-sociale din acea perioadă, nu puteau asigura rentabilitatea necesară întreținerii unei familii țărănești.

Situația s-a agravat în urma pactului Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939, consecință a căruia a fost reducerea teritoriului României,

---

¹⁸³ Șandru D. Reforma agrară din 1921 și loturile demonstrative. Disponibil: http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/Buletin17/14_reforma.pdf

¹⁸⁴ Aramă E. Controlul constituționalității legilor: istorie și actualitate. Chișinău: Museum, 2000, p.17-18.

¹⁸⁵ Cornățeanu N. La situation et les resultats de l'agriculture roumaine, p.29; Apud: Reforma agrară și evoluția agriculturii basarabene în perioada dintre cele două războaie mondiale Enciu Nicolae. Disponibil: http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/2364/1/Enciu_Nicolae_Reforma_agrara.pdf

Basarabia și Bucovina de Nord fiind ocupate de către Uniunea Sovietică. Regimul politic totalitar instaurat în Basarabia și Bucovina de Nord după 28 iunie 1940 urmărea să câștige bunăvoința țăranilor băștinași prin promovarea unei politici agrare similare celei ce s-a realizat în celelalte regiuni ale statului sovietic în anii 20-30 ai secolului al XX-lea. Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al U. R. S. S. din 15 august 1940 cu o denumire falsă „Despre restabilirea pe teritoriul Basarabiei a legilor sovietice privind naționalizarea pământului” prevedea că tot pământul cu subsoțul, pădurile, apele devin proprietate de stat, iar statul transmite țăranilor pământul în folosință de muncă. Termenul „restabilire” nu corespundea adevărului, căci pentru a restabili ceva, trebuie ca acel ceva să fi existat anterior, dar în Basarabia legislația sovietică privind naționalizarea pământului nu s-a aplicat în 1917, astfel încât puterea sovietică naționaliza pământul fără a avea nici cel mai mic și vag drept, de aceea se ascundea sub termenul de „restabilire”.

Deci, un stat care jefuise de fapt proprietățile funciare, inclusiv cele ale micilor proprietari, declara „mărinimos” că le dă țăranilor pământul în folosință. În Basarabia la 1940 95 % din proprietatea funciară era proprietate țărănească, pământul fiind prelucrat de însăși proprietarii și familiile lor, așa încât țăranii din proprietari (chiar dacă mici proprietari) au devenit uzufructuari conform decretului din 15 august 1940. Astfel naționalizarea sovietică a însemnat de fapt exproprierea forțată a pământului de la țărani fără nici un fel de despăgubiri. La 13 septembrie 1940 Comitetul Central al partidului comunist (b) din Uniunea Sovietică și Sovietul Comisarilor Poporului al Uniunii Sovietice au adoptat o hotărâre despre cotele maxime ale unei gospodării țărănești în Bucovina de Nord și Basarabia, conform căreia cota maximă pentru o gospodărie țărănească din județele de la sud ale Basarabiei era de 20 ha, din cele de la nord – 10 ha, iar în două plăși ale fostului județ Hotin – Briceni și Lipcani, încadrate în RSSM – 7 ha¹⁸⁶.

La 20 septembrie 1940, sprijinindu-se pe hotărârea unională din 13 septembrie Comitetul Central al partidului comunist din Moldova și Sovietul Comisarilor Poporului al Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (din stânga Nistrului) au adoptat o hotărâre despre expro-

¹⁸⁶ Государственно-правовые акты МССР (1924-1940). Составитель А. В. Сурилов. Кишинев, 1963. С.145-146.

prierea forțată și fără despăgubiri a surplusurilor, adică a acelor terenuri ce depășeau cotele stabilite de organele unionale. Această politică a trezit nemulțumiri și au fost chiar și exemple de opunere a rezistenței nu numai din partea românilor basarabeni, dar și a nemților de la sudul Basarabiei. Dar urmare a înțelegerii dintre Stalin și Hitler în scurt timp nemții au fost repatriați în Germania și protestele s-au estompat. În realitate politica sovietică a dus la exproprierea de fapt a țăranilor, învrăjbindu-i între ei, din proprietatea a 15.100 gospodării țărănești au fost naționalizate, adică expropriate fără despăgubiri 100.000 ha, adică în mediu câte 6 ha de la o gospodărie și s-a purces la organizarea de cooperative agricole (colhozuri și sovhozuri)¹⁸⁷. Criza socială în Basarabia era agravată și de politica antinațională a autorităților sovietice contra băștinașilor români basarabeni, căci s-a procedat la deportări de populație în Siberia, germanii de la sudul Basarabiei (124.000 persoane) în urma înțelegerii dintre Stalin și Hitler au fost repatriați în Germania, iar în locul lor au fost aduse 10.000 de familii ucrainene, iar în organele de administrare, comerț, cultură au fost aduse de 3 ori mai multe persoane decât pentru domeniul agriculturii și industriei¹⁸⁸, adică aparatul de stat, domeniul culturii, comerțului era rezervat nebăștinașilor, care pe lângă promovarea politicii economice socialiste, promovau și îndepărtarea de limba și cultura națională românească, de rusificare masivă.

Și în România în secolul al XX-lea a mai urmat o reformă agrară, reforma comunistă din martie 1945. După intrarea sa în viața politică legală la 23 august 1944, poziția Partidului comunist român în problema agrară a fost una deosebit de instabilă, urmărind dezinformarea opiniei publice pentru a obține susținere politică. Motivată în primul rând de considerente politice și nu de unele economice, reforma agrară din 23 martie 1945 nu avea drept scop consolidarea micilor proprietăți ale țăranilor, ci distrugerea marilor proprietăți agricole și colectivizarea forțată a gospodăriilor țărănești.

Din cele 1.468.946 hectare expropriate 1.109.568 de hectare au fost date în proprietatea individuală a țăranilor, restul fiind păstrate la rezerva statului. Numărul împrumietărilor a fost de 917.777, reprezentând 77, 90 % din totalul celor înscriși pe listă. În procesul de transfer al pământu-

---

¹⁸⁷ Moraru A. Istoria românilor (Basarabia, Transnistria. 1812-1993). Chișinău, 1995, p.340-343.

¹⁸⁸ Ibidem, p.330

lui au fost implicate toate categoriile sociale ale satului românesc. Majoritatea moșiilor au fost reduse, prin expropriere, la nivelul proprietăților mijlocii. Reforma din 1945 a avut tendința de a nivela structura socială a satului românesc. Cu toate acestea ea nu a creat prin împroprietărire o categorie de țărani independenți din punct de vedere economic și nici nu a condus la lichidarea proletariatului agricol. Analizând prevederile decretului-lege din 23 martie 1945 și rezultatele împroprietăririi, cercetătorii au concluzionat că reforma agrară a fost un act de natură politică prin intermediul căruia comuniștii au căutat să-i atragă de partea lor pe țărani fără pământ sau cu puțin pământ. Așa cum au stabilit autorii, actul politic din 1945 n-a fost o reformă românească, ci una comandată de la Moscova, iar scopurile ei au fost politice și nu economice. Reforma din 1945 a condus la reducerea producției agricole, nu a rezolvat problema suprapopulației rurale, nu a lichidat vechile relații de producție și în plus a condus la fărâmițarea loturilor țărănești. Cea mai gravă consecință a reformei a fost însă distrugerea marilor proprietăți care până atunci erau cultivate intensiv. Modificările produse în vechea structură a societății rurale românești nu a schimbat, în mod esențial, ponderea diferitelor categorii de proprietari. La fel ca și reformele agrare din 1864 și din 1921, cea din 1945 a amplificat, într-o proporție mai largă, numărul micilor gospodării neeconomice¹⁸⁹. Legea din 23 martie 1945 prevedea exproprierea, prin formula că “trec asupra statului pentru a fi împărțite plugarilor îndreptățiți la împroprietărire a) Pământurile și proprietățile agrare de orice fel aparținând cetățenilor germani și cetățeni români, persoane fizice sau juridice, de naționalitate (origine etnică) germană, care au colaborat cu Germania hitleristă; b) Pământurile și alte proprietăți ale criminalilor de război și ale celor vinovați de dezastrul țării; c) Pământurile celor care s-au refugiat în țările cu care România este în stare de război ori s-au refugiat în străinătate după data de 23 August 1944; d) Terenurile și toate bunurile agricole ale absenteiștilor; e) Terenurile acelor care în ultimii șapte ani consecutivi nu și-au cultivat pământurile în regie proprie, cu excepția loturilor până la 10 ha; f) Bunurile agricole de orice fel ale cetățenilor români care s-au înscris voluntari pentru a lupta împotriva Națiunilor Unite; g) Bunurile de mână moartă. h) Prisosul terenurilor agricole constituind proprietăți ale persoanelor fizice care depășesc suprafața de 50 ha, și anume: pământ-

¹⁸⁹ Șandru D. Reforma agrară din 1945 în România. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000, p.6.

tul arabil, livezile, fînețele, bălțile și iazurile artificiale, fie că servesc sau nu pentru pescuit, mlaștinile și terenurile inundabile”¹⁹⁰.

Este de remarcat că în România la început după înfăptuirea reformei agrare, comuniștii încercau să păstreze o tăcere ostentativă în legătură cu planurile lor de colectivizare a agriculturii, pozând, tactic, în apărători ai proprietății țărănești. Spre exemplu, în timpul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 1946, broșura „Comuniștii și proprietatea particulară” dădea asigurări că „de rezultatul alegerilor depinde ca țăranii să poată lucra în liniște și culege roadele de pe ogorul lor”. După acapararea puterii însă, lucrurile au luat o întorsătură exact contrară. În vara anului 1947, comuniștii au declanșat o companie tacită, dar susținută masiv de autorități, de confiscare a unor noi categorii de proprietăți rurale. La sfârșitul anului 1947, ca urmare a abolirii monarhiei, proprietățile familiei regale au fost naționalizate. La 3 august 1948 au fost confiscate pământurile școlilor confesionale, la 3 noiembrie din același an, bunurile rurale ale instituțiilor sanitare particulare, iar la 2 decembrie 1948 proprietățile Bisericii Greco-Catolice. Comparativ cu situația din Basarabia, unde de la început autoritățile sovietice au declarat că țăranii sunt doar uzufructuari, în România s-a menajat simțul de proprietar al țăranului, operându-se cu termenii de împrumut, prețul pământului pentru împrumut etc. Astfel actele normative prevedeau: Prețul pământului pentru împrumut va fi egal cu al unei recolte mijlocii anuale la hectar, socotit astfel:

- În grâu: 1.000 kg.
- În porumb: 1.200 kg.
- Noii împrumutați plătesc în bani sau în natură 10% din prețul de cumpărare, restul prețului de cumpărare va fi plătit în rate, după cum urmează:
- Pentru cei cu pământ puțin, în 10 ani.
- Pentru cei fără pământ, în 20 ani¹⁹¹.

Sistemul colectărilor a fost organizat cu ajutorul unui amplu cadru legislativ, extrem de represiv, care descria în detaliu obligațiile producătorilor și stabilea pedepse aspre împotriva proprietarilor care refuzau să predea cotele specificate. El a fost implementat de aparatul de partid la nivel local, sprijinit de autoritățile locale, de miliție și de justiție.

---

¹⁹⁰ Legea disponibilă pe: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=1569

¹⁹¹ Disponibil: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=1569

Eliminarea moșierimii prin preluarea proprietăților agricole de către stat au lăsat țăranii săraci fără mijloace de existență, adâncindu-le și mai mult starea de sărăcie, aceștia au fost forțați să colaboreze cu statul pentru a-și asigura mijloacele de subzistență. „Limitarea chiaburilor” reprezenta sloganul prin care se asmuțeau țăranii săraci împotriva țăranilor mai înstăriți. Gheorghiu Dej, preluând ideile și formele staliniste despre populația rurală susținea prin expunerile sale că: „Ne sprijinim pe țărănimea săracă, strângem alianța cu țărănimea mijlocașă și ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii”. Că nici măcar din punct de vedere material colectivizarea nu era pregătită ne demonstrează faptul că în primăvara anului 1944 România dispunea de doar 7000 de tractoare în stare de funcționare.

Fragila exploatare țărănească, născută sau extinsă prin aplicarea legii din 23 martie 1945, a depășit cu foarte mari eforturi obstacolele ce i-au stat în cale, determinate atât de urmările războiului, cât mai cu seamă de politica economică a guvernului Petru Groza. Cercetătorii consideră că în scurta perioadă de la împrumțurire până la exproprierea țărănimii prin colectivizare efecte pozitive ale reformei agrare sunt dificil, dacă nu imposibil, de sesizat.

După aproape 5 decenii, după căderea regimului comunist, în 1989 în România, dar și în Republica Moldova, s-a încercat o revenire de fapt la realitățile de dinainte de regim comunist. La 25 decembrie 1991, Parlamentul Republicii Moldova a aprobat noul Cod Funciar, care a devenit un act legislativ major pentru reglementarea procesului de privatizare a pământului, alte acte normative. Privatizarea a fost concepută ca fiind distribuția egală a pământului între membrii comunității sătești. Dar la început a existat o mișcare de revenire la hotarele strămoșești, care erau încă vii în amintirile oamenilor. Totuși, autoritățile din Republica Moldova nu au mers pe linia respectării adevărului istoric și nu au numit „retrocedare”, ci „privatizare” a pământului.

Terenurile cu destinație agricolă supuse privatizării gratuite au fost:

1. terenurile incluse în fondul funciar de privatizare, atribuite în proprietatea privată a cetățenilor în contul cotelor de teren echivalent (conform articolelor 12 și 13 din Codul funciar).

2. loturile pentru grădini atribuite cetățenilor în extravilanul satului (comunei), orașului (conform art. 82 din Codul funciar al R.S.S.M.) ca loturi de pe lângă casă;

3. terenurile cu destinație agricolă rezervate pentru necesitățile dezvoltării sociale a localităților rurale (satelor, comunelor), atribuite în proprietate privată persoanelor din familiile în care nici unuia din membri nu i s-a atribuit cota de teren echivalent (conform art. II (1) din Legea nr.173-XIV din 22 octombrie 1998 pentru modificarea și completarea Codului funciar)¹⁹².

În 1996 cu ajutorul USAID în Republica Moldova a început implementarea Programului de Stat de Privatizare „Pământ” ce a avut ca scop privatizarea fostelor gospodării agricole colective și de stat și crearea întreprinderilor private, privatizarea pământului cu emiterea titlurilor de proprietate. Pasul următor în direcția reglementării drepturilor de proprietate a fost făcut prin adoptarea Legii nr. 1308-XIII din 25 iulie 1997 cu privire la prețul normativ și modul de vânzare - cumpărare a pământului, care a legalizat cumpărarea și vânzarea terenurilor agricole în Republica Moldova. În rezultat a fost obținută o structură excesiv de dezintegrată a proprietății funciare cu două extremități evidente: la un pol fiind amplasate întreprinderile agricole mari și mijlocii și la alt pol - micile gospodării țărănești. Astfel un număr de 3840 exploatații agricole cu suprafața mai mare de 100 ha, ceea ce reprezintă circa 0,3% din numărul total de exploatații agricole, a deținut cca 52% din suprafața totală a terenurilor agricole în anul 2011. Totodată 99% din numărul total de exploatații agricole cu suprafața mai mică de 5 ha au prelucrat circa 42% din terenurile agricole în același an¹⁹³.

Revenirea la realitățile anului 1945 și 1940, a avut atât asemănări, cât și diferențe în România și Republica Moldova, căci căile prin care țărani au fost privați de proprietatea funciară de către regimul comunist a avut asemănări de esență, dar și particularități. Modul de reconstituire a proprietății funciare după 1990 a fost concepută esențial diferit în România și în Republica Moldova.

Legea fondului funciar nr 18/1991 a României a prevăzut dizolvarea CAP-urilor. A urmat privatizarea, sub forma retrocedării, adică s-a recunoscut o privatizare abuzivă de pământ în timpul regimului comunist și astfel a fost operată reconstituirea dreptului de proprietate a foștilor proprietari și a moștenitorilor acestora, altor persoane îndreptățite (funcționari pu-

---

¹⁹² Disponibil pe: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=63910&lang=ro.

¹⁹³ Gangan S., Ignat A. Evoluția drepturilor de proprietate în sectorul agricol al Republicii Moldova. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/112-116_13.pdf.

blici locali, veterani). În consecință, în 1992 în România peste 4 milioane de persoane dețineau câte mai puțin de 2 ha în loc de cele 5 mii de CAP-uri dizolvate, locul lor fiind luat de gospodării individuale, asociații de familie, societăți comerciale, regii autonome. La finalul secolului XX în agricultura României erau ocupate 40% din populația activă¹⁹⁴.

În Republica Moldova nu a fost recunoscut un drept preexistent al țăranilor asupra pământului, deci, nu s-a operat o reconstituire a dreptului de proprietate, astfel ca și cum s-a șters cu buretele din memoria sătenilor că înainte de instaurarea regimului comunist ei au fost proprietari. Actualmente mica proprietate funciară (până la 5 ha), ocupă cam același procent de teren ca și marea proprietate funciară (mai mult de 100 ha), iar cea mijlocie (între 5 ha și 100 ha) ocupă cam 6 %¹⁹⁵.

Fragmentarea utilizării terenurilor agricole se soluționează în temei de întreprinderile agricole mari care se prezintă ca arendași, recurgând la contractul de arendă. Actualmente din varii pricini, proprietarii de pământ preferă contractul de arendă a pământului. O cercetare sociologică a relevat faptul că proprietarii optează în temei pentru forma organizatorică de Societate cu răspundere limitată (SRL) sau gospodăriile de fermieri – aproape 95 %¹⁹⁶.

În România, deși se observă un fenomen similar, statul a adoptat legi menite să amelioreze starea de lucruri, ca spre exemplu proiectul Legii arendei depus în aprilie 2022 și votat de Senat în iunie 2022 prin care se prevede termenul de arendă la minim 7 ani pentru a fi posibilă investiția în teren într-un context de stabilitate și previzibilitate¹⁹⁷. Deși inițial, se prevedea termenul de 10 ani, în rezultatul discuțiilor publice a celor implicați s-a diminuat termenul la 7 ani ca un compromis între arendatori și arendași. Situația contractelor încheiate înainte de intrarea în vigoare a acestei legi (care încă este la Camera Deputaților, situația la 6 martie 2023) nu vor fi afectate. Proceduri democratice de acest tip, compromisurile, luarea în considerare a argumentelor tuturor părților implicate pot

¹⁹⁴ Mureșan M. Economia românească de la tradiționalism la postmodernism. Studii. București, 2004, p. 144-148.

¹⁹⁵ Banca mondială. Cadrul de evaluare a guvernării pământului (LGAF) în Republica Moldova, raport final. Chișinău, martie 2014.

¹⁹⁶ Centrul de Investigații Strategice și Reforme, Arenda pământului în Republica Moldova. Chișinău, 2001. Disponibil pe: <http://www.cisr-md.org/pdf/0104%20Arenda%20pamantului%20in%20RM.pdf>

¹⁹⁷ Disponibil pe: <https://agrointel.ro/221529/legea-arendei-depusa-in-parlament/>

reduce riscul de noi convulsii sociale, crize și, respectiv, crize ale dreptului. O paranteză se impune a fi făcută și în ceea ce privește reglementările privitor la arendă din Republica Moldova. Dacă în România și termenul de 10, apoi chiar și de 7 ani era contestat în favoarea micilor proprietari, apoi în Republica Moldova termenele sunt foarte generoase, este adevărat pentru arenda terenurilor – proprietate publică: 49 de ani pentru arendarea în scop de recreere a terenurilor acoperite de păduri, de exemplu, iar termenul arendei terenului agricol de la proprietarul terenului nu poate depăși 30 de ani.

Concluzii

Analiza materialelor în cadrul prezentului studiu scot în evidență complexitatea conceptului de criză a dreptului. În general criza socială atrage după sine și o criză a dreptului, în sens invers documentele istorice nu permit formularea unei concluzii categorice, deși nu este în totalitate exclus, dovadă circumstanțială poate servi adoptarea actelor normativ-juridice de către regimurile comuniste atât în RSSM, cât și în România, care au generat crize sociale extinse, fiindcă actele normative respective se bazau pe alte valori decât cele tradiționale românești. Criza dreptului și criza socială sunt interconectate, fiind asimilate unui pericol, stare de incertitudine, când sunt puse la grea încercare valorile unei societăți și însăși supraviețuirea fizică, morală, etnică devin problematice. În prezentul studiu criza dreptului ca o consecință a crizei sociale am conceput-o ca o criză a majorității poporului român, a țărănimii.

Printre factorii care explică apariția situațiilor de criză, inclusiv a dreptului, pot fi numite două grupuri: factori externi și factori interni. În perioada medievală au prevalat factorii externi, determinați de instaurarea dominației otomane și impunerea unor obligații (economice, politice) Principatelor Române, îndeplinirea cărora ducea la sărăcirea în masă a poporului, în primul rând, a țărănimii. Fundamentele juridice ale relațiilor dintre guvernanți și guvernați se erodau, rolul dreptului ca premisă de reglementare se diminuea, iar domnitorii apelau tot mai mult la soluții extreme, reducând drastic acea rezervă de compromis între interesele divergente, care a fost caracteristică dreptului vechi cutumiar românesc

– Legea țării. Dovadă a acestui fenomen sunt implementarea unor politici fiscale și sociale dure în timpul dominației otomane în Principatele Române, spre exemplu, prevederile reformei judiciare de 40 de ani din Moldova medievală (1588-1628).

În perioada modernă, după dobândirea de către România a statutului de țară independentă, importanța primordială printre factorii ce au atras crize sociale și deci și crize ale dreptului au fost factorii interni, deși nu au lipsit și implicații externe. Printre factorii interni s-a evidențiat lipsa de voință a clasei politice în vederea soluționării problemelor majorității populației, pentru că această soluție le-ar fi pus în pericol propriile interese. Totuși clasa politică a fost nevoită să inițieze unele reforme, căci alternativa au fost acțiunile violente – apogeul fiind atins de răscoala din 1907, astfel încât nu a mai fost posibilă menținerea vechii stări de lucruri și au fost adoptate legi (legea rurală a lui A. I. Cuza, a regelui Ferdinand), care la început au dat rezultate pozitive, apoi greutățile s-au multiplicat până când după cel de-al doilea război mondial regimul comunist din Uniunea Sovietică a impus modelul său de soluționare a crizei prin alte crize – cele legate de colectivizare și priveră a țăranului de minimul de libertate în gestionarea propriului destin. În situația respectivă s-a consolidat starea de neconformitate dintre prevederile normelor juridice și valorile împărtășite de către populație.

Experiența istorică ne demonstrează că o criză a dreptului poate fi rezultatul unei crize sociale, că în temei crizele s-au soluționat prin reforme, acest fapt a demonstrat potențialul progresiv al dreptului, dar unele din acele reforme au fost întârziate ori limitate, ceea ce a adus grave prejudicii societății. Experiența socialistă atât în România, cât și în RSSM a fost un exemplu clar de criză socială ca o consecință a implementării unor norme ce nu aveau suport în conștiința socială a țărănimii române.

Depășirea crizei se poate face prin intermediul dreptului, procedând la apel pentru consens în societate, renunțarea la violență, în special fiind de neconceput – violența și forța brută.

Partea II.

**FAȚETE ALE CRIZEI DREPTULUI
ÎN REALITATEA REPUBLICII MOLDOVA**

Compartiment IV.

STUDIUL EMPIRIC AL CRIZEI DREPTULUI

„Noi avem reputația că chiar în legile cu caracter democratic căutăm, cu finețe bizantină, să lăsăm câte o potecuță care să înlesnească celor interesați eludarea legii”

Nicolae Romanescu, deputat al Craiovei, 1902.

4.1. Contextulizări preliminare ale crizei dreptului și modernizării guvernării

Diversele teorii cu referire la modernizare și dezvoltare, ne fac să ne concentrăm atenția asupra bazelor intelectuale ale domeniilor care au valorificat pe larg conceptul și asupra acțiunilor specifice care ar putea fi adoptate și implementate, și nu asupra unor cazuri particulare în care s-a realizat modernizarea unei societăți. Una dintre perspectivele ce se deschid este criza teoriilor modernizări, în diverse formule și articulații (intelectuale, politice, economice ș.a.), însoțite de criticile aduse modernizării, ce dezvăluie puncte slabe, vulnerabilități și provocări care generează crize; alta este cea care înregistrează similitudini dintre diverse teorii ale modernizării și sunt orientate spre a accentua beneficii ale acesteia.

În același timp, guvernarea, urmărind ca perspectivă soluționarea mai multor probleme curente, se centrează pe modernizare și depășirea crizelor în general, și a crizei dreptului în particular, percepute atât în calitate de priorități cât și instrumente fiabile de depășire a situațiilor de dificultate pe care le parcurge Republica Moldova. Astfel în susținerea necesității *Strategiei Naționale de Dezvoltare*, se anunță că Guvernul, pe lângă eforturile depuse de a face față crizelor curente, urmărește a „consolida reziliența față de crize viitoare”¹⁹⁸. Strategia Națională de Dezvolta-

---

¹⁹⁸ Pagina oficiala a Guvernului RM. Disponibil: <https://gov.md/ro/moldova2030> (consultat: 13.10.2022).

re Moldova Europeană 2030 înaintea „o viziune de dezvoltare centrată pe om (...) și definește intervenții prioritare – regulatorii, instituționale, bugetare, investiționale, educaționale (...)”¹⁹⁹ Recunoscute ca probleme de importanță pentru dezvoltarea și consolidarea statului RM, aceste priorități nu ar părea atât de ambițioase, dar și atât de utopice, dacă nu ar fi atât de prezente în cotidianul de astăzi criza și conflictul. În același timp însă, dacă dăm dreptate opiniilor lui M Fridman „doar criza aduce după sine schimbări reale”²⁰⁰, atunci această stare ar putea fi una favorabilă din toate punctele de vedere. Mai mult, incertitudinile care tot s-au înmulțit au devenit un catalizator al eforturilor de a sistematiza probleme, de a evalua situații, de a identifica soluții și determina modernizarea. Altfel spus, „Cel mai important lucru care face diferența dintre state (...), nu se referă la forma de guvernare, ci la modul în care sunt guvernate. Diferențele dintre statele democratice și cele dictatoriale sunt mult mai puține, decât diferențele dintre statele viața politică a cărora este caracterizată de consens, relații sociale durabile, legitimitate, organizare, eficiență, stabilitate și statele în care toate acestea lipsesc”²⁰¹.

Periodic au fost exprimate mai multe îndoieli privind contextul/continutul și diversele fațete ale crizei dreptului cu care se confruntă de un timp încoace nu doar sisteme de drept național, precum cel al Republicii Moldova, ci și dreptul internațional. Nu de puține ori identificăm declarații cu referire la necesitatea soluționării crizei dreptului. Și atunci logic ne vom întreba, dar cum poate fi făcut acest lucru?

Martorii proceselor prin care a trecut Republica Moldova în aceste timpuri ale tranzițiilor, dezvoltării și tehnologizării, periodic au constatat scepticism, pesimism, uneori și optimism cu referire la șanse reale de progres și modernizare, termeni care au fost valorificați pe larg în secolul XX și care au revenit în actualitate fiind prezenți atât în discursul științific, cât și cel instituțional al autorităților publice. Alteori asistând la un dezacord împărtășit, cu referire la decizii, politici, acțiuni, pentru ca să stabilim că, *de facto*, există diferențe majore în ce privește modul în care vedem realitatea existentă și modul în care ne dorim ca ea să se dezvolte

---

¹⁹⁹ Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2030. Disponibil: <https://particip.gov.md/ro/strategy/strategia-nationala-de-dezvoltare-moldova-2030/4> (consultat: 13.10.2022).

²⁰⁰ Фридман М. Капитализм и свобода. М.: Новое издательство, 2006. p.19.

²⁰¹ Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. М.: Прогресс-Традиция, 2004. p.21.

- adică să devină. Și aici apare acea diferență între realitatea de astăzi și idealul spre care tindem, aspirația pentru ziua de mâine.

În acest context, noțiunea *modernizare* pare a fi rețeta tuturor problemelor, inclusiv pentru criza dreptului. Modernizarea vine ca să acopere un șir de arii specifice perioadei de tranziție, ținându-se cont de particularitățile societății, de mecanismul de realizare a tranziției, obiectivele prioritare urmărite și de aspirații. Astfel, diferența de înțelegere înregistrată este cea care nu mai definește modernizarea drept acțiuni orientate spre îmbunătățire, dar ca salt calitativ, ce realizează tranziția spre o nouă etapă de dezvoltare a societății. Tranziția aduce „în atenție un alt tip de societate, care pune (...) noi probleme”²⁰².

O dimensiune relevantă înregistrată în contextul cercetărilor existente este cea care plasează modernizarea în relații de dependență de procese sociale și în special de crize și conflicte. În opinia lui L.E. Grinin²⁰³, dezvoltarea rapidă a domeniilor științifice devine un factor facilitator al crizelor sistemice. Acesta ar putea provoca daune enorme societății, dar în același timp poate veni și cu multiple transformări pozitive. Autorul articolului *State and Socio-Political Crises in the Process of Modernization*²⁰⁴ susține că procesul de modernizare generează crize social-politice determinate de incapacitatea multor instituții și ideologii tradiționale de a ține pasul cu schimbările din domeniul tehnologiei, al comunicării, al sistemului de educație, al sferei medicale, al schimbărilor climatice și demografice.

Abordările teoretice ale modernizării care reflectă dependențe dintre **modernizare și crize**, au devenit subiect de interes în special în ultimii ani. Conectați acestor interrelaționări (modernizare – criză, modernizare – tehnologie, tehnologie - drept), considerăm că nu trebuie să neglijăm și formule distincte de abordare, care se referă la necesitatea unor cercetări profunde și minuțioase a fiecăreia dintre acestea atât separat, cât și prin convergența lor.

²⁰² Zamfir C. Tranziția: va mai fi sociologia românească la fel? [online] Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/378-Article%20Text-695-1-10-20191202.pdf (consultat: 03.11.2022).

²⁰³ Grinin L.E. Модернизация и социально-политические кризисы. În: Н. Д. Кондратьев: Кризисы и прогнозы в свете теории длинных волн. Взгляд из современности. М.: Моск. ред. изд-ва «Учитель», 2017. – 384 с. [online] Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/323998117_Modernizacia_i_socialno-politiceskie_krizisy (consultat: 23.09.2022).

²⁰⁴ Grinin L.E. State and Socio-Political Crises in the Process of Modernization. [online] Disponibil: <https://escholarship.org/uc/item/77d3q9zd> (consultat: 25.09.2022).

Pentru început vom avea ca referențial cadrul analitic al cercetărilor asupra modernizării care înaintează aspecte distincte și relevante, precum și valorifică metodologii adecvate utilizate în clarificarea conexiunii dintre modernizare, criză și drept. Autorul lucrării *Modernization and its discontents A Perspective From the Sociology of Knowledge*²⁰⁵ afirmă că „astăzi există o criză în teoria modernizării (...) [deoarece nu mai există nici o sursă care să ne indice modul în care ar fi posibilă] (...) o teorie seculară a salvării și extinderii libertăților umane”. Criza teoriei modernizării, este menținută și de mai mulți factori care au declanșat-o. Printre aceștia se numără:

- Dezvoltarea tot mai pronunțată a tendințelor conflictuale dintre state, a tensiunilor dintre diferite zone ale lumii, precum conflicte interetnice la nivel regional ori local, războaie, disensiuni dintre reprezentanții diferitor confesiuni ș.a.;
- Înaintarea unor noi paradigme de dezvoltare, precum și a unei responsabilități în creștere, asumate de factorii de decizie, în raport cu traseul schimbărilor necesare la nivel de state și societăți pentru a asigura o dezvoltare durabilă;
- Creșterea continuă a fluxurilor de migranți (dar și de refugiați) dintr-o zonă în alta, dintr-un stat în altul, inclusiv cu migrări multiple din considerente de creștere a calității vieții, care este conectată la așteptări, aspirații umane și de societăți dezvoltate și considerate a fi modernizate;
- Inegalitățile sociale (sărăcia, șomajul, eșecul încercărilor de creștere a condițiilor de trai etc.), care devin tot mai pronunțate în condițiile crizelor actuale;
- Asocierea modernizării cu dezvoltarea tehnologică, cu dezastrele ecologice ș.a. care au impact major asupra mediului natural și social al omului;
- Și, poate că cel mai important - pierderea încrederii/speranței în realitatea unei societăți juste, echitabile și umane, a unei societăți în care instituțiile de drept garantează protecția drepturilor și libertăților fundamentale.

---

²⁰⁵ Banuri T. *Modernization and its discontents. A Perspective From the Sociology of Knowledge*. 1997, p.6-8. [online] Disponibil: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/WP33.pdf> (consultat: 23.09.2022).

Dacă o perioadă, în raport cu Republica Moldova, foarte frecvent era utilizat termenul *criză politică* ori instabilitate politică, apoi a fost diversificată aria conceptuală utilizată, fiind completată de *criză de guvernare*, *criză pandemică* ori sanitară, *criză energetică*, *criză economică*, *criza refugiaților*, *criza de personal*, *criză alimentară* etc., pentru ca în ultimii ani tot mai mult să fie pusă în discuție problema *crizei dreptului*, asociată cu multiple probleme și văzută în diverse formule. De la o etapă la alta, problemele sunt mai accentuate și mai dificil de soluționat și manifestându-se pe dimensiuni specifice activității juridice și mai puțin supuse cercetărilor, justificate printr-un exercițiu asumat al grupurilor de cercetători, angajați în identificarea soluțiilor, fie și ele de natură preliminară ori generalizantă. În linii mari, este un parcurs care pornește de la constatarea și recunoașterea existenței problemei până la căutarea instrumentelor aplicabile realizării evaluărilor și înaintării de soluții.

Așa cum s-a anunțat în mai multe rânduri *modernizarea*, *dezvoltarea*, *industrializarea* au fost precedate de o întreagă inginerie socială, inițiată după cel de-al doilea război mondial și orientată spre promovarea unor valori fundamentale, construite/formulate pe rațiunea unei societăți bazată pe drepturi și libertăți. În această direcție asumarea unui proiect orientat spre modernizarea mecanismelor de guvernare axat pe protecția drepturilor omului, pe de o parte se vede ca unul necesar și oportun pentru RM, pe de alta, unul puțin fezabil în condițiile în care asistăm la lipsa de încredere în capacitatea de realizare a schimbărilor majore în tiparele tradiționale ale societății moldovenești.

În consecință, din punct de vedere teoretico-metodologic, este important să se identifice instrumente adecvate de măsurare/evaluare care ar putea estima costurile (inclusiv sociale) ale unei crize a dreptului, în condițiile consolidării nemulțumirii adânc înrădăcinate în legătură cu activitatea instituțiilor de drept și a lipsei perspectivelor reale de reformare, dezvoltare, modernizare. Odată recunoscută o stare de criză, trebuie să urmeze măsuri orientate spre depășirea acesteia, ceea ce adesea este asociat cu modernizarea organizațional-instituțională și nu neapărat cea funcțională.

4.2. Cadrul teoretico-metodologic al cercetării

Problema crizei dreptului nu a fost o noutate absolută pentru cercetare. Cunoscătorii în ale istoriei și doctrinei juridice au remarcat prezența periodică în conținutul publicațiilor științifice precedente din dreptul românesc a subiectului dat. Publicațiile științifice în cauză au înaintat și plasat sub semne de întrebare și în conținuturi subiecte ce direct sau tangențial formulau problema crizei dreptului. Dar mai mult decât atât, în cazul de față s-a accentuat problema crizei dreptului în raport cu mai multe aspecte care constituie prioritățile proiectului Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului.

Semnalăm și faptul că nu a fost un exercițiu imediat căruia a fost necesar să se reacționeze, ci mai degrabă o perspectivă calculată de elaborare și implementare a unor instrumente adecvate de cercetare, aplicate pe parcurs și care au identificat în cadrul etapei inițiale criza dreptului în calitate de factor de rezistență în realizarea tranziției la o societate bine guvernată, consolidată și modernizată. Ca rezultat, realizarea investigațiilor pe dimensiunea crizei dreptului s-a impus la cea de-a doua etapă, pentru a putea defini parcursul ulterior al cercetărilor, dar și pentru a crea o imagine de ansamblu asupra problemelor astfel încât aceasta să constituie un fundament solid pentru dezvoltarea cercetărilor în această direcție și definirea soluțiilor. În calitate de premise se indică investigațiile și evaluările realizate la prima etapă în contextul tendinței de identificare a mecanismelor de realizare a guvernării axate pe protecția drepturilor omului (cercetări care se regăsesc în conținutul lucrărilor publicate de echipa LCȘ „Drept Public și guvernare electronică”²⁰⁶. Ca rezultat al cercetărilor realizate au fost identificate mai multe probleme necesare a fi puse în fața mediului profesional și a celui academic pentru a fi apreciate, studiate și soluționate. Printre acestea problematica crizei dreptului s-a dovedit una prioritară în contextul obiectivului asumat în vederea identificării mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului. Astfel, au fost inițiate dimensiuni necesare a fi supuse investigării și evaluării

---

²⁰⁶ Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova (coord.R. Ciobanu). Chișinău: Artpoligraf, 2021; Ciobanu R. et all. Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău: BonOffice, 2021. Tranziția spre o bună guvernare și protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului (coord. R. Ciobanu). Chișinău: Cartea juridică, 2022; ș.a.

pentru a determina piste ale tranziției spre consolidarea statului de drept, spre protecția drepturilor omului și spre o societate bine guvernată.

Urmărind aplicarea riguroasă a metodologiei adoptate în realizarea cercetării s-a definit modul în care va fi inițiată și realizată. În temeiul cercetărilor anterioare, au fost accentuate în mai multe rânduri aspecte problematice la capitolul abordare integrată. Opțiunea a fost de a valorifica un ansamblu metodologic interdisciplinar, ce ar oferi atât date particulare, pe subiecte specifice, precum și abordarea integrată în vederea unei viziuni de ansamblu, ce depășește cadrul de referință al cercetării segmentate.

Pentru a defini metodologia aplicabilă au fost luate în calcul mai multe sugestii metodologice oferite de autori²⁰⁷, preferința a fost pentru adoptarea unui model de gândire succesivă, fiecare etapă exprimând puncte de vedere, prin care să se pătrundă în „obiectul gândit”²⁰⁸. Astfel modelul de gândire adoptat a urmărit să reunească latura teoretic-intelectuală cu latura practic-metodică pentru a identifica caracteristici specifice crizei dreptului în calitate de obiect supus cercetării.

Fenomenul crizei dreptului fiind o realitate deductibilă prin formele sale de obiectivare în diverse tipuri de activități și comportamente instituționale și individuale, și care a fost favorizată de mai multe circumstanțe, s-a urmărit plasarea acesteia în cheia raportului cauză-efect. Ținând cont de faptul că metoda de cercetare privește atât conceptul cât și substanțialitatea lucrurilor²⁰⁹, s-a urmărit realizarea acordului dintre obiectul cercetării și înțelegerea semnificației acestuia, pentru a obține o viziune de ansamblu asupra noțiunii cu care s-a operat, cercetarea empirică realizată având ca obiectiv evaluarea modului în care este identificată, apreciată și definită criza dreptului. De asemenea, s-a luat în considerare și faptul că criza dreptului este o realitate subiectivă, ceea ce a înaintat reconsiderarea factorului uman în calitate de element central, prin aceasta urmărindu-se o cât mai mare obiectivare, raționalizare și adevăr științific.

Caracterul valoric al cercetării este definit pe de o parte, de intenția de a aduce clarificări cu referire la criza dreptului, pe de alta de a

²⁰⁷ Craiovan I. Un posibil ghid pentru cercetarea științifică în domeniul dreptului. București: ProUniversitaria, 2013; King R.F. Strategia cercetării. Iași: Polirom, 2005; Moscovici S., Buschini F. Metodologia științelor socioumane. Iași: Polirom, 2007 ș.a.

²⁰⁸ Enăchescu C. Tratat de teoria cercetării științifice. Iași: Polirom, 2005, p. 68.

²⁰⁹ Ibidem, p.319.

identifica modalități în care este posibilă intervenția spre a îmbunătăți starea de lucruri existentă și de a oferi posibilitate de dezvoltare a unor noi cercetări teoretice și de activitate practică.

În virtutea faptului că metodologia unei cercetări trebuie să încorporeze o succesiune de etape, în special ținând cont că s-a optat pentru aplicarea abordării interdisciplinare, pentru a clarifica modalitatea de înaintare gradată se prezintă parcursul logic al cercetării în calitate de sistem de gândire ce a configurat rezultatele finale ale procesului. Astfel:

Pasul 1. Definirea etapelor necesare a fi parcurse în cadrul cercetării.

În această direcție au fost realizate evaluarea resurselor bibliografice naționale și internaționale ce au ca problematică criza dreptului. La această etapă s-a urmărit cunoașterea modului în care au fost realizate cercetările, ce instrumente metodologice au fost aplicate și care sunt rezultatele obținute. În consecință au fost acumulate informații relevante cu referire la autori și cercetări, fiind structurate generalizări ce au fost suprapuse contextului național, pentru a decide asupra direcției în care trebuie de canalizat cercetarea și concretizarea metodelor de lucru. Astfel s-a decis că pentru o mai bună cunoaștere a problemei în context național este necesar de realizat un studiu cantitativ, bazat pe cunoașterea opiniilor cetățenilor cu referire la criza dreptului.

Pasul 2. Definirea priorităților și structurarea chestionarului.

Cunoașterea și conștientizarea stării de fapt sunt reperele de la care pot fi înaintate sugestii de îmbunătățire, depășire, soluționare. Luând în calcul acest fapt, întrebările esențiale la care s-a urmărit obținerea de răspunsuri, au fost concepute ca un reper pentru etapele ulterioare ale cercetării și încadrarea acestora într-un areal mai extins. Percepția asupra crizei dreptului este o dimensiune a evaluării empirice ce oferă posibilitatea de formulare de generalizări care pot servi nu doar ca material factologic, dar și ca interogații în vederea proiectării unor cercetări de viitor pe dimensiunea dată.

Astfel, un prim exercițiu orientat spre obținerea datelor ce ar putea fi supuse evaluării și analizei a fost elaborarea chestionarului care a fost plasat în acces deschis pe o perioadă de o săptămână. Scopul urmărit fiind cunoașterea opiniei cu referire la existența ori inexistența crizei dreptului, a modului în care aceasta este percepută și a viziunii cu referire la

posibilitățile de a fi depășită. Chestionarul a fost structurat astfel încât să ofere informații cu referire la factorii ce determină criza și modalitatea în care aceasta se manifestă.

Chestionarul a fost structurat în patru blocuri de întrebări:

1. *Atitudini personale față de instituții de drept;*
2. *Criza dreptului;*
3. *Governarea și cetățenii versus criza dreptului;*
4. *Date socio-demografice.*

Profilul celor care au contribuit la obținerea datelor

Genul	Feminin	79,8%
	Masculin	20,2%
Vârsta	Pînă la 20	0,8%
	20-40	79,8 %
	40-60	14,5%
	Mai mult de 60	4,8%
Educație /Studii	Liceu	7,3%
	Universitare și postuniversitare	92,7%

Cercetarea se particularizează prin includerea indicatorilor care exprimă determinarea reperelor echilibrului dintre ordine și dezordine în formula cadrului teoretico-metodologic utilizat, prin valorificarea în calitate de principale nivele de analiză: *opinii cu referire la măsurile operate de autorități pe perioada de pandemie; modul în care s-a produs comunicarea dintre autorități și cetățeni; gradul în care este conștientizată criza provocată de pandemie și modul în care se apreciază impactul social și individual al pandemiei.*

Dat fiind faptul că formularul cu întrebări a fost online, iar diseminarea informației cu referire la solicitarea de a răspunde la întrebări au fost însoțite de anunțul cu referire la organizarea mesei rotunde care și-a propus ca subiect de dezbateri criza dreptului probabil că a și generat implicarea, în mare parte a tinerilor, care utilizează frecvent rețele sociale pentru comunicare, informare, schimb de opinii. Aceeași explicație ar putea fi și în raport cu numărul mare a celor care sunt din mediul universitar, cu studii superioare, ori postuniversitare. Evaluarea prealabilă a răspunsuri-

lor obținute, formează opinia că au fost interesați de subiectele înaintate persoane ce au cunoștințe din domeniul dreptului și sunt familiarizați cu activitatea instituțiilor de drept.

Pasul 3. Prelucrarea datelor obținute și interpretarea acestora.

Ca rezultat al aplicării chestionarului toate datele obținute au fost supuse unui atent proces de prelucrare și interpretare. De asemenea, la această etapă au fost realizate suprapuneri cu cercetările prealabile asupra resurselor consultate și cu cercetările anterioare realizate. Metoda comparației a indicat că datele obținute scot în evidență multiple tangențe dintre rezultatele obținute în cadrul acestei cercetări cu cercetări și studii elaborate de alți autori, cât și cu cercetările anterioare realizate de noi înșine, confirmând că direcția de cercetare și metodologia adoptată a fost una corectă și justificată. Mai mult, au fost identificate aspecte specifice, particulare, la care până în prezent nu s-a atras atenția. Astfel:

1. Datele obținute au confirmat existența în literatura de specialitate, în practica juridică națională, la nivel de opinie publică a stării de criză a dreptului;

2. Datele obținute indică caracterul profund al percepției crizei și lipsa de soluții cu referire la situația dată;

3. Datele obținute oferă piste viabile de acțiune și cercetare cu referire la posibilitățile de depășire a stării înregistrate.

Pasul 4. Evaluarea caracterului plauzibil al rezultatelor. Supunerea dezbaterilor publice a rezultatelor obținute.

Evaluarea este un exercițiu necesar în vederea clarificării compatibilității dintre rezultatele obținute și realitățile practice, cât și o modalitate prin care s-a urmărit confirmarea ipotezelor cercetării prin intermediul prezentării rezultatelor și supunerii dezbaterilor publice. S-a optat pentru dubla confirmare și întărire a pozițiilor pentru clarificarea configurației ulterioare a modului de valorificare a rezultatelor. Având ca reper principiile metodologice formulate de S. Moscovici²¹⁰, prin care se indică parcursul cercetării științifice: 1. Studiarea opiniilor societății; 2. Studiarea modului în care oamenii definesc fenomenele sociale; 3. În situații de criză, oamenii sunt perturbați și incitați să „gândească cu gura”; 4. Constatarea legitimității surselor ce au contribuit la formarea anumitor opinii și reprezentări. Recurgerea la focus-grup, ca urmare a cercetării, a

---

²¹⁰ Moscovici S., Buschini F. Metodologia științelor socioumane. Iași: Polirom, 2007 ș.a., p.274.

fost gândită ca un mijloc de aprofundare a înțelegerii modului în care se manifestă criza dreptului.

Echipa de cercetare a optat pentru organizarea mai multor etape de consultare în baza aplicării metodei focus-grupurilor, în cadrul cărora participanții au discutat semnificațiile crizei dreptului, au sugerat aspecte noi, au definit divergențe, precum și aspecte consensuale, au abordat în mod divers subiectul, au formulat sugestii pe dimensiunea soluțiilor. Metoda focus-grupurilor, dat fiind faptul că se bazează pe comunicare, are potențialul necesar pentru ca să fie integrate cele patru principii metodologice și de a oferi răspunsuri cu referire la criza dreptului. Astfel primele discuții au fost organizate la nivel de laborator de cercetare științifică (LCȘ „Drept Public Comparat și E-guvernare), la care au participat atât cercetătorii implicați direct în realizarea cercetării, cât și ceilalți membri ai echipei de proiect, ulterior s-a organizat focus-grupul în cadrul facultății de drept, la care au participat inclusiv studenți, masteranzi și doctoranzi. Următoarea etapă a fost organizarea discuțiilor pe marginea rezultatelor obținute cu reprezentanți ai instituțiilor de drept și a societății civile. În rezultat toate concluziile și generalizările au oferit posibilitatea unor sinteze interesante, care au fost în mod repetat supuse analizei critice și interpretării.

Pasul 5. Valorificarea rezultatelor în contextul extins al cercetării.

Valorificarea rezultatelor științifice nu reprezintă doar niște conținuturi în care se plasează efortul depus, este un proces ce definește acțiunea pe care trebuie să o aducă după sine, adică activitatea care trebuie să urmeze, precum și să definească atitudini și comportamente pe care le prescrie ca utile și necesare, deci se realizează conexiunea dintre abordarea teoretică și practică. Structurarea de concluzii și recomandări formulate vine să realizeze tranziția de la abordarea teoretică spre implementarea în practică. Astfel au fost organizate evenimente științifice în cadrul cărora au fost prezentate rapoarte și comunicări cu referire la cercetările realizate și rezultatele obținute, au fost încadrate în articole științifice publicate, au fost structurate și plasate în atenția cercetătorilor puncte de plecare pentru dezvoltarea ori inițierea de noi cercetări, altfel spus ca să fie imediat utilizate atât din punct de vedere teoretic, cât și practic.

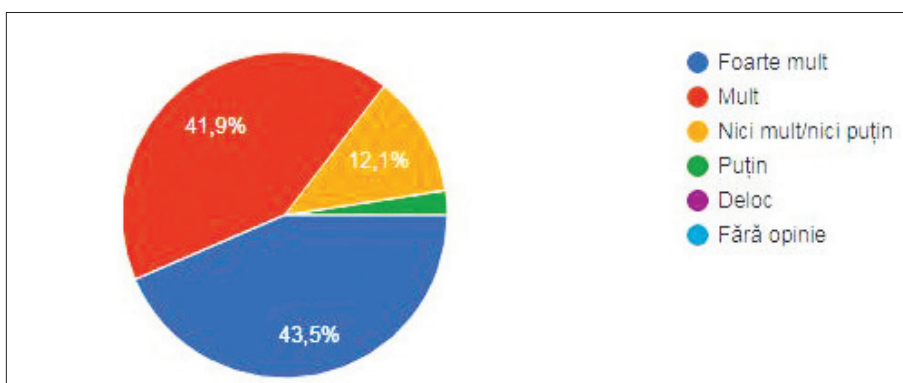
Realizarea cercetărilor cu referire la criza dreptului este o dimensiune ce s-a profilat și impus în contextul unei cercetări mai ample cu referire la identificarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului, care a definit că un impediment în dezvoltarea bunei guvernări și consolidarea statului de drept este determinat de fenomenul cu multiple fațete (lipsă de profesionalism, ineficiența instituțiilor de drept, lipsa de integritate etc.) al stării de criză.

4.3. Atitudini cu referire la eficiența activității instituțiilor de drept.

Primul bloc de subiecte puse în discuție s-au referit la întrebări ce au urmărit clarificarea modului în care este formată o anumită percepție a respondenților cu referire la activitatea instituțiilor de drept.

Întrebarea ce a urmărit identificarea gradului de interes pe care îl au respondenții față de activitatea instituțiilor de drept au accentuat faptul că peste 85% din cei care au fost dispuși să răspundă la întrebări sunt interesați (mult și foarte mult) de activitatea acestora. Acest fapt sugerează că în condițiile actuale cetățenii sunt conștienți de importanța activității eficiente a instituțiilor de drept în condițiile actuale din Republica Moldova.

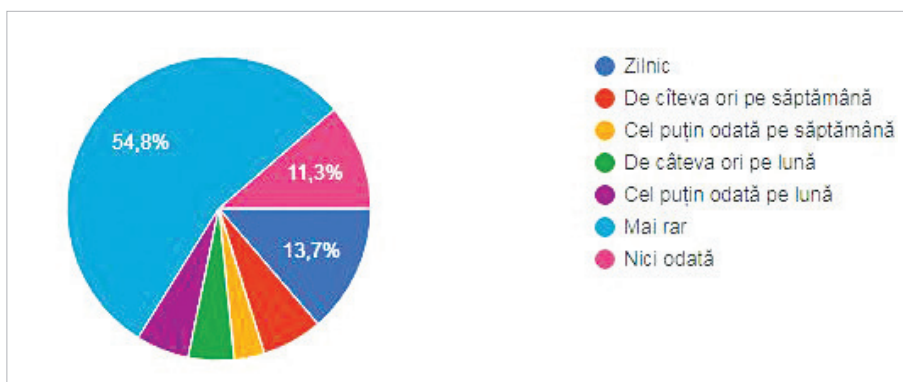
În ce măsură vă interesează activitatea instituțiilor de drept?

Pentru a înțelege dacă interesul față de activitatea instituțiilor de drept este determinat de tangențele, conexiunile pe care le-au avut cetățenii cu instituții de drept, ori există alți factori ce influențează atitudinea

acestora, la întrebarea *Cât de des interacționează cu instituții/organe de drept*, răspunsurile oferite arată că opinia a 54,8% nu este determinată de interacțiuni directe, și doar 13,7% sunt cei care interacționează zilnic. La acest compartiment trebuie să se menționeze că chestionarul a fost plasat pe pagina de FB a LCȘ „Drept Public Comparat și e-guvernare” și diseminat pe cea de FB a Departamentului Drept Public și cea a Facultății de Drept. În mare parte s-a urmărit cunoașterea opiniei celor care sunt implicați în activități practice (avocați, procurori, funcționari publici ș.a.), studenți ai facultății de drept și eventual al cetățenilor. Din aceste considerente și avem răspunsuri ce indică interacțiuni zilnice (13,7%), săptămânale (6,5%), cel puțin odată pe lună (5,6%); de câteva ori pe lună (4,8%) etc.

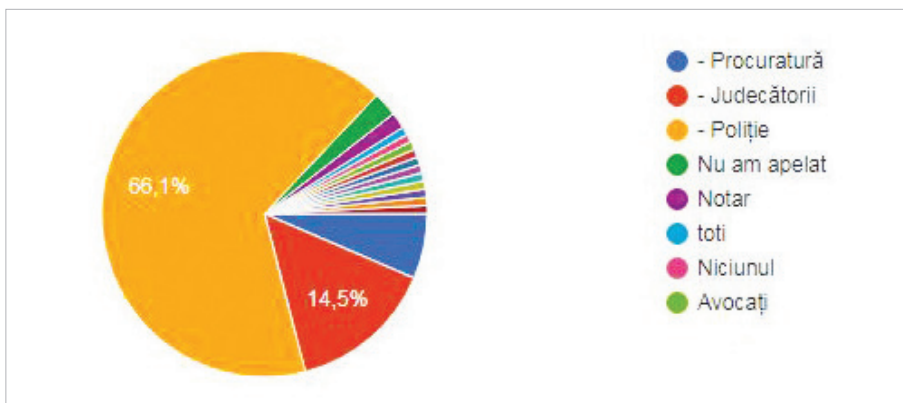
Cât de des interacționați cu instituții / organe de drept?

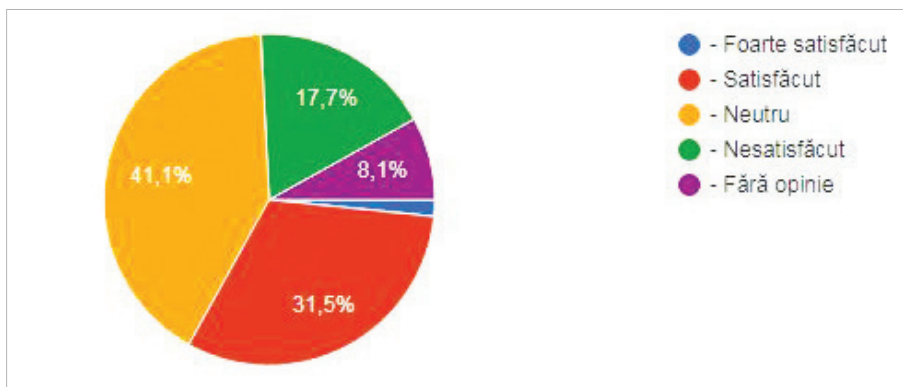
O întrebare importantă s-a referit la instituția /organul de drept la care s-a apelat cel mai frecvent. Răspunsul preponderent indică că s-a apelat cel mai frecvent la organele de poliție (66,1%), după care urmează judecătoriile (14,5%) și procuratura (6,5%), acestea și sunt instituțiile care datorită interacțiunilor permanente cu cetățenii și reprezentanți ai mediului profesional determină și percepția pe care o au cetățenii cu referire la eficiența activității, cu referire la gradul de integritate a angajaților, a prezenței corupției, a calităților profesionale ale angajaților.

Conectată întrebării precedente, a fost cea care se referă la gradul de satisfacție ca rezultat al interacțiunii cu instituția/organul de drept. Din

Care este instituția / organul de drept la care ați apelat cel mai des?

Cât de satisfăcut / mulțumit sunteți de activitatea instituției / organului de drept la care ați apelat mai des?

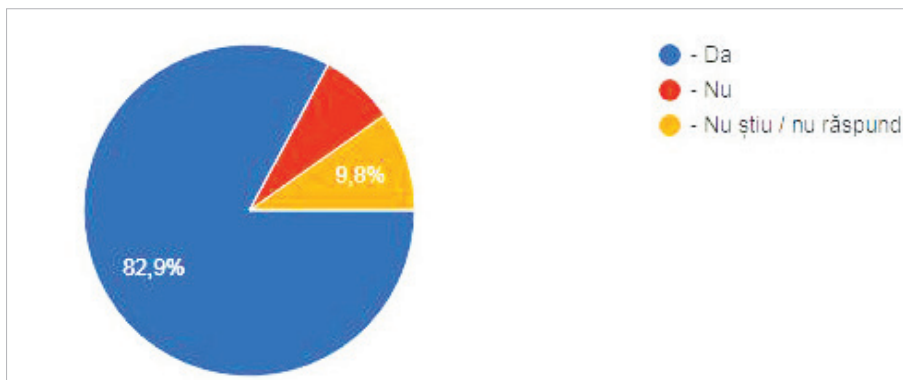

răspunsurile obținute nu poate fi constatată o stare de nemulțumire ori insatisfacție, înregistrându-se 17,7% nemulțumiți.

Chiar și așa, se consideră necesară revizuirea modului în care instituțiile de drept își realizează funcțiile. În acest sens 82,9 % sunt ferm convingși asupra faptului că activitatea instituțiilor de drept în condițiile actuale necesită schimbare, transformare, reformare și probabil modernizare. Doar 7,3% dintre cei care au participat la evaluare să fie dispuși să susțină că nu sunt necesare schimbări.

Odată ce se consideră necesare a fi operate schimbări și revizuirea modului în care își desfășoară activitatea și realizează funcțiile, atunci

Credeți că instituțiile de drept trebuie să-și revadă modul în care activează și își realizează funcțiile?

sunt indicate și direcțiile asupra cărora trebuie să fie orientate aceste schimbări. La întrebarea: Dacă credeți că instituțiile de drept ar trebui să întreprindă careva măsuri de îmbunătățire a activității, care ar fi acestea (specificați)? răspunsurile obținute oferă posibilitatea de a generaliza opiniile expuse dat fiind faptul că în linii mari acestea accentuează opinii similare. Cel mai important aspect care s-a accentuat s-a dovedit a fi **Calitatea resursei umane implicată în activitatea instituțiilor de drept**. În această direcție se accentuează traseul care trebuie urmărit: **angajare - formare continuă - motivare**. Se consideră necesară angajarea persoanelor în activitatea instituțiilor de drept în bază de profesionalism, dat fiind faptul că la moment se constată necesitatea unei creșteri calitative a calității resursei umane implicate în activitatea instituțiilor; creșterea potențialului cognitiv, evaluarea periodică a personalului, organizarea instruirilor, „mai multă implicare și mai puțină indiferență” (unul dintre răspunsuri care este foarte frecvent și specific opiniilor expuse), precum și motivarea acestora.

Un alt aspect care se identifică se referă la **Calitatea interacțiunilor cu societatea**. În această direcție se indică necesitatea unui mai mare grad de transparență în activitatea instituțiilor de drept, mai multă deschidere pentru cetățeni și mai multă implicare în soluționarea problemelor acestora. De asemeni se indică necesitatea unei comunicări deschise, corecte și continue cu cetățenii, fapt ce ar contribui în timp la creșterea gradului de încredere în instituții și în personalul acestora.

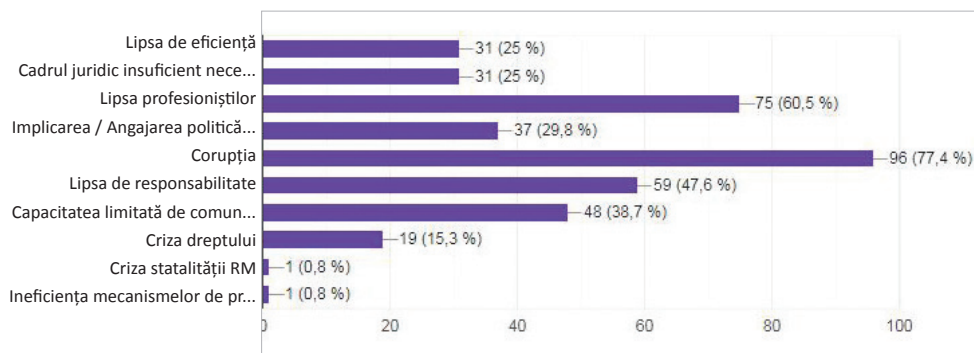

Cea de-a treia direcție se referă la activitatea în bază de **Principii**, precum: **RESPONSABILITATEA, INTEGRITATEA, LEGALITATEA, PROFESIONALISMUL**. Astfel se menționează necesitatea „creșterii responsabilității față de atribuțiile de funcție a angajaților instituțiilor”; „eliminarea corupției din activitatea instituțiilor”; „promovarea și respectarea norme deontologice”, „raționalizarea normei juridice și umanizarea pedepselor”; respectarea prevederilor legale indiferent de statutul persoanelor care comit abateri, încălcări etc. Toate aceste principii se dovedesc a fi importante și relevante într-un exercițiu asumat de reformare și modernizare a instituțiilor de drept.

Cea de-a patra opțiune este **Reformarea instituțiilor**, în special a Procuraturii și sistemului judecătoresc. Opiniile expuse indică incapacitatea acestora de a se auto reforma, de aceea se consideră necesară reformarea forțată din exterior, excluderea influențelor politice, digitizarea proceselor, evaluarea personalului, realizarea unui management public eficient (atât al timpului, cât și al resurselor).

Întrebați despre problemele specifice ale instituțiilor de drept, care evident că și sunt cele care prioritar sunt vizate de a fi eliminate, dar și cele care generează lipsa de eficiență și starea de criză se constată că pe prim plan este plasată problema corupției (77,4%), urmată de lipsa de profesioniști (60,5%), după care se indică lipsa de responsabilitate (47,6%) și capacitatea limitată de comunicare (38,7%). Toate acestea probleme se regăsesc în cele patru direcții de intervenție identificate în răspunsurile oferite la întrebarea precedentă. În cazul dat cu claritate se profilează accentele și direcțiile

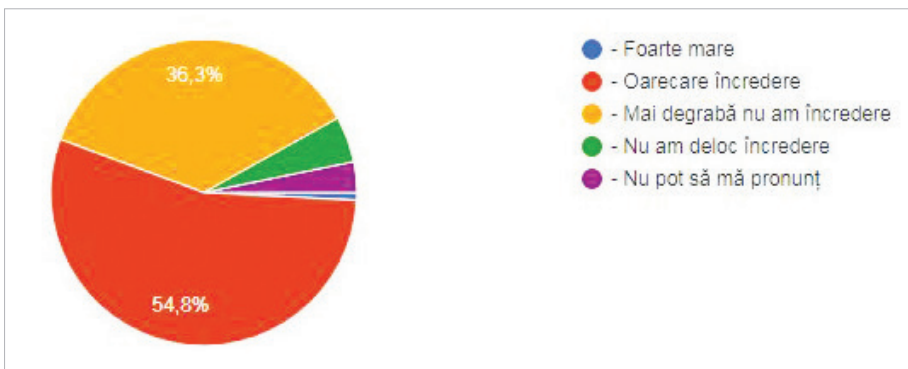
Care din următoarele probleme sunt caracteristice pentru instituțiile de drept? (indicați maxim 3, în dependență de importanță)

de acțiune în temeiul cărora se văd a fi profilate și canalizate eforturile pentru a realiza schimbări calitative în domeniul dreptului.

Studiile arată că gradul de încredere pe care îl au cetățenii în instituții și autorități este un indicator important al modului în care o societate este guvernată și asupra modului în care cetățenii sunt dispuși să reacționeze la solicitările guvernării, proporțional modului în care aceasta răspunde necesităților, necesități printre care se accentuează securitatea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale. Securitatea și drepturile omului au fost aprofundate de criza pandemică și războiul din Ucraina, care și mai mult au accentuat importanța acestora pentru persoane. Pe fondalul acestor probleme cu care se confruntă cetățenii RM, dar și a stării de ansamblu în țară, se indică cu necesitate creșterea acțiunilor vizibile pe dimensiunea securitate și drepturile omului. În acest sens sunt frecvent făcute publice studiile care prezintă evoluțiile pe aceste subiecte, progresele și regrese înregistrate și modul în care este înregistrat gradul de încredere al cetățenilor în raport cu instituțiile de drept, care au un rol major în asigurarea ordinii, securității și protecției juridice. În cazul de față, cu referire la gradul de încredere pe care îl au în instituții/organe de drept stabilim mai degrabă lipsa de încredere, chiar dacă răspunsurile au fost repartizate ca să ne indice că oarecare încredere în instituții au 54,8%, mai degrabă nu au încredere 36,3%. Foarte mare încredere afirmă că au 0,8 % din respondenți.

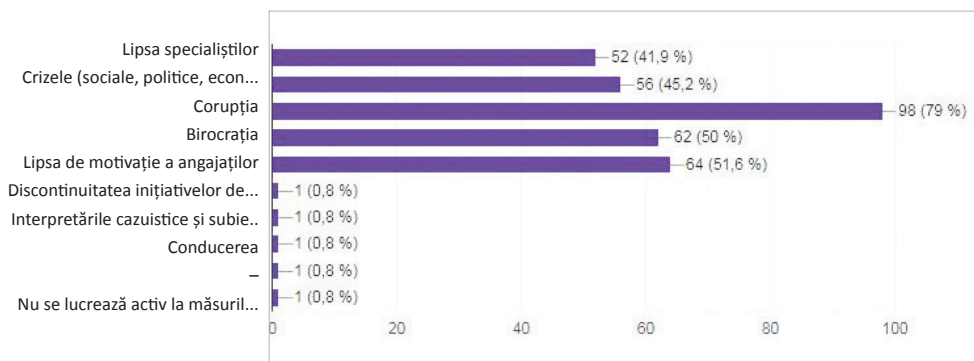
La modul general, în ce măsură aveți încredere în instituțiile / organele de drept (un răspuns)

O altă întrebare s-a referit la factorii ce afectează activitatea instituțiilor de drept din Republica Moldova. Răspunsurile oferite scot la iveală aceleași lucruri ca și în alte cazuri: problema corupției (79%) urmată de lipsa de motivare și birocrăție, și cu mici diferențe indicându-se dependența de crize (sociale, politice, economice etc.) și lipsa specialiștilor calificați.

Corupția a devenit o problemă cronică identificată și asociată instituțiilor de stat. În acest sens, instituțiile mediat au reușit să facă din corupție o componentă indispensabilă a cotidianului cetățenilor, o practică de lucru, un mecanism de creștere a audienței ceea ce nu permite nici cum ca micile eforturi orientate spre combaterea fenomenului, deciziile și acțiunile adoptate să contribuie la schimbări pozitive pe dimensiunea încredere. De aceea se consideră necesară o mai mare atenție asupra modului în care se operează cu acuzațiile de corupție, care nu trebuie să se bazeze pe suspiciuni, ci pe dovezi concrete, dosare trimise în judecată și finalizate cu decizii de condamnare. Adică pe de o parte, sunt necesare acțiuni consecvente din partea guvernării, pe de alta de angajamentul asumat al instituțiilor de a se reforma și de a contribui la implementarea unor politici de personal adecvate. Iar rolul instituțiilor media, de a susține și încuraja bunele intenții și acțiunile benefice întreprinse.

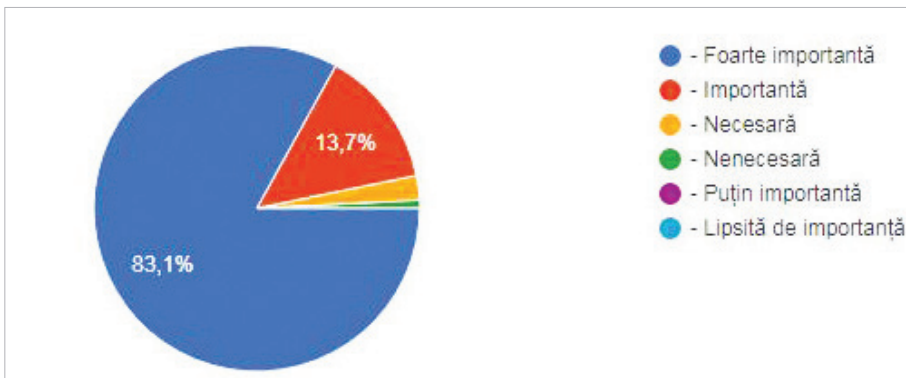
Care sunt factorii ce afectează activitatea instituțiilor / organelor de drept din RM?

Primul bloc al subiectelor supuse chestionării s-a încheiat cu întrebarea ce se referă la importanța activității eficiente a instituțiilor/organelor de drept pentru cetățean (satisfacerea necesităților, protecție). Răspun-

surile sunt cele care reiterează rolul major al instituțiilor de drept în societate și în opinia cetățenilor acest lucru este evident exprimat, dat fiind faptul că 83,1 % indică că acestea sunt foarte importante, iar 13,7% importante. Nu este nici un dubiu asupra faptului că instituțiile de drept au o importantă misiune și un puternic angajament în raport cu societatea. Anume din acest considerent, fiind acutizarea, pe parcursul ultimilor ani, a mai multe probleme, starea critică în care s-a ajuns și lipsa de eficiență, obiectivitate se dovedește necesară reformarea și creșterea eficienței ca repere a unui exercițiu mai amplu de depășire a crizei dreptului, de creștere a rezilienței acestuia și de modernizare a RM ca stat, ce își consolidează democrația și întărește angajamentul pentru valori europene.

În opinia Dvoastră, cât de importantă este activitatea eficientă a instituțiilor / organelor de drept în protecția cetățenilor și satisfacerea necesităților?

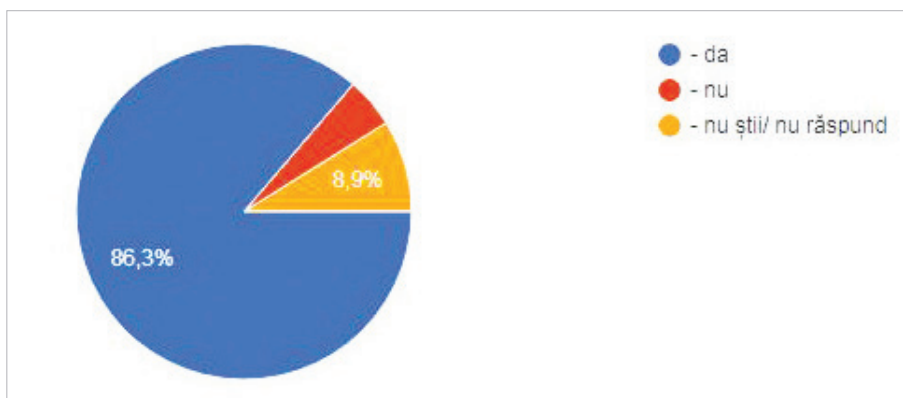
4.4. Cum este definită criza dreptului?

Cercetările ce au anticipat structurarea chestionarului au înregistrat diverse opinii ce se referă la existența unei crize în drept. Întrebările structurate în partea precedentă au definit cadrul problematic de analiză. Pentru a identifica direcțiile în care ar putea fi canalizate studiile pentru a depăși starea de criză au fost formulate atât întrebări închise cât și deschise. O primă întrebarea a fost cea prin care ne-am propus să cunoaștem dacă în prezent este recunoscută o stare de criză a dreptului în RM. Ca

urmare răspunsul am primit un răspuns afirmativ, dat de 86,3%. Consideră că nu există stare de criză a dreptului 4,8%. Acest decalaj dintre cei care susțin existența unei crize a dreptului și a celor care neagă ori nu pot să se expune, fie că nu cunosc ori nu doresc să răspundă trimit la necesitatea definirii cauzelor ce au generat această opinii și a modalității în care se confirmă ori infirmă această stare. Mai mult în condițiile în care se confirmă starea de criză a dreptului sunt necesare măsuri orientate spre depășirea acesteia.

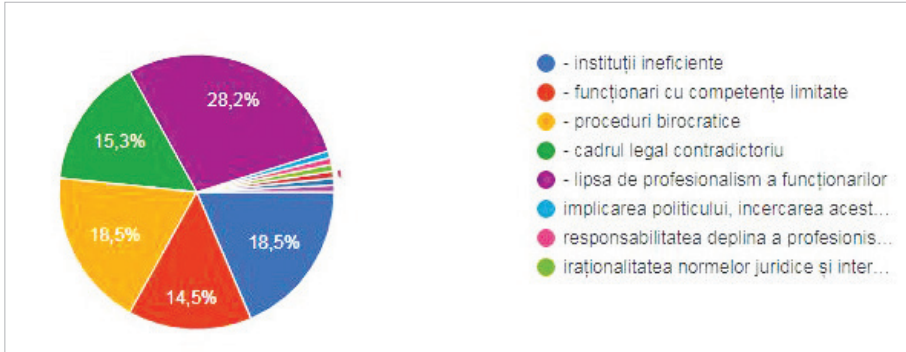
Acest decalaj arată că sunt necesare acțiuni imediate pentru a stabili cauzele crizei și modul în care poate fi depășită. Or, neglijarea acestui fapt poate deveni un impediment serios în raport cu prioritățile asumate la nivel de țară, în contextul statutului de stat candidat UE obținut de RM.

În opinia Dvoastră, în prezent, asistăm la o criză a dreptului?

Chiar dacă se menționează că criza dreptului este generată de mai mulți factori, totuși evidența crizei se manifestă în cinci aspecte majore: lipsa de profesionalism a funcționarilor din instituții (28,2%); proceduri birocratice (18,5%); prin instituții ineficiente (18,5%), și în existența unui cadru legal contradictoriu (15,3%), prin funcționari cu competențe limitate (14,5%). Toate aceste cinci aspecte majore plasează în vizor pe de o parte calitatea resursei umane angajate, pe de alta, lipsa de eficiență a instituțiilor. Astfel măsurile care urmează a fi adoptate trebuie să acționeze concomitent pe aceste două dimensiuni, astfel încât să se poată realiza progrese.

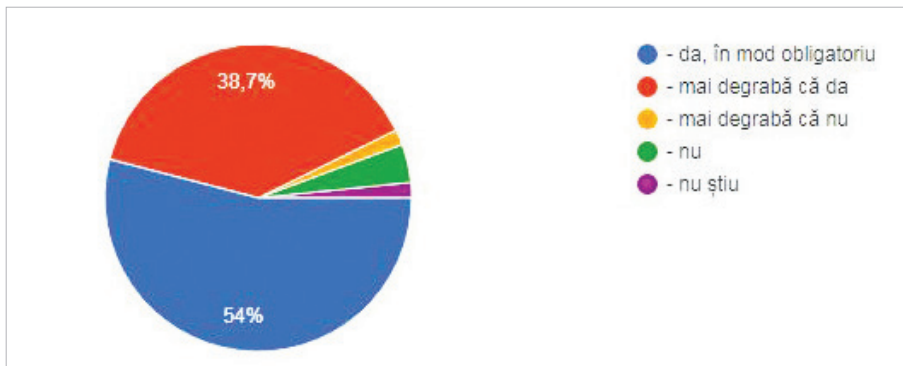
Cum se manifestă în Republica Moldova, în opinia Dvoastră criza dreptului? Specificați un răspuns

Arealul factorilor cauzali înaintați ca declanșatori ai crizei este unul destul de amplu care se referă la soluții care ar acoperi cel puțin trei arii: una la creșterea eficienței instituționale, alta la creșterea competenței, profesionalismului și eficienței angajaților din instituții de drept; și a treia, revizuirea cadrului normativ și raționalizarea acestuia. În concordanță cu acestea și sunt necesare a fi structurate soluții pe traseul tranziției de la individual spre instituțional și viceversa, astfel încât să se reușească modernizarea (înțeleasă ca o totalitate de acțiuni, decizii, factori orientați spre creșterea eficienței instituționale și personală, prin utilizarea instrumentelor diversificate de activitate, inclusiv a instrumentelor digitale).

Pornind de la faptul că ne-am propus să identificăm mecanisme eficiente de guvernare capabile de a asigura protecția drepturilor persoanei, evident se indică a fi cunoscut și înțeles modul în care criza afectează drepturile și libertățile fundamentale. Ca rezultat, 52 % consideră că criza dreptului în mod cert facilitează încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale a cetățenilor, iar 38,7% la fel sunt înclinați să susțină aceeași opinie considerând că mai degrabă criza dreptului este un facilitator al încălcării drepturilor și libertăților. Astfel două probleme interconectate, care trebuie abordate ținându-se cont de faptul că nu există soluții simple înguste și de moment, ci mai degrabă sunt necesare abordări de ansamblu care să vizeze toate elementele componente ale acestora.

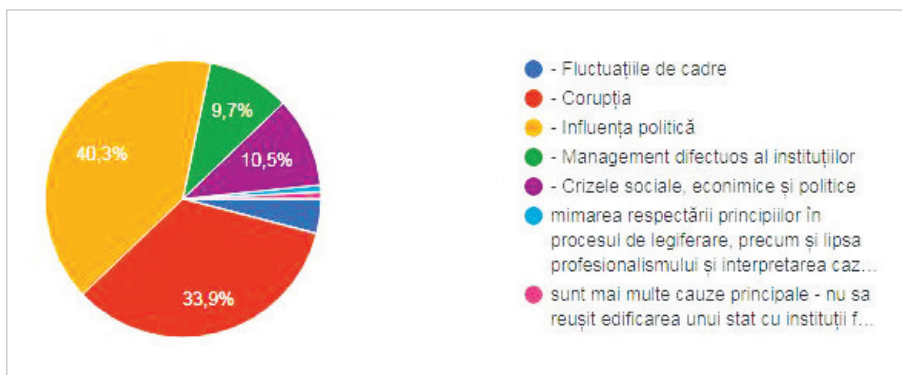
Credeți că criza dreptului facilitează încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor?

Per ansamblu, rezultă că pentru a asigura protecția eficientă a drepturilor și libertăților trebuie să acționăm în direcția depășirii crizei dreptului, astfel încât mecanismele de guvernare să reușească să răspundă acestui deziderat pe care ni l-am propus, prin edificarea unui stat de drept și consolidarea continuă a acestuia și a valorilor democratice.

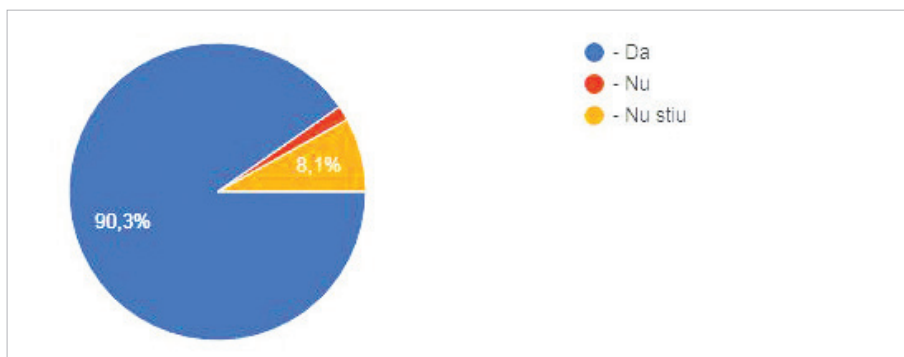
Întrebarea ce se referă la cauzele ce generează criza dreptului au accentuat mai mulți factori care pot fi luați în considerare și examinați în vederea studiului asupra crizei dreptului. Astfel dacă trecem în revistă în ordine descrescătoare, primele poziții atenționează la: influența politică asupra instituțiilor de drept (40, 3%), corupția (33,9%), alte crize (sociale, politice, economice etc.) cu 10,5%, dar și managementul defectuos al instituțiilor publice. Răspunsurile obținute la această întrebare vin să accentueze faptul că crizele prin care trec societățile sunt mai puțin orientate să genereze criza dreptului, spre deosebire de alți factori care au un rol mai major, precum influența politică și problema corupției. Astfel dacă inițial se credea că problematica crizei dreptului ar putea avea dependențe directe de stările de criză prin care trec societățile (sanitară, energetică, economică, politică etc.), vedem că înregistrăm o perspectivă distinctă, care accentuează probleme mai vechi care sunt pasate în raport cu fenomenul studiat. În acest context suntem de părerea că nici această componentă nu trebuie de neglijat, deoarece a marcat eficiența în activitatea instituțiilor și a autorităților ce sunt angajate în procesul de guvernare și au canalizat atenția asupra unor probleme curente.

În opinia Dvoastră, care este principala cauză care a declanșat criza dreptului? Specificați

În condițiile consensului că există o criză a dreptului, care necesită măsuri de a fi redresată ori depășită se conjugă opiniile și asupra faptului că sunt necesare măsuri urgente pentru depășirea crizei (90,3%).

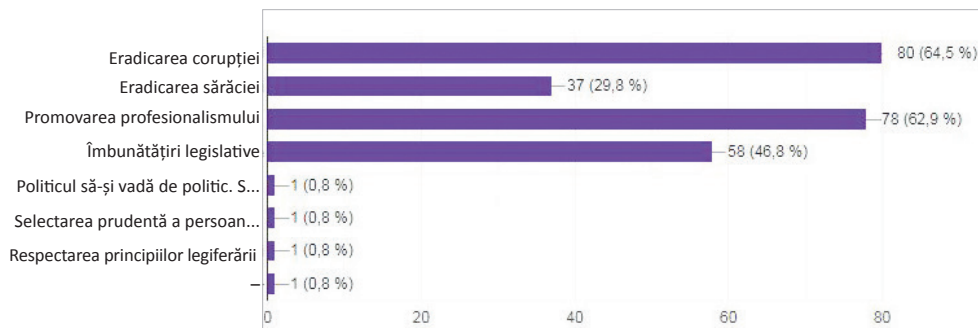
Credeți că sunt necesare măsuri urgente pentru depășirea crizei dreptului?

Mai dificilă în această situație este modalitatea în care trebuie de acționat astfel încât să poată fi depășită criza. Opinia că corupția este una dintre cele mai mari probleme se menține și în acest caz, dat fiind faptul că se indică că printre măsurile prioritare de depășire a crizei este: 1. Eradicarea corupției (64,5%); promovarea profesionalismului (62,9 %); îmbunătățiri legislative (46,8 %); eradicarea sărăciei (29,8 %)

Care sunt măsurile care pot contribui, la depășirea crizei dreptului? Specificați

Pentru a vedea modalitatea în care cetățenii consideră posibilă depășirea crizei dreptului, precum și rolul instituțiilor în acest exercițiu a fost formulată întrebarea *Care este instituția care ar avea rolul decisiv în depășirea crizei dreptului?* Pe primele 5 locuri în ordine descrescătoare, dar în același timp cu o diferență mare se plasează:

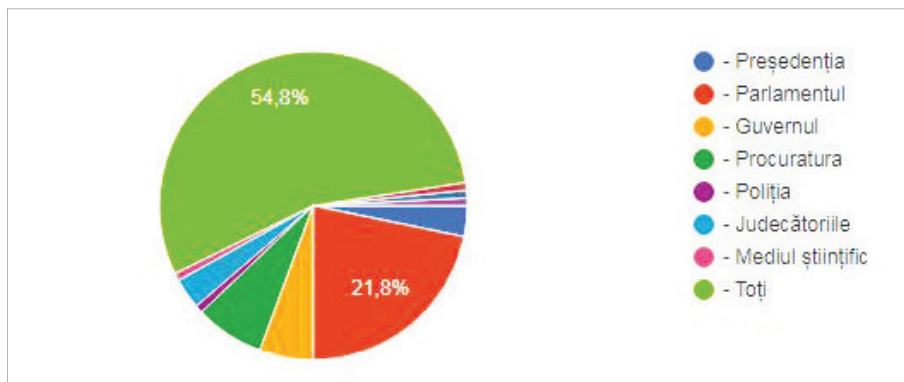
1. Un răspuns dominat este cel care reiterează **rolul întregii societăți**, atât factori de decizie, instituții de drept, cetățeni etc (54, 8%) care trebuie să-și asume depășirea crizei. În acest sens este clar că există la nivelul conștiinței sociale înțelegerea importanței funcționalității instituțiilor și a caracterului complex al acțiunilor care necesită a fi asumate în direcția realizării progresului și a depășirii crizei dreptului.

2. Un alt actor important al schimbării este **Parlamentul** (21,8%) care datorită promovării anumitor politici juridice deține competența și capacitatea de a crea condiții favorabile, premise pozitive pentru a impulsiona acțiunile în direcția depășirii crizei dreptului, prin îmbunătățiri legislative

3. **Procuratura** (7,3%) fapt ce indică că sarcina de intervenție prin instrumente legale asupra situației actuale este în competența acestei instituții;

4. **Guvernul** (5,6%), care la fel datorită competenței și a ministerelor de resort pot interveni prin măsuri prompte și sigure în direcția îmbunătățirii situației pe ansamblu și a sectoarelor mai înguste, cum ar fi justiție, ordine și securitate publică, educați și profesionalism etc.

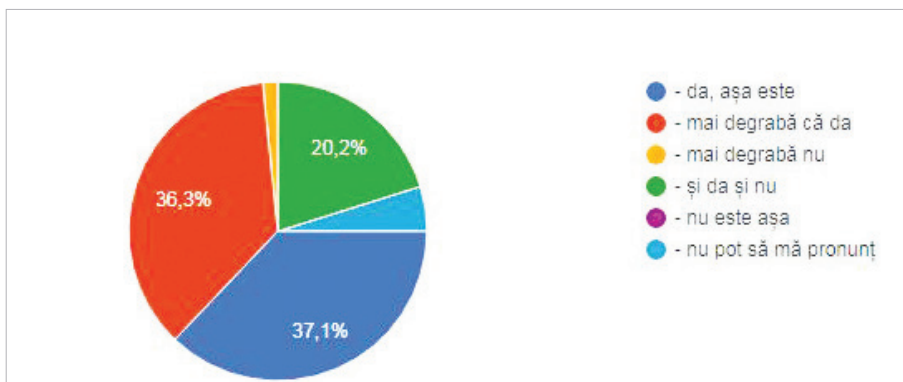
În opinia Dvoastră, care dintre instituții are rolul decisiv în depășirea crizei dreptului? (Un răspuns)

Răspunsurile oferite la întrebările formulate în primul bloc, au evidențiat faptul că se indică dependența stării de fapt înregistrate din cadrul instituțiilor de drept de profilul resursei umane implicate în activitatea acestora și de calitățile profesionale și morale de care dau dovadă. În contextul întrebărilor cu referire la criza dreptului (blocul 2), a fost formulată cea care caută răspuns la întrebarea dacă criza dreptului este determinată de persoanele implicate în activitatea instituțiilor de drept. Răspunsurile oferite nu surprind, ci mai degrabă vin să confirme problema identificată anterior, cea care se referă la calitățile profesionale ale angajaților din instituții. Astfel se consideră că criza dreptului este determinată de persoanele ce activează în instituții (37,1%), precum și că mai degrabă acesta ar fi motivul pentru care se atestă criza în drept (36,3%), iar 20,2% sunt înclinați să susțină că de pe o anumite poziție ar fi așa, doar că există și alți factori ce determină și influențează criza în drept. O generalizare care se impune este cea care ne orientează spre identificarea instrumentelor de măsurare și evaluare a profesionalismului angajaților instituțiilor de drept astfel încât să fie înaintate criterii clare pentru angajarea și promovarea în funcție a personalului.

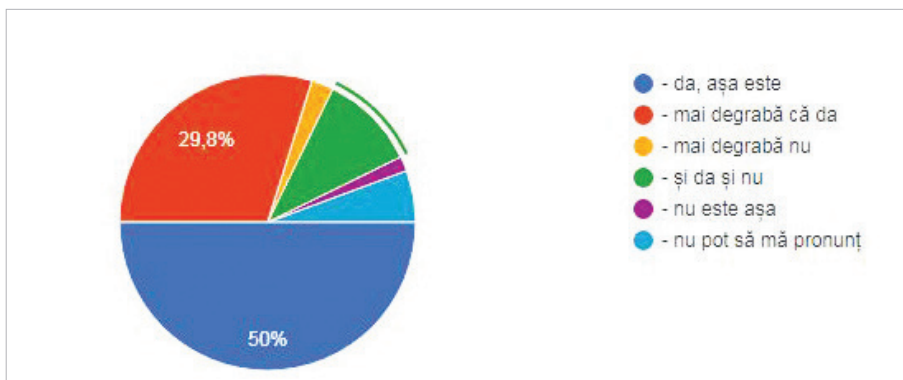
Mai mult, odată ce se conștientizează starea reală care domină la moment, problemele care sunt prezente, atunci este necesară și cunoașterea faptului dacă sunt necesare eforturi conjugate în vederea depășirii crizei dreptului sau există alte instrumente, posibilități de redresare a situației.

Credeți că criza dreptului este determinată de persoanele implicate în activitatea instituțiilor / organelor de drept?

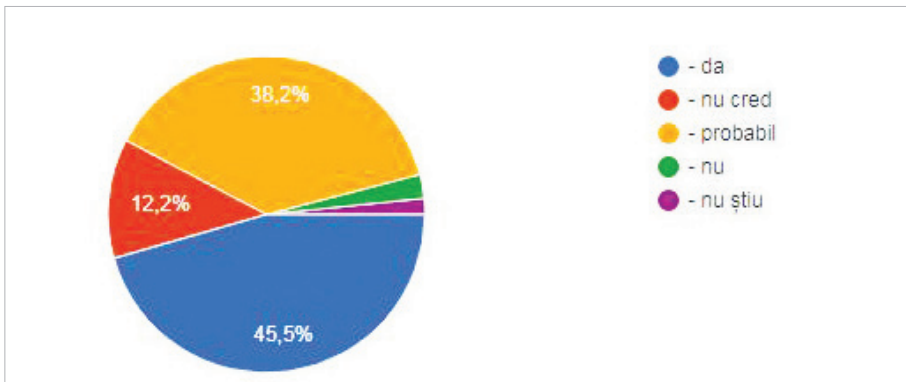
Astfel la întrebarea dacă criza dreptului depinde de capacitatea de colaborare dintre instituții de drept? jumătate dintre respondenți au susținut opinia necesității colaborării dintre instituții, iar 29,8% sunt înclinați ca mai degrabă să susțină aceeași opinie, iar 10,5% sunt cei care indică atât susținerea poziției în cauză, cât și nu. În temeiul acestor opinii, considerăm necesară dezvoltarea și promovarea unei platforme interoperabile de comunicare dintre instituții și creșterea motivației, interesul acestora pentru dezvoltarea domeniului și eficiența dreptului.

Credeți că depășirea crizei dreptului depinde de capacitatea de colaborare dintre instituțiile / organele de drept?

Dat fiind faptul că cercetarea este parte a unui program de cercetare, realizat de către echipa de cercetători implicată în activitatea LCS „Drept Public Comparat și E-guvernare”, dar și în activități didactice, s-a considerat necesar a fi cunoscută opinia cu referire la contribuția pe care ar avea-o mediul academic în diminuarea, dacă nu și în depășirea crizei dreptului, din perspectiva respondenților. Astfel a fost inclusă întrebarea: *Considerați că mediul academic (facultățile de drept, cercetătorii, experții) ar putea contribui la soluționarea crizei ori ar putea avea un rol decisiv în această direcție?* Din răspunsurile formulate rezultă că 45,5% recunosc capacitatea mediului științifice de a veni cu o contribuție substanțială în vederea soluționării problemelor legate de criza dreptului, iar 38,2 % ar fi înclinați să susțină aceeași poziție (probabil). Sunt înregistrate și opinii categorice, care neagă capacitatea mediului științific de a soluționa criza dreptului (12,2%). Părerea pe care o susținem este cea care trebuie să implice mediul academic în definirea deciziilor, politicilor de dezvoltare și a soluțiilor, care ar putea aduce plusvaloare, expertiză și argumente susținute de cercetările realizate în domeniile de competență.

Considerați că mediul științific (facultățile cu profil juridic, cercetătorii, experții) ar putea avea un rol decisiv în soluționarea crizei dreptului?

Datorită faptului că în general, literatura științifică indică formule distincte în care este definită criza dreptului, a fost înaintată către respondenți întrebarea ce urmărește clarificarea modului în care este perceput și înțeleasă noțiunea „criza dreptului”. Analiza opiniilor expuse au definit

aspecte relevante pentru aprecierea crizei dreptului. Explicațiile formulate pot fi sistematizate în 4 categorii de definiții (a se vedea *Anexa 1.*):

1. Definiții ce accentuează relația dintre criza dreptului și activitatea instituțiilor de drept. În acest caz cel mai mult se pune accent pe rolul sistemului judecătoresc, lipsa de eficiență a acestuia și a problemei corupției. Corespunzător acesteia se face referință și la încălcarea drepturilor omului;

2. Explicații ce plasează criza dreptului în raport de dependență de factorul uman. Într-un caz, se accentuează problema calităților profesionale ale angajaților instituțiilor, în cel de-al doilea pe necunoașterea drepturilor de către cetățeni. O perspectivă generalizantă asupra acestor explicații se referă la lipsa de viziune juridică și disponibilitatea de a nu acționa conform prevederilor legale devin generatori ai lipsei de încredere în instituțiile de drept și prin implicit în angajații acestora;

3. Explicații ce sunt raportate cadrului normativ, care fac referință fie la acțiuni de sfidare și încălcare, fie la lipsa de eficiență, contradicții, fie la proceduri care contribuie la aprofundarea stării de criză în drept;

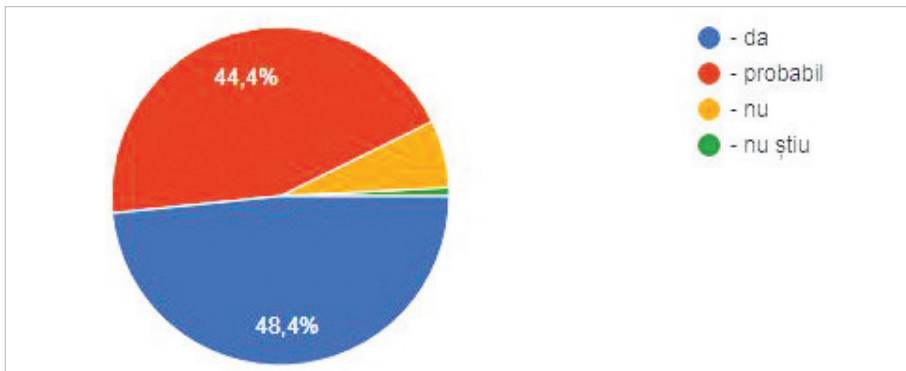
4. Cea de a patra categorie de explicații, include dezvoltarea mai amplă a semnificației, dat fiind faptul că acestea evidențiază aspecte de natură sistemică și interdependențe majore. În acest caz, sunt două momente cheie la care se atrage atenție: - unul cel care indică că criza dreptului este cea care acționează asupra întregului sistem social, provocând crize în structura de organizare socio-statală, - altul, este cel care indică că criza dreptului în mod direct afectează drepturile și libertățile fundamentale.

Cele patru clarificări și delimitări conceptuale, indică că nu este posibilă o perspectivă superficială atât din punct de vedere a analizei teoretice, cât și din punct de vedere a acțiunilor ce urmează a fi întreprinse. Înțelegerea la nivelul simțului comun a crizei dreptului ne indică nu doar faptul că este necesar efortul de cercetare a fenomenului în sine, dar și faptul că este necesar de a fi reconsiderat întreg mecanismul de organizare socio-statală pentru a consolida statul de drept și de a asigura protecția drepturilor și libertăților fundamentale prin creșterea eficienței și profesionalismului angajaților din instituții de drept, prin cadrul normativ adecvat și prin acțiuni orientate spre creștere eficienței dreptului.

4.5. Guvernarea și cetățenii *versus* criza dreptului

Cel de-al treilea bloc de întrebări a fost orientat spre identificarea priorităților în structurarea acțiunilor de diminuare ori depășire a crizei dreptului. Astfel la întrebarea dacă cetățenii sunt interesați de depășirea crizei dreptului 48,4% au susținut că da, iar 44,4% că probabil că da. Interesant este că se înaintează și susține și opinia că cetățenii nu ar fi interesați ca să fie soluționată criza dreptului (6,5%), răspunsuri care trezesc semne de interogație.

În opinia Dvoastră, cetățenii sunt interesați de depășirea crizei dreptului?

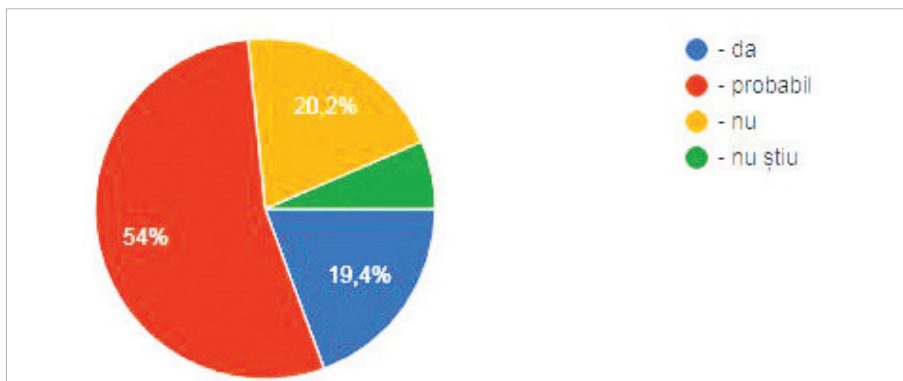

O altă întrebare s-a referit la interesul guvernării pentru depășirea crizei. În acest caz se atestă o mai mică siguranță. Astfel, 54% înaintea opinia că probabil că guvernarea ar fi interesată de depășirea crizei dreptului, certitudine exprimă 19,4%, iar un număr aproape similar de răspunsuri sunt cele care susțin că guvernarea nu ar fi interesată să depășească starea de criză (20,2%), iar 6,5 % nu știu care este opțiunea guvernării.

De asemeni, s-a propus identificarea acțiunilor necesare a fi întreprinse de guvernare pentru a depăși criza dreptului. Printre răspunsuri s-au înregistrat opinii care am menționat că în prezent este o stare destul de complicată și este destul de dificil de a înainta propuneri concrete cu referire la acțiunile ce ar putea fi urmate. În același timp, dacă urmărim sugestiile, propunerile formulate, acestea pot fi generalizate în:

1. Acțiuni de eliminare a corupției;
2. Acțiuni orientate spre creșterea responsabilității și profesionalismului angajaților instituțiilor de drept;

Credeți că guvernarea este inreresată de depășirea crizei dreptului?

3. Realizarea reformei sistemului judecătoresc, dar și acțiuni de restructurare a tuturor instituțiilor de drept;

4. Acțiuni perseverente de îmbunătățire a cadrului legal și rigoare sporită asupra mecanismelor de implementare;

5. Acțiuni de implementare a unui management public eficient și creșterea a transparenței decizionale;

6. Cunoașterea experiențelor internaționale, valorificarea potențialului uman existent competent și adaptarea soluțiilor;

7. Depolitizarea instituțiilor publice;

8. Investiții în sistemul de educație, formare profesională și în campanii de informare a cetățenilor asupra drepturilor și libertăților;

9. Digitizarea activității pentru a limita la maxim interacțiunile directe dintre funcționari și cetățeni, astfel minimalizând acțiunile de corupție.

Dintre răspunsurile oferite se prezintă câteva care sunt reprezentative, ori conțin sugestii ce se regăsesc în acțiunile formulate supra.

Răspuns a) „Să excludă influența politicului în justiție, să implementeze strategii de combatere a corupției, să se evite justiția selectivă, să colaboreze între ele (în limitele competențelor și pentru realizarea unor obiective cardinale), inclusiv cu implicarea cadrelor didactice și comunităților de cercetători”.

Răspuns b) „1.Elaborarea unui cadru legal care să nu intre în contradicție cu constituția țării. 2. Monitorizarea activității organelor compe-

tente și excluderea presiunii politice. 3. Înlăturarea elementului de corupție activă sau pasivă din rândul colaboratorilor organelor de drept. 4. Asigurarea unui nivel decent de trai al colaboratorilor organelor de drept.”

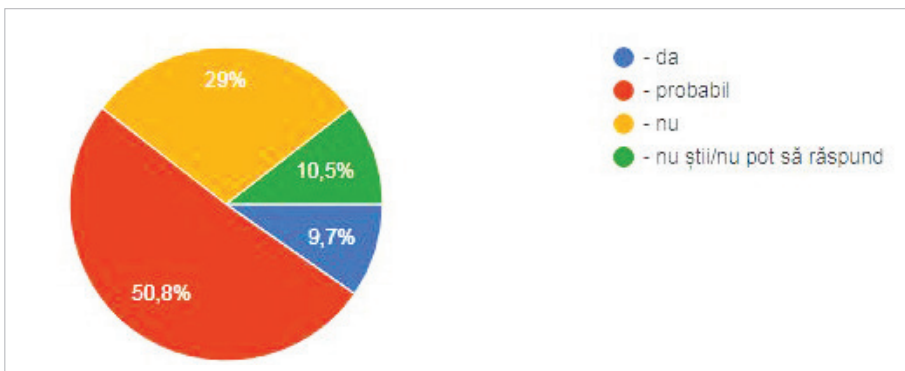
Răspuns c) „Să eficientizeze activitatea instituțiilor de drept, să promoveze oameni profesioniști în funcții, interesați de muncă”.

Răspuns d) „In primul rând să asculte doleanțele și cerințele fiecărui cetățean, să fie mai strânsă și activă legătura cetățean-stat. Să implementeze noi hotărâri, pentru a facilita buna dezvoltarea economică, socială, pentru a depăși cu bine criza instaurată la moment în Republica Moldova, și de a încuraja fiecare cetățean”.

Răspuns e) „Să depășim corupția, să susțină profesioniștii, prin urmare să investească în studii. Sa audieze toate organele și să modifice ceea ce este necesar pentru fiecare în parte, dar astfel încât asta să funcționeze per ansamblu”.

O altă întrebare înaintată a fost dacă *cetățenii și guvernarea au aceleași obiective*. Răspunsurile indică că 50,8 % exprimă cu atenție opinia că probabil guvernarea și cetățenii au aceleași obiective, iar 9,7 % consideră că da. Dintre cei care au oferit răspuns, 29 % totuși sunt cei care consideră că obiectivele cetățenilor și ale guvernării sunt distincte, diferite. Această perspectivă asupra modului în care sunt conjugate obiectivele guvernării și ale cetățenilor în viziunea celor care s-au expus sunt opinii ce trebuie luate în considerare din perspectiva acțiunilor de viitor și a gradului de încredere exprimat în raport cu guvernarea.

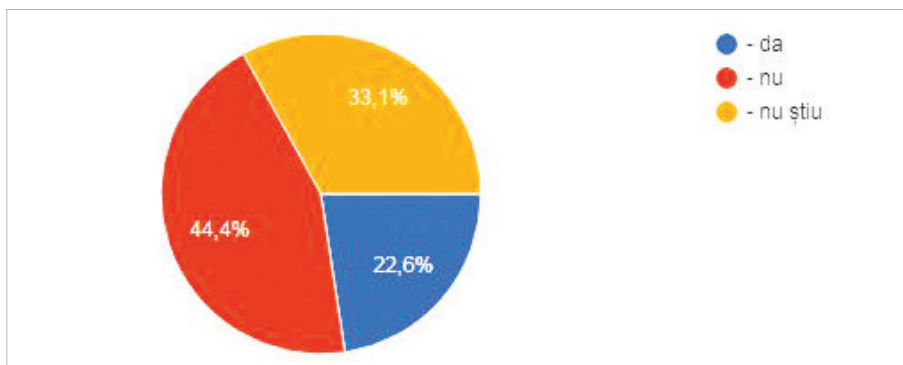
În opinia Dvoastră, guvernarea urmărește aceleași obiective ca și cetățenii cu referire la depășirea crizei dreptului?

Toate cercetările existente plasează buna guvernare în raport de dependență de modul în care se răspunde necesităților cetățenilor. La întrebarea *Credeți că guvernarea actuală răspunde necesităților cetățenilor?* răspunsurile primite indică o perspectivă incertă și interpretabilă pe dimensiunile de bază ale activității de guvernare. Guvernarea, așa cum am menționat și în alte rânduri, în viziunea noastră este un concept ce cuprinde atât ideea de guvernare, cât și cea de guvernanță. Astfel, siguranța în faptul că guvernarea actuală nu răspunde necesităților cetățenilor este exprimată de 44,4%, nu cunosc modul în care guvernarea satisface necesitățile se înregistrează la 33,1%, ceea ce în opinia noastră este o cifră destul de înaltă. 22,6 % au convingerea că lucrurile merg bine, în sens că conexiunea guvernare-cetățean este cea care răspunde necesităților acestora. Deci este nevoie atât de acțiuni de răspuns la necesitățile cetățenilor, cât și de acțiuni de transparentizare și creștere a vizibilității activităților realizate, beneficiilor aduse, rezultatelor obținute.

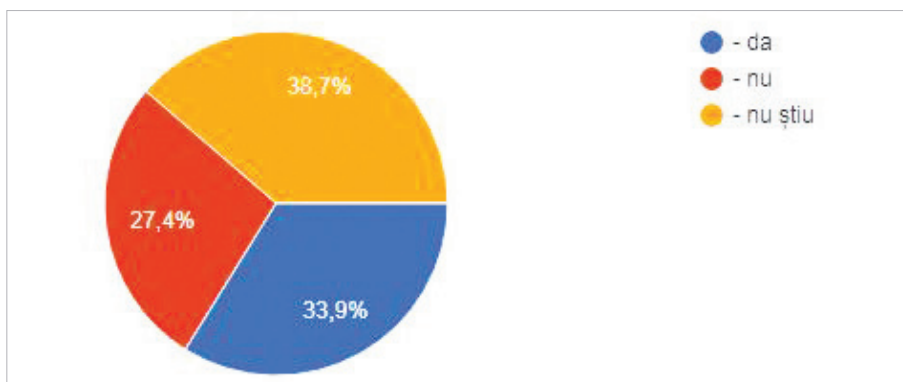
Credeți că guvernarea actuală răspunde necesităților cetățenilor?

Dimensiunile bunei guvernări includ statul de drept și drepturile omului. Pentru Republica Moldova încălcarea drepturilor omului a fost continuă. Mai mult, obiectivul major al cercetării este identificarea impedimentelor în modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului. Din aceste considerente ultima întrebare s-a referit la problematica drepturilor omului. Ca și în cazul precedent se configurează o perspectivă interesantă asupra modului în care sunt protejate drepturile omului. Astfel 33,9% susțin că guvernarea actuală este

axată pe protecția drepturilor omului, 27,4% au opinia opusă, iar 38,7% nu cunosc. Ca rezultat, se consideră adecvat a fi realizate cercetări care să identifice: Care sunt motivele ce au generat aceste opinii? Care sunt motivele din care se consideră că guvernarea nu este axată pe protecția drepturilor omului? Dar și de ce avem în mare parte persoane care nu cunosc? Or răspunsurile la aceste întrebări ar putea scoate la suprafață anumite vulnerabilități și neclarități existente, care ar servi ca suport pentru dezvoltarea de instrumente de protecția a cetățenilor.

Considerați că guvernarea actuală este axată pe protecția drepturilor fundamentale ale cetățenilor?

4.6. Analiza extinsă a rezultatelor obținute

Primele rezultate acumulate au fost puse în discuții în cadrul focus-grupurilor organizate, iar rezultatele obținute prezentate în cadrul mesei rotunde organizate de LCȘ „Drept public Comparat și E-guvernare”²¹¹ *Criza dreptului și reconfigurarea drepturilor omului în condiții de criză*, care a reunit reprezentanți ai mediului academic, funcționari publici, reprezentanți ai societății civile, doctoranzi, masteranzi și studenți la drept, în acest mod fiind create premisele unei platforme interprofesionale de discuții la subiectul abordat, din perspectivă teoretică și aplicativă. Masa rotundă a fost inițiată nu doar pentru a atrage aten-

²¹¹ Masa rotundă a fost organizată în contextul realizării cercetărilor științifice în cadrul proiectului de stat Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului

ția comunității științifice și a mediului profesional asupra caracterului complex al fenomenului crizei, dar și pentru a înainta și pune în discuție unele ipoteze cu referire la cauzele actualei crize, formele de obiectivare a acestora și pentru a determina posibilitatea unui consens cu referire la mijloacele de prevenire ori depășire a crizelor în drept.

Tematica crizei dreptului s-a dovedit a fi una de maximă actualitate, avându-se în vedere tocmai metamorfozele continue la care este supus „dreptul”. Cu atât mai mult – acum, când juriștii, avocații poporului, dar și exponenții societății civile semnaleză tot mai frecvent despre o accentuare a „inegalității, discriminării și abuzurilor” – altfel spus, despre „o acutizare a crizei dreptului”. Întrebarea este: dacă criza dreptului s-a dezvoltat, totuși, pe fundalul altor crize: cum ar fi, mai recent, criza în sănătate, dar și criza economică, criza în educație, criza politică etc. or criza dreptului, ar fi, de fapt, amplificatorul celorlalte crize?

Dincolo, de această întrebare – retorică ori nu, se recunoaște că CRIZA – în modul cel mai generic spus, afectează deopotrivă și capacitatea statului de a gestiona protecția drepturilor omului și funcționalitatea instituțiilor de drept. Prin urmare, intervenția promptă pare a fi una dintre soluțiile pentru care trebuie să se orienteze toți actorii interesați. Or, dacă criza desemnează o schimbare, o ruptură sau chiar un moment periculos, aceasta exprimă de asemenea și ideea unei judecăți sau a unei decizii, care poate fi răspunsul la această transformare percepută ca negativă.

Într-un stat de drept, chiar și în fața unor circumstanțe extraordinare, legalitatea trebuie să fie întotdeauna cea care guvernează relațiile umane. Prin urmare, sub influența necesității, atât activitatea practică, cât și cea din aria legislativă/regulatoare, inclusiv științifică trebuie să se adapteze **în mod coordonat** pentru a fi eficiente și a răspunde necesităților pe care le are societatea. Fără îndoială, opinia participanților la discuții este cea care recunoaște că aportul juriștilor (teoreticieni, dar și practicieni) este esențial în planul monitorizării respectării drepturilor omului, dar și prin implicarea directă în gestionarea situației de criză: prin elaborări de propuneri, studii, intervenții din postura de practicieni, reprezentanți ai societății civile etc., dar și din poziția de cetățeni.

Generalizările de bază, care pot fi operate ca rezultat al opiniilor expuse de către experți, cercetători, specialiști/profioniști etc. indică mai multe aspecte distinctive ce ne conduc la realități ce sunt marcate

de crize. Un prim pas urmat este definirea fenomenului crizei dreptului ca rezultat al unui concurs de factori care influențează calitatea activităților juridice de bază. Pornind de la faptul că orice sistem social sub influența crizelor este pus sub semne de întrebare, vom stabili și formule în care crizele se manifestă și în raport cu dreptul. La etapa inițierii discuțiilor cu referire la criza dreptului, au fost înaintate/formulate câteva sarcini:

- sesizarea comunității științifice cu referire la starea de criză ce se manifestă în drept;
- punerea în discuție a constatărilor făcute cu referire la criza dreptului,
- înaintarea ipotezelor explicative cu referire la cauzele crizelor,
- definirea formelor de obiectivare a crizei dreptului,
- operarea generalizărilor asupra opiniilor cu referire la existența posibilității/imposibilității de depășire a crizei dreptului și identificarea soluțiilor de moment aplicabile în gestionarea crizei.

Scopul propus a fost cel de a genera noi idei și teme de discuții în legătură cu depășirea crizei dreptului, din perspectiva protejării și garantării drepturilor și libertăților omului. Cu titlu de obiective au fost propuse:

- aprecierea teoretică a fenomenului crizei dreptului și a impactului asupra drepturilor omului;
- identificarea subiecților implicați în contracararea fenomenului crizei dreptului;
- reconfigurarea obiectivelor societății civile în aprecierea drepturilor omului în condiții de criză;
- identificarea rolului instituțiilor publice în protecția drepturilor omului în situații de criză.

Participanții la dezbaterile organizate în cadrul mesei rotunde au formulat opinii care au indicat că criza în drept ar putea să se manifeste prin pierderea legitimității, creșterea nihilismului juridic, contestarea dreptului, substituirea proceselor de interacțiune formale cu cele informale, limitarea accesului la justiție, încălcarea drepturilor omului, lipsa de eficiență și funcționalitate a instituțiilor etc. Concomitent au fost înaintate opinii cu referire la posibilitatea ieșirii din starea de criză fie prin intervenții asupra structurii dreptului, fie prin modificarea capacităților sale funcționale etc.

În opinia doctorului habilitat în drept Andrei Negru, criza dreptului este un fenomen social, cauzat de dinamica vieții sociale și reflectat în diminuarea rolului dreptului în viața socială. Acesta este un fenomen nu doar cu manifestare națională, ci globală, fie că este cazul crizelor economice, fie că este cel al crizelor politice sau de altă natură - toate accentuând inevitabil și criza dreptului. Aceasta (criza dreptului), la rândul său, este un fenomen complex și de durată, având chiar conotații profund istorice. La etapa contemporană, criza dreptului se manifestă distinct și cu impact în diferite domenii. Dacă în sfera dreptului privat criza dreptului este relativă, grație caracterului flexibil, negociabil al domeniului, atunci în sfera dreptului public, național și internațional, criza dreptului este destul de accentuată, consideră profesorul Negru A. Făcând o incursiune în istorie, acesta a indicat că este conștientizată ineficiența arhitecturii instituționale create și menținute în timp, începând cu cel de-al doilea război mondial, astfel încât, la moment, criza dreptului, se manifestă prin: reglementarea insuficientă a unor relații sociale importante; nerespectarea și interpretarea tendențioasă a normelor de drept; diminuarea valorică a justiției; diminuarea ponderii societății civile în promovarea valorii dreptului; utilizarea fenomenului juridic drept instrument de luptă politică ș.a.

Alți vorbitori, printre care și reprezentanți ai societății civile au accentuat că un indicator clar al crizei dreptului este lipsa de eficiență a instituțiilor de drept, adică lipsa de funcționalitate și eficiență și încălcarea drepturilor omului. De asemeni, s-a accentuat că sub impactul crizei pandemice au ieșit la suprafață mai multe aspecte vulnerabile cu referire la drept. În opinia consilierului din cadrul Oficiului Avocatului Poporului, Mazniuc Diana, au fost reiterate dificultăți existente în procesul implementării corespunzătoare a unor reglementări normativ-juridice. Spre exemplu, în domeniul sistemului penitenciar, deși cadrul normativ face referință la anumite garanții de care ar trebui să se bucure persoanele care se află în detenție, în realitate aceste garanții nu funcționează în toate condițiile. Oficiul Avocatului Poporului deseori este sesizat și sunt înregistrate informații privind încălcări ale drepturilor omului. Oficiul Avocatului Poporului, la rândul său, nu este un simplu martor sau observator. Ci, dimpotrivă, este împuternicit a interveni, prin diverse mecanisme astfel încât să-și aducă contribuția și să participe în mod substanțial

al la depășirea crizei dreptului și în promovarea respectării drepturilor omului.

Academicianul Guceac Ion s-a expus asupra modului în care fenomenul crizei dreptului duce la contestarea acestuia. Întrebarea de bază asupra căreia s-a propus a se discuta a fost dacă scepticismul este o premisă a crizei în drept, ori viceversa, criza dreptului conduce la aprofundarea scepticismului, întrebare ce urmează a fi supusă unei investigații distincte și argumentate din punct de vedere empiric și științific. În zilele noastre dreptul se universalizează, omul fiind impus să devină din ce în ce mai rațional și din ce în ce mai puțin emoțional. În același timp, viața socială are nevoie de normare, în acest caz instituțiile statului având un rol important. Pe de altă parte, însă, la momentul actual se observă într-un mod destul de accentuat scepticismul social în raport cu sistemul de drept. Acestea se datorează unui set de factori, care se referă inclusiv la nivelul de cultură și de conștiință socială și juridică, la nerespectarea de către stat însuși a normelor legale ș.a. Atitudinea sceptică față de drept și capacitățile sale în domeniul protecției drepturilor fundamentale ale omului poate fi constatată nu doar în Republica Moldova, dar și în multiple state europene (Spania, Bulgaria, Germania, Marea Britanie). A fost reiterat faptul că un rol substanțial în prevenirea și depășirea scepticismului față de drept îl are accesibilitatea normelor juridice, aceasta fiind atât o exigență de natură juridică, cât și una de natură morală. Subiectul abordat necesită studiu complex, fundamentat științific, academicianul reiterând interesul sporit pentru continuarea investigației respective și invitând la dialog științific în acest sens.

O altă problemă accentuată s-a referit la faptul că fenomenul crizei a devenit o normalitate și pare să nu mai aibă sfârșit, de aceea doctorul în drept Erhan Ianuș a dezvoltat și argumentat opinia că Statul de drept poate fi viabil doar în condițiile în care drepturile omului sunt protejate, inclusiv în situații de criză. Pentru depășirea și gestionarea crizelor sunt necesare acțiuni și intervenții ale instituțiilor publice. Ordinea socială și securitatea socială sunt indispensabile asigurării legalității, realizării acestor așteptări rezonabile ale societății în raport cu statul, protejării și garantării drepturilor omului. Managementul situațiilor de criză, la rândul său, are și anumite particularități, solicitând un alt nivel de implicare a organelor statului. Gestionarea crizelor ar trebui să fie un compartiment

distinct în cadrul Strategiilor naționale de asigurare a ordinii și securității publice.

Evaluarea modului în care este percepută criza dreptului și a drepturilor omului în RM constată că dreptul și criza au devenit subiecte din ce în ce mai discutate, inclusiv în aspect contradictoriu. Doctorul habilitat în drept Ciobanu Rodica, a indicat în acest sens că cele mai frecvente opinii științifice la subiect sunt, totuși, cele care fac conexiuni între social și juridic, care abordează criza de identitate a dreptului, dependența dreptului de multiple alte fenomene sociale. Este de menționat și criza jurisprudenței, care reflectă incapacitatea sistemului justiției de a gestiona criza în direcția protejării drepturilor omului, acțiunile reale ale acestora fiind orientate, mai degrabă, spre suprimarea lor. La nivel național, s-a constatat caracterul profund al crizei ce marchează dreptul, că societatea percepe criza dreptului destul de pregnant; că organele de drept ar trebui să întreprindă măsuri concrete pentru îmbunătățirea activității lor în gestionarea crizei; că există un set de factori care afectează capacitățile instituțiilor de a face față crizelor (lipsa specialiștilor, corupția, birocrația etc.).

Opinii mai particulare care exprimă modul în care se manifestă criza în drept au fost formulate în raport cu lipsa de eficiență a mecanismelor de protecție a drepturilor omului. În acest sens, Vadim Vieru, avocat PromoLEX, participant la discuțiile organizate în cadrul mesei rotunde a vorbit despre problema drepturilor omului în zona transnistreană, pentru ca să prezinte acest subiect în formula unui exemplu concret de manifestare a crizei dreptului în RM. În aceeași direcție s-a expus și doctorul în drept Svetlana Slusarenco, care susține că criza dreptului este generată și de percepția cetățenilor formată ca rezultat al interacțiunii cu administrațiile publice locale, în condițiile în care acestea nu răspund solicitărilor. Fiind în conexiune directă și permanentă cu cetățenii, administrațiile publice locale trebuie să dezvolte platforme de creștere a eficienței și de respectare a legislației, cât și vice-versa, ceea ce se întâmplă mai frecvent, de aceea și este importantă acțiunea tuturor, a autorităților și instituțiilor de drept, pentru a acționa în direcția minimalizării efectelor crizelor actuale asupra eficienței dreptului.

În rezultat, starea actuală trezește îngrijorare cu referire la drept, dat fiind diminuarea monopolului statului în reglementarea juridică, în spe-

cial cu referire la funcția de creare a legilor și exercitare a justiției, creșterea infraționalității și a nihilismului juridic ș.a., toate acestea duc spre a recunoaște o situație de criză a dreptului și în angajamentul asumat de a urmări geneza, particularitățile, cauzele și căile posibile de ieșire din criză.

Anexa 1. Înțelegerea comună a crizei dreptului

Criteriu de referință	EXPLICAȚIA TERMENULUI
Activitatea instituțiilor de drept	CRIZA DREPTULUI ESTE:
	Activitatea nesatisfăcătoare a instituțiilor de drept
	Ruptura dintre instituțiile de drept și cele politice
	Lipsa de justiție corectă și prezența corupției
	Coruperea instituției statului de drept
	Activitatea iresponsabilă a organelor de drept, care duce la încălcarea drepturilor omului și la diminuarea calității de stat de drept a țării
	Lipsa rezultatelor
	Lipsa mecanismelor de colaborare dintre instituțiile statului
	Diminuarea valorică a justiției, încălcarea drepturilor tuturor cetățenilor
	Neîndeplinirea corectă a atribuțiilor organelor de drept
	Lipsa de eficiența a instituțiilor
	Stare de stagnare a justiției
	Drepturile cetățenilor sunt lezate de către instituțiile de drept fie ca urmare a actelor de corupție sau în urma supunerii politice
	Sistemul de justiție funcționează defectuos și selectiv, puterea judecătorească nu are contrabalans
	Poliția nu mai are dreptul să funcționeze conform unor norme administrative, ei sunt supuși influenței politice. .... Poliția nu se ocupă cu ceea ce ar trebui să se ocupe, dar face ceea ce li se indică

Factorul uman	CRIZA DREPTULUI ESTE:
	Lipsa de integritate și inactivitatea angajaților Stare de nepăsare Neprofioniști care ocupă funcții înalte și nu îndeplinesc sarcinile corect Insuficiența de personal calificat, dar și insuficiența de legi bine specificate și adaptabile după fiecare caz în parte Personal corupt și neprofesional Nu sunt clare drepturile și obligațiunile cetățenilor, nu sunt cunoscute legile noi și nu sunt revizuite /abrogate legile vechi Acțiuni ale oamenilor legii care comit încălcări vădite a legislației, îndeplinirea comenzilor politicului Starea în care nevoie de intervenție a organelor de drept, nu e satisfăcută ... fie ca nu ajung lucrători, fie că în genere fără mita nimeni nu se uită la tine. Dar cel mai des aștepti sancțiunea din partea statului pentru cei care ți-au făcut rău, dar infractorul scapă de pedeapsă cu \$. Provocată de incapacitatea și neprofesionalismul angajaților unor organe de drept Lipsa responsabilității Neîncrederea cetățenilor în organele de drept, evitarea de a te adresa acestora din cauza corupției, bresle legislative ce permit scheme de corupție și alte scheme nelegitime Este lipsa specialiștilor și a viziunii juridice
Cadrul normativ	CRIZA DREPTULUI ESTE:
	Stare socială de nerespectare a legilor Nerespectarea legislației la toate nivelurile fără consecințe pentru cei ce o încalcă Încălcarea drepturilor și nerespectarea lor Norme juridice care duc la ineficiența aplicării lor în viața reală Nivelul scăzut de aplicare a legislației, modul de reacție la încălcări, nivelul crescut al corupției Ignorarea normelor juridice Cadrul legal ineficient și dilemic Legislația defectuoasă Haos în legislație. Constituția care nu reflectă starea actuală a raporturilor fundamentale din societate Abuz de drept

	Deficiențe legislative, cadrul legal inefficient, legea „călcată în picioare”, sau folosită în scopuri personale și interpretată la după bunul plac al celui de la putere
	Lipsa unui cadru normativ eficient și multe lacune în legislație care permit organelor de drept să interpreteze situațiile după bunul lor plac, de cele mai multe ori sub influență politică.
	Ineficiența și lipsa de predictibilitate specifice procedurilor, nivelul înalt de percepere a corupției, lipsa de responsabilitate și ignoranța autorităților, instituțiilor
Abordarea sistemică	CRIZA DREPTULUI ESTE:
	Situație în care nu se reușește a condamna adevărații vinovați, fiindcă este corupt sistemul
	Substituirea scopului dreptului - reglementarea relațiilor sociale întru garantarea drepturilor fundamentale ale omului și transformarea acestuia într-un creator de relații și realități sociale
	Un fenomen negativ produs în sistemul de justiție și politica statului, provocat de mai mulți factori, cu efecte negative în toate nivelurile sociale ... care împiedică organizarea și funcționarea mai bună a sistemului de drept și care pune în pericol securitatea națională.
	Deteriorarea capacității domeniului de a-și identifica prioritățile și mecanismele de implementare în mediul comunitar pentru a asigura drepturile și libertățile cetățenilor.
	Stare prezentă ... în drept nu doar din perspectivă juridică, ci și din perspectivă politică, istorică și morală ... manifestată inclusiv prin necunoașterea de unde derivă necesitatea intervenției juridicului.
	Cuprinde toate nivelele societății care are un impact negativ asupra economiei, politicului și socialului, dar și asupra structurilor din sistemul juridic, care ... afectează și securitatea națională și drepturile omului.
	Lipsa de interacțiune dintre organele de drept, legea fiind aplicată numai acolo unde e interes personal și nu toți o respectă pe deplin.
	Lipsa unui stat de drept, încălcarea drepturilor omului, instituții de drept inefficiente.
	Stare ce are efecte vădit distructive în economie, politică, educație, demografie, credință, mediul înconjurător, precum și în organizarea și funcționarea statului și a sistemelor de drept. Consecințele sunt vizibile ... crizele se adâncesc și există o mare neîncredere în guvernare, în Parlament etc.!

	Situația în care într-un stat, în instituțiile juridice, este lipsă de profesionalism, în închisori se regăsesc nu tocmai cei mai mari criminali, sentințele nu sunt echitabile, condițiile de detenție proaste. Organele de drept nu sunt receptive, nu funcționează pentru populație. Populația nu are pic de respect și/sau încredere în organele de drept.
	Incapacitatea guvernului și a instituțiilor de drept să-si îndeplinească în plină măsură activitățile centrale.
	Atunci când statul duce lipsă de buni profesioniști, persoane calificate și cu simțul responsabilității, neatrași doar de facilitarea propriului profit și când în interiorul unui stat nu se ține cont de drepturile omului, respectiv acestea sunt încălcate sau limitate, nu se ține cont de prezumția de nevinovăție.
	Discrepanța dintre obiectivul urmărit de legislator și praxisul juridic manifestat în incapacitatea de influențare comportamentală a subiecților de drept
	Incapacitatea sistemului de drept de a funcționa eficient, în concordanță cu legislația
	Diminuarea dreptului în viața socială, violarea drepturilor omului ...
	Un moment de stopare, fără progrese, în domeniul dreptului cu impact asupra drepturilor civile și politice.
	„colaps” al dreptului = legile își aleg favoriții, asistăm la paradoxul când escrocul de milioane se bucură de libertate și belșug, iar cel care fură 1 kg de morcov primește o sentință în care încapă și cea a escrocului. Avem dreptul de a muri prioritar în fața dreptului de a fi protejați (în cazurile când te adresezi la organele de drept pe motiv ca ești amenințat, răspunsul e sugestiv „nu avem ce face, doar nu v-a atacat”. Asta consider eu criză a dreptului, când drepturile sunt, dar apăra pe cel care merită a fi pedepsit.

Compartiment V.

CONFLICTELE JURIDICE DE NATURĂ CONSTITUȚIONALĂ VERSUS CRIZA DREPTULUI

5.1. Conflictul juridic de natură constituțională – varietate a conflictelor juridice

Urmărind evoluția relațiilor din cadrul societății, constatăm că unul dintre semnele esențiale ale acestora sunt conflictele care le însoțesc. Confruntările politice, deseori acerbe, care provoacă manifestări de interacțiune conflictuală, instabilitate politică și criza dreptului, face ca realitatea relațiilor sociale din Republica Moldova, mai ales a celor care constituie obiectul de reglementare a dreptului constituțional a invocat necesitatea abordării în cadrul științei dreptului constituțional a categoriei de conflict. În opinia noastră, problema dezvoltării unor mecanisme capabile să influențeze asupra conflictelor juridice de natură constituțională, căile de prevenire a acestora, modalitățile de optimizare a consecințelor acestora este, desigur, relevantă. Cu atât mai mult că sensul dreptului nu constă doar în menținerea unei anumite ordini prin reglementarea relațiilor sociale, ci și în prevenirea și soluționarea conflictelor și disputelor individuale și sociale. Rezolvarea cu succes a acestei probleme este imposibilă fără un fundament teoretic solid și fără scrutarea sistemică a conflictelor constituționale din societatea noastră.

După cum se menționează în literatura de specialitate, „Contradicția dintre libertate și autoritate nu este de nedepășit”, dreptul constituțional fiind „baza oricărei normări ... expresia echilibrului între individual și colectiv ...”²¹². Într-o altă opinie, conflictualitatea și divergențele sunt caracteristici ale relațiilor care fac obiectul de reglementare a dreptului constituțional²¹³.

---

²¹² Dănișor D.C. Drept constituțional și instituții politice. Volumul I, Craiova: Editura Sitech, 2006, p. 14.

²¹³ Никитина А. В. Типология конституционных конфликтов. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2016. № 1 (46). p. 69–78. [03.01.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-konstitutsionnyh-konfliktov/viewer>.

În același timp, deseori natura contradictorie a relațiilor dintre autoritățile publice sunt generate chiar de normele de drept constituțional. Deși, un grup de autori din România sunt de părere că sursa conflictelor interinstituționale din viața politică ar trebui căutată, mai degrabă, la „nivelul respectării prescripțiilor normative stabilite prin Constituție decât în însuși conținutul normelor”²¹⁴. De exemplu, chiar principiul separației și colaborării puterilor consacrat în articolul 6 din Constituția Republicii Moldova este un domeniu firesc pentru apariția și dezvoltarea conflictelor de natură juridică, soluționarea cărora are loc prin controlul constituționalității legilor realizat de Curtea Constituțională. Diverse conflicte apar în relațiile dintre autoritățile publice centrale și organele de autoadministrare locală, cum ar fi de exemplu, cele dintre Guvern și Bașcanul Găgăuziei, dintre Guvern și Primarul general al municipiului Chișinău etc. Nu putem trece cu vederea nici relațiile dintre individ și stat care, deseori sunt marcate de confruntarea unor valori constituționale cum ar fi: puterea și libertatea, drepturile omului și ordinea publică. Aceste contradicții există „doar pentru că individul nu este capabil să se concilieze în propria interioritate printr-o gândire și o acțiune morale”. Ori existența contradicției între libertate și autoritate în societate poate fi pusă pe seama faptului că „individul este imperfect, pentru că este incapabil să se silească a cugeta frumos ...”²¹⁵. Un alt factor generator de conflicte este așa numita „tehnizare a democrației” care în opinia profesorului Dănișor este însoțită de o „sufocare” a individului, acesta transformându-se într-un simplu pion, iar statul se proclamă „stăpânul absolut al societății”²¹⁶. Nu întâmplător dreptul constituțional este determinat ca fiind un instrument prin care în cadrul statului se asigură „coexistența pașnică a puterii și libertății”²¹⁷.

Astfel, contradicțiile apărute în sfera relațiilor care fac obiectul de reglementare a dreptului constituțional, exteriorizându-se într-un comportament antinomic al subiecților unor astfel de relații, îmbracă forma unui conflict juridic de natură constituțională. Necesitatea cercetării problemicii legate de conflictele juridice de natură constituțională este deter-

---

²¹⁴ Reforma constituțională: analiză și proiecții. Raportul comisiei pentru o nouă Constituție. Coord. Elena Simina Tănăsescu, Bogdan Dima, București: Universul Juridic, 2012, p. 15.

²¹⁵ Dănișor D.C. Op.cit., p. 15.

²¹⁶ Ibidem, p. 17.

²¹⁷ Guceac I. Tratat elementar de drept constituțional. Volumul I. Chișinău: „ÎS FEP Tipografia Centrală”, 2020, p. 19.

minată și de frecvența acestora în peisajul statului contemporan. Astfel, în opinia judecătorului de la Curtea Constituțională a României Daniel Marius Morar, „Nici când în istoria instanței de contencios constituțional conflictele juridice între autoritățile publice nu au fost mai prezente pe masa judecătorilor constituționali ca în ultimii ani”²¹⁸.

În doctrina din Republica Moldova, problema conflictelor juridice de natură constituțională, practic nu este reflectată, deși gravitatea și intensitatea acestui fenomen necesită abordări integrative, corespunzătoare perioadei actuale. De asemenea, nu există o idee clară nici despre fenomenele semnificative din punct de vedere al dreptului constituțional, care intră sub incidența acestui concept. Aceasta se datorează, în mare parte, stării generale a științei dreptului constituțional din Republica Moldova (lipsa unor tradiții seculare, potențialul uman redus, ignorarea domeniului de către autoritățile statului etc.) dar și de faptul că problema conflictelor constituționale este puțin cercetată și în alte școli naționale de drept constituțional.

Cu părere de rău până în prezent nici dicționarele juridice nu oferă o interpretare a termenului de conflict constituțional, mențiunile sporadice din literatura de specialitate poartă un conținut contradictoriu privind acest fenomen, ori evită completamente acest subiect. De exemplu, profesorul Alexandru consideră că conflictele juridice de natură constituțională” nu sunt simple controverse constituționale” care apar într-o procedură de „pacificare a divergențelor politice prin drept”. Acestea, în opinia autorului mai pot fi apreciate și ca „niște conflicte politice atipice” ... în care părțile se „străduiesc să-și sprijine raționamentul prin argumente juridice luate din textele constituției ...”. Suntem de acord cu această constatare, o singură observație, fiind necesară referitor la expresia „divergențe politice”²¹⁹. Credem că pe lângă mențiunea ca aceste divergențe să fie soluționate în conformitate cu normele de drept, trebuie să recunoaștem că însăși pretextul apariției unui conflict de acest gen sunt normele de drept constituțional în conformitate cu care apar și se desfășoară diverse raporturi de drept constituțional, și că aceste conflicte apar între subiecții raporturilor respective.

²¹⁸ Conflictul juridic de natura constitutională între autoritățile publice din România. [Accesat la 12.01.2023]. Disponibil: <https://www.hamangiu.ro/conflictul-juridic-de-natura-constitucionala-intre-autoritatile-publice-in-romania>.

²¹⁹ Alexandru I. Din nou despre conflictele constituționale. În: Revista de Drept Public, Nr. 2/2018, Editura Universul Juridic, p. 46.

O definiție a conflictului juridic de natură constituțională se regăsește în jurisprudența Curții Constituționale din România, în opinia căreia conflictul juridic de natură constituțională între autorități publice presupune acte sau acțiuni concrete prin care o autoritate sau mai multe își arogă puteri, atribuții sau competențe, care, potrivit Constituției, aparțin altor autorități publice, ori omisiunea unor autorități publice, constând în declinarea competenței sau în refuzul de a îndeplini anumite acte care intră în obligațiile lor²²⁰. În raționamentul Curții opiniile, judecățile de valoare sau afirmațiile titularului unui mandat de demnitate publică referitoare la alte autorități publice nu constituie prin ele însele conflicte juridice între autorități publice. Părerile sau propunerile privind modul cum acționează ori ar trebui să acționeze o anumită autoritate publică sau structurile acesteia, chiar critice fiind, nu declanșează blocaje instituționale, dacă nu sunt urmate de acțiuni sau inacțiuni de natură să împiedice îndeplinirea atribuțiilor constituționale ale acelor autorități publice. Apreciem constatările Curții Constituționale din România, dar considerăm că este necesar să extindem cadrul actorilor conflictelor constituționale, menționând alături de autoritățile publice și alți subiecți de drept constituțional, cum ar fi partidele politice, diverse asociații ale cetățenilor etc.

Pornind de la această considerăm că știința juridică, în special știința dreptului constituțional, necesită cercetări fundamentale care să includă, împreună cu postulatele teoretice, o generalizare și percepere a aspectului practic al orânduirii constituționale, analiză a istoriei și perspectivelor de dezvoltare a sistemelor politice și juridice naționale.

Afirmarea Republicii Moldova ca stat de drept și dinamizarea proceselor politico-juridice au devenit, în ultimul timp, un factor stimulator în intensificarea cercetărilor științifice în domeniul dreptului constituțional.

Ne-am dori foarte mult să credem că acest lucru se datorează nu doar entuziasmului oamenilor de știință, dar și creșterii cererii din partea autorităților statului pentru cercetări și recomandări științifice în domeniul dreptului constituțional de înaltă calitate, creșterii rolului funcției prospective a științei dreptului constituțional, necesității depășirii nihilismului juridic în societate etc.

---

²²⁰ Decizie nr. 53 din 28 ianuarie 2005 asupra cererilor de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre Președintele României și Parlament, formulate de președintele Camerei Deputaților și de președintele Senatului. Monitorul Oficial nr. 144 din 17 februarie 2005.

Printre multiplele probleme la care știința dreptului constituțional din Republica Moldova încă nu a oferit un răspuns lipsit de ambiguitate este cea a conflictului din cadrul raporturilor de drept constituțional. Acest segment reprezintă o importanță deosebită pentru știința dreptului constituțional, deoarece întrepătrunde, de fapt, toate normele și instituțiile dreptului constituțional ca ramură fundamentală a sistemului de drept național.

În afară de aceasta, cercetarea raporturilor de drept constituțional se bazează pe recunoașterea locului de frunte a acestei categorii de raporturi juridice în sistemul de interacțiune socială reglementate de normele de drept în vigoare. O astfel de poziție a raporturilor de drept constituțional se datorează, în primul rând, specificității lor, acestea fiind o expresie reală a existenței sociale a Constituției, asigurând conectarea acesteia cu cele mai importante procese sociale printr-un fel de mediere a practicii constituționale.

Concomitent, raporturile de drept constituțional reprezintă o diversitate de relații juridice între subiecții de drept, fiind în același timp rezultatul funcționării normelor de drept constituțional. Natura distinctă a raporturilor de drept constituțional este determinată și de ansamblul subiecților de drept constituțional, deoarece nici în untr-un raport de drept nu participă un astfel de subiect ca poporul, un statut special este atribuit unor astfel de subiecți de drept constituțional cum ar fi Parlamentul, Președintele Republicii Moldova, Guvernul, Curtea Constituțională, Avocatul poporului, partidele politice, organele administrației publice locale etc.

De regulă, aceste subiecte sunt instituții politice și joacă un rol decisiv în viața politică a statului și a societății civile. Nu întâmplător raporturile de drept constituțional sunt apreciate drept „fundamentul reglementării normative în domeniul relațiilor politico-statale din societate”²²¹. De regulă, raporturile de drept constituțional apar, în principal, în sfera politică a relațiilor sociale, adică în sfera de guvernare a statului, incluzând și participarea subiecților de drept constituțional la procesul de creație legislativă în conformitate cu constituția statului respectiv.

În mare parte raporturile de drept constituțional sunt rezultatul activității politice a subiecților, apariția acestora fiind determinată de vari-

²²¹ Guceac I. Op.cit., p. 34-35.

etatea intereselor, nevoilor și obiectivelor sociale datorate democrației și pluralismului politic, care, provoacă tensiuni sociale și creează condiții pentru apariția unori situații conflictuale, mai ales în competiția pentru exercitarea puterii publice.

Fundamentarea problemelor comportamentului subiecților în cadrul raporturilor de drept constitutional, inclusiv prin prisma teoriei activismului civic al individului va face posibilă nu numai determinarea eficacității mijloacelor juridice, a gradului de realizare a obiectivelor legislatorului, ci va oferi și o idee mai amplă despre individ ca subiect de drept, despre mecanismul intervenției normative asupra comportamentului individului, potențialul social al legislației și eficacitatea acțiunii acesteia la diferite etape de manifestare a activismului juridic.

Doar dintr-o astfel de perspectivă, este posibilă cercetarea teoretică și sociologică a gradului de intensitate a activismului juridic al individului, să fie determinată ponderea acestui fenomen în condițiile unui regim politic democratic, și să fie elaborate recomandări științifice pentru intensificarea acestei activități.

În același context trebuie să ținem cont de faptul că activismul juridic este în strânsă legătură cu activismul politic, care reprezintă o formă specială a acțiunii umane (inacțiune conștientă) care urmărește atingerea oricăror obiective în calitate de rezultat secundar sau final și care presupune un scop imediat și un rezultat primar, precum și o condiție prealabilă obligatorie pentru eficacitatea acestei activități. O astfel de activitate tinde să extindă alegerea opțiunilor posibile pentru realizarea interesului cuiva și se desfășoară în principal, dar nu exclusiv, pe baza unui compromis, în care sfera libertății unor participanți la această activitate este determinată de limitele libertății altor participanți la aceasta, care se află într-o stare de cooperare a eforturilor cu primii sau, dimpotrivă, de conflict.

Prin urmare, existența conflictelor juridice de natură constituțională în societate este considerată ca parte integrantă a progresului social, desigur, cu condiția ca aceste conflicte să apară, să se desfășoare și să fie soluționate în cadrul legislației constituționale iar conflictele constituționale - ca o formă naturală sistemică de activitate politică.

Conflictul juridic de natură constituțională dispune de anumite caracteristici transponzabile în raport cu dreptul constituțional ca ramură de drept și categoriile sale fundamentale: subiecții de drept, normele

de drept, raporturi juridice. În literatura de specialitate sunt descrise mai multe semne distinctive ale acestor conflicte²²². Astfel conflictele juridice de natură constituțională:

- ca și orice conflict juridic, apar în legătură cu elaborarea, aplicarea, modificarea sau interpretarea normelor de drept constituțional;
- ele sunt generate, în cea mai mare parte, de motive de ordin juridic și mai puțin de natură politică, cum ar fi: lacune în drept, coliziunile identificate în cadrul legislației constituționale, concurență între drepturile, libertățile fundamentale și alte valori constituționale, înțelegerea, interpretarea și aplicarea eronată a normelor de drept constituțional;
- aceste conflicte pot să apară și la etapa procesului de creație legislativă, sub formă de contradicții asupra unor proiecte de legi, inclusiv a celor ce țin de abrogarea unor norme de drept constituțional; una din condițiile obligatorii pentru recunoașterea unui conflict ca fiind de drept constituțional este prezența în obiectul său a unui fapt juridic contestat de natură constituțională și posibilitatea de a înceta confruntarea dintre părți cu ajutorul procedurilor de drept constituțional;
- încetarea (inclusiv prin soluționarea sau reglementarea) conflictelor de acest gen are loc prin intermediul procedurilor constituționale, metodele de influență politică fiind inadecvate în acest caz;
- atât apariția, cât și soluționarea acestor conflicte implică, în primul rând, consecințe de ordin constituțional.

Trebuie să recunoaștem că apariția conflictelor juridice de natură constituțională nu este determinată în exclusivitate de circumstanțele menționate supra. Astfel de conflicte pot fi generate și de criza parlamentarismului. De exemplu, se recunoaște că România doar într-un sfert de veac a cunoscut "numeroase situații tensionate sau chiar deschise conflictuale" între cei trei președinți (Ion Iliescu, Emil Constantinescu, Traian Băsescu) pe de o parte și o "serie de prim-miniștri"²²³. Această atmosferă

²²² Проблемы современной конституционалистики. Учебное пособие. Под редакцией М. Ф. Орзиха. Киев, Юринком Интер, 2012, p. 217 și urm.; Никитина А. В. Типология конституционных конфликтов. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2016. № 1 (46). p. 70–71.

²²³ Gherghina S., Mișcoiu S. Democratizare și consolidare democratică în Europa Centrală și de Est. Iași: Institutul European, 2014, p. 59.

tensionată însoțită de refuzul numirii de către președinte a unor demnitari propuși de prim-ministru, nepromulgarea unor legi promovate de guvern și adoptate de Parlament, suspendarea președintelui de către Parlament (2007, 2012), având loc în detrimentul Constituției României.

Exemple de același gen putem identifica și în istoria recentă a Republicii Moldova. Chiar în primii ani după intrarea în vigoare a Constituției din 1994, scena politică din Republica Moldova cunoaște situații tensionate. Astfel, Petru Lucinschi, președintele Parlamentului de atunci, într-un interviu pentru „*Moldova Suverană*” din 16 ianuarie 1996, reclama că Guvernul Sangheli nu reacționează prompt la cele mai acute probleme și uneori aplică arbitrar legile. La rândul său și Mircea Snegur care deținea la acel moment mandatul de șef al statului semnase un decret prin care obliga Guvernul să achite tututor cetățenilor restanțele la pensii și salarii. Snegur, nu excludea chiar și posibilitatea demiterii guvernului condus de Sangheli, în cazul în care aceste restanțe nu vor fi lichidate până la 1 aprilie a anului 1996. Guvernul califica acuzele aduse de Președintele țării ca fiind „lipsite de orice temeii”²²⁴.

În martie aceluiași an, Președintele Mircea Snegur a emis Decretul nr.68 „Despre conducerea Ministerului Apărării”, prin care era destituit din funcție ministrul apărării Pavel Creangă. Guvernul și câțiva deputați au sesizat separat Curtea Constituțională referitor la neconstituționalitatea acestui decret. Examinând sesizarea Curtea a considerat că destituirea domnului Pavel Creangă din funcția de ministru al apărării „de către Președintele Republicii Moldova de sine stătător demonstrează lipsa de conlucrare în exercitarea prerogativelor ce revin Președintelui și Guvernului”, astfel fiind încălcate dispozițiile din articolul 6 și 82 din Constituție²²⁵.

Toate acestea conduc la concluzia că anume dreptul și, în special, normele de drept constituțional afectează elementul (elementele) conflictului, îi conferă statut de raport juridic și, în plus, acest lucru acționează ca bază principală pentru clasificarea conflictelor juridice, ceea ce ne permite să numim conflictele juridice din domeniul dreptului constituțional conflicte juridice de natură constituțională.

---

²²⁴ Moldova. un sfert de secol 1996: Politicienii preocupați mai mult de prezidențiale decât de problemele. economice. [Accesat la 12.01.2023]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/27901942.html>.

²²⁵ Hotărârea Curții Constituționale cu privire la constituționalitatea Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 68 din 15 martie 1996 „Despre conducerea Ministerului Apărării” Nr.9A din 04.04.96. Monitorul Oficial nr.25/16 din 25.04.1996.

5.2. Conflictologia constituțională

Având în vedere extinderea gamei de cercetări științifice în sfera dreptului constituțional, care se desfășoară în contextul consolidării statalității Republicii Moldova în noile condiții, a naturii problematice și a orientării sale spre rezolvarea problemelor practice a organizării de stat, putem vorbi cu încredere despre conflictologia constituțională ca un concept doctrinar de perspectivă, care în dezvoltarea sa va aplica, fără îndoială, realizările doctrinei constituționale mondiale, experiența națională, precum și datele furnizate de alte științe, cum ar fi politologia, sociologia, psihologia etc. Această viziune confirmă opinia că orice fenomen politic important este util pentru a fi studiat de reprezentanții mai multor științe simultan.

Dezvoltarea acestei direcții noi în interiorul științei dreptului constituțional din Republica Moldova este necesară și din punctul de vedere al asigurării, în condițiile dinamismului constituțional, pentru care este specific nerămânerea în urmă a științei față de deciziile politice, sprijinul științific versat pus în serviciul autorităților publice care realizează transformările constituționale de ultimă oră.

Dintr-o astfel de perspectivă nu ar trebui să fie surprinzător faptul că anume știința dreptului constituțional ar trebui să se ocupe de această problemă, și nu, să zicem, științele politice. Știința dreptului constituțional ocupă un loc dominant în structura cercetării fenomenelor politice, în timp ce politologia pune la dispoziția științei dreptului constituțional argumente pentru înțelegerea filosofică a conținutului și formelor de viață esențiale într-o societate organizată politic. Mai mult decât atât, dreptul constituțional nu este o știință pur juridică, iar dreptul este un fenomen politic. Pe lângă aceasta, însăși politica în sine, este obiectul de reglementare a dreptului constituțional ca ramură de drept.

Este demn de remarcat și faptul că doctrina constituțională mondială de mai mult timp se concentrează pe aspectele politice și sociologice ale dreptului constituțional. De exemplu, în doctrina dreptului constituțional din România se menționează că efortul teoriei constituționale „unită cu știința politică este formarea unei discipline unitare, care să poată explica ... realitatea constituțională și politică”, iar pentru a oferi o viziune realistă despre fenomenele sociale „nu trebuie să ne rezumăm doar la o

analiză juridică a instituțiilor politice, ci trebuie să înserăm această analiză într-una mai completă și mai largă, de natură sociologică ...”²²⁶.

Fiind de origine politică, sociologică, psihologică și juridică, astfel de categorii precum „conflictul”, „consensul”, „paritatea”, „delictul”, „contradicția”, „compromisul”, „monitorizarea”, „activismul politic”, „interesul social”, „psihologia socială”, „armonia socială”, „cultura juridică” și altele, în procesul de formare a conflictologiei constituționale ar trebui și se vor adapta la materia dreptului constituțional și vor media fenomenele realității care formează obiectul de cercetare a dreptului constituțional, îmbogățind astfel „arsenalul” științei dreptului constituțional.

Un termen nou care se cere a fi valorificat în vocabularul juridic este și cel de conflictologie juridică, noțiunea generalizând și studiind particularitățile definitorii ale conflictului, în special prin prisma dreptului. Semnificația teoretică a unei astfel de abordări constă în posibilitatea conjugării conflictelor cu instituțiile statului, dreptul fiind una dintre ele și, în consecință, examinarea conflictelor nu într-un spațiu social abstract, ci într-o legătură reală cu instrumentele și mecanismele juridice existente.

Un termen derivat de la cel de conflictologie juridică este conflictologia juridică de natură constituțională, care are un conținut mai îngust, delimitând domeniului de cercetare a conflictelor cu sfera de acțiune a dreptului constituțional.

Utilitatea practică a unei astfel de abordări constă în perspectiva stabilirii faptului dacă normele de drept constituțional pot influența determinarea, dezvoltarea și soluționarea unui conflict constituțional și, dacă da, cum, pe ce cale eficiența unei astfel de intervenții să fie utilă societății.

Conflictologia juridică de natură constituțională este chemată să cerceteze esența conflictului juridic de natură constituțională ca fenomen politico-juridic, originile, cauzele și forțele motrice ale acestuia, dinamica și subiecții conflictului, mijloacele și mecanismele de soluționare a conflictelor, tehnologiile de preîntâmpinare și evitare a acestora.

Acest concept oferă o creștere semnificativă a importanței științei dreptului constituțional național în ansamblu, mai ales prin creșterea proporției participării acesteia la analiza relațiilor conflictuale, prognozarea apariției acestora și căutarea mecanismelor de intervenție asupra acestora.

---

²²⁶ Dănișor D.C. Op. cit., p. 32.

În același timp, conflictologia juridică de natură constituțională oferă și posibilitatea de a pune în lumină relația dintre normele dreptului constituțional și instituțiile sociale, pe de o parte, și influența instituțiilor sociale asupra reglementării constituționale și a relațiilor sociale, pe de altă parte.

Printre principalele obiective ale conflictologiei juridice de natură constituțională putem menționa: limitarea manifestărilor negative ale conflictelor juridice de natură constituțională și crearea unui sistem de garanții procedurale pentru soluționarea acestora prin metode legale, precum și consolidarea rolului dreptului în realizarea ingineriei sociale, care constă în armonizarea intereselor în contextul unui astfel de conflict.

Conflictologia constituțională este un fenomen social relativ masiv, fluctuant istoric din punct de vedere al realității constituționale, care este constituit din întregul ansamblu de conflicte juridice de natură constituțională existente în țară într-o anumită perioadă de timp. Respectiv, aceasta nu este doar o pluralitate de conflicte care nu ar fi în niciun fel legate între ele, fiind, mai degrabă, un sistem complex în care caracteristicile legăturilor dintre subiecții raporturilor juridice conflictuale sunt de o importanță primordială.

Baza teoretică și metodologică de cercetare a fenomenului conflictologiei juridice de natură constituțională rezidă în perceperea filosofică a conflictului ca produs al societății, care se bucură de o independență relativă, dispune de propriile legități de dezvoltare și de capacitatea de a inversa impactul asupra mediului social care a dat naștere acestuia.

Suntem convinși să credem că fiind un sistem capabil de reproducibilitate și autogestionare, conflictologia juridică de natură constituțională este asociată cu alte sisteme din cadrul societății. Având drept punct de plecare această constatare putem concluziona că provocarea conflictelor juridice de natură constituțională este influențată de procese sociale obiective care au loc în sferele economice, politice, sociale și spirituale ale societății, ceea ce duce la contradicții între interesele, nevoile și obiectivele individuale ale subiecților relațiilor de drept constituțional și structura socială ca o totalitate de poziții sociale suficient de stabile. Respectiv, un conflict juridic de natură constituțională poate să apară în condițiile acutizării unor astfel de contradicții, care sunt generate de interacțiunea specifică a unor factori obiectivi (processe și contradicții sociale, disfuncționalități ale instituțiilor sociale) și subiectivi (schimbări în conștiința socială).

5.3. Particularitățile raporturilor din cadrul conflictelor juridice de natură constituțională

Forma juridică în care se manifestă conflictele constituționale sunt raporturile de drept constituțional care apar în baza unor fapte juridice, dintre care cele mai frecvente sunt acțiunile (inacțiunile) soldate cu încălcarea ordinii constituționale, neglijarea valorilor constituționale, încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale, depășirea sferelor de competență stabilite de normele de drept constituțional etc.

Specificul raporturilor juridice care iau naștere în cadrul conflictelor juridice de natură constituțională este determinat de faptul că acestea au loc doar în cadrul relațiilor sociale fundamentale care fac parte din obiectul de reglementare a dreptului constituțional. Aceste raporturi reprezintă un gen de raporturi juridice în procesul de reglementare a căror dreptul constituțional exercită intervine în situația conflictuală și asupra incidentului în sine, asupra comportamentului subiecților care interacționează și asupra mijloacelor utilizate de aceștia în procesul de interacțiune. Părțile la aceste conflicte sunt subiecții raporturilor de drept constituțional: poporul, statul, autoritățile publice ale statului, persoanele investite cu atribuții publice, cetățenii Republicii Moldova, străinii, formele de asociere ale cetățenilor, în special partidele politice, organele administrației publice locale etc. O caracteristică obligatorie a conflictului juridic de natură constituțională constă în faptul că subiecții raportului juridic respectiv acționează ca purtători ai unor interese opuse. Fiecare dintre aceștia încearcă să rezolve conflictul în favoarea sa, în detrimentul intereselor celeilalte părți, să-și rezolve propriile nevoi, să asigure recunoașterea semnificației și valorii lor speciale. Părțile la aceste conflicte nu urmăresc cucerirea puterii publice (cum ar fi în cazul conflictelor politice), intrând în conflict, în scopul de a-și proteja anumite drepturi și libertăți constituționale, interese legale, atribuții, competențe, restabilirea situației juridice de până la apariția conflictului constituțional. Ar fi o eroare gravă să considerăm competiția pentru puterea publică ca fiind obiect al conflictului juridic de natură constituțională, deoarece o astfel de abordare poate conduce la confundarea unui conflict juridic de natură constituțională cu unul politic, ceea ce este nejustificat, deoarece conflictul juridic de natură constituțională are un conținut mai larg.

Obiectul acestor conflicte sunt relațiile sociale însoțite de confruntări reale, problema care constituie principala contradicție fiind cauza ciocnirii părților atrase în conflict. Obiectul acestor conflicte poate fi diferit, incluzând modul în care se realizează separația puterilor în stat, menținerea ordinii constituționale existente sau revigorarea acesteia, protecția drepturilor și libertăților omului, stabilirea priorităților politicii interne și externe a statului, sistemul electoral etc. Natura constituțională a obiectului acestor conflicte întotdeauna indică că acestea fac parte din categoria conflictelor juridice de natură constituțională și, în cele din urmă, determină esența acestuia. Și în acest caz, mai puțin contează care sunt părțile la acest conflict, care este obiectul, cauzele sale etc. De exemplu, confruntarea dintre orice subiecți de drept constituțional (partide politice, subiecți cu drept de inițiativă legislativă, diverse forme de asociere ale cetățenilor) în legătură cu adoptarea unor legi ar putea fi calificate drept conflicte juridice de natură constituțională, deoarece relațiile din domeniul procedurii legislative sunt exclusiv de drept constituțional.

Obiectul conflictelor juridice de natură constituțională nu este întotdeauna de unul exclusiv de natură constituțională. În calitate de obiect al unor astfel de conflicte pot fi și anumite instrumente de realizarea a puterii publice, suveranitatea, autonomia locală etc., dar și diverse probleme ce țin de proprietatea funciară, investiții, operațiuni de export-import, privatizare etc. Adică, din categoria obiectului conflictelor juridice de natură constituțională pot face parte și valori de natură materială, socială, spirituală, esența unui astfel de conflict în acest caz fiind determinată de alți factori. Astfel, în categoria conflictelor juridice de natură constituțională pot fi încadrate și confruntările dintre fracțiunile parlamentare privind adoptarea unor legi privind diferite impozite sau taxe vamale, înaintate de Guvernul Republicii Moldova. În acest caz părțile conflictului juridic de natură constituțională vor fi Guvernul care a propus proiectul de lege respectiv, fracțiunile parlamentare care îl susțin, pe de o parte, și fracțiunile parlamentare, care se opun adoptării acestui proiect. Și, deși obiectul acestui conflict nu reprezintă în sine o valoare constituțională, cadrul subiecților implicați în această dispută îi și conferă o semnificație constituțională.

În calitate de semn distinctiv al unui conflict juridic de natură constituțională, putem remarca și o caracteristică specifică a acestuia pre-

cum motivația comportamentului părților, care întotdeauna trebuie să fie justificată din punct de vedere a legislației. Aceasta presupune ca fiecare dintre părțile implicate în conflict să-și justifice conduita aleasă prin necesitatea realizării sau protejării anumitor valori constituționale, referindu-se în același timp la prevederile izvoarelor de drept constituțional.

Părțile la un raport juridic din cadrul conflictului juridic de natură constituțională dispun de caracteristici juridice și, în același timp, acționează ca subiecte de drept constituțional, motivele și interesele lor au, de asemenea, o formă juridică, iar obiectul conflictului este protejat din punct de vedere juridic. Conflictul juridic de natură constituțională se caracterizează prin prezența unor tipare specifice, care caracterizează dezvoltarea sa și are întotdeauna anumite consecințe juridice.

O caracteristică importantă a conflictului juridic de natură constituțională este natura socială a acestuia, alimentată de o serie de factori sociali (politici, economici) care l-au determinat, consecințele sociale ale curgerii și soluționării acestuia, precum și fenomenele sociale care au avut loc simultan cu acesta. Caracteristica socială a conflictelor juridice de natură constituțională se datorează faptului că în forma „pură” conflictele juridice de natură constituțională, de altfel ca și oricare altele, nu există.

Având în vedere că conflictul juridic de natură constituțională este un fenomen socio-juridic, alături anumite caracteristici sociale, acesta dispune și de o serie de caracteristici juridice, care se manifestă prin faptul că acesta:

- este în relații de afinitate cu instituțiile și structurile statului și ale societății civile;
- în conținutul obiectului conflictului juridic de natură constituțională, sunt prezente raporturi de drept constituțional sau doar cu anumite aspecte de drept constituțional;
- participanții la un conflict juridic de natură constituțională sunt apreciați nu doar ca indivizi, grupuri sociale, ci sunt percepuți, ținând cont de statutul lor juridic, ca subiecți de drept constituțional;
- comportamentul părților la un conflict juridic de natură constituțională poate fi evaluat din punct de vedere juridic;
- conflictul juridic de natură constituțională este un fenomen normativ sau un fenomen care poate fi supus normării, ținând cont de instituționalitatea formelor de interacțiune ale subiecților și de interesul acestora pentru rezultatele juridicizate ale confruntării.

Din punct de vedere al timpului în care se scurge, conflictul juridic de natură constituțională nu este un fenomen permanent. Acțiunile subiecților conflictului sunt îndreptate unul către celălalt, iar acțiunile unei părți la conflict corespund acțiunilor celeilalte părți, dar nu pentru a obține un rezultat general convenit, ci dimpotrivă, pentru a atinge obiective care se exclud reciproc. În acest caz, înțelegerea obișnuită a termenului interacțiune ca o activitate coordonată a subiecților trebuie completată și cu interpretarea interacțiunii în sens negativ. Acest lucru se datorează esenței acestui tip de conflict, care reprezintă o gamă de acțiuni secvențiale realizate de părți și, în acest sens, reprezintă interacțiunea dintre ele.

Prin urmare, pornind de la cele de mai sus putem considera conflictul juridic de natură constituțională o diversitate de conflict juridic care reprezintă o confruntare care rezultă din interacțiunea politică și juridică a subiecților de drept constituțional, care se reflectă în acțiunile reglementate de normele de drept constituțional cu privire la recunoașterea, satisfacerea, protejarea intereselor, nevoilor, scopurilor urmărite de părți, și care sunt valoroase din punctul de vedere al semnificației lor sociale.

5.4. Conflictul juridic de natură constituțională și coliziunile în dreptul constituțional

Conflictul juridic de natură constituțională poate fi apreciat ca o "pârghie" necesară pentru dezvoltarea realității sociale reglementate de dreptul constituțional, combinând în proporții diferite componente distructive și constructive care, în final, impun oamenii noi experiențe sociale, atât negative, cât și pozitive. Este important să facem distincție dintre conflictul juridic de natură constituțională și coliziunea constituțională, deoarece un conflict juridic de natură constituțională nu este o contradicție dintre normele de drept, acte și instituții juridice, acestea sunt mai degrabă relațiile dintre oameni care sunt subiecți de drept și purtătorii anumitor puncte de vedere, poziții în sfera dreptului constituțional, care, uneori, pot fi diametral opuse și pot provoca interacțiuni de natură conflictuală pentru menținerea unui anumit echilibru al relațiilor sociale.

Coliziunile caracterizează procesul de implementare a normelor juridice ca mijloc autoritar prin intermediul cărora statul intervine în ordo-

narea relațiilor sociale. De regulă coliziunile apar între normele de drept, actele de interpretare a dreptului sau chiar dintre diferite elemente ale sistemului de drept. În ce privește conflictul constituțional, păstrându-și esența socială, apare între subiecții de drept, între oameni. Dacă o coliziune constituțională este o contradicție exclusiv normativă, atunci în spatele conflictului constituțional se află întotdeauna anumite persoane, care personifică o autoritate publică, sau o anumită instituție ori partid politic, inclusiv și relațiile dintre ele.

Pe lângă aceasta, un conflict juridic de natură constituțională este, de asemenea, o confruntare de opinii, poziții și ideologii. În acest context contează o serie de factori de ordin psihologic sau de altă natură, inclusiv anumite circumstanțe de mediu. Prin urmare, o coliziune constituțională nu poate fi echivalată cu un conflict juridic de natură constituțională, deoarece aceasta nu este un conflict dintre anumite subiecte de drept, ci un conflict dintre diferite dispoziții normative, în conformitate cu care apar, se desfășoară și încetează raporturile juridice.

Cauza apariției unui conflict juridic în sfera dreptului constituțional poate fi și o coliziune de drept constituțional, reprezentând o contradicție între ordinea constituțională și intențiile manifestate de subiecții raporturilor de drept constituțional, inclusiv acțiunile întreprinse de acestea în perspectiva modificării stării conflictuale.

Având în vedere semnificația sa, conflictul juridic de natură constituțională este în cele mai dese cazuri generat de motive politice și pare să genereze dintr-un conflict politic, prin urmare, în elementele și formele sale de manifestare, conflictul juridic de natură constituțională, deseori, poate coincide cu un conflict politic. Dar conflictul politic, în condițiile în care acești parametri se suprapun, își menține în continuare caracterul informal, ceea ce face dificilă rezolvarea acestuia prin mijloace juridice civilizate. Pentru ca dificultățile de acest ordin să fie depășite, un conflict politic are nevoie de a fi înzestrat cu proprietăți juridice. În cazul în care are loc transformarea unui conflict politic într-unul juridic, aceasta devine un fel de logaritm de juridicizare a conflictului, aducându-l la o formă care implică o modalitate normativă de interpretare, calificare, soluționare și depășire a acestuia.

Juridicizarea unui conflict politic este posibilă în următoarele condiții:

- abordarea conflictului respectiv din punct de vedere a legislației în vigoare, aplicând metode și instrumente juridice;
- luarea în considerare, calificarea și evaluarea părților implicate în conflict ca subiecți de drept independenți, cu statut juridic prevăzut de legislație și cu propriile interese;
- perceperea, exprimarea, interpretarea și soluționarea conflictului ca pe un litigiu între subiecții de drept respectivi;
- existența unei ordini de drept adecvate (cu norme de drept, instituții juridice, proceduri etc.) care să asigure și să garanteze mecanismul de soluționare a conflictului și respectarea deciziilor de către toți subiecții implicați.

Prin urmare, putem presupune că orice conflict politic juridicizat este un conflict constituțional. Ori altfel spus, conflictele juridice de natură constituțională sunt conflicte politice ca formă de manifestare a conflictelor sociale care, prin proceduri constituționale dobândesc valența de conflicte, generând consecințe juridice. Astfel, conflictele constituționale se pot manifesta în sfera relațiilor politice, cum ar fi de exemplu, promovarea unor noi principii fundamentale ale statului, consolidarea independenței politice și economice, renașterea unor instituții politice etc.

Nivelul conștiinței constituționale, ca și a celei sociale sau politice, aparținând subiecților raporturilor de drept constituțional, cultura comunicării între acestea, modalitățile de realizare a scopurilor scontate, de satisfacere a intereselor și nevoilor în ansamblul lor, constituie o formă de activitate socială constructivă sau distructivă a subiecților respectivi. Forma în care se manifestă activitatea socială a subiecților conflictului juridic de natură constituțională presupune dependența directă de natura scopului său funcțional, de impactul acestuia asupra procesului de evoluție a constituționalismului autohton privit în ansamblu.

Aspectul funcțional al conflictelor juridice de natură constituțională face posibilă identificarea tipurilor socio-pozitive și socio-negative a unor astfel de conflicte, în care ar fi trebui să se țină cont de unele particularități ale procesului de derulare în timp a acestora. Aici se are în vedere următoarele:

- în funcție de gradul de manifestare și natura reglementării normative a conflictelor, putem diferenția conflicte juridice de natură constituțională instituționalizate și neinstituționalizate;

- rolul funcțional al conflictelor în viața socială poate fi constructiv sau distructiv;
- strategiile părților la conflict pot fi raționale sau iraționale;
- în ceea ce privește publicitatea, conflictele juridice de natură constituțională pot fi implicite sau explicite.

Având în vedere aceste aspecte, este posibil să facem distincția între anumite subtipuri de conflicte juridice de natură constituțională în funcție de diferite criterii.

De exemplu, pornind de la aspectul care ține de instituționalitatea conflictelor juridice de natură constituțională, nu putem susține că o astfel de instituționalitate poate fi absolută. Ipoteza respectivă pornește de la ideea că reglementarea normativă nu poate acoperi, în principiu, toate particularitățile relațiilor sociale, prin urmare, pot fi considerate instituționalizate și conflictele constituționale care au obținut, cel puțin, recunoașterea ipotetică a posibilității apariției lor. În calitate de exemplu, în acest context putem menționa: dizolvarea parlamentului, înaintarea votului de neîncredere președintelui, diferențierea atribuțiilor între autoritățile publice centrale și cele locale etc. Astfel, Constituția Republicii Moldova (art. 111) stabilește că Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, ... soluționează de sine stătător ... în interesul întregii populații, problemele cu caracter politic, economic și cultural. În același timp, Constituția precizează că: Găgăuzia este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova; soluționează de sine stătător problemele cu caracter politic, economic și cultural doar în limitele competenței sale și potrivit prevederilor Constituției Republicii Moldova. Pe lângă alte atribuții legislative ale Adunării Populare a Găgăuziei, aceasta examinează și înaintează în Parlamentul Republicii Moldova inițiative privind decretarea stării excepționale pe teritoriul Găgăuziei și instituirea formei speciale de administrare ... în interesul securității și protecției locuitorilor Găgăuziei. Potrivit Constituției, controlul asupra respectării legislației Republicii Moldova în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia se exercită de Guvern, în condițiile legii²²⁷.

---

²²⁷ Lege Nr. 344 din 23-12-1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri). Monitorul Oficial Nr. 3-4 din 14-01-1995.

În conformitate cu Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei (art. 12), actele normative ale Găgăuziei care contravin Constituției Republicii Moldova se declară nule.

Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei dispune că în cazul în care Curtea Constituțională a Republicii Moldova declară nule pe teritoriul Găgăuziei actele normative ale Republicii Moldova sau unele prevederi ale lor, relațiile juridice, apărute în urma acțiunii acestor acte normative, vor fi reglementate de către Parlament sau de către Președintele Republicii Moldova.

Din cele menționate supra, putem constata că în conformitate cu Constituția Republicii Moldova, potențialii participanți la conflictele constituționale pot fi autoritățile centrale ale Republicii Moldova (Parlamentul, Guvernul) și cele ale UTA Găgăuzia (Adunarea Populară, Bașcanul, Comitetul executiv).

Conflictele juridice de natură constituțională neinstituționalizate sunt acele conflicte, a căror apariție nu este prevăzută în mod expres în legislație. Aceasta deseori se întâmplă din perspectiva faptului că sfera de manifestare a practicii constituționale este mult mai largă decât teoria constituțională, astfel încât adesea apar relații, în special de natură conflictuală, neprevăzute de normele de drept. De exemplu, potrivit Legii cu privire la Avocatul Poporului (art. 8) Parlamentul Republicii Moldova numește în funcția de Avocat al Poporului candidatul care a obținut votul majorității deputaților aleși.²²⁸ În același timp Legea (art. 5) stabilește că mandatul acestuia începe la data depunerii jurământului. Refuzul de a depune jurământul, conform acestei Legi, împiedică intrarea în funcție a Avocatului Poporului. Astfel, Legea nu stabilește termenul exact în care persoana numită de Parlament în funcția de Avocat al Poporului trebuie să depună jurământul, nici nu descrie formele în care se poate manifesta acest refuz. Legea nu prevede nici mecanismul anulării hotărârii de numire în funcție a Avocatului Poporului, în cazul în care acesta refuză de a depune jurământul. După cum vedem, reglementările menționate nu exclud apariția unor conflicte juridice de natură constituțională, deși acestea nu sunt instituționalizate.

²²⁸ Lege Nr. 52 din 03-04-2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul). Monitorul Oficial Nr. 110-114 din 05.09.2014.

De regulă, instituționalitatea conflictelor juridice de natură constituțională influențează în mod direct finalitatea funcțională a acestora. Putem considera că conflictele instituționalizate joacă chiar un rol civilizator, care stimulează dezvoltarea întregului sistem politic, îndeplinind, în ultima instanță, o funcție constructivă. În ce privește conflictele neinstituționalizate, acestea dimpotrivă, pot, în virtutea lipsei cadrului normativ de reglementare, să se manifeste violent, să „încurajeze” nerespectarea dispozițiilor constituționale și să îndeplinească un rol distructiv. Deși nu trebuie să excludem faptul că, în unele cazuri, conflictele distructive ar putea avea și consecințe pozitive din punct de vedere al interesului social: calmarea tensiunii sociale, care împiedică funcționarea normală a sistemului social; condiționarea unei înțelegeri mai clare de către părți a intereselor lor, nevoilor și obiectivelor; consolidarea coeziunii intracomunitare, instituționalizarea conflictului, trecerea la forme mai progresive de interacțiune etc.

Fără a invoca anumite criterii, profesorul I. Alexandru distinge trei tipuri de conflicte juridice de natură constituțională: conflictul juridic de natură constituțională ca un conflict de legitimități; conflictul juridic de natură constituțională privind identificarea adevăratului reprezentant al voinței populare; conflictul juridic de natură constituțională care apare datorită acțiunilor unor autorități centrale ale statului, care exercită incorect propriile competențe, făcând uz de ambiguitatea dispozițiilor cuprinse în constituție²²⁹.

Un alt aspect al tipologizării funcționale a conflictelor juridice de natură constituțională îl reprezintă strategiile comportamentale ale participanților. Pornind de la obiectivele unui anumit conflict, precum și a naturii sale politice și psihologice interne, este posibilă distingerea unor conflicte juridice de natură constituțională *raționale* și *iraționale*.

Conflictele juridice de natură constituțională *raționale* reprezintă o strategie și o modalitate de a atinge anumite obiective reale, raționale, prin mijloace adecvate reglementate din punct de vedere normativ. În conflictele *iraționale*, comportamentul unuia dintre participanți este dictat de atingerea unor obiective de origine ideologică și/sau politico-psihologică și se alimentează dintr-o tendință de comportament conflictual. În acest caz, conflictul se manifestă ca un scop în sine. Complexitatea și pericolul

---

²²⁹ Alexandru I. Op.cit., p. 47-51.

unor astfel de conflicte constă în faptul că subiectul însuși, de obicei, nu este conștient de adevăratele motive și obiective ale comportamentului său conflictual. În același timp, pentru acesta nu este atât de important un anumit rezultat, cât însăși posibilitatea de a se comporta în mod conflictual.

În realitate, alte condiții și motive pentru declanșarea conflictului nu există, sau nu există nici conflictul în sine, acesta fiind mai degrabă unul imaginar, dar acțiunile conflictuale iraționale ale subiectului raporturilor de drept constituțional dau naștere tipului corespunzător de conflicte juridice de natură constituțională.

În practică, având în vedere statutul și semnificația raporturilor de drept constituțional pentru societate, este necesar să se recurgă la cele mai hotărâte măsuri pentru prevenirea conflictelor iraționale, precum și să se condamne cu fermitate manifestările iraționale în comportamentul subiecților de drept constituțional, inclusiv sancționarea acestora în conformitate cu legea.

Dificultatea analizei conflictelor juridice de natură constituțională se datorează, în mare parte, gradului de vizibilitate a acestora, deoarece, având în vedere natura inerentă a conflictelor constituționale, deseori confruntarea subiecților observate din exterior nu corespunde proceselor interne reale. Pentru relațiile politice, este specific că acestea, în mod intenționat sau neintenționat, adesea nu dezvăluie adevărata esență a contradicției existente între părți. În realitate un conflict poate fi provocat de contradicții mai profunde, decât cele care sunt enunțate oficial drept subiect de confruntare. Astfel, în spatele unei dezbateri parlamentare ordinare, poate exista un conflict cu privire la promovarea anumitor candidați la o funcție publică. Un conflict ascuns poate să nu aibă nici cel puțin o expresie explicită și chiar să evite a fi dat publicității. Un astfel de conflict juridic de natură constituțională poate fi apreciat ca fiind unul latent. Nu este exclus cazul ca un conflict latent să se transforme, într-un anumit moment, într-un conflict public deschis, dobândind un nou sens și soldându-se cu consecințe mai grave.

Pornind de la esența și scopul social pot fi distinse: conflicte juridice de natură constituțională *social-pozitive* și conflicte juridice de natură constituțională *social-negative*.

Corespunzător, conflictul juridic de natură constituțională social-pozitiv se poate manifesta în următoarele subtipuri: în funcție de gradul de reglementare normativă conflictele constituționale pot fi instituționalizate; în funcție de rolul funcțional în relațiile sociale conflictele constituționale pot fi constructive; în funcție de strategia de comportament al părților conflictele juridice de natură constituțională pot fi raționale; în funcție de gradul de publicitate astfel de conflicte pot fi deschise.

Aplicând aceleași criterii constatăm că, conflictele juridice de natură constituțională social-negative, pot fi neinstituționalizate, distructivie, iraționale și clandestine. În general, identificarea acestor tipuri de conflicte juridice de natură constituțională ne ajută să determinăm și să dăm apreciere naturii legăturilor și relațiilor dintre părțile aflate în conflict.

Funcția social-pozitivă prioritară a conflictului juridic de natură constituțională este una de dezamorsare a tensiunii sociale și de restabilire a unor relații echilibrate între părți.

Indiscutabil că funcția comunicativ-informațională este una pozitivă, deoarece în timpul confruntării, subiecții au posibilitatea de a afla specificul oponentilor, ceea ce ulterior poate contribui la apropierea părților din conflict pe o anumită platformă comună.

Având în vedere cele menționate supra, putem identifica următoarele funcții specifice ale conflictelor constituționale: reflectarea gradului de deformare a realității juridice; asistență în identificarea lacunelor în domeniul dreptului constituțional și a necorespunderii anumitor norme de drept constituțional cu realitatea socială; ajustarea impactului asupra realității juridice prin stimularea schimbărilor în realitatea juridică și prin deformarea raporturilor de drept constituțional.

Prin urmare, influențând procesul de transformare a realității juridice atât din punct de vedere negativ, cât și pozitiv, un conflict juridic de natură constituțională poate duce la disfuncționalitatea autorităților publice și a unor instituții juridice sau invers, la transformarea, îmbunătățirea sau actualizarea constructivă a legislației.

5.5. Mijloace de influențare a conflictelor juridice de natură constituțională și încetarea lor

Mijloacele prin care pot fi influențate conflictele juridice de natură constituțională ar trebui să asigure cel puțin următoarele: transpunerea conflictului în albia unei activități raționale de interacțiune a subiecților raporturilor de drept constituțional; obținerea rezultatului dorit printr-o intervenție echilibrată asupra comportamentului subiecților implicați în conflict; circumscrierea confruntării în limita legislației constituționale.

Pentru traducerea în viață a sarcinilor de influențare a procesului derulării unui conflict juridic de natură constituțională enumerate supra, în primul rând, este necesar să fie create condiții pentru asigurarea prezizibilității unor situații de conflict, a conflictelor propriu zise, evoluția acestora și a posibilelor consecințe. La etapa actuală a organizării de stat și de perfecționare a sistemului de drept, constatăm rolul semnificativ al funcției prospective a dreptului constituțional. În această ordine de idei, știința dreptului constituțional trebuie să își asume rolul de instrument al societății, capabil să ofere pronosticuri reale de dezvoltare a relațiilor sociale fundamentale.

Aplicarea mijloacelor de influență asupra unui conflict juridic de natură constituțională are drept scop final prevenirea sau încetarea conflictului respectiv. Pentru înlesnirea analizei științifice, pentru prevenirea sau stoparea conflictelor juridice de natură constituțională, mijloacele de influență asupra unor astfel de conflicte pot fi divizate în trei categorii: sociologice, police și juridice. De reținut că în practică toate aceste categorii de mijloace trebuie să fie aplicate sistematic și inseparabil.

Mijloacele sociologice de influențare a procesului în care se desfășoară un conflict juridic de natură constituțională se manifestă prin pronosticarea și prevenirea acestuia.

Pronosticarea prezintă o presupunere rezonabilă privitor la eventuala apariție, a evoluției ulterioare și a unor rezultate posibile ale conflictelor juridice de natură constituțională. De menționat că în realitate, inclusiv în Republica Moldova, prognozarea unor astfel de conflicte deocamdat nu a dobândit un caracter organizat. Una din cauzele acestei situații este determinate, printre altele, și de faptul că, eventualitatea unui conflict de acest gen se resimte doar atunci când subiecții raporturilor de drept con-

stituțional se avertizează reciproc cu privire la aplicarea unor măsuri care ar demonstra iminența unui astfel de conflict (părăsirea ședinței plenare a Parlamentului, refuzul participării la dezbaterile unor proiecte de acte, organizarea unor manifestări publice de protest etc.). În afară de aceasta, deoarece în procesul conflictual factorii și motivele comportamentului uman contează fără excepție, (rațional și irațional, obiectiv și subiectiv, material și spiritual), previziunile conflictuale întotdeauna vor fi însoțite de o anumită doză de impredictibilitate. Din considerentele menționate, atunci când sunt invocate anumite pronosticuri cu privire la apariția, evoluția și consecințele conflictelor juridice de natură constituțională, inclusiv în ceea ce privește intensitatea conflictului respectiv din punctul de vedere al aplicării unor măsuri de influență, este recomandabil să discutăm nu despre legități (clișee), ci despre cele mai verosimile tendințe.

Funcția de pronosticare a posibilității apariției conflictelor juridice de natură constituțională poate fi considerată realizată pe deplin doar atunci când la nivelul unor factori decizionali de înalt nivel vor fi elaborate modele descriptive ale conflictelor juridice de natură constituțională, când vor fi revelate legitățile apariției și dinamicii fiecăruia dintre ele. La fel, este necesar ca în urma unei analize sistemice a conflictelor juridice de natură constituțională, să fie identificate forțele motrice ale fiecăruia dintre ele și determinantele acestuia.

Prevenirea conflictelor juridice de natură constituțională însumează ansamblul activităților care vizează evitarea apariției sau minimizarea posibilității apariției unui conflict, inclusiv a impactului distructiv al acestuia. Prevenirea poate fi de folos și pentru a evita escaladarea în continuare a unui conflict juridic de natură constituțională în curs de desfășurare.

Prevenirea conflictelor juridice de natură constituțională poate și trebuie să devină una dintre prioritățile politicilor publice. Pentru aceasta ar trebui asigurat un nivel înalt de transparență în activitățile autorităților publice centrale și locale, incluzând toate aspectele legate de funcționarea acestora, populația fiind informată pe scară largă cu privire la acțiunile autorităților, activitățile subiecților raporturilor de drept constituțional. În afară de aceasta este nevoie și de o cooperare strânsă dintre autoritățile centrale, dintre acestea și autoritățile publice locale, inclusiv din UTA Găgăuzia, care să fie percepută nu ca o datorie impusă, ci ca o necesitate vitală. În situația în care ne dorim schimbări în acest aspect,

este nevoie ca procesul de perfecționare a legislației în domeniul relațiilor sociale fundamentale, mai ales în vederea prevenirii conflictelor juridice de natură constituțională, ar trebui să aibă loc prin îmbunătățirea legislației în vigoare și adoptarea de noi norme care să reglementeze interacțiunea autorităților publice, obligându-le să coopereze, inclusiv prin stabilirea responsabilității pentru încălcarea acestor principii. Nu este lipsită de sens, în acest context, nici fortificarea procesului de instituționalizare a relațiilor generatoare de conflicte în legislația constituțională, cum ar fi de exemplu: instituționalizarea relațiilor privind încetarea înainte de termen a mandatului (legislaturii) Parlamentului Republicii Moldova, Președintelui, a consiliilor locale etc.

Indiscutabil că prin natura și anvergura lor, conflictele juridice de natură constituțională sunt într-un raport interdependent cu criza dreptului, inclusiv a legislației în materia dreptului constituțional. Respectiv, este nevoie de un proces de sincronizare a izvoarelor de drept constituțional, dar și a acțiunilor subiecților raporturilor de drept constituțional. Sincronizarea dar și armonizarea izvoarelor de drept constituțional în perspectiva aderării Republicii Moldova al Uniunii Europene, va contribui la eficientizarea procesului de sistematizare a dreptului, la ierarhizarea potrivită a actelor normative și, în final, la menținerea sistemului de drept național într-o stare de echilibru funcțional. Crearea și menținerea unui sistem de drept echilibrat poate oferi un aport considerabil pentru evitarea coliziunilor juridice, contribuind astfel, la depășirea conflictelor juridice și a consecințelor acestora. Același lucru se poate spune și despre conflictele juridice de natură constituțională, a căror apariție și dezvoltare se află într-un raport de cauzalitate cu adoptarea, publicarea, punerea în aplicare și abrogarea unor acte normative. Prin urmare, legislația constituțională armonizată este una dintre condițiile primordiale ale stabilității raporturilor de drept constituțional, în special, și a celorlalte raporturi juridice în general.

Un loc aparte în cadrul mijloacelor prin care pot fi influențate conflictele juridice de natură constituțională este, cu siguranță, Curtea Constituțională. În calitate de unică autoritate de jurisdicție constituțională din Republica Moldova, Curtea Constituțională joacă un rol special în asigurarea principiului separării puterilor în stat, în sistemul de „*frâne și contrabalante*”. Prin însuși existență, Curtea exercită un rol important de descurajare și prevenire în cazul generării unor conflicte juridice de natu-

ră constituțională. Aportul Curții este și mai semnificativ, în cazul în care examinând conflictele de natură constituțională dintre autoritățile publice, aceasta, bazându-se pe normele dreptului constituțional, acționează ca un organ de reconciliere, ca un garant al păcii și stabilității politice, ca un gardian al valorilor și ordinii constituționale. Autoritatea Curții Constituționale dar și caracterul definitiv al hotărârilor sale îi permit să acționeze în calitate de arbitru în conflictele dintre subiecții raporturilor de drept constituțional, inclusiv privind delimitarea atribuțiilor de putere, adoptarea normelor de drept etc.

Din perspectiva atenuării conflictelor juridice de natură constituțională, teoria și practica organizării statale, trebuie să fie subordonate unor principii generale, mai ales, atunci când procesul conflictual este influențat prin mijloacele menționate mai sus.

Un astfel de principiu poate fi principiul neadmiterii constrângerii însoțite de violență, deoarece soluționarea conflictelor juridice de natură constituțională prin mijloace violente, cu utilizarea unor metode ilegale și cu totul necivilizate nu este percepută și acceptată de societatea de azi. Însăși existența dreptului constituțional, scopul său principal și esența genetică constau în imposibilitatea apariției unor manifestări violente în viața socială și politică, care să conducă la încălcări masive ale drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, erodarea legitimității puterii, dezechilibrarea relațiilor sociale. Conform unui alt principiu de acest gen, procesul de soluționare a unui conflict juridic de natură constituțională trebuie redusă la minimum caracterul potențial distructiv al conflictului și promovarea la maximum a funcțiilor pozitive ale acestuia. Pentru aceasta, părțile implicate în conflict ar trebui, așa cum consideră Comisia de la Veneția să „coopereze fidel și productiv între ele pentru a găsi o soluție pe termen lung”²³⁰ pentru depășirea conflictului în care sunt implicate, ținând seama pe cât este de posibil de interesele fiecăreia dintre părți și nu prin soluționarea conflictului cu orice preț.

Principala sarcină a procesului de influențare a unui conflict juridic de natură constituțională nu ține în exclusivitate de soluționarea acestuia, ci și de prevenirea unor conflicte de acest gen în viitor, optimizarea și perfecționarea raporturilor de drept constituțional în general.

---

²³⁰ Comisia de la Veneția recunoaște actuala componență a CSM. Apelul lui Buquicchio către instituțiile din R. Moldova. [Accesat 12.01.2023]. Disponibil: <https://anticoruptie.md/ro/stiri/>.

Urmarea unor principii de felul celor menționate va face ca procesul de prevenire și depășire a conflictelor juridice de natură constituțională să fie mai previzibil, iar mijloacele de influență utilizate să aducă rezultatul așteptat.

Prototipul mecanismului de influențare asupra procesului unui conflict juridic de natură constituțională ar trebui să fie unul sistemic și să includă cel puțin următoarele elemente constitutive de bază:

- principii științifice de pronosticare și diagnosticare a conflictelor juridice de natură constituțională;
- metode de prevenire a conflictelor juridice de natură constituțională, care să includă, printre altele și eliminarea coliziunilor din legislația constituțională;
- instrumente de prevenire a escaladării conflictelor juridice de natură de constituțională și blocarea caracterului distructiv al acestora;
- tehnologii care să detensioneze conflictele juridice de natură constituțională, contribuind la dezvoltarea potențialului constructiv al acestora;
- metode de reglare și soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională, capabile să contribuie la reducerea intensității acestor conflicte în general, consolidarea și armonizarea ansamblului raporturilor de drept constituțional;
- formarea unei culturi constituționale adecvate sarcinilor statului de drept.

Respectarea acestor exigențe va face ca conflictele juridice de natură constituțională să devină mai previzibile, iar măsurile întreprinse pentru eradicarea acestora vor da rezultatul scontat.

Încetarea stării conflictuale poate avea loc în diferite moduri, datorită cărui fapt, formele de încetare a conflictelor juridice de natură constituțională diferă de la caz la caz.

Soluționarea conflictului juridic de natură constituțională prevede încetarea acestuia prin intermediul eforturilor întreprinse chiar de părțile aflate în stare de conflict, care, într-un final, ajung la un anumit acord privitor la obiectul conflictului și depășirea divergențelor.

Printre condițiile necesare pentru soluționarea conflictului juridic de natură constituțională, putem nominaliza, în primul rând, conștientizarea de către părți a contradicțiilor obiective existente între acestea, divergența intereselor și necorespunderea obiectivelor urmărite de fiecare din

ele, adică sesizarea sursei reale și a cauzelor generatoare ale conflictului. În plus, o condiție iminentă pentru soluționarea conflictului este interesul fiecăruia dintre subiecții acestuia de a depăși confruntarea reală pornind de la anumite principii reciproc acceptabile, precum și identificarea unor metode și reguli de soluționare a conflictului accesibile tuturor.

Reglarea conflictului juridic de natură constituțională presupune încheierea confruntării în rezultatul unor negocieri asistate de mediatori, inclusiv pe cale judiciară. Una din premisele care fac ca părțile să accepte această formă de încetare a conflictului juridic de natură constituțională constă în conștientizarea faptului că prelungirea confruntării poate deveni lipsită de sens și chiar inconvenabilă pentru ambele părți. În acest caz, părțile aflate în conflict sunt impuse să accepte decizia mediatorilor, inclusiv a instanțelor judiciare și să o execute. Sesizarea unei instanțe de către părțile implicate în conflict poate fi considerată cea mai optimă modalitate de a pune capăt conflictului, deoarece, în primul rând, această acțiune permite instituționalizarea conflictului juridic de natură constituțională, iar în al doilea rând, decizia definitivă a instanței va genera condiții pentru încetarea conflictului.

Depășirea unui conflict juridic de natură constituțională reprezintă finalizarea acestuia prin eliminarea uneia dintre părțile implicate în conflict sau suprimarea intereselor acestuia. Încetarea conflictului în rezultatul depășirii acestuia, presupune ca una dintre părți să rămână învinsă din cauza inegalității de forțe sau din alte motive. Un exemplu de astfel de modalitate de a încetare a unui conflict juridic de natură constituțională ar putea fi exprimarea neîncrederii Parlamentului în Guvern, în condițiile articolului 106 din Constituție.

Epuizarea. Un conflict juridic de natură constituțională poate înceta și prin estomparea treptată. Pentru această formă de încetare, conflictul se epuizează și își pierde relevanța și semnificația pentru părți. Un astfel de final poate fi încurajat și de incapacitatea părților de a ajunge la un compromis sau de a depăși conflictul. Conflictul se poate considera epuizat și în urma scimbărilor de situații și a relațiilor dintre părțile implicate în conflict etc.

Încheierea unui conflict juridic de natură constituțională invocă problema evaluării rezultatelor acestuia. Pentru societate este important ca rezultatul fiecărui conflict juridic de natură constituțională să fie evaluat obiectiv, reieșind din semnificația socială a acestui proces, pentru a iden-

tifica o anumită experiență istorică și pentru a perfecționa în continuare sistemul constituțional. Conceptual, consecințele unui conflict juridic de natură constituțională pot fi asociate cu raportul dintre costurile materiale, spirituale, umane și de altă natură implicate în desfășurarea acțiunilor conflictuale cu calitatea rezultatului obținut, corespunderii acestuia așteptărilor părților la conflict.

Comportamentul social al subiecților raporturilor de drept constituțional în perioada următoare după conflictul, depinde de atitudinea acestora față de consecințele conflictelor juridice de natură constituțională. Astfel, un conflict juridic de natură constituțională soluționat în condiții reciproc avantajoase pentru părți, acestea fiind satisfăcute de rezultatele interacțiunii lor, practic, nu are șanse de reîncepere. Atunci, însă, când metodele de realizare a obiectivelor, nevoile și interesele nu corespund așteptărilor subiecților, iar condițiile încetării conflictului nu satisfac părțile, sfârșitul conflictului poate devine o premisă pentru apariția unei noi interacțiuni conflictuale.

Repercusiunile unui conflict juridic de natură constituțională au un anumit impact nu doar asupra subiecților raporturilor de drept constituțional, ci și asupra raporturilor de drept constituțional ca atare, asupra relațiilor sociale în ansamblu. Ele pot îmbrăca haina unor modele de conflicte viitoare, având capacitatea să determine pozițiile corespunzătoare ale diferitelor comunități sociale. Anume în funcție de consecințele sociale ale conflictelor juridice de natură constituțională, poate fi determinat rolul funcțional al acestora și poate fi realizată divizarea lor în conflicte juridice de natură constituțională pozitive sau negative.

În mare parte, consecințele conflictelor juridice de natură constituțională sunt devastatoare. În unele cazuri acestea însă pot fi pozitive, mai ales atunci când acestea „demolează” modele regresive de relații sociale fundamentale. Respectiv, principala sarcină a proceselor de intervenție asupra conflictelor ar trebui să urmărească obținerea unui efect pozitiv, sau cel puțin diminuarea consecințelor negative ale acestora. Astfel, prevenirea și încetarea conflictelor juridice de natură constituțională cu aplicarea normelor și mecanismelor constituționale și, prin urmare - eficientizarea și optimizarea raporturilor de drept constituțional prin aplicarea dispozițiilor cuprinse în Constituție este dovada respectării principiilor fundamentale ale constituționalismului.

Compartiment VI.

CRIZA DREPTULUI ȘI CRIZA DE MODERNIZARE

6.1. Modernizarea guvernării și vulnerabilități generatoare de crize

Odată cu schimbările guvernărilor asistăm și la schimbare de accente cu referire la prioritățile pe care le va avea țara în perioada imediat următoare. Astfel în realitate „avem de a face cu trecerea de la o concepție despre guvernare la alta, uneori total diferită: „(...) este vorba despre tranziția de la un sistem în care, prin proceduri recunoscute, decidem asupra modului în care anumite activități trebuie orânduite, la un sistem în care un grup de persoane poate stabili, după cum dorește, care activitate este de interes comun și, din acest motiv, care vor fi procedurile!”²³¹. Pe aceeași direcție de gândire se pot încadra și alți autori ce se pronunță asupra unor aspecte problematice ale organizării social-statale și a rolului legii și dreptului. Încă Aristotel²³² afirma că acolo unde legile nu sunt suverane, deoarece membrii mulțimii sunt suverani, nu în calitate de indivizi, ci ca parte a colectivității, o asemenea democrație nu este sub nici o formă constituțională. Similară este și opinia autorului contemporan G. Sartori care consideră că avem constituții atât de democratice încât nu mai sunt, la drept vorbind, deloc constituții²³³. Pentru Hayek „o constituție este întotdeauna o superstructură construită pentru a impune respectarea actualelor concepții despre justiție ... (*ea*) ... implică existența prealabilă a unui sistem de reguli de justă conduită și oferă, pur și simplu, un mecanism care să confere acestuia forță executorie”²³⁴.

---

²³¹ Hayek F.A. Drept, legislație și libertate. Iași: Editura Universității „A.I. Cuza”, 2013. p.391.

²³² Aristotel. Politica. București: Editura Semne, 2008. 334 p.

²³³ Sartori G. Teoria democrației reinterpretată. Iași: Editura Polirom. 1999. 512 p.

²³⁴ Hayek F.A. Op.cit., p.426-427.

Noi ne-am obișnuit să facem trimitere la Constituția Republicii Moldova, care stipulează că „RM este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”²³⁵. Referința dată nu este o situație particulară, ci una specifică pentru statele contemporane, care declarându-se a fi „stat de drept” anunță domnia dreptului, aderența la valori democratice recunoscute la nivel global. Or, dacă consultăm Constituția României atunci art. 1 (3) stipulează aceleași lucruri „România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din Decembrie 1989, și sunt garantate”²³⁶. Iar alin.(5) din art. 1 reiterează că „respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor este obligatorie”²³⁷.

Așadar, consolidarea statului de drept, implică consolidarea sistemului juridic astfel încât acesta să răspundă necesităților persoanei și a societății. J.L. Talmon și R.R. Palmer, citați de Hayek²³⁸, totuși consideră că în timp ce concepția despre primatul dreptului (domnia, suveranitatea sau supremația) presupune o viziune despre lege definită prin atributele regulilor, nu prin sursa lor, astăzi, legislaturile nu mai sunt numite așa deoarece ele fac legi, ci pentru că legile se numesc astfel întrucât emană de la corpurile legislative, indiferent de forma sau conținutul rezoluțiilor lor. Mai mult, Hayek dezvoltă subiectul și identifică o problemă importantă contextului actual. El face referință la situații în care „instituțiile statului nu sunt limitate de tradiția primatului dreptului, instituțiile democratice conduc nu doar la democrația totalitară, ci, pas cu pas, la dictatura plebiscitară”²³⁹, acest lucru urmând să ne determine să înțelegem că este important nu să deținem un anumit ansamblu de „instituții juridice ușor de copiat, ci câteva tradiții mai puțin tangibile, și că degenerescența acestor instituții poate fi chiar inevitabilă, oriunde logica întrinsecă a ma-

²³⁵ Constituția Republicii Moldova. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro.

²³⁶ Constituția României. Disponibil: <https://www.constitutiaromaniei.ro/>

²³⁷ Constituția României. Disponibil: <https://www.constitutiaromaniei.ro/>

²³⁸ Hayek F.A. Op.cit, p.388.

²³⁹ Ibidem.

șinării nu este controlată de preponderența concepției generale despre justiție”²⁴⁰. Astfel problema importantă lansată este cea a locului și rolului dreptului într-o societate, a capacității acestuia de a asigura echilibrul și ordinea, de a oferi siguranță cetățeanului cu privire la funcționalitatea instituțiilor și eficiența mecanismelor de protecție, indiferent de condiții și contexte.

Logica indică reorientarea spre repere tradiționale (conceptuale, rationale și morale) ale procesului de modernizare, dintre care dreptul este cel care ar trebui să asigure continuitate, consecvență, corectitudine în procesul asumat de realizare a schimbărilor individuale și colective. Or, Statul, Dreptul și Democrația ar urma să consolideze societăți, să protejeze cetățeni și să definească umanitatea prin valorile fundamentale consfințite în multiple documente create de-a lungul timpului. Totodată, dacă ne gândim la fiecare dintre aceste noțiuni în mod separat, atunci situația nu este deloc îmbucurătoare: statul nu mai poate fi gândit în temeiul reperelor anterioare, întrucât se tot vorbește despre schimbări majore pe care le suportă statul în accepțiunea sa tradițională, ori chiar despre dispariția granițelor dintre state, despre statul global ori cel digital, despre statul inovațional etc.; dreptul nu mai poate asigura protecție, securitate, drepturi și libertăți, iar instituțiile de drept sunt lipsite de eficiență; democrația tot mai mult e criticată, dar care totuși „fiind singura metodă cunoscută până în prezent de schimbare pașnică a guvernelor, ... face parte din valorile supreme, cu caracter negativ; poate fi comparată cu măsurile sanitare contra ciumei, de care nu ne prea dăm seama atunci când sunt în vigoare, dar a căror absență poate fi letală”²⁴¹, iar temerea că democrațiile tinere „ar putea fi datorită fragilității sale distruse”²⁴², exprimată de către Tismăneanu, rămâne de actualitate.

Pe fondalul crizelor actuale prin care trec societățile, a războiului și conflictelor s-a accentuat și pronunțat vulnerabilitatea persoanelor, vulnerabilitatea statelor, vulnerabilitatea democrațiilor în fața provocărilor și forței, adică „democrația este în vremuri întunecate”²⁴³. De ce democrația ar fi în vremuri întunecate? Explicații în această perspectivă pot fi aduse multiple, dar cele care exprimă starea actuală cu elocvență se regăsesc

---

²⁴⁰ Ibidem.

²⁴¹ Ibidem, p. 390.

²⁴² Tismăneanu v. *Fantasmеle salvării*. Iași: Editura Polirom, 1999. p. 191.

²⁴³ Isaac J.C. *Democrația în vremuri întunecate*. Iași: Editura Polirom, 2000. 253 p.

în prognozele făcute de J.C. Issac cu referire la viitorul democrației, care nu sunt nici pe departe încurajatoare. Astfel, scenariul optimist reflectă „o stare de imobilism persistent și dăunător, caracterizată de insecuritate, mediocritate și degradarea a tot ceea ce seamănă de departe cu o reală cultură politică democratică sau cu egalitatea civică; scenariul pesimist descrie „o alunecare spre forme de excludere și de conflict tot mai imprevizibile și mai violente”; și scenariul trei indică tendința de „purificare etnică”²⁴⁴. Chiar și așa, nu putem să nu fim de acord cu faptul că timpurile pe care le trăim „sunt profunde, pline de sens și de posibilități, dar și pline de pericole”²⁴⁵.

Cel puțin două probleme majore pe care le avem la moment și pentru care s-a dovedit că am fost nepregătiți, care ne-au debusolat și ne-au plasat în lumea incertitudinii totale, accentuează perspectiva unei revizurii a dreptului și a instituțiilor juridice. Una este, criza pandemică care a „provocat o „criză totală” în care statul, uzând de principalul instrument aflat la dispoziția sa, legea, dreptul în sens general, a trebuit să-și asume responsabilitatea organizării reacției necesare, structurării spațiului public, profesional, chiar familial, transportului în comun ori desfășurării învățământului și educației”²⁴⁶. Atât măsurile impuse, cât și criza ca atare ne-a readus la realitate, ne-a trezit pentru un moment făcându-ne să re-gândim valorile pe care le împărtășim și la care aderăm. Criza pandemică a scos la suprafață vulnerabilități umane și sociale, și caracterul efemer al drepturilor și libertăților fundamentale. Criza pandemică a generat măsuri ce au trezit îngrijorare, dat fiind faptul că acestea au adus atingere drepturilor și libertăților fundamentale. Soluțiile juridice oferite fiind insuficiente, neadecvate și lipsite de eficiență. Astfel caracterul precar al dreptului pozitiv în pandemie „reflectă și o îngrijorătoare criză cronică de concept și a demersului de creație juridică ... (*situație care fiind ignorată*) ... poate echivala cu dispariția aportului creator român la știința dreptului și cultura juridică și astfel amputarea unui segment important al civilizației naționale”²⁴⁷.

²⁴⁴ Ibidem. p.14.

²⁴⁵ Ibidem. p.11.

²⁴⁶ Duțu M. Dreptul crizei și criza științei juridice. [online] Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5069/dreptul-crizei-si-criza-stiintei-juridice> (consultat: 22.12.2022).

²⁴⁷ Ibidem.

Alta, se referă la războiul din Ucraina, care a readus în atenție problematica raționalității umane, a demontat ideologii dominante, a demonstrat lipsa de eficiență a principiilor dreptului internațional, al tratatelor și convențiilor internaționale și caracterul vulnerabil al statului și al dreptului național. Postulatele formulate de P. Manent²⁴⁸, recunoscute ca adevăruri absolute au devenit și ele efemere: 1. Existența faptului moral că războiul este un rău; 2. Războiul nu ar trebui să existe, deoarece el este specific stărilor barbare din care umanitatea a ieșit în principiu de multă vreme. Iar afirmația lui A. Compte²⁴⁹ că a venit timpul ca elitele umanității să recunoască din punct de vedere intelectual și moral că războiul trebuie să dispară complet, dovedește nu doar criza dreptului, dat fiind incapacitatea acestuia de a proteja valori precum pacea, libertatea, democrația, dreptul la viață, dar și criza raționalității și a moralității în societatea globală.

Pentru a înțelege rolul războiului și periocelele pe care le aduce „în secolul nostru, nu pentru că războaiele trecute ar anunța războaie viitoare, ci pentru că cele din secolul XX au configurat lumea în care trăim”²⁵⁰ umanitatea s-a solidarizat și a denunțat războiul care este inadmisibil. După cel de-al doilea război mondial, s-a recunoscut că acesta a fost un război împotriva umanității, iar Declarația Universală a Drepturilor Omului care ipotetic vorbind ar fi temeiul asigurării unei protecții de orice formă de agresiuni ori război, a venit să unescă într-un conținut unic raționalul, moralul și juridicul. Acest conținut a configurat o ideologie dominantă a secolului trecut, cea a drepturilor și libertăților fundamentale, la care a aderat întreaga umanitate. În prezent, această ideologie nu mai are caracter universal valabil, dat fiind revenirea în actualitate a războiului și al încălcării deliberate a drepturilor fundamentale, ceea ce face necesară regândirea structurii și formulei actuale a societăților, pentru ca fundamentele acestei construcții să nu poată fi demolate.

Conștiința kantiană a războiului și păcii exprimă credința în posibilitatea păcii, în normalitate și necesitatea ei – este un drept care nu poate fi luat, dar în același timp „Oroarea nu se repetă, ea se reînnoiește, astfel că liniile Maginot ale memoriei nu sunt suficiente pentru a-i împiedica revenirea. (*De aceea*) Trebuie ... să menținem puternice sforile Dreptului,

---

²⁴⁸ Manent P. O filosofie politică pentru cetățean. București: Editura Humanitas, 2003. p.114-140.

²⁴⁹ Compte A. Curs de filosofie pozitivă. București: Editura Beladi. 2002.

²⁵⁰ Manent P. Op.cit., p.123.

fără de care nici omul, nici societatea nu ar putea sta în picioare”²⁵¹. Astfel dreptul devine reperul în temeiul căruia oamenii își formulează reprezentări despre bine, dreptate, justiție, care, chiar dacă pot fi contrazise de fapte, totuși oferă sens acțiunilor umane, și acționează în calitate de liant în numele unor idealuri la care au aderat societățile și oameni. Iată de ce „dreptul trebuie să rămână un referent fundamental al omului”²⁵².

Ceea ce se întâmplă în context regional (războiul din Ucraina) face să întărească opinia că omul contemporan nu mai crede în nimic: nici în puterea rațiunii, nici în începutul bun al omului, nici în providența divină, capabilă de a ghida spre bine, nici în capacitatea sistemelor de drept contemporan de a asigura securitatea juridică a persoanei. Cele trei crize conceptuale: „criza concepției despre om și univers, care este una a spiritualității, a valorilor, a înseși identității umane; criza conceptului de ordine mondială – problema internațională cea mai presantă a prezentului – și criza conceptului de drepturi ale omului”²⁵³, formulate de către O. Predescu, profilează noi valențe ale dreptului, care vor aduce după sine schimbări de substanță.

În același timp, epoca raționalității și raționalizării, a tehnologiei de vârf, mai are o speranță și credința unor garanții instituite în drept, chiar dacă și acestea au devenit destul de sensibile și fragile. De aceea pentru a evita „cel mai sigur drum către dezastru”²⁵⁴ trebuie să ne asigurăm că dreptul nu va dispărea ca bun comun și să-l reconstruim într-o „arhitectură normativă în care se refugiază drepturile individuale”²⁵⁵ și care se află în nucleul proceselor de modernizare a societății, necesară o creștere a influenței dreptului asupra schimbărilor și nu a schimbării asupra dreptului. Așa cum afirma H. Arendt, citată și completată de J.C. Isaac, chiar în cele mai „întunecate timpuri avem dreptul să așteptăm iluminare ... acea lumină pe care oamenii ... o vor aprinde în aproape toate împrejurările, ... nesigură și slabă, mai degrabă a unei lumânări decât a unui soare ... Dar este probabil singura lumină pe care o putem aștepta în vremuri întunecate pe care ne-a fost dat să le trăim. ... Și, în orice caz, există un dram de speranță și un semn ... că există în noi și printre noi, puterea de a

²⁵¹ Supiot A. Homo juridicus. București: Editura Rosetti Educațional, 2011. p.87.

²⁵² Ibidem. p.7.

²⁵³ Predescu O. Rolul dreptului și statului de drept în contextul crizei existențiale actuale. [online] Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5758/rolul-dreptului-si-statului-de-drept-in-contextul-crizei-existențiale-actuale> (consultat: 23.12.2022).

²⁵⁴ Supiot A. Op.cit., p.82.

²⁵⁵ Ibidem. p.30.

face din lumea în care trăim cu toții - prin propriile noastre forțe - un loc mai drept și mai bun”²⁵⁶.

Modernizarea este privită ca un proces ce aduce multiple beneficii. În special, modernizarea a fost asociată dezvoltării tehnologiilor informaționale, dar nici pe departe nu a reușit să fie conectată în mod real și cu valori umane esențiale. În acest sens, tehnologiile avansează atât de rapid, încât cadrul de reglementare nu reușește să țină pasul și să structureze mecanisme juridice de asigurare a securității individuale și colective, mediu înconjurător devenind tot mai nesigur etc., instituții de drept mai contestate, dreptul aflat în criză, relațiile dintre oameni tot mai mult transferate într-un spațiu virtual. În același timp modernizarea este conectată cu guvernarea, care la fel se află, în opinia unora, sub semnul crizei (criza de guvernare), astfel creându-se un cerc vicios care arată că „lumina este stinsă de crize de încredere și guvernarea din umbră.”²⁵⁷

Multiple sunt dilemele și interogațiile care planează în raport cu aceste subiecte atât de sensibile pentru state și oameni, care accentuează faptul că societățile sunt interconectate tot mai mult și chiar și în condițiile în care modernizarea, criza și dreptul sunt la ordinea zilei totuși să revenim la „*raze de lumină*”, pe care poate să ni le ofere orice sistem de gândire fundamentat pe valori. Iar, „dreptul este, înainte de toate, un sistem de gândire, o modalitate de a gândi lumea ... unul care cultivă nuanța, pigmentează starea și prefigurează perspectiva pe termen lung a problemelor vieții (sociale)”²⁵⁸.

Globalizarea, tehnologizarea/digitizarea, modernizarea etc. au indicat imposibilitatea asigurării unei ordini juridice dezirabile bazate pe principiile și valorile dreptului, acestea dovedindu-se a fi iluzorii: iluzia drepturilor și libertăților, iluzia suveranității, iluzia dreptului la autodeterminare etc. Chiar și așa, vrem să credem că suntem în era *haosului constructiv*, care va determina schimbări de paradigmă, însoțite de revizuirea fundamentelor valorice ale societăților, de reorientarea ori revenirea la persoana în drept și prin drept, la *lumina slabă*, dar care totuși poate fi re-aprinsă, dacă nu vom permite ca aceasta să fie stinsă de crize de încredere și nu vom permite devalorizarea.

---

²⁵⁶ Isaac J.C. Op.cit., p.199.

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ Duțu M. Academia și Enciclopedia în ecuația cultivării culturii juridice. [online] Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5755/academia-si-enciclopedia-in-ecuatia-cultivarii-culturii-juridice> (consultat: 22.12.2022).

6.2. Factori declanșatori de crizei: între retrospectivii și prospecții

Problematica crizei, a fost o preocupare a mai multor autori atât din spațiul românesc cât și din cel european, pe parcursul secolului XX (K. Jaspers, E. Husserl, M. Foucault, P. Andrei, P. Negulescu etc.) și a revenit în atenție în secolul XXI, la nivel de autorități naționale și supranaționale, la nivel de societate, mediu științific și cultural, la nivel politic. Perspectiva retrospectivă indică că noțiunea de criză a fost conectată dreptului încă în secolul trecut. Despre o criză a dreptului vorbea încă C. Stere, despre forme de manifestare a acesteia continuăm să vorbim și noi în contextul amplelor procese de modernizare.

Diversele teorii cu referire la modernizare și dezvoltare, ne fac să ne concentrăm atenția asupra bazelor intelectuale care au valorificat pe larg conceptul și asupra acțiunilor specifice care ar putea fi adoptate și implementate, și nu asupra unor cazuri particulare în care s-a realizat modernizarea unei societăți. Una dintre perspectivele ce se deschid este criza teoriilor de modernizare, în diverse formule și articulații (intelectuale, politice, economice ș.a.), însoțite de criticile aduse modernizării, ce dezvăluie puncte slabe, vulnerabilități și provocări care generează crize; alta este cea care înregistrează similitudini dintre diverse teorii ale modernizării și sunt orientate spre a accentua beneficiile ale acesteia.

În același timp, guvernarea, urmărind ca perspectivă soluționarea mai multor probleme curente, se concentrează pe modernizare și depășirea crizelor în general, și a crizei dreptului în particular, percepute atât în calitate de priorități, cât și instrumente fiabile de depășire a situațiilor de dificultate pe care le parcurge Republica Moldova. Astfel în susținerea necesității *Strategiei Naționale de Dezvoltare*, se anunță că Guvernul, pe lângă eforturile depuse de a face față crizelor curente, urmărește a „consolida reziliența față de crize viitoare”²⁵⁹. *Strategia Națională de Dezvoltare Moldova Europeană 2030* înaintează „o viziune de dezvoltare centrată pe om (...) și definește intervenții prioritare – reglatorii, instituționale, bugetare, investiționale, educaționale (...)”²⁶⁰. Recunoscute ca probleme de importanță pentru dezvoltarea și consolidarea statului RM, aceste pri-

²⁵⁹ Pagina oficială a Guvernului RM. Disponibil: <https://gov.md/ro/moldova2030> (consultat: 13.10.2022).

²⁶⁰ *Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2030*. Disponibil: <https://particip.gov.md/ro/strategy/strategia-nationala-de-dezvoltare-moldova-2030/4> (consultat: 13.10.2022).

orități nu ar părea atât de ambițioase, dar și atât de utopice, dacă nu ar fi atât de prezente în cotidianul de astăzi criza și conflictul. În același timp însă, dacă dăm dreptate opiniilor lui M Fridman „doar criza aduce după sine schimbări reale”²⁶¹ atunci această stare ar putea fi una favorabilă din toate punctele de vedere. Mai mult, incertitudinile care tot s-au înmulțit au devenit un catalizator al eforturilor de a sistematiza probleme, de a evalua situații, de a identifica soluții și determina modernizarea. Altfel spus, „Cel mai important lucru care face diferența dintre state (...), nu se referă la forma de guvernare, ci la modul în care sunt guvernate. Diferențele dintre statele democratice și cele dictatoriale sunt mult mai puține, decât diferențele dintre statele viața politică a cărora este caracterizată de consens, relații sociale durabile, legitimitate, organizare, eficiență, stabilitate și statele în care toate acestea lipsesc”²⁶².

Așa cum s-a anunțat în mai multe rânduri *modernizarea, dezvoltarea, industrializarea* au fost precedate de o întreagă inginerie socială, inițiată după cel de-al doilea război mondial și orientată spre promovarea unor valori fundamentale, construite/formulate pe rațiunea unei societăți bazată pe drepturi și libertăți. În această direcție asumarea unui proiect orientat spre modernizarea mecanismelor de guvernare axat pe protecția drepturilor omului, pe de o parte se vede ca unul necesar și oportun pentru RM, pe de alta, unul puțin fezabil în condițiile în care asistăm la lipsa de încredere în capacitatea de realizare a schimbărilor majore în tiparele tradiționale ale societății moldovenești.

Lansată și susținută, în prezent, ideea unei crize a teoriei modernizării, deoarece aceasta nici pe departe nu a reușit să extindă libertățile umane, iar societățile tot mai mult au devenit dominate de crize, iar oamenii mai puțin responsabili, generează scepticism, lipsa de încredere în progres, dezvoltare, modernizare, îndoieli că ar putea fi edificată o societate mai dreaptă și mai umană²⁶³.

---

²⁶¹ Фридман М. Капитализм и свобода. М.: Новое издательство, 2006., с.19.

²⁶² Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. М.: Прогресс-Традиция, 2004. с.21.

²⁶³ A se consulta în acest sens: Banuri T. Modernization and its discontents. A perspective from the sociology of Knowledge. 1997. Disponibil: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/WP33.pdf>; Snyder F. G. Law and Development in the Light of Dependancy Theory. In: Law&Society Review, vol.14, nr.3 /1980 pp.723-804. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/3053197>; Inglehart R., Welzel Ch. Modernization, cultural Change, and Democracy. Cambridge: University Press, 2005. 333 p.

Variațiile termenului modernizare, precum și prezența acestuia în istoria umanității la diferite etape de dezvoltare nu a reușit să epuizeze semnificațiile atribuite conceptului, dar nici necesitatea revenirii în uzul cotidian și în formule științifice de analiză. Revenirea în actualitate a noțiunii modernizare este determinată atât de instabilitatea socio- și geo-politică la care asistăm, cât și de crizele pe care le parcurgem și care se prezintă ca un reper al procesului de căutare a soluțiilor și criteriu important al evaluării progreselor realizate de state în domenii prioritare precum securitatea și drepturile omului.

Ideea de criză va fi văzută ca un punct de plecare, dat fiind faptul că actualmente crizele au un cost enorm (din punct de vedere al impactului asupra individului) și se regăsește în consolidarea eforturilor de a căuta mecanisme eficiente de protecție a persoanei și a valorilor pe care aceasta le împărtășește. Cel din urmă aspect este conectat la opțiunile actuale de raportare a modernizării fie la individ, fie la colectivitate. Într-un caz, se înregistrează tendințe individuale de raționalizare și modernizare personală, în altul se accentuează caracterul impersonal al valorilor fundamentale (libertatea, dreptatea, justiția etc.), ceea ce face ca acestea să fie esențiale pentru toți și fiecare. Prin urmare pentru a găsi soluții este necesar să identificăm instrumente funcționale și eficiente pentru a determina modernizarea, însoțite de acțiuni consecvente, orientate spre construirea unei societăți „mai drepte și umane”, pornind pe calea caracterului impersonal al valorilor fundamentale. În contextul dat, luând în calcul criticile aduse teoriei modernizării, reiterăm accepțiunea pe care o dezvoltăm prin care *modernizarea este văzută ca un mijloc de raționalizare a priorităților și ca o viziune impersonală asupra societății în care drepturile și libertățile sunt valori fundamentale care trebuie protejate.*

Istoria ultimilor treizeci de ani vine cu povestea paradoxului care indică că eforturile depuse de a consolida statul de drept și a proteja cetățenii au fost însoțite de reducerea libertății, constrângeri și lezarea deliberată a drepturilor. Mijloacele valorificate în vederea modernizării prin acțiuni de consolidare a societății, dezvoltare a unei societăți democratice în care supremația legii și respectarea drepturilor și a libertăților omului sunt valori supreme garantate, adesea au fost lipsite de eficiență. Explicația acestei situații ar fi în faptul că în „Republica Moldova concentrarea eforturilor de reformă și a politicilor este doar pe acțiuni de modificare a

legislației și pe restructurare instituțională, fiind omisă, cel mai frecvent, componenta de punere în aplicare efectivă a modificărilor legislative și instituționale. ... (*De aceea*) în prezent eforturile urmează a fi focalizate cu preponderență pe componenta de punere în aplicare efectivă a modificărilor legislative și instituționale”²⁶⁴.

Progresele obținute în timp de RM pe dimensiunea modernizare și bună guvernare sunt similare mișcării melcului, iar efortul depus este enorm și investițiile majore. Și atunci întrebarea de bază este: cu adevărat este necesară modernizarea, cu adevărat există o stare de criză de modernizare, criză de guvernare ș.a. ori este o viziune subiectivă și personalizată, determinată de așteptări și aspirații exagerate ale cetățenilor? Dacă dăm dreptate autorului Tariq Banuri (*Modernization and its Discontents a perspective from the Sociology of Knowledge*)²⁶⁵ care zice că „statele se confruntă ori pot să se confrunte cu multiple probleme, dar acestea nu sunt neapărat și situații de criză, ... lipsa sentimentului comun de criză semnifică și lipsa de eficiență a intervențiilor centralizate ... ba chiar mai mult ar putea avea efect invers”, atunci aceasta ar însemna să recunoaștem lipsa stării de criză în societatea moldovenească.

Criza pandemică, războiul din Ucraina, dezastrele ecologice etc. datele obținute ca rezultat al studiului realizat confirmă în fond opinia susținută și de recunoaștere a stării de criză ce domină societăți și state. Am asistat și mai asistăm la o recunoașterea comună a realității crizei și războiului, la decizii, acțiuni și reacții canalizate spre a minimaliza gravitatea situației, dar în același timp înțelegem că situații de criză au mai existat în istoria modernă a statelor, dar care nu au făcut decât să se considere că într-o lume a tehnologiei avansate, raționalității, inteligenței artificiale nu mai poate să existe, să se repete. În situația actuală a multiplelor crize, criza dreptului are un rol emblematic și semnificativ, dat fiind rolul cheie pe care îl are în asigurarea ordinii și securității, a drepturilor și libertăților la nivel național și global, în inițierea, implementarea și realizarea transformărilor de viitor. Conștiința acestei necesități și utilități pune în vizor examinarea interdependenței dintre crize și drept, dar și a manifestărilor crizei dreptului.

---

²⁶⁴ Strategia privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025. Legea nr.211 din 06.12.2021. Publicat: 31.12.2021 în: MO nr.325-333, art.496. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129241&lang=ro (consultat: 13.10.2022).

²⁶⁵ Banuri T. *Modernization and its discontents. A Perspective From the Sociology of Knowledge*. 1997. p.107. [online] Disponibil: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/WP33.pdf> (consultat: 23.09.2022).

Datele prezentate în compartimentul anterior, opiniile expuse de către reprezentanți ai mediului academic și profesional sunt convergente în privința faptului că se atestă o stare de criză a dreptului, dar în același timp se indică mai multe formule în care trebuie abordată, văzută și tratată. Astfel o primă viziune, frecvent întâlnită, la care facem referință este cea care indică că criza dreptului este dependentă de procesele ce au loc la nivel de sistem social, și va fi marcată de problemele și crizele ce sunt prezente și în societate. În același timp, se remarcă efectul extins al lipsei de eficiență a dreptului, ceea ce se extinde asupra sistemului social, politic, economic etc. Concomitent, se identifică unele propuneri, în calitate de soluții necesare a fi adoptate pentru a avansa spre depășirea situațiilor de dificultate generate de criză dreptului. Unii dintre autori, accentuând rolul consecvenței intervențiilor la nivel de structură organizatorică, alții a intervențiilor la nivel de instrumente de funcționare, în sensul de mecanisme eficiente, a treia categorie prin implicarea reprezentanților mediului profesional și al profesioniștilor etc. Toate aceste indică formatul distinct în care se realizează analiza crizei dreptului, de aceea este indicat să parcurgem viziunile înaintate cu o frecvență mai înaltă, susținute de autori.

Literatura ce pune în discuție subiectul crizei dreptului înaintea ca semne distinctive specifice crizei: *conflictul dintre valori; conflicte intermurale; lipsa de eficiență a dreptului și incapacitatea acestuia de a proteja fundamentele valorice ale dreptului; relația dintre conceptualism și instrumentalism; scăderea gradului de încredere în eficiența dreptului etc.*

Ce înțelegem prin criza dreptului? O stare care indică necesitatea unor intervenții orientate spre schimbarea conceptului, ideii, misiunii dreptului. Criza dreptului poate fi sesizată și evidențiată parcurgând în mod separat mai multe aspecte ce definesc dreptul: din punct de vedere ontologic, axiologic, gnoseologic, metodologic; din punct de vedere al activității de legiferare și de aplicare a dreptului; din punct de vedere a educației juridice ș.a. Si această mare diversitate este determinată de schimbări majore prin care trec societățile actuale, prin schimbări de perspectivă asupra viitorului umanității, determinate de criza pandemică, de războiul din regiune, adică de probleme majore, dar și de cele pe care le are persoana, cum ar fi dezamăgirea și lipsă de încredere în valori precum, democrația, drepturile omului, individualitatea umană, statul de drept.

În contextul dat, în vederea clarificărilor asupra subiectului, este adecvat să facem unele referințe la lucrarea colectivă cu genericul *Criza dreptului: istorie și contemporaneitate*²⁶⁶, lucrare în care sunt cuprinse rezultate ale cercetărilor realizate asupra etapelor de tranziție a dreptului. Subiectul central al cercetării este fenomenul crizei, analizat din trei perspective:

- ca stare de fapt social;
- ca tendință cultural-istorică;
- ca particularitate a comunicării politico-juridice.

Astfel autorii lucrării se pronunță asupra cauzelor crizei juridice, a morfologiei crizei și a consecințelor sociale și umane. Opinia dominantă, susținută de către autori, este formată în baza convingerii că umanitatea se află în epicentrul unei crize fără precedent a valorilor juridice și a gândirii juridice, care pune semne de interogație asupra tradițiilor juridice existente de secole. Spre exemplu, V.V. Denisenko, pune în dezbatere problema crizei dreptului pozitiv prin raportare la procesele de modernizare a societății. În acest context autorul menționat identifică câteva probleme ce definesc criza dreptului. Una dintre acestea este supra reglementarea, adică creșterea continuă cantitativă a legilor și a domeniilor supuse legiferării, precum și expansiunea continuă a juridicului, ceea ce se manifestă printr-un exces de juridicizare²⁶⁷ a relațiilor sociale, opinie împărtășită și de alți autori²⁶⁸. O altă problemă formulată de același autor, în condițiile procesului de modernizare, este neglijarea normelor morale, iar tendința de a acoperi acest gol cu prevederi legale, este o intervenție în tiparul tradițional al societății, fapt ce afectează negativ dreptul din

---

²⁶⁶ Кризис права: история и современность /Андреев Н.Ю., Денисенко В.В., Лаптева Л.Е., Малиновская Н.В.,Полянский П.Л., Ромашов Р.А., Сафронова Т.Н., Сорокина Ю.В.,Сумин А.В., Честнов И.Л.; под общ. ред. В.В. Денисенко,М.А. Беляева, Е.Н. Тонкова. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2018. 514 с.

²⁶⁷ Denisenko V.V. Criza dreptului pozitiv în condițiile modernizării sociale p. 83-101 În: КРИЗИС ПРАВА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ /Андреев Н.Ю., Денисенко В.В., Лаптева Л.Е., Малиновская Н.В.,Полянский П.Л., Ромашов Р.А., Сафронова Т.Н., Сорокина Ю.В.,Сумин А.В., Честнов И.Л.; под общ. ред. В.В. Денисенко,М.А. Беляева, Е.Н. Тонкова. – Санкт-Петербург 2018 .: Алетейя, 2018. – 514 с.

²⁶⁸ Duțu M. Simplificarea - o prioritate a modernizării dreptului. În: Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice, București, 2015. Craiovan I. Coplexitate și simplificare în drept. În: Comunicări prezentate la Sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București, 2015, Butculescu C. R. Estetica dreptului românesc între complexitate și simplificare. În: Comunicări prezentate la Sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București, 2015; Commaillie J., et.all Juridicizarea politicului. Iași: Institutul European, 2012.

punct de vedere al eficienței. Astfel, în consecință, substituirea normelor morale cu norme de drept pozitiv, contribuie la birocratizarea relațiilor din societate, iar persoanele fără calificare/pregătire juridică, de cele mai frecvente ori, nu înțeleg semnificația deciziilor și necesitatea respectării procedurilor judiciare. Ca rezultat, a treia problemă este legitimitatea scăzută a dreptului și înstrăinarea individului de putere/autoritatea statului, de guvernare.

O altă perspectivă asupra crizei dreptului prin incursiune în istoria societății (Lapteva L.E.²⁶⁹), indică că atât ceea ce este juridic, cât și ceea ce este nejuridic nu poate fi considerat exterior socialului, adică valorile fundamentale, idealurile societății se regăsesc în prevederi legale. De aceea atunci când punem problema crizei dreptului, punem problema încălcării drepturilor cetățenilor, problema lipsei de eficiență a instituțiilor. În acest sens, un indicator al crizei dreptului este și înstrăinarea juridică, înțeleasă ca „lipsa de legitimitate a dreptului”²⁷⁰. Astfel, devalorizarea dreptului, lipsa de legitimitate, înstrăinarea persoanei, inflația juridică, lipsa de eficiență a instituțiilor de drept etc. generează ceea ce poate fi apreciat ca stare de criza.

Opinia dominantă a lucrării este cea care indică o stare de criză a valorilor și gândirii juridice, care pune la încercare întreaga tradiție juridică. Dreptul din ce în ce mai mult devine unul fragmentat, mai subiectiv, mai orientat spre comoditate, și mai puțin pe moralitate, mai mult preocupat de soluții imediate și mai puțin preocupat de consecvență și continuitate. Societățile sunt din ce în ce mai lipsite de siguranță, marea majoritate a oamenilor -înclinați de a încălca legislația, inclusiv *guvernele frecvent implicate în practici ilegale*. Disprețul și cinismul față de lege sunt stimulate de indignarea societății împotriva a ceea ce se numește formalismul juridic, care pune accentul pe aplicarea uniformă a regulilor generale ca fiind esențială pentru argumentarea juridică a ideii de justiție, care are ca temei un raționament construit pe standarde largi de justiție și responsabilitate socială.

În sens gnoseologic, dreptul este o construcție teoretică care trebuie să rezulte din principiile cunoașterii obiective și probabil să opereze cu noțiuni concrete, dar dacă analizăm starea actuală a modului în care este

²⁶⁹ Lapteva L.E. În: Кризис права: история и современность, p.47-54.

²⁷⁰ Macin I.F., înstrăinarea juridică în calitate de indicator al crizei dreptului: unele Aspecte. p.106 și urm. În: Кризис права: история и современность.

perceput dreptul atunci dintre multiplele valori și principii - dreptate, libertate, echitate etc. ... etalonul de bază utilizat în vederea aprecierii acestuia este „justiția”, care nu răspunde cerințelor sociale de dreptate și echitate. Mai mult, pare-se că avem un drept amorf, care creează condiții favorabile pentru a justifica și impune orice decizii, situație convenabilă mediului profesional (judecători, procurori) dar nu și societății și cetățeanului. Astfel, starea dominantă este cea care ne pune în dificultate. Două poziții sunt susținute, creând confuzii: - Guvernarea (legislativul și executivul) anunță că depune eforturi să îmbunătățească legislația (și acest lucru este măsurabil) și să identifice instrumente de intervenție pentru a soluționa problemele majore ale societății și a funcționalității instituțiilor de drept, iar mediul profesional (judecători și procurori, funcționari) opun rezistență; - Reprezentanți ai instituțiilor de drept declară că își fac munca cât de bine pot în condițiile unui cadru normativ deficitar și a presiunilor din exterior. Prin urmare, dilema efortului continuu de îmbunătățire, de schimbare, de modernizare se prezintă ca un proces continuu de îndepărtare a dreptului de la esența sa, de la scopul și obiectivele sale - o expresie formalizată a justiției de masă ori cum mai este numită televizată.

Centrul de greutate al dezbaterilor cu referire la criza dreptului se manifestă pe dimensiunea justiție și legalitate, dat fiind faptul că acestea sunt repere și principii în realizarea modernizării guvernării axate pe protecția drepturilor omului, sunt principii ale bunei guvernări. În același timp acestea sunt modalități de a pune în aplicare prevederile legale și de a face dreptate. Justiția ca finalitate, justiția ca proces, justiția ca formă de raționare etc. este determinată subiectiv după „propria convingere a judecătorului”, ceea ce și o face predispusă presiunii, erorii și corupției, adică devalorizării. Legalitatea „încearcă să se îndepărteze de subiectivitate și să ajungă la forme de referință de exprimare și de aplicare a justiției prin determinarea cuantumului responsabilității în raport cu normele de referință, neschimbate și lipsite de ambiguitate ale dreptului. Această metodă este cea mai protejată de subiectivism, corupție și presiune externă, deoarece nu ne permite să modificăm reperele”²⁷¹. Ca rezultat, pe de o parte, irelevanța generează ambiguitate și incertitudine, pe de alta, similitudini-

---

²⁷¹ Брылёв Н.И. Глубокий кризис правовой системы или общие проблемы права. Disponibil: https://www.nbrilev.ru/8_noktr1.htm.

le semantice ale noțiunilor juridice și raționamentele juridice construite, creează haos în procesul de realizare practică a dreptului, generează multiple formule de interpretare, a căror valoare practică pentru societate nu este evidentă și definită. În același timp, nedumeriri au și reprezentanții mediului profesional în raport cu eficiența și calitatea justiției, care sunt doar aparențe ale legalității. De aceea se constată opinii conjugate ale societății și reprezentanți ai mediului profesional în raport cu starea de criză din drept determinată de criza de justiție și legalitate. În acest sens, pot fi invocate deciziile controversate care au adus după sine cereri depuse de cetățenii ai RM la CtEDO. Potrivi dosarului analitic realizat de reprezentanții *Centrului de Resurse Juridice din Moldova* până la 31 decembrie 2022, CtEDO a pronunțat 575 de hotărâri în cauzele moldovenești. Majoritatea acestor hotărâri au constatat cel puțin o violare a drepturilor omului, cea mai frecventă fiind încălcarea dreptului la un proces echitabil. *„Majoritatea încălcărilor drepturilor omului s-au datorat comportamentului defectuos al reprezentanților statului, în special calității proaste a activității judecătorilor și procurorilor, și nu deficiențelor legislative”*²⁷².

Justiția televizată, dosarele de rezonanță, dosare fabricare și supuse procesului de judecare nu doar că a generat nihilism, dar a diluat semnificații ale noțiunii de justiție în calitate de valoare de referință a dreptului, a statului de drept și au denaturat-o. Pe parcursul mai multor ani s-a anunțat necesitatea reformării sistemului judecătoresc din RM, concomitent au fost lansate proiecte de reformare, dar care până în prezent nu au reușit să realizeze transferul spre schimbarea radicală a situației din domeniul justiției. Obiectivul prioritar de asigurare a independenței sistemului judecătoresc, a luptei cu corupția etc. trebuie să fie raportat contextului mult mai amplu în care funcționează puterea judecătorească și care este ancorată realităților și crizei dreptului și a societății în care acesta există. În această direcție multiplele discuții și critici aduse în spațiul public cu referire la activitatea comisiei de evaluare, instituită prin Legea nr.26 din 2022²⁷³ (Pre-vetting și Vetting) care „vizează garantarea

²⁷² Eșecurile pe bandă rulantă a RM la CtEDO. 28.01.2023. Disponibil: <https://anticoruptie.md/ro/stiri/esecuri-pe-banda-rulanta-pentru-republica-moldova-la-ctedo-care-este-suma-despagubirilor>.

²⁷³ Legea nr.26 din 10.03.2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor. Publicat: 16.03.2022 în MO nr. 72 art.103. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130320&lang=ro.

celor mai înalte norme profesionale în materie de conduită și de integritate în funcția publică”²⁷⁴, a generat și demisii în masă a judecătorilor de la Curtea Supremă de Justiție și Curtea de Apel, de la Consiliul Superior al Magistraturii, care în opinia unor experți au fost determinate de nedorința de a fi supuși procedurilor de evaluare²⁷⁵ și este un semn de împotrivire reformelor din sistemul judecătoresc.

După cum opinează și Brîliov N.I.²⁷⁶, în absența unui mecanism eficient de realizare a justiției, a unor criterii clare de selectare și evaluare a persoanelor, de aplicare uniformă a standardelor de integritate profesională, adică a unei perspective metodologice clare și eficiente nu poate fi depășită starea de criză, care din ce în ce mai mult se amplifică. De aceea pe lângă multiple alte aspecte, se înaintează problema profesionalismului, corectitudinii aplicării criteriilor de evaluare, a responsabilității și a integrității. Or, pentru a găsi formula succesului în acest exercițiu deloc ușor este necesară o abordare *juridică, profesională și științifică* asupra schimbării modului în care există structurile din sistemul judecătoresc și cum își onorează obligațiile, este necesară o abordare în cheia unei schimbări conceptuale asupra modului de funcționare a sistemului judecătoresc²⁷⁷, astfel încât să se poată soluționa cea mai sensibilă și importantă problemă și pe termen lung – criza dreptului. Conectată celor menționate supra este și problema responsabilității / răspunderii juridice a persoanei, atât în calitate de purtător al culturii și conștiinței juridice, ca subiect al raporturilor juridice, dar și în calitate de garant al legalității. Din cele indicate, se constată că eficiența și calitatea justiției este un important factor în soluționarea crizei dreptului. *Dar cum este posibil de realizat acest fapt în condițiile în care s-a profilat caracterul profund al crizei în sistemul judecătoresc?*

Definită criza în sistemul judecătoresc, nu semnifică și o abordare exhaustivă a problemei, deoarece pe lângă multiplele accente ce sunt puse în abordarea crizei în drept, se înregistrează și formule distincte de

---

²⁷⁴ Compilația opiniilor și rapoartelor Comisiei de la Veneția referitoare la vetting-ul judecătorilor și procurorilor. P.4. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/comisia_venetia/2022/CDL-PI2022051.pdf

²⁷⁵ Infotag. <https://www.infotag.md/politics-ro/305349/>.

²⁷⁶ Брылёв Н.И. Глубокий кризис правовой системы или общие проблемы права. Disponibil: https://www.nbrilev.ru/8_noktp1.htm.

²⁷⁷ În acest sens, pot fi consultate lucrările elaborate de către doctorul habilitat în drept A. Ne-gru și doctorul în drept Natalia Creciu, care pun accent pe calitate și eficiența justiției, și lucrările doctorului în drept Veronica Mocanu care cercetează procesul de implementare a tehnologiilor în direcția îmbunătățirii actului de justiție.

manifestare, cum ar fi: *criza de legitimitate, criza de identitate, criza de funcționalitate, criza structurală, criză sistemică* etc. Despre criza unei instituții, unei structuri, unui domeniu se vorbește nu neapărat atunci când acesta nu funcționează, ci și atunci când își pierde legitimitatea. De aceea perspectiva critică asupra realității este perspectiva înțelegerii diferenței dintre ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie, dintre modul în care se realizează în practică activitatea unei instituții și modul în care realmente ar trebui să funcționeze.

În consecință, cel puțin dacă optăm pentru tratarea subiectului din două perspective: - cea a modului în care se materializează criza dreptului; și, - cea a evaluării posibilităților de depășire a crizei, atunci ar fi cazul să fie reconsiderate aspecte mult mai ample atât particulare cât și generale. Spre exemplu, unii autori definesc criza dreptului prin raportarea acesteia științei juridice²⁷⁸ și nu doar practicii juridice, *menținând factori interni și externi care au determinat situația de fapt și de drept în care se vorbește despre un fenomen ce a luat amploare. Per ansamblu se asistă la o criză a cunoașterii și a valorilor juridice.*

Cercetarea și cunoașterea științifică a fost întotdeauna fundamentul și condiția primară a dezvoltării sistemului de drept și a asigurării funcționalității acestuia. Istoria cunoaște exemple vii în care dezvoltarea științei a fost susținută și datorită condițiilor favorabile s-a dezvoltat rapid și a impulsivat revoluții și reforme importante, precum și viceversa, ceea ce a dus la degenerarea calitativă a cercetărilor realizate și a scăderii interesului pentru domeniul științific. La fel, sunt și contexte, ce creează condiții favorabile pentru dezvoltarea cercetării științifice și a calității actelor normative, ce depășesc tiparele timpului. Un exemplu în acest sens, ar putea fi adoptarea Constituției din 1923, care a fost recunoscută ca una inovatoare și cu un pronunțat spirit modernizator, ori publicațiile lui C. Stere, în raport cu care se indică caracterul revoluționar al opiniilor susținute și promovate²⁷⁹.

²⁷⁸ Краснов Ю.К. Некоторые теоретические и практические аспекты кризиса права в современном мире; Ciobanu R. Metodologia interdisciplinară în reconstrucția paradigmatică a dreptului. Teza de doctor habilitat, 2020.

²⁷⁹ Grecu R. C. Stere despre constituție și constituționalism: abordare istorică și aspecte contemporane. În: Revista INJ. Nr.1/2009, p.74-78; Grecu R. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui c. Stere. Teza de doctor habilitat, Chișinău, 2010; Grecu R. Stere-juristul. Chișinău: Universul, 2008.

Arealul extins al *crizei cunoașterii și valorilor accentuează* câteva aspecte, care ar putea servi și ca repere pentru un ulterior studiu de caz. Ceea ce a însoțit cercetarea științifică în RM, inclusiv pe dimensiunea drept, a fost în corelație cu procesele prin care a trecut sistemul instituționalizat de cercetare. Corespunzător proceselor prin care a trecut țara, institutele de cercetare au fost incluse într-un proces amplu de modernizare și reformare în vederea creșterii eficienței și a impactului practic.

Studiile cu referire la sistemul de educație, cercetare și inovare, anunțau încă în 2015²⁸⁰ necesitatea unor reforme care să fie realizate în sistemul de educație și cercetare. În mod particular reforma inițiată în 2017 în sistemul de cercetare, în opinia exprimată de către Tighineanu I.²⁸¹, președintele AȘM, a dezechilibrat sistemul, înregistrându-se importante pierderi de personal calificat și destrămarea unor școli științifice. Opinie absolut distinctă decât cea care a fost exprimată de președintele AȘM la momentul reformării, care aprecia: „Evenimentele care au loc la momentul actual în sfera științei și inovării nu sunt aleatorii, ci reprezintă etapa finală de implementare a unui plan de reformă pe termen lung, care a fost realizat de către conducerea AȘM în ultimi 5 ani”²⁸², considerând că decizia este o etapă logică pentru dezvoltarea ulterioară a institutelor de cercetare.

Acțiunile adoptate au împărțit opiniile, unii considerând că deciziile luate în raport cu institutele de cercetare sunt întârziate²⁸³, alții prezentându-se ca critici duri ai reformei în cauză. Așa ori altfel, reformarea sistemului de cercetare era necesară, dar era necesară și o abordare clară a pașilor prin care trebuia realizată reforma, pentru a reuși sincronizarea cu tendințele și modul în care este realizată cercetarea pe plan internațional. În inițierea reformării prin trecerea institutelor de cercetare la *Ministerul Educației, culturii și cercetării* au fost căutate mai degrabă motivele ascunse care ar sta în spatele reformei, fără a ține cont de anumite lucruri

---

²⁸⁰ Turcan R. V., Bugaian L., Cotelnic A., Niculita A., Pojar D., Todos P. Restructuring Higher Education Sector in the Republic of Moldova: Draft Legislative Proposals. EUniAM, TEMPUS project, www.euniam.aau.dk, 2015. http://www.euniam.aau.dk/fileadmin/user_upload/EUniAM_WP4_Restructuring-HE-Moldova_v12.pdf.

²⁸¹ Interviu cu președintele ASM. <https://asm.md/stiinta-moldovei-la-o-noua-rascruce-reformelor-interviu-cu-presedintele-asm-acad-ion-tighineanu>

²⁸² Blogul personal/Gh. Cucereanu. <https://cuciereanu.wordpress.com/2020/10/26/comunitatea-stiintifica-a-sustinut-reforma-din-cercetare/>

²⁸³ Disponibil: https://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2020/Publications/Studiu_inva-tamant_Superior_final__RO.pdf

evidente care indicau necesitatea modernizării atât modului de conducere din cadrul AȘM, cât și a modului în care este realizată cercetarea științifică, necesară a fi orientată spre procese și tendințe internaționale. În linii mari, această intervenție nu a adus după sine schimbări benefice. Practic opinia generală a fost că sistemul de cercetare a fost lăsat în voia sorții, guvernarea fiind puțin interesată de dezvoltarea domeniului de cercetare și a cercetătorilor. În același timp este și cealaltă latură a problemei, calitatea cercetărilor și eficiența științei juridice, profilul celor care sunt asociați cu domeniul de cercetare și ar fi trebuit să contribuie la dezvoltarea științei juridice naționale prin calitatea cercetărilor realizate și a impactului acestora. Și în acest caz, adică în raport cu produsele cercetării, fiind pusă problema stagnării cercetării și a științei juridice. Or, practic nu au fost abordări inovatoare și autori care să le dezvolte, persevereze și promoveze.

Mai mult, apelul de proiecte de cercetare în baza anunțului lansat de către ANCD, în 2019 a atras atenția la necesitatea menținerii competiției în vederea accesării de resurse suplimentare în cercetare pe bază de proiect și necesitatea unor evaluări obiective a capacității echipelor de cercetători de a aduce plusvaloare domeniului cunoașterii juridice, și nu numai. O altă problemă a fost arealul extrem de restrâns al ofertei pentru elaborarea conceptelor de proiect pe domeniul drept.

Un alt pas, a fost decizia adoptată de către Ministerul Educației și Cercetării, susținut de guvern²⁸⁴ de a transfera Institutele de cercetare a ASM la universități pentru a crește eficiența și impactul cercetărilor, adică a fost inițiat procesul de „modernizare a sistemului de învățământ superior”²⁸⁵. Analiza de impact²⁸⁶ al proiectului Hotărârii de guvern *Cu privire la reorganizarea prin fuziune (absorbție) a unor instituții din domeniul educației, cercetării și inovării arată problemele existente, ce necesită a fi soluționate prin decizia de modernizare printre acestea și cea care indică: „Instituții de cercetare cu rezultate ale cercetării modeste și fără impact”, lipsa de implicare a tinerilor în proiecte de cercetare și numărul*

²⁸⁴ Hotărârea Nr.485 din 13.07.2022. Publicat: 15.07.2022 în MO nr.208-216 art 550. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132127&lang=ro

²⁸⁵ Comunicatul ministrului. Ministerul Educației și Cercetării. 28 iunie 2022.

²⁸⁶ <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-de-hotarare-de-guvern-cu-privire-la-reorganizarea-prin-fuziune-absorbție-a-unor-instituti-din-domeniile-educatiei-cercetarii-si-inovarii/9333>.

mic al acestora ce preferă o carieră în domeniul cercetării. În acest caz decizia de a transfera institutele de cercetare la universități a fost parte a procesului de revizuire a modului în care are loc transferul de cunoștințe și funcționează instituții de învățământ superior din țară, care conform procesului Bologna, este angajat și în cercetare.

Rezultă, că analiza crizei dreptului este un subiect mai amplu al reevaluării cunoașterii științifice și a valorilor, deoarece problemele înregistrate la nivel național nu sunt unicat. Și în evoluția gândirii și științei europene pot fi identificate perioade de lipsă de abordare unitară, continuitate și eficiență.

Analizând criza cunoașterii și a valorilor, C. Enăchescu dezvoltă aspecte specifice, în temeiul modului în care criza influențează și se manifestă din punct de vedere cultural, moral și material. Autorul *Tratatului de teoria cercetării științifice* menționează că momentele de criză sunt „însoțite de răsturnări, de negări de valori, contestări etc. care se manifestă atât în planul cunoașterii, cât și în cel al instituțiilor, al comportamentului persoanelor, mergând până la schimbarea acestora”²⁸⁷. Apelând la opiniile lui P.P. Negulescu, autorul reiterează că în condițiile crizei valorilor, „oameni își pierd încrederea în instituțiile tradiționale ale statului, în vechile modele de gândire, în stilul de viață statuat anterior ... în perioadă de criză, vor prolifera „anti-modelele” și „pseudovalorile” care ... vor adânci și menține criza și starea de derută”²⁸⁸. În același context, caracterul complex al crizelor este definit prin trei aspecte principale: - deprecierea valorilor spirituale; - ruinarea instituțiilor existente, tradiționale care își pierd semnificația și funcția firească; - schimbarea oamenilor, a stilului de viață, a conduitelor și acțiunilor, a mentalității și aspirațiilor, a modelului de gândire. Astfel, orice criză presupune:

- O schimbare a structurilor sociale;
- Un efort de adaptare a oamenilor.

Incontestabil este faptul că criza aduce după sine schimbări ale guvernărilor, ale instituțiilor, ale oamenilor/individilor – adică ea trebuie privită prin prisma unui amplu exercițiu de modernizare, reformare și dezvoltare din punct de vedere a valorilor îmbrățișate, cât și a beneficiilor materiale pe care ar putea să le aducă odată depășită. Așa cum indică

---

²⁸⁷ Enăchescu, C. *Tratatului de teoria cercetării științifice*. Iași: Polirom, 2007, p.117.

²⁸⁸ Ibidem. p.117

autorul, aceste schimbări trebuie să fie profunde și în toate domeniile, realizându-se prin restructurarea stilului de viață, a modelelor de gândire și a societății. În această perspectivă, cercetarea și cunoașterea științifică vin să asiste și ghideze aceste schimbări în direcția reingineriei sociale prin aderența la valori esențiale. Dreptate, justiție, echitate, solidaritate, umanism etc., toate fiind fundament care trebuie reconstruit în perspectiva modernizării societății, statului, dreptului, guvernării.

6.3. Sinteza formelor de manifestare a crizei în drept

De o perioadă lungă de timp, dreptul și criza sunt noțiuni care au fost plasate într-un câmp conceptual comun, iar dreptul și drepturile puse sub semnul crizei. Cu mult mai mult problematica crizei a devenit una semnificativă fiind raportată drepturilor fundamentale, considerate fundamentul democrațiilor contemporane și care, de altfel ca și multe alte valori, au devenit mai puțin sigure ori chiar destul de șubrede într-o lume a schimbărilor rapide și a digitizării. Și iată că odată în plus, de rând cu dezbaterele asupra unor opinii, și nu lipsite de sens, precum că conținutul Declarației Universale a Drepturilor Omului ar necesita unele redactări în sensul suplinirii acesteia, dat fiind realități noi (inclusiv virtuale), concomitent să fie și în raport cu formula tradițională a drepturilor omului, unde să fie loc de analiză și interpretare, atitudine critică și nu numai. „Viața omului modern a devenit atât de legată de tehnologie încât putem spune că aceasta a ajuns să facă parte din însăși esența lui. (...) Tehnologia este cea care mediază și transformă toate aspectele vieții de la conceperea și până la moartea individului, modelează relațiile interumane, produce și diseminează informația și cunoașterea și chiar poate opera ca substitut pentru orice nevoie umană”²⁸⁹. Pe aceeași linie de gândire este poziția susținută de F. Fukuyama²⁹⁰ după care subiectul drepturilor omului „nici pe departe nu este unul ce a fost epuizat, și trebuie să revenim cu discuții foarte serioase”, asupra acestei probleme, în condițiile societăților actuale în care dezvoltarea tehnologiilor informaționale și a științei ridică multiple subiecte re-

²⁸⁹ Popoveniuc B. Tehnofrenia. Diagnostic și tratament. În: Filosofia și perspectiva umană Chișinău: ArtPoligraf, 2016. p.30.

²⁹⁰ Fukuyama F. Our posthuman Future. Consequences of the Biotechnology revolution. (traducerea în rusa de M.B. Levin). Moscva: Act „Liux”, 2004, p.152.

levante. „Drepturile – sunt fundamentul construcției liberal democratice actuale, cheia către gândirea despre morală și probleme de etică”²⁹¹.

Mai mult ca atât, contextul în care au loc raporturile sociale actuale este unul absolut distinct, care în condițiile crizei pandemice și a războiului din regiune și mai mult au fost supuse schimbărilor, scoțând la suprafață probleme mai vechi, neglijate, trecute cu vederea ori lăsate pentru a fi soluționate „la o altă dată”. În contextul situației pandemice, lectorul universitar L. Tec consideră că: „În ciuda pretenției de interacțiune și conectare a oamenilor, tehnologia creează izolare și retragere interioară (...). Realitatea este că tehnologia nu este deloc prietenoasă cu socializarea, este chiar inamicul ei (...). Realitatea este că tehnologia nu este deloc prietenoasă cu democrația. (...) Realitatea este că distanțarea socială ne-a distanțat de statul de drept”²⁹².

6.3.1. Criza dreptului și a drepturilor

Plasarea într-un câmp comun de analiză a dreptului și crizei vor scoate în evidență multiple aspecte care se conjugă. În mod direct este vizat, în condițiile în care se acceptă starea de criză a dreptului, statul de drept, drepturile omului și democrația. În opinia Comisiei de la Veneția, dacă drepturile omului sunt fundamentul valoric, baza unui corpus enorm de dispoziții constituționale și juridice și de jurisprudență la nivel național, precum și la nivel internațional, atunci democrația este pusă în aplicare prin dispoziții detaliate referitoare la alegeri și la funcționarea instituțiilor etc. care sunt parte a statului de drept ca practică, ce este un standard fundamental și comun în ghidarea și constrângerea modului în care este exercitată puterea. „O provocare pentru viitor este modul în care realizările statului de drept pot fi păstrate și dezvoltate în continuare în condițiile în care indivizii sunt din ce în ce mai mult influențați și legați de noile moduri de guvernare. Acest subiect nu este legat doar de organizațiile internaționale (...), statul de drept trebuie să fie adaptat astfel, încât libertatea tuturor să fie asigurată chiar și în domenii în care actorii hibridi (public-privat) sau entitățile private sunt responsabile de sarcini, care anterior au fost de competența autorităților de stat. (...) Actorii gu-

---

²⁹¹ Ibidem.

²⁹² Tec L. Educația în vremea pandemiei. Distanțare socială sau distanțare de ... realitate? [citat 2.11.2020]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/3749/educatia-in-vremea-pandemiei-distantare-sociala-sau-distantare-de-realitate>

vernamentali la nivel național, transnațional și internațional trebuie să acționeze cu toții ca garanți ai principiilor și elementelor fundamentale tradiționale ale statului de drept (...)²⁹³.

Discuțiile despre drepturile omului, cât de mult nu ne-am dori să păstrăm *zidul chinezesc* între ceea ce este natura umană și ceea ce trebuie să fie din perspectiva drepturilor și dreptului, nu este altceva decât o încercare de eschivare de la lucruri esențiale. Or, cu cât mai mult avansează știința despre om, cu atât mai accentuat este impactul asupra drepturilor omului, „ceea ce înseamnă organizarea și eficiența instituțiilor juridice și a legislațiilor ce vor proteja aceste drepturi”, menționează F. Fukuyama²⁹⁴. În particular, „vorbind despre noțiuni comun acceptate precum statul de drept, drepturile omului și democrația trebuie să se ia în considerare provocările de moment, precum și cele de viitor cărora pot fi supuse acestea, în calitate de concepte generice de la care, ori în jurul cărora au fost construite societățile actuale. În acest sens, trebuie să ținem cont de faptul că statul de drept și drepturile omului nu sunt noțiuni ce se identifică, dar sunt dependente reciproc și se completează, de aceea trebuie să urmărim ca edificarea statului de drept, consolidarea acestuia să fie în concordanță cu provocările cărora sunt supuse drepturile omului”²⁹⁵.

Constatăm că dreptul este pus sub semne de întrebare nu doar din punct de vedere al propriei sale identități, dar și din punct de vedere al eficienței, atât pe plan intern (național) cât și extern (internațional). *Pe plan intern*, vom fi impuși să ținem cont de procese prin care au trecut statele în istoria lor recentă, pentru a putea înțelege și detecta factorii ce au facilitat traseul mai puțin glorios al statelor care au anunțat parcursul său spre democrație și stat de drept, dar care au continuat să înregistreze lacune serioase la capitolul drepturile omului. Mai mult chiar, sfera dreptului este pusă la încercare datorită faptului că acesta a fost dominat de o continuă creștere a complexității și a semnificației sale sociale, invadând domenii care, în mod tradițional, au fost exterioare dreptului. În opinia mai multor autori statele au realizat o continuă schimbare a legislațiilor sale și au

²⁹³ European Commission for democracy through law. Venice Commission. Study no. 512/2009. Disponibil: <https://www.venice.coe.int/webforms/events/>.

²⁹⁴ Fukuyama F. Op.cit., p.152.

²⁹⁵ Ciobanu R. Identificarea mecanismelor de modernizare a guvernării printr-o abordare de tip dezagregat. În: Tranziția spre o bună guvernare și protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului. Chișinău: Cartea Juridică, 2022. pp.16-42.

ajuns la o creștere numerică continuă de legi adoptate, proces ce nu a fost însoțit întotdeauna de un argument al necesității și al beneficiului social, și nici de caracterul durabil al deciziilor adoptate. Acest fapt este remarcat pe fondul detectării crizei axiologice și a aprofundării nihilismului în societăți, a pierderii sau reducerii orientărilor valorice, a promovării unor interese înguste de către grupuri de presiune, al diferențierii tot mai accentuate a subiectelor reglementărilor ș.a., adică a concursului unor factori de natură obiectivă și subiectivă în același timp. „Societatea contemporană din ce în ce mai mult a fost subordonată de normativitate, nu în direcția moralității, ci a juridicității. Dominarea normativității juridice se referă la creșterea vertiginoasă a reglementărilor juridice, având ca motivație fie realitățile sociale în schimbare, fie necesitățile sociale, fie direcția de dezvoltare a statului, fie cerințele europene/internaționale de standardizare și ajustare a legislațiilor naționale etc. Astfel, într-o lume a supra-reglementării se creează impresia că relația faptă (în sensul de acțiune) și drept nu mai oferă alternative individului, că fiecare lucru este virtual juridic (...), iar concepția dominantă asupra lumii este una în exclusivitate juridică”²⁹⁶. În consecință, se ajunge la un „decalaj” dintre lege și relațiile reglementate, la pierderea valorii legii însuși ca instrument reglator al relațiilor sociale, la devalorizarea dreptului, menționează A.N. Savenkov²⁹⁷.

Pe plan internațional, dreptul a devenit unul incapabil de a menține ordinea juridică internațională, instrumentele acestuia - lipsite de eficiență în asigurarea păcii și a relațiilor de bună vecinătate între state. Tendința tot mai accentuată a unor state de a-și extinde jurisdicțiile, sporește potențialul conflictual, deja semnificativ, al timpului nostru, al timpului suspiciunilor, sancțiunilor internaționale și tendințelor de dominare și expansiune, care se manifestă din ce în ce mai pronunțat. În această conjunctură „trebuie să reconstruim încrederea și cooperarea în interiorul fiecărei țări și între națiuni, între oameni și guvernele lor. (...) Pandemia de coronavirus ne regăsește într-o situație în care încrederea în stat este mult mai importantă pentru că ne referim la cel de mai de preț drept într-o democrație: dreptul la viață”²⁹⁸.

---

²⁹⁶ Ciobanu R. De la consistență spre coerență într-o lume a suprareglementării. În: *Filosofia și perspectiva umană*. Chișinău: ArtPoligraf, 2016. p.20.

²⁹⁷ Savenkov A.N. The global crisis of modernity as a matter of Philosophy of Law. . [citat 21.10.2020]. Disponibil: <https://ras.jes.su/gp/so13207690004632-7-1-en>.

²⁹⁸ PNUD. [citat 23.11.2020]. Disponibil: <https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/coronavirus.html>.

Ca rezultat, un subiect aparte și necesar a fi încadrat în contextul unor interogații asupra drepturilor și dreptului în lumea actuală este cel care se referă la rolul statului (și a guvernelor) într-o lume tot mai globalizată și tot mai eterogenă. Or, chiar dacă statul modern, deși și-a pierdut o parte semnificativă a capacităților și funcțiilor sale, totuși continuă să fie fundamentul organizării vieții sociale în interiorul granițelor sale teritoriale. Sub presiunea globalizării, tehnologizării, schimbărilor economice, au loc schimbări și în fundamentele statului cu degradarea principalelor instituții sociale și instituții ale puterii politice, care se manifestă și sub forma unor crize de guvernare²⁹⁹.

La nivel global, chiar și în condițiile unei mari diversități, pot fi identificate patru tendințe majore: - construirea ori re-construirea statelor pe fundamentul statului de drept; - revitalizarea rolului statului și a administrațiilor publice în conjunctura actuală de guvernare; - reconfigurarea rolului statului pornind de la noile realități; - creșterea continuă a semnificației democrației și a valorilor democratice și crearea oportunităților de participare și implicare³⁰⁰. Aceste patru tendințe fac turnura spre revalorizarea statului și dreptului în condiții de tranziție în direcția unor forme avansate, inteligente de guvernare axate pe protecția drepturilor omului în societăți tehnologizate ori digitizate.

Părerii ce împărtășesc teza unei crize a dreptului și drepturilor este larg răspândită. Manifestările sale sunt vizibile practic în toate domeniile semnificative ale vieții: sistemul de drept internațional stabilit istoric nu mai este atât de sigur; s-a aprofundat ruptura între dreptul internațional și cel național; s-a realizat deformarea sistemelor de drept național sub influența proceselor de integrare și globalizare; a fost erodată suveranitatea statelor ș.a., procese ce au marcat identitatea dreptului. În opinia autoarei articolului *The crisis of Power as a problem of the Development of public Administration in the postmodern World*³⁰¹ criza dreptului se manifestă atât la etapa de elaborare a legilor, cât și la etapa de aplicare a acestora. În primul caz, este vorba despre participarea insuficientă a po-

²⁹⁹ Haass R. The Age of Nonpolarity. Foreign Affairs, 2008. P. 44-56. Disponibil: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2008-05-03/age-nonpolarity>.

³⁰⁰ Koivisto, I., Varieties of Good Governance: A Suggestion of Discursive Plurality. Int J Semiot Law, [e-journal] 27, pp. 587-611. DOI 10.1007/s11196-013-9329-6. 2014. Disponibil: <https://af.booksc.eu/book/22063777/97c284>.

³⁰¹ Isaienko. The crisis of Power as a problem of the Development of public Administration in the postmodern World. In: Postmodern openings. Vol.11, ISSU 3, septembrie 2020 p.240.

pulației la procesul decizional și cel legislativ, motiv pentru care legile nu sunt cele care răspund intereselor publice, ci mai degrabă sunt consecința unui proces de lobby exercitat de entități ce își promovează propriile interese. În ceea ce privește problemele care apar în timpul punerii în aplicare a legilor, atunci ca factori declanșatori se manifestă ambiguitatea interpretărilor și calitatea actului de justiție în sine. „Printre perspectivele de dezvoltare a țării, în prim-plan se află fuziunea dintre public-privat, securitatea și siguranța guvernării, și nu neapărat bunăstarea tuturor grupurilor sociale, prioritate ce nu contribuie la instituirea responsabilității.”³⁰² Eficiență mecanismelor de reglementare este vitală pentru orice situație, nemaivorbind de situații de criză. O soluție în această privință ar putea fi efortul de maximalizare a eficienței reglementărilor prin creșterea eficienței instituțiilor ori mecanismelor care ar simplifica procesul de reglementare și ar crește capacitatea de reacție la schimbări.

6.3.2. Criza științei juridice

În linii mari, tendința de a contesta valoarea științifică a dreptului și utilitatea lui practică a fost justificată în contextul implementării unor reforme la nivel național, al pierderii autonomiei dreptului și închiderii în propriul său domeniu. Însă știința dreptului nu poate fi o știință în sine și pentru sine, ea este o știință a persoanei cu dublă ipostază (individualitate și socialitate), o arie de siguranță personală și socială, un spațiu al deschiderii față de social-pragmatic, în care se realizează întoarcerea la drept, nu ca un simplu fenomen, ci în calitate de modalitate de revenire la dialogul dintre drept și societate. Raportat la acest dialog și înțeles ca totalitate de proceduri, norme, instituții etc., dreptul reprezintă însăși natura relațiilor social-statale, fapt ce trimite la extinderea modalităților de abordare a lui.

Întrebarea este: care sunt criteriile și principiile ce trebuie să stea la baza dezvoltării statalității, sistemului juridic al științei juridice? Răspunsul este simplu – rațiunea/inteligența care apreciază, evaluează vitalitatea și validitatea mecanismului juridico-statal. Rațiunea care oferă consistență și conținut adecvat dreptului, conferă eficiență și înțelepciune.

Probabil că ar fi necesară o nouă direcție de cercetare care să se preocupe de cercetarea crizei dreptului, dintr-un punct de vedere sistemic.

---

³⁰² Ibidem.

Adică criza dreptului, ca și criza societății umane moderne trebuie modelată în primul rând ca una de viziune asupra lumii contemporane (conceptual-filosofică). Dreptul rațional /rezonabil ocupă un loc central în această concepție.

În istoria științei juridice regăsim autori care își exprimă scepticismul în raport cu posibilitățile soluționării crizei dreptului, mai ales în condițiile crizelor actuale. Or, pentru a depăși criza dreptului trebuie să fie revizuite fundamentele civilizației noastre, principiile de organizare și funcționare.

Cercetările efectuate asupra resurselor ce tratează subiectul crizei dreptului înaintea aspecte distincte ce necesită intervenție, apreciere și analiză atentă. Spre exemplu, în cadrul conferinței „Criza dreptului în condițiile societății de tranziție”³⁰³ au fost scoase în evidență perspective ce pot fi valorificate în vederea clarificărilor asupra perspectivelor de analiză deschise de problema crizei dreptului. Printre acestea se remarcă opinia (expusă de Cestnov I.L.) care a accentuat perspectiva teoretico-metodologică asupra crizei și care realizează deconstrucția noțiunii de criză a sistemelor sociale și normative. În opinia acestuia în drept starea de criză este una permanentă, determinată de caracterul continuu și dinamic al acestuia, fapt ce impune ca teoria dreptului să fie preocupată de dezvoltarea cadrului său teoretico-metodologic, capabil de a surprinde formele procesuale de existență juridică. Adică teoria dreptului trebuie să opteze pentru o înțelegere multidimensională a dreptului. Din această perspectivă starea de criză în drept devine o preocupare majoră doar atunci când dreptul încetează să-și realizeze misiunea sa socială.

Profilată, dar și recunoscută de teoreticieni ai dreptului, criza științei juridice³⁰⁴, determinată atât de factori de natură internă, cât și de cei de natură externă, este atribuită îndeosebi crizei metodologice a dreptului, care nu a reușit să evolueze, să implementeze standarde de științificitate, principii metodologice și metode, instrumente și mecanisme de apropiere a teoriei de practică pe filiera interdependenței dintre metodologia general-științifică, cea juridică fundamentală și cea aplicativă, care să răspundă cerințelor societății bazate pe cunoaștere, precum și să se impună la nivel de factori de decizie, pentru a fi valorificată în beneficiul practicii juridice.

³⁰³ Russian journal of legal studies. 2017. Nr.1 (10) p. 259-263).

³⁰⁴ Ciobanu R. Metodologia interdisciplinară în reconstrucția paradigmatică a dreptului. Teza de doctor habilitat. Chișinău, 2020.

6.3.3. Criza metodologiei dreptului

Problematica crizei metodologice a dreptului este destul de frecvent invocată și se regăsește formulată în conținutul mai multor articole și lucrări științifice, care dezvoltă platforme de dezbateri asupra instrumentelor posibile a fi valorificate în direcția depășirii situațiilor de dificultate. În opinia autorului articolului *Metodologia jurisprudenței: criză ori noi oportunități?*³⁰⁵ Dreptul, de rând cu întreaga societate parcurge o stare de criză, care se referă la cadrul cercetărilor științifice, incapabile de a răspunde standardelor contemporane. O problemă importantă asupra căreia trebuie să ne orientăm este cea care se referă la modalitatea în care cercetarea dreptului este înserată în social, este văzută ca parte a socialului și culturalului, ca domeniu orientat spre asigurarea securității umane și ordinii juridice? În acest sens, trebuie de luat în calcul diferențe tot mai pronunțate dintre dreptul pozitiv și conștiința juridică a societății. Această discrepanță se cere a fi în vizorul cercetătorilor, dat fiind faptul că în condițiile actuale dreptul material trebuie să fie prezent și în reprezentarea subiectului. Accentuat în această perspectivă, rolul factorului uman în depășirea crizei, trebuie de urmărit perspectiva în care este realizabil în practică.

Chiar și așa, perspectiva de abordare a subiectului crizei prin intermediul referinței la cadrul teoretico-metodologic al dreptului nu poate veni cu o soluție imediată, care garantează depășirea multiplelor probleme care au fost înaintate în raport statutul actual al dreptului și științei juridice, plasate sub semne de interogație. Perspectiva crizei metodologice este una cu adevărat pertinentă în condițiile în care consecvența și raționalitatea sunt cele care domină. Așa cum s-a menționat și în conținutul tezei de doctor habilitat *Metodologia interdisciplinară în reconstrucția paradigmatică a dreptului*³⁰⁶, fiind perceput într-o formulă sistemică, coerentă și completă, dreptul, prin intermediul analizei teoretico-metodologice, determină stabilirea coordonatelor raționale, orientate spre obținerea unității acestui sistem, punând accentul pe practici juridice existente, pe rezultate ale cercetărilor științifice, realizate în cadrul științelor juridice ramurale, dar și pe aria extinsă a contextului social în care experiențele

---

³⁰⁵ Винниченко О. Ю. *Методология юриспруденции. Кризис или новые возможности?* Disponibil: <https://core.ac.uk/download/pdf/226256497.pdf>.

³⁰⁶ Ciobanu R. *Metodologia interdisciplinară în reconstrucția paradigmatică a dreptului*. Teza de doctor habilitata. Chișinău, 2020.

de cercetare juridică au fost implementate, dezvăluind dimensiunile unei științe juridice reînnoite, ce răspunde standardelor de actualitate. Această activitate, în fond obișnuită pentru știința dreptului, face uz de tehnici, instrumente, procedee, metode specifice, pentru a ajunge la un grad eficient de sistematizare, dar, în plus, conceperea, înțelegerea, exprimarea și aplicarea dreptului solicită o logică mai mult sau mai puțin stabilă a conceptelor, categoriilor și clasificărilor, a căror finalitate este claritatea și aplicarea practică a totalității de norme, ce nu pot fi realizate în afara unor metodologii ale complexității.

Totuși, nu există metodologii universal valabile, precum nu există soluții universale, dar există în schimb modele de analiză și perspective deschise ce permit conștientizarea stării de fapt, înțelegerea profunzimii problemelor și definirea direcțiilor de intervenție, acțiune, soluționare și dezvoltare.

O soluție înaintată de autori în raport cu criza din drept este schimbarea de paradigmă, care în viziunea lui Th. Kuhn³⁰⁷ este un model, ce determină tradiții ale cercetării științifice. Așa cum este și cunoscut, este necesară o schimbare de paradigmă atunci când paradigma existentă nu mai este funcțională, nu oferă rezultate necesare, nu răspunde așteptărilor societății. Optând pentru evaluarea critică a contradicțiilor în contextul practicilor juridice naționale, în *Metodologia interdisciplinară în reconstrucția paradigmatică a dreptului*³⁰⁸, s-a urmărit constituirea dimensiunilor și principiilor modelului reconceptualizat al paradigmei metodologice interdisciplinare plasate în contextul soluționării crizei dreptului. Urmărind controversile înregistrate, se constată că dreptul este marcat de o criză de identitate și validitate, având stringentă nevoie de instrumente pentru a-și redobânda legitimitatea. În acest context, prin inițierea reconstrucției paradigmatică a dreptului, vom opta că un prim pas în această direcție este de a urma abordări consecvente, integrate și responsabile. Pentru reconstrucția paradigmatică a dreptului, este necesară nu doar recunoașterea și conștientizarea controverselor, dar și înțelegerea adecvată, corectă, veridică a problemelor majore cu care se confruntă știința și practica juridică, precum și dorința și voința reprezentanților profesiilor juridice, a actorilor sociali de a schimba practicile

³⁰⁷ Kuhn Th. Structura revoluțiilor științifice. București: Humanitas, 2008.

³⁰⁸ Ciobanu R. Op.cit.

existente, de a institui colaborări productive dintre practicieni și teoreticieni, dintre instituții de cercetare și instituții de aplicare a dreptului, dintre specialiști din arii diferite ale cunoașterii, de abordare sistemică și convergentă a problemelor existențiale (sociale, economice și juridice), care nu mai pot fi tratate fragmentar.

6.3.4. Criza de legitimitate a dreptului

O altă opinie este cea care conectează conștiința juridică la evenimentele, faptele, procesele dezvoltării juridice a statului, accentuându-se importanța unei politici juridice judicioase, dar fiind faptul că multiplele modificări de legislație ori inițiative legislative nu sunt susținute de argumente practice și nu rezultă din realități obiective, anume această stare de lucruri este cea care generează crize în drept. Adesea nu se pune accent pe tradiții juridice naționale și pe starea conștiinței juridice. În aceeași perspectivă, se remarcă și fenomenul alienării juridice care se manifestă prin înstrăinarea de valori juridice, prin faptul că persoana nici nu le adoptă, nici nu le respectă, prin aprofundarea nihilismului. În opinia mai multor autori în cazul în care sunt înregistrate cazuri individuale de alienare juridică este o situație mai puțin problematică, în schimb atunci când alienarea juridică se transformă într-un fenomen de masă, atunci acesta este un semn că dreptul își pierde legitimitatea, adică asistăm la o criza de legitimitate a dreptului. Astfel, se înaintează o formă de manifestare a crizei, care trebuie clarificată atât din punct de vedere conceptual, cât și din punct de vedere a manifestărilor reale pe care le poate înregistra. Pentru aceasta vom face referință la lucrarea *Legitimitatea. Ritualuri ale legalității și autoritatea discursivă*³⁰⁹, care indică că „criza legitimității este evidențiată de absența unor răspunsuri clare, evidente, incontestabile la întrebările despre exercițiul regulat al puterii ... cât cetățeanul are de suferit; ... Ruptura se petrece în mentalul colectiv, în interiorul conștiințelor; regulile ... sunt contestate și nu mai sunt recunoscute, iar locul identificării și supunerii ... este luat de dispreț, suspiciune, îndoială și chiar de contestare”³¹⁰. Ipoteza de la care este inițiată analiza definește legitimitatea ca cea care „validează starea de ordine socială în care principiile și normele consensual asumate funcționează cu o eficiență satisfăcătoare pentru bi-

---

³⁰⁹ Goudenhooff G. *Legitimitatea. Ritualuri ale legalității și autoritatea discursivă*. Iași: Ade-neum, 2014.

³¹⁰ *Ibidem*, p.16.

nele public”³¹¹. Plasată în contextul interdependențelor conceptuale (cu noțiuni precum, autoritatea, suveranitatea, legalitatea, democrația ș.a.) se accentuează caracterul transdisciplinar al noțiunii și se optează pentru analiza legitimității din punct de vedere al interacțiunilor (relațiilor) și al calității, al crizei și instituirii legitimității. Dezvoltarea subiectului, prin analiza lucrărilor în conținutul cărora se regăsește noțiunea, indică predilecția instituțiilor de drept de a folosi termenul legitimitate în anumite ramuri de drept, cum ar fi dreptul familiei, dar totuși se identifică și în materii precum dreptul penal (legitima apărare), iar în dreptul constituțional legitimitatea definește „validitatea legală (Beetham, 1991)³¹².

Unii autori³¹³ conectează criza de legitimitate la incapacitatea instituțiilor de a face față dinamicii proceselor care au loc în lumea contemporană, astfel instituțiile îmbătrânind, devin mai puțin eficiente, adică este vorba despre instituții care nu progresează, nu se modernizează și nu-și ajustează practicile de lucru la realități. „Legitimitatea trebuie menținută ... prin adaptarea sincronă la noile cerințe ... altfel se va contura regresul legitimității”³¹⁴, care are trei surse: - schimbarea modului de percepție cu referire la eficiența funcțională a instituțiilor; - variații/ mutații în standardele sau criteriile de legitimitate ale unei instituții; - schimbarea atitudinii cetățenilor față de instituții. Toate acestea nu sunt niște surse abstracte, ci se identifică proceduri viciate, în lipsa de performanță, ori norme încălcate și legislație neaplicată.

Astfel, legitimitatea are ample semnificații, atât legale, cât și de justificare a acțiunilor (politice, juridice) acceptabile social, în care se regăsesc norme ce asigură ordinea în societate, și ea în mod direct va fi cea care va fi expresie a încrederii cetățenilor în instituții de drept.

Relevantă este și perspectiva prin care se remarcă impactul crizei de legitimitate asupra dreptului constituțional prin tendințe de supunere instituțională (politică, economică, ideologică) care în mod direct se va reflecta în gradul de protecție a cetățenilor, de respectare a drepturilor și libertăților fundamentale.

³¹¹ Ibidem, p.9.

³¹² Ibidem, p. 14

³¹³ Matthew D. Stephen, Legitimacy Deficits of International Organizations: design, drift, and decoupling at the UN Security Council. In: Cambridge Review of International Affairs. 2018, vol 31. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/179955/4/full-text-Stephen-Legitimacy-v3.pdf>

³¹⁴ Ibidem.

Care ar fi soluțiile de depășire a crizei de legitimitate? În acest caz, nu sunt necesare doar acțiuni de reformare, modernizare de creștere a eficienței și performanței, de aplicare consecventă a cadrului normativ, ci și acțiuni mai ample de „management al impresiei”, în sens de schimbare a percepției societății, orientate spre creșterea încrederii în instituții, și de dovezi clare a acțiunilor orientate spre schimbarea practicilor de lucru existente. Patricia Popelier, Björn Kleizen, Carolyn De Clerck, Monika Glavina și Wouter Van Dooren³¹⁵ caută să răspundă la întrebarea care este rolul controlului judiciar al măsurilor anticriză (documentul se referă la criza pandemică). Ca urmare a investigațiilor realizate se înaintează pe post de soluții creșterea legitimității dreptului, creșterea încrederii în instituții de drept, creșterea profesionalismului și a expertizei, care s-au accentuat ca esențiale în situații de criză. Crizele creează situații de incertitudine, din acest motiv argumentul legitimității și cel al expertizei în condiții de criză are o pondere majoră.

6.3.5. Criza legii

De asemeni, autori din spațiul românesc și din cel al Europei consideră necesară analiza subiectului **crizei legii**, care constituie un factor de dezorganizare, de facilitare a abuzurilor autorităților și a degradării valorilor democratice. În această direcție, autorul român E. Molcuț menționează că „Legea, în loc să creeze cadrul pentru creșterea nivelului de exigență, pentru că de aici se naște valoarea, în realitate vădește cu totul alte priorități și creează mecanisme prin care valoarea este tratată precum Cenușăreasa”³¹⁶, iar R. Duminică arată că „Legiferarea nu se mai fundamentează pe cele două condiții considerate a fi esențiale pentru elaborarea unei reguli de drept: cunoașterea realității și aplicarea adecvată a tehnicii legislative (...). Norma, ... de cele mai multe ori se construiește pentru o realitate paralelă ... fiind din ce în ce mai puțin accesibilă omului obișnuit și tot mai greu de aplicat de către practicienii dreptului”³¹⁷ din acest motiv, considerăm că asistăm la o criză a legii contemporane.

---

³¹⁵ Popelier P., Björn Kleizen, De Clerck., Glavina M. și Wouter Van Dooren. The Role of Courts in Times of Crisis: A Matter of Trust, Legitimacy and Expertise. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Intervention_20210415_Popelier_Rule_of_Law_ENG.pdf

³¹⁶ Molcuț E., Apud Vedinaș V. Orgii procedurale. București: Editura Universul Juridic, 2011, p. 11.

³¹⁷ Duminică R. Criza legii contemporane. București: Editura C.H. Beck, p. 2-3.

Cercetările indică mai mulți factori care contribuie la determinarea crizei legii. Printre factorii de bază literatura indică: caracterul neinteligibil al legilor, lipsa de previzibilitate și accesibilitate, utilizarea excesivă a ordonanței de urgență a Guvernului, presiunile dreptului european și a celui internațional, inflația legislativă, încălcarea frecventă a regulilor fundamentale de elaborare a normei juridice etc. Autoarea lucrării *Criza legii contemporane*³¹⁸, identifică trei categorii de cauze ce contribuie la decăderea legii: - **cauze interne**, precum: inflația legislativă, mediocritatea normelor juridice, lipsa de stabilitate și previzibilitate a legii, lipsa de claritate, cauze politice și sociale; - **cauze externe**, cum ar fi utilizarea politică a legii, tratamentul mediatic al legii, ineficacitatea și disfuncționalitatea, influența excesivă a dreptului UE, cauze internaționale, crize instituționale (criza statului de drept, criza parlamentarismului); și - **cauze de natură culturală**, cum ar fi formalismul juridic excesiv, amplificarea individualismului, distrugerea conceptului de solidaritate.

Importante aspecte ce definesc particularități de manifestare a crizei legii identificăm în studiile și articolele publicate de către M. Safta³¹⁹ care indică că „Teoreticienii în materie, practica judecătorească și reacțiile societății civile în diverse momente relevă, deopotrivă în România și în alte state ale lumii, numeroase disfuncționalități ale procesului de legiferare și ale legislației, așadar, în esență, ale modului în care parlamentele își exercită una dintre principalele funcții, anume aceea de legiferare”³²⁰. Printre problemele majore identificate de autoare se înscrie: pregătirea inadecvată a proiectelor de lege, calitatea slabă a textelor de lege propuse, timpul insuficient pentru analiza corespunzătoare a acestora, dezbaterile și verificarea parlamentară inadecvate și, în general, legiferarea „pripită și nesabuită”; declinul procedurii obișnuite de legiferare și frecvența deviere

³¹⁸ Ibidem, p. 5.

³¹⁹ Safta M. Soluții legislative neconstituționale din cauza nerespectării normelor de tehnică legislativă. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=821702>; M. Safta, Consolidarea funcției legislative a Parlamentului, în lumina principiului securității juridice, *Revista Universul Juridic*, 2021; <http://revista.universuljuridic.ro/consolidarea-functiei-legislative-parlamentului-lumina-principiului-securitatii-juridice/>; M. Safta, Valorificarea normelor de tehnică legislativă în controlul de constituționalitate, în *Buletin de informare legislativă nr. 2/2016*, pp. 3-23; Safta M. Angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege. <https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2021/01/safta.pdf>.

³²⁰ Safta M. Consolidarea funcției legislative a Parlamentului, în lumina principiului securității juridice. În: *Revista Universul Juridic*. Disponibil: <http://revista.universuljuridic.ro/consolidarea-functiei-legislative-parlamentului-lumina-principiului-securitatii-juridice/>.

de la regulile ce guvernează procesul legislativ, utilizarea excesivă a unor proceduri legislative „neortodoxe” menite să evite dezbaterile și fâgașul obișnuit al legiferării (precum procedurile legislative de urgență sau reglementările de tip „omnibus”), insuficienta participare publică, excluderea minorității parlamentare, excesul de reglementare sau, dimpotrivă, blocarea acesteia, afectarea, în sine, a calității reglementărilor prin toate aceste disfuncționalități.

În aceeași direcție sunt identificate și alte cercetări care în mod indirect plasează în vizor problema crizei legii. Corespunzător, se poate de extras aceeași opinie din lucrările publicate de către M. Duțu care în contextul înaintării conceptului „drept suplu” și explicațiilor aduse atenționează asupra crizei legii. „Ce semnifică apariția sa? Expresia unui sistem juridic bolnav în privința stării normelor sale ori incapabil de a produce reguli a căror forță normativă nu mai prezintă încredere? ... dreptul suplu s-a impus ca un nou concept, de mare interes pe piața ideilor și a practicii juridice franceze și cunoaște extensii semnificative în dreptul comparat. El este văzut ca un fel de drept care a priori nu beneficiază de o mare forță normativă și nici de o oarecare justițiabilitate, dar care reprezintă deja un posibil instrument de promovare a politicii de simplificare a normelor și de dezvoltare a calității reglementărilor legale”³²¹.

Participanții la Conferința cu genericul „*Criza procesului legislativ și a calității legii în România – stat de drept, democratic și social, membru al UE*”³²², desfășurată în zilele de 13-14 octombrie 2022, la Constanța, organizată cu participarea Secției de drept internațional și drept comparat a Academiei de Științe Juridice din România și Facultatea de Drept și Științe Administrative a Universității „Ovidius” din Constanța, au înaintat mai multe poziții ce vin să confirme prezența fenomenului crizei legii. Generalizările prezentate indică opinii care reiterează probleme ce se manifestă ca rezultat al acestei stări. În acest sens, se menționează impactul negativ pe mai multe dimensiuni ale socio-juridicului. Printre manifestările negative se înregistrează

---

³²¹ Duțu M. Dreptul suplu: complement, alternativă ori viitor al dreptului? În: Revista Dreptul, nr.1/2015 <https://lege5.ro/gratuit/gm3tanbuhe3a/dreptul-suplu-complement-alternativa-ori-viitor-al-dreptului>.

³²² <https://www.juridice.ro/essentials/6104/unele-concluzii-din-conferinta-nationala-crisa-procesului-legislativ-si-a-calitatii-legii-in-romania-stat-de-drept-democratic-si-social-membru-al-ue-desfasurata-in-zilele-de-13-14-oct>.

problema drepturilor omului, determinată de libertatea de a reglementa de către puterile legislativă și executivă care devine, deseori, un instrument al restrângerii drepturilor și libertăților sau generează, deseori, „poluarea normei constituționale”, atât prin inflație de prevederi parazitare, cât și prin dispoziții temporare, impuse de așa zise „situații excepționale”, care, însă, sunt personalizate, adică ajung în „iadul abuzului legislativ”³²³. Altă manifestare negativă este în raport cu calitatea și eficiența justiției, dat fiind faptul că înfăptuirea justiției depinde, în principal, de calitatea legii și a procedurilor, profesionalismul și integritatea judecătorilor și avocaților, care trebuie să fie dedicați actului de justiție și nu „activiști ai unor cauze murdare”. Mai mult, dinamica proceselor, tendința de ajustare a legislațiilor naționale la cea europeană, standardizarea etc. sunt cele care definesc și pe această dimensiune manifestări cu impact negativ. Astfel, participării la lucrările conferinței indică că paranoia accelerării legislative, în UE și în România (ca și celelalte State membre) a generat „monștrii normativi” în dreptul UE și, în replică, în dreptul național. Legile suferă calitativ, fiind pline de limbaj nejuridic și erori semantice, logice și cu sofisme metodologice sau gramaticale și de reglementare, declarate neconstituționale. În aceeași suită a manifestărilor negative se înscriu și procedurile „adoptării tacite”, a „angajării răspunderii Guvernului”, care în opinia cercetătorilor au fost utilizate abuziv, prin jocuri politice și de interese diverse, generând și ele legi neconstituționale și nedemocratice. În acest sens, în articolul *Reflecții asupra tehnicii juridice în lumina jurisprudenței constituționale* sunt puse în atenție proceduri legislative care se încadrează într-o formulă expresă de manifestare a crizei legii. „Pentru edificarea statului de drept este esențial principiul supremației Constituției. Pentru atingerea acestui obiectiv este necesar ca nu numai procesul de elaborare, dar și cel de realizare a dreptului să fie axat pe întrunirea condițiilor de formă și de fond pentru a fi în conformitate cu Constituția”³²⁴. Hotărârea nr. 26 a Curții Constituționale din 27 septembrie 2016 indică că orice act normativ trebuie să corespundă exigențelor de calitate, să fie exclusă po-

³²³ Marga A. *Justiția și valorile ei*. București: Editura Meteor Press, 2020.

³²⁴ Arama E., Chicu O. *Reflecții asupra tehnicii juridice în lumina jurisprudenței constituționale*. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/7270/reflectii-asupra-tehnicii-juridice-in-lumina-jurisprudentei-constitutive.html>.

sibilitatea interpretării contradictorii, iar claritatea și previzibilitatea apreciate ca elemente *sine qua non* ale constituționalității normei³²⁵. Starea de criză a legii având atâtea forme de manifestare negativă determină și criza de încredere a cetățenilor - beneficiarii reali ai legii, față de autorități și instituții, față de lege și drept. Din perspectiva dată se poate de tratat și observația profesorului V. Stoica după care „democrația constituțională instituie un spațiu de siguranță și libertate în care tot ceea ce nu este interzis este permis, iar cele mai multe permisiuni nu sunt prevăzute de lege, dar operează transformarea permisiunilor legale în drepturi subiective”³²⁶.

Doctrina juridică franceză, la fel, în mod expres plasează în vizor problema crizei legii. Astfel, Mazeaud menționează „legea a devenit supraîncărcată, imprecisă ... și deci ineficace”³²⁷. Aceeași opinie este susținută de către Becane J.C și Couderc M. care constată existența unei crize a legii generate de inflația legislativă, de creșterea rolului altor surse formale ale dreptului, de caracterul neinteligibil al legii, de lipsa de previzibilitate. Deci doctrinarii francezi punând în discuție particularitățile legii și a legiferării, constată existența crizei legii, care „intensifică și nesiguranța juridică a cetățenilor”³²⁸.

Toate aceste opinii se conjugă pe dimensiunea cauzelor ce au determinat criza legii. Incontestabil este faptul că fenomenul legiferării este complex, iar exigențele de calitate ale legii au un rang constituțional. Nicio lege nu poate fi respectată dacă este deficitară, chiar dacă obligația de a o respecta este de nivel constituțional. În această perspectivă, Preeminența dreptului, chiar dacă are la bază un caracter paradoxal, așa cum indică în discursul său R. Dworkin³²⁹, prin cele opt elemente, identificate de Comisia de la Veneția: 1) legea trebuie să fie accesibilă: adică inteligibilă, clară și previzibilă; 2) chestiunile legate de drepturile conferite de lege se

---

³²⁵ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldovani. 26 din 27.09.2016, disponibilă la <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=595&l=ro> (accesat: 16.03.2023).

³²⁶ Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/6104/unele-concluzii-din-conferinta-nationala-la-criza-procesului-legislativ-si-a-calitatii-legii-in-romania-stat-de-drept-democratic-si-social-membru-al-ue-desfasurata-in-zilele-de-13-14-oct>.

³²⁷ Apud Duminica R., p.4.

³²⁸ Ibidem.

³²⁹ Dworkin R. Preeminența dreptului. Comunicare prezentată la conferința „The Rule of Law as a practical concept”, Disponibil în română: https://www.constcourt.md/public/files/file/Publicatii/2018/Ronald_Dworkin_-_Preeminenta_dreptului.pdf.

soluționează potrivit competenței stabilite de lege, și nu în mod discreționar; 3) toți cetățenii sunt egali în fața legii; 4) puterea se exercită într-o manieră legală, echitabilă și rezonabilă; 5) drepturile omului trebuie protejate; 6) justițiabilii trebuie să aibă la dispoziție mecanisme care să le permită rezolvarea litigiilor fără cheltuieli și întârzieri excesive; 7) orice proces trebuie să fie echitabil; 8) statul este dator să respecte obligațiile născute din dreptul internațional și dreptul intern indică direcția în care trebuie de acționat astfel încât să fie evitată starea de criză a legii, dacă nu total cel puțin parțial.

Arealul soluțiilor cu care s-ar putea interveni nu este unul complex ci mai degrabă unul simplu, dar riguros. Vom împărtăși soluțiile înaintate de doi autori, care exprimă priorități ce merită atenție din partea celor implicați în căutarea celor mai eficiente instrumente de realizare a progresului și depășire a crizei dreptului. Autoarea M. Safta³³⁰ consideră că accentul în perspectiva soluționării problemelor trebuie să fie plasat în direcția asigurării securității juridice, care presupune:

- conștientizarea și valorizarea importanței consultărilor și a transparenței decizionale în procesul legislativ;
- conștientizarea și valorizarea importanței fiecărei etape a procesului legislativ în realizarea unei legi de calitate, predictibilă și stabilă, adaptată nevoilor societății;
- conștientizarea rolului și a importanței actorilor externi, precum curțile constituționale „în îmbunătățirea performanței ramurii politice”, în sensul de autoritate legiuitoare.

Se consideră necesare, suplimentar, în aceeași perspectivă, soluții care ar fi capabile să preîntâmpine disfuncționalitățile și să contribuie la îmbunătățirea procesului legislativ în sine. Corespunzător, opinia susținută de M. Duțu vine și ea să confirme piste reale de urmat. Susținerea necesității afirmării științei juridice, ca suport al tehnicii legislative, trebuie să fie un imperativ promovat energic de puterea executivă și de cea legislativă, susține M. Duțu³³¹.

³³⁰ Safta M. Soluții legislative neconstituționale din cauza nerespectării normelor de tehnică legislativă. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=821702>.

³³¹ Comunicarea în cadrul conferinței „Criza procesului legislativ și a calității legii în România – stat de drept, democratic și social, membru al UE”.

6.3.6. Criza valorilor juridice

Ar putea fi trecute în atenție mai multe aspecte relevante care se re-găsesc abordate în contextul evenimentelor științifice, în conținutul arti-colelor, în aprecierile făcute în raport cu activitatea instituțiilor de drept, dar ceea ce considerăm necesar a accentua se referă la faptul că criza drep-tului se manifestă atât la nivel de sistem, cât și la nivel disciplinar ori pe dimensiuni specifice ale dreptului, care au impact negativ asupra pro-cesului de realizare a dreptului. Fiecare dintre perspectivele adoptate de autorii interesați de subiect, diferențele de domenii din care se cercetează problematica crizei dreptului se definesc într-un mod particular în cazul soluțiilor, dar se întâlnesc într-un areal esențial al existenței juridice, ce reiterează vulnerabilitatea dimensiunii axiologice a dreptului în stare de criză. Adică, caracterul vulnerabil al valorilor juridice este cel care con-tribuie la aprofundarea în criză, la creșterea nihilismului etc., de aceea căutarea mecanismelor și instrumentelor capabile de a crea, susține, di-semina și reconsidera/reconstrui valori, este necesară menținerea relației continue și permanente dintre normele morale și cele juridice, pentru a evita dezintegrarea perspectivei științifice asupra dreptului de cea pro-fesională.

Reactualizarea subiectului dimensiunii axiologice a dreptului este cu o frecvență relativă în discursul științific, cu mult mai mică în discursul public cotidian și cu frecvență mai mare în condițiile unor declarații ori intenții de modernizare/reformare a instituțiilor de drept, dar și mai mult în discursuri publice critice prezentate în contexte electorale. Toate ace-s-tea, unele în mai mare măsură, altele în mai mică, au alimentat percepția asupra locului și rolului pe care îl are dreptul în societate, adică valoarea acestuia. Din punct de vedere estimativ, pentru fiecare persoană în parte, utilitatea dreptului (instituții și profesioniști), în fond este dependentă de percepția acestuia cu referire la valoarea personală și socială pe care o are ca domeniu al practicii sociale.

Motivația pentru susținerea celor menționate se ascunde în faptul că dreptul, dintre multiplele sale accepțiuni, fiind prezentat fie ca o reflec-tare a culturii materiale a societății, fie ca mijloc de control politic, fie ca expresie a unei practici de guvernare etc., cel mai puțin este văzut, la moment, ca un domeniu preocupat de protejarea și promovarea valorilor, a idealului spre care tinde societatea. Percepția socială dominantă prezintă dreptul ca un domeniu în care acțiunile, deciziile nu sunt conforme

valorilor recunoscute la nivel global și național ca vitale pentru societate și persoană. Ceea ce face ca pilonul de bază al dezvoltării și modernizării să fie vulnerabil și fragil atât din punct de vedere conceptual, cât și funcțional.

Prin urmare, reperele analizei se orientează spre înțelegerea interacțiunilor dinamice dintre conștientizarea aspirațiilor, responsabilități și valori, pentru identificarea unei formule distincte de a vedea și practica dreptul. În această perspectivă elementele centrale care se profilează a fi supuse dezbaterilor este:

1. Abordarea dreptului în termeni valorici;
2. Dependența valorilor de actorii implicați în realizarea dreptului;
3. Abordarea dreptului în calitate de răspuns la nevoile valorice ale persoanei /omului, care nu sunt în totalitate reflectate în drepturi și îndatoriri;
4. Determinarea preferințelor valorice, printr-o ierarhie a valorilor;
5. Abordarea justiției centrate pe om, atât ca proces, cât și ca finalitate.

Perspectiva teoretică asupra valorilor indică o formulă egalitară cu referire la interesul științific de cercetare a subiecților și a obiectelor supuse valorizării, ele răspunzând cerințelor prioritare temporale și spațiale, aspirațiilor și necesităților sociale. În acest context al interesului pentru valori și valorizare, vedem că marea majoritate a valorilor juridice sunt construite printr-un raport de determinare de preferința pentru democrație și statul de drept al societăților și statelor contemporane, acestea fiind conform art. 2 TUF, dar și a art.1 al Constituției RM, valori fundamentale. Corespunzător acestei determinări, consecvența face ca dintre valorile general recunoscute și considerate modelul preferențial de organizare al sistemelor sociale statale actuale, democrația și statul de drept să necesite a fi tratate ca valori corelative, și non-ierarhice ^[332].

Având deja o istorie bogată, democrația și statul de drept, care în unele state sunt apreciate ca o formulă consolidată, ca practică existentă, puternic impregnată în tiparele sociale, pe larg experimentată, în altele un deziderat, în cel de-al treilea o formulă fragilă care necesită a fi dezvoltată și implementată prin eforturi ale autorităților și cetățenilor, continuă să se bucure de actualitate, determinând evoluțiile, prioritățile și preferințele juridice, materializate în reglementările naționale.

³³² Habermas J. *Droit et Démocratie. Entre faits et normes*. Paris: Gallimard, 1997.

În același timp, cu toate că există un consens major asupra valorii și avantajelor democrației, totuși extinderea la nivel global a generat și critici, una dintre acestea referindu-se la contestarea faptului că aceasta (democrația) ar fi cea mai eficientă formă de guvernare, de altfel opinie existentă încă în antichitatea greacă. Mai mult chiar, identificăm tendința de a asocia democrația cu criza și iraționalitatea. În mai multe publicații științifice se exprimă îngrijorări și luări de poziții cu referire „la criza democrației reprezentative, absenteismul electoral, lipsa de încredere a cetățenilor în politicieni, în partide, intensificarea populismului ... [*ceea ce impune ca luând în considerare*] schimbările din societatea actuală, ... [*să fie necesare*] ... schimbări și în conceperea statului și a dreptului”³³³. Astfel, într-un caz asistăm la tendința de asociere a democrației cu criza, în altul, la constatări și justificări cu referire la o criză a dreptului, incapabil de a-și aduce contribuția la consolidarea și practicarea acesteia. Această stare ne face să încercăm să determinăm dacă unul dintre aceste tipuri de crize ar putea fi generator al celeilalte, aflându-se într-un raport de interdeterminare și condiționare reciprocă ori există și alte circumstanțe, factori ce generează criza dreptului și a democrației.

Autorii articolului *Dimensiunea axiologică a democrației*³³⁴ susțin că democrația nu este doar o formă de guvernare, dar și instituții și instrumente care sunt necesare pentru menținerea, promovarea și consolidarea acesteia, iar „în condițiile în care se profilează criza democrațiilor și neîncrederea atunci este [și] o criză a valorilor juridice”. Afirmatie ce poate fi suplinită și concretizată prin caracterul valoric al dreptului, în sensul de „valoare în sine” care are menirea de a contribui la conservarea și dezvoltarea omului ca ființă bio-psiho-socială; la realizarea siguranței civice; la instituirea și dezvoltarea cadrului social, în care fiecare este cu alții și libertățile trebuie să coexiste; să ofere repere legitime în competiția pentru afirmarea personalității umane; să asigure climatul juridic necesar realizării de către fiecare a idealului său creator³³⁵.

³³³ Arama E. Criza democrației reprezentative și propuneri de depășire. În: *Tranziția spre o guvernare și protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului*. Chișinău: Cartea Juridică (Lexon-Prim). 2022, p.43.

³³⁴ Arama E., Stamate N. *Dimensiunea axiologică a democrației*. Disponibil: <https://juridice-moldova.md/6596/dimensiunea-axiologica-a-democratiei.html>.

³³⁵ Craiovan I. *Dimensiunea axiologică a dreptului*. În: *Drept românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe*. p.180. (31 august 2018), Disponibil: <http://nos.iem.ro/bitstream/handle/11748/1342/30.Craiovan%20olon.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Astfel, în cazul în care înaintăm ca subiect al dezbaterilor problema crizei atunci, devine destul de dificil modul în care putem să acoperim în acest context amplul subiect al dependențelor, dar în același timp el este unul ce se impune într-un exercițiu orientat spre formularea premiselor unui demers teoretico-practic de justificare a necesității unor intervenții substanțiale asupra fundamentelor actuale ale socio-umanului, care se află în dependență majoră de funcționalitatea și eficiența dreptului.

Autorii care au înaintat problematica crizei în drept, o justifică, după cum am menționat în compartimentele anterioare, în mod distinct: unii determină criza ca o stare de fapt a societății care se extinde asupra dreptului, alții o apreciază ca determinată de practicile juridice defectuoase, a treia categorie o analizează prin raportare la criza științei juridice ori a cadrului metodologic depășit³³⁶, precum și avem o mare parte de autori din spațiul românesc care o leagă de suprareglementare /inflația juridică/ poluarea juridică, de un drept incoerent marcat de paralelisme ce necesită modificări capabile de a genera un drept inteligent³³⁷ (dreptul suplu) care „să aducă ... în primul rând, „cetățeanului” beneficiul unei aplicări unitare a legii și numai ulterior și Statului de Drept, reducerea costurilor guvernării³³⁸ Potrivit celei din urmă asumții calitatea dreptului este un factor generator de criză. În același timp, cunoașterea cauzelor ce au determinat problema calității dreptului, oferă spațiu de analiză obiectivă și acțiune în direcția ameliorării printr-o raportare la valorile general umane³³⁹. Astfel, reflectând asupra posibilității depășirii crizei actuale a drep-

³³⁶ Ciobanu R. Reperele constituirii unei metodologii interdisciplinare în drept. Chișinău: Art-Poligraf, 2020.

³³⁷ Baltag D., Ichim G. Dreptul suplu – valoare indispensabilă de regenerare a sistemului juridic. În: *Legea și viața*, nr. 9, 2017, p. 11-17; Duțu M. „Dreptul suplu”, între concept și practică. În: *Pandectele române*, nr.6, 2014, p.210- 216; Bădescu V. Valorile general-umane ca platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului. În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p. 276-283; Craiovan I. Complexitate și simplificare în drept. . În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p.255-263 ș.a.

³³⁸ Ichim G. Finalitatea umanistă a valorilor juridice. Teza de doctor în drept. Chișinău 2019. p.112. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54874/radu-gabriel_ichim_thesis.pdf.

³³⁹ Bădescu V. Valorile general-umane ca platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului. În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p. 276-283.

tului, se înaintează ipoteza necesității unei reconceptualizări a dreptului din perspectivă valorică, perspectivă care ar urmări creșterea eficienței și eficacității dreptului, a funcționalității instituțiilor de drept, a cadrului normativ de reglementare, a acțiunilor umane orientate spre consolidarea democrației și a statului de drept. Reperetele teoretico-metodologice care sunt valorificate în raport cu ipoteza înaintată este ancorată în trei perspective de abordare, formulate în baza opiniilor autorilor preocupați de problematica în cauză, construite într-un raționament care să ne permită înaintarea unor concluzii.

Respectiv, justificarea atenției acordate dependențelor interne și externe, se regăsește în constatarea că: „A devenit banal pentru cercetătorii fenomenului juridic că, dreptul, ca și societatea, a intrat într-o criză profundă, nu una economică, financiară, ci una morală. Într-o astfel de perspectivă, ceea ce ne apare ca soluție salvatoare este tot dreptul, însă simplificarea lui, ca imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului”³⁴⁰.

O altă opinie este cea care plasează într-un obiectiv unic persoana și acțiunea de valorizare, în sensul că omul este cel care conferă sens existenței, instituțiilor, normelor etc. În această perspectivă, profesorul V. Stoica susține că „Actele, acțiunile și activitățile prin care se realizează [*prescripțiile*] ... constituie motorul schimbărilor sociale, dar, pentru ca să nu apară dereglări și crize grave, ele trebuie să fie mereu raportate la valorile avute în vedere de fiecare prescripție normativă. Profesioniștii dreptului au misiunea dificilă, uneori aproape imposibilă, de a asigura această corelație dintre înțelesul normelor juridice și valorile care justifică permisiunile, comenzile și interdicțiile. Pentru acești profesioniști, democrația constituțională și economia de piață liberă întemeiată pe proprietatea privată nu trebuie să fie niciodată clișee, ci nucleele conceptuale și cadrele instituționale care dobândesc viață și sens prin valorile care consolidează libertatea și siguranța persoanei, mai ales în situații excepționale, de criză gravă, când aceste valori sunt amenințate”³⁴¹. Suplimentar, o criză poate fi depășită prin libertate, aceasta fiind „un proiect de

---

³⁴⁰ Ichim G. Finalitatea umanistă a valorilor juridice. Teza de doctor în drept. Chișinău 2019. p.35. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54874/radu-gabriel_ichim_thesis.pdf.

³⁴¹ Stoica V. Despre logica juridică și adevărata viață a dreptului. În: Revista Dilema veche, nr. 916, 28 octombrie – 3 noiembrie 2021. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5058/despre-logica-juridica-si-adevarata-viata-a-dreptului>.

trezire de luptă cu somnul indiferenței pentru a recunoaște că fiecare este arhitectul vieții umane și că este prin aceasta creator de valori și lume.”³⁴² Din aceste opinii susținute deducem că în depășirea oricărei situații de dificultate în domeniul dreptului, precum și a crizelor care se manifestă, ca și în oricare alt domeniu, rolul major rămâne a fi al persoanei în calitate de ființă rațională și valorizatoare.

Și cea de a treia perspectivă este identificată în sugestia de soluție formulată de către profesorul I. Craiovan, și nu numai, care poate fi apreciată ca plauzibilă și care pare a fi destul de simplă, dar în același timp extrem de dificilă din punct de vedere practic. „Numai examenul valoric poate preîntâmpina sau atenua consecințele unor situații [*crize*] ... în care normativitatea juridică nu apreciază faptele sociale la justa lor valoare, deci în ce măsură corespund unor nevoi, interese, aspirații umane ale unui timp istoric³⁴³. Contradicția dintre decizie și acțiune, dintre lege și faptă, conduce în opinia lui I. Craiovan, la moartea legii pentru că ordinea juridică depinde de compatibilitatea sa cu faptele sociale pe care le reglementează. Pentru ca această stare să nu aibă loc trebuie să se verifice care este raportul ce unește dreptul și faptele sociale, dacă acestea se găsesc în mod corespunzător în conținutul dreptului pozitiv.

În temeiul acestor trei perspective, formulăm unele constatări justificative preliminare care lansează priorități ce trebuie luate în considerare într-un exercițiu asumat de cercetare a fundamentelor axiologice existente ori inexistente a dreptului. Astfel,

1. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, nu poate fi realizată printr-o abordare abstractă, ci prin una concretă, ancorată în condițiile reale ale țării (Republicii Moldova);
2. Este necesară conștientizarea realității crizei dreptului pornind de la realitatea socială în care acesta își realizează misiunea/funcțiile, dar de dependența de eficiența/ineficiența instituțiilor de drept și de calitățile profesionale și personale ale celor implicați în activitate;
3. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept poate oferi soluții plauzibile în condițiile în care este ghidată de obiectivitate, interes științific și social;

³⁴² Boboc A. Dezbateri ideologice. Neopozitivismul în știința contemporană. București: Editura Politică, 1979. p. 56.

³⁴³ Craiovan I. Finalitățile dreptului. București: Continent – XXI. 1995, p. 70.

4. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, nu poate fi una secvențiată ori segmentată, ci una complexă, raportată multiplelor dependențe externe și interne;

5. Criza dreptului nu poate fi depășită doar prin intervenții de natură externă, ci și printr-un act de voință asumat al actorilor implicați în activități cu profil juridic care trebuie să contribuie la realizarea dreptului;

6. Valorile împărtășite și promovate de reprezentanții mediului profesional juridic sunt un reper al creșterii percepției pozitive a dreptului în societate;

7. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, prin estimarea instrumentelor utile și necesare a fi valorificate pentru creșterea gradului de conștientizare a rolului personal al fiecărei persoane, al implicării și participării.

6.4. Piste de modernizare și depășire a crizei

Cercetarea realizată indică multiple fațete ale crizei dreptului, dar și impactul pe care îl are asupra proceselor de reformare și modernizare a țării. Angajamentele asumate de către guvernare în perioada crizelor actuale definesc și raporturile dintre autorități și cetățeni, care pe fondalul situațiilor deloc simple aprofundează lipsa de încredere și criticile aduse autorităților și instituțiilor de drept. Așa cum arată și alți autori³⁴⁴, guvernele sunt considerate demne de încredere dacă sunt percepute ca fiind competente, corecte și integre, dacă instituțiile de drept sunt eficiente, dacă drepturile și libertățile sunt protejate. Evaluarea realizată a demonstrat că în mare parte este constatată starea de criză a dreptului, dar și indicată necesitatea de a conjuga eforturile dintre guvernare și cetățeni pentru a realiza progrese în direcția soluționării problemelor provocate de crizele actuale în general și de criza dreptului în special. Aprecierea rolului major al instituțiilor de drept, accentuează că în perioade de criză, expertiza joacă un rol proeminent și trebuie să fie un reper al procesului decizional și al calității soluțiilor formulate în vederea depășirii situațiilor de dificultate, al realizării tranzițiilor și modernizării.

---

³⁴⁴ Popelier P., Kleizen B., De Clerck C., Glavina M., Van Dooren W. The Role of Courts in Times of Crisis: A Matter of Trust, Legitimacy and Expertise. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Intervention_20210415_Popelier_Rule_of_Law_ENG.pdf

În vederea modernizării guvernării și depășirii crizei dreptului, recunoaștem opinia autorilor care consideră că un pas important este consolidarea unei societăți civile puternice, implicate, capabile să reorienteze activitățile spre fapte reale conforme principiilor de bună guvernare, dar nu doar atât. Concomitent este necesară implicarea activă a tuturor actorilor sociali, evaluarea obiectivă a situației de fapt și de drept, precum și cercetarea posibilităților reale de depășire a crizei și a tranziției spre normalitate. În această ordine de idei, considerăm că traseul cercetărilor trebuie să conjuge cel puțin două aspecte: - unul este cel care se referă la starea de criză și modul în care aceasta influențează persoane, instituții, state, societăți; - și altul, cel care se referă la formula în care criza nu poate fi localizată la un segment îngust, dar mai degrabă este una ce se regăsește în toate dimensiunile socio-umanului, ceea ce impune luarea în considerare a interdependențelor.

În primul caz, urmărind literatura ce pune în centrul analizelor starea de criză, identificăm că mai mulți autori plasează criza în cadrul unui proces de transformări profunde în societățile moderne, iar conceptul de criză este înțeles ca: *schimbare bruscă, stare de tranziție dificilă, complicații, o situație dificilă, iar în calitate de indicatori ai crizei se menționează: violarea integrității sociale existente și caracterul precar al formelor, conexiunilor și relațiilor sociale*³⁴⁵. Interesante sunt și opiniile autorilor ce consideră că crizele sunt benefice, în sensul că acestea se manifestă în calitate de catalizatori al eforturilor de continuitate și de dezvoltare a societăților. În raport cu aceste opinii totuși trebuie de ținut cont și de faptul că „societățile trebuie să se protejeze de efectele negative ale crizelor, să reducă riscurile perioadei de tranziție și, eventual, să scurteze procesul de tranziție în sine”³⁴⁶. Astfel, atât cetățeanul, cât și statul, prin intermediul instituțiilor sale trebuie să decidă cum să prevină riscurile și pericolele, să facă procesul de tranziție de la criză la normalitate sigur, să urmărească realizarea în practică a procesului de modernizare fără a depăși limitele (de mediu, medicale, psihologice, sociale) a ceea ce este acceptabil într-o societate cu tradiții, obiceiuri și practici instituite.

³⁴⁵ Shapovalov V. V., Varonina, S. Ponyattya sotsial'noyi spravedlyvosti v kontseptsiyakh yevropeys'koyi khrystyians'koyi demokratiyi [The concept of social justice in the concepts of European Christian democracy]. Bulletin of Moscow University, Series 7, Philosophy, 2, 2011, 74-87. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-sotsialnoy-spravedlyvosti-v-kontseptsiyah-evropeyskoy-hristianskoy-demokratii>.

³⁴⁶ Fukuyama F. Op.cit., p.152.

Situațiile de criză reprezintă stări în care reglementarea legală standard nu este eficientă, iar guvernarea este impusă de situație să-și asume responsabilitatea și prin acțiuni concrete să-și manifeste capacitatea și eficiența. Or, așa cum indică și Fukuyama³⁴⁷ analiza acțiunilor responsabile sau iresponsabile ale autorităților într-o situație de criză este o modalitate importantă de a determina legitimitatea unui anumit guvern și, eventual, de a identifica natura puterii. Astfel criza acționează ca indicator al capacității autorităților de a aduce beneficii societății, iar depășirea crizelor este în egală măsură responsabilitatea guvernării și a cetățenilor, doar că guvernarea trebuie să-și asume identificare echilibrului dintre interesul individual și cel general, să identifice instrumente și mecanisme eficiente și funcționale pentru depășirea situațiilor problematice, a resurselor deficitare, a conflictelor existente etc.

În cel de-al doilea, în condițiile globalizării, Statul a încetat să mai fie un garant al siguranței oamenilor împotriva unei amenințări externe, cetățenii au încetat să mai fie o resursă indispensabilă de mobilizare, iar mecanismele de guvernare sunt strâns legate și dependente de resursele sociale ale puterii, de capacitatea guvernării de a crește ori diminua locul și rolul individului în societate, de a aduce beneficii cetățenilor prin politica de guvernare ori viceversa.

Problema depășirii crizei guvernării rămâne una esențială în cadrul unui proiect sau tendinței de modernizare a guvernării și atunci când această criză implicit este, ori nu este legată și de crize de altă natură (sociale, sanitare etc.) ea se amplifică, conjunctură ce reactualizează unul dintre principiile bune guvernări, dar și una dintre valorile morale și sociale fundamentale – responsabilitatea și responsabilizarea funcționarilor și a cetățenilor. Cercetările indică că responsabilitatea funcționarului, datorită dimensiunii sale juridice și etice, indică atitudinea lui față de societate, care are obligații asumate nu doar din punct de vedere juridic, dar și moral³⁴⁸. Responsabilitatea este expresie a angajamentului autorităților de a furniza beneficii societății. Dacă punem împreună termenul **criză –guvernare –responsabilitate**, atunci tocmai cel din urmă va fi indicatorul și criteriul de referință pentru a evalua calitatea și performanța guvernării. În opinia noastră acest concept are două perspective de bază prin

---

³⁴⁷ Ibidem.

³⁴⁸ Mignolo, W. The many faces of cosmo-polis: Border thinking and critical cosmopolitanism. Public culture, 12 (3), (2000), p. 721-748.

care trebuie să parcurgem revenirea în condițiile în care vorbim despre fenomenul crizei: perspectiva teoretică de revalorizare a responsabilității și alta, perspectiva metodologică. De ce?

Pentru a răspunde la această întrebare vom face referință la doi factori (unul economic, altul, cel uman) care pot fi identificați, la unii autori, ca declanșatori de crize a instituțiilor puterii și a instituțiilor sociale, dar și ca substrat al creșterii așteptărilor cetățenilor în raport cu guvernarea atât din punct de vedere al schimbărilor cantitative cât și calitative. Încercând să vedem care dintre factori are rolul determinant: cel economic, după cum susțin unii; factorul uman promovat de alții ori poate un conglomerat de factori? Teoria modernizării societății, expusă în lucrarea *Sfârșitul istoriei și ultimul om* indică că marea majoritate a „țărilor care au parcurs calea dezvoltării continue sunt din ce în ce mai mult similare, dar nu distincte. Chiar dacă există o mare diferență a căilor pe care le-au parcurs până a ajunge la anumite performanțe (...), totuși alternative ale formelor de organizare socială eficientă, sunt puține”³⁴⁹. În același timp, autorul menționat *supra* opinează că factorul uman are un rol determinant în evoluția și dezvoltarea societăților, de aceea nu este oportun să se considere că modernizarea unei societăți este în exclusivitate dependentă de factori de natură economică. Conflictele și crizele din societăți nu permit ca să conectăm ori stabilim relații de dependență și să explicăm democrația în termeni exclusiv economici. Sigur că nu putem scoate din circuit factorul economic, nici beneficiile modernizării economice, dar în același timp, nu poate fi explicată și definită democrația prin intermediul factorului sau nivelului de dezvoltare economică a societății. Or, „primele mari democrații (cea din America și cea din Franța) au apărut pe fonul unor condiții în care țările nu erau modernizate (economic), în sensul în care adesea este definită în prezent modernizarea”³⁵⁰. Mai mult, preferința pentru drepturile omului nu a fost determinată și nici nu a avut ca factor declanșator și imbold avantaje economice. Mai degrabă vom conecta această preferință cu factorul uman ori natura umană. Istoria umanității, face referință la personalități care au riscat în numele democrației și au luptat pentru drepturile omului. „Nu există democrație fără democrați, adică fără (...) cel care-și dorește democrația și care o

³⁴⁹ Fukuyama F. *The end of history and the last man*. (traducere în rusă de M.B.Levin). Moscva: Act, 2009. p. 214-215.

³⁵⁰ *Ibidem*, p. 216.

creează, consolidează și se creează /formează pe sine însuși”³⁵¹. Rezultă că depășirea crizei și modernizarea unei societăți poate fi realizată prin valori, norme și principii la care aderă cetățenii, pe care le recunosc, pe care și le doresc și spre care tind. Constatăm, că factorul uman în calitate de generator de valori juridice și sociale este unul esențial. „Există o legătură de dependență între natura umană și înțelegerea umană a dreptului și drepturilor, a echității și moralității (...) și aceasta este expres expus în Declarația Universală a Drepturilor Omului. Totuși relația dintre drepturile omului și natura umană nu este una lineară și unilaterală. Tranziția de la drepturile naturale la drepturile umane este în afară oricăror formule teoretice și explicative”³⁵². Pentru Fukuyama natura umană este cea care reflectă simțul datoriei și cel moral, altfel va trebui „să dăm dreptate lui Nietzsche (...) suntem sortiți să depășim moralitatea, dar aceasta poate să ne aducă într-o țară în care puțini dintre noi și-ar dori să ajungă”³⁵³. Or, nici o ordine socială nu poate fi îndreptățită dacă noțiuni precum viață corectă, dreptatea, dreptul și drepturile, moralitatea ș.a. sunt înțelese în mod diferit ori distinct de guvernare și cetățeni, și dacă este discrepanță, contradicție între ceea ce este și ceea ce trebuie să fie. În acest sens, Hegel³⁵⁴ avea dreptate atunci când făcea referință la contradicțiile în istorie și la perioade în care este necesar de a identifica alte forme de organizare socială mai bune și mai eficiente. Logic, întrebarea care apare este: cât de mare trebuie să fie contradicția, cât de profundă să fie criza ca să fie imposibil de a fi depășită și să erodeze însăși legitimitatea întregului sistem socio-politic și juridic?

Concluzii

Situațiile de criză, de cele mai dese ori, au impact negativ asupra interacțiunilor dintre cetățeni și autorități, procesul de comunicare fiind mai anevoios, standardele juridice anterioare mai puțin eficiente și aplicabile, iar nemulțumirea tot mai mare precum și descreșterea încrederii cetățenilor în instituțiile și autoritățile guvernamentale.

---

³⁵¹ Ibidem, p. 217.

³⁵² Fukuyama F. Our posthuman Future. Consequences of the Biotechnology revolution. (traducerea în rusa de M.B. Levin). Moscva: Act „Liux”, 2004, p. 147.

³⁵³ Ibidem, p. 148.

³⁵⁴ Hegel G.W.F. Prelegeri de filosofie a istoriei. București: Humanitas, 1997.

Iresponsabilitatea autorităților este un indicator important al crizei din sfera politică, așa cum indicatorul crizei economice este scăderea producției, iar cel al crizei spirituale este distrugerea orientărilor valorice universal recunoscute. Mai mult, încrederea în autorități este conectată cu responsabilitatea de care funcționarii dau dovadă în procesul de guvernare, ceea ce creează impresia unui cerc vicios, care are caracter continuu. Și dacă ne vom întreba totuși cui aparține prioritar sarcina sau cine trebuie să-și asume „*povara responsabilității*” de a transcende criza, atunci sigur că mulți vor fi cei care ar oferi răspunsul inevitabil după care se va susține, sus și tare, că această sarcină aparține guvernării (puterii politice legitime) care trebuie să asigure dezvoltarea stabilă, continuă și durabilă a societății și să asigure securitatea și ordinea în societate, să răspundă necesităților cetățenilor. Dar oare trebuie neglijat rolul altor actori sociali? Și, care este rolul cetățeanului în această configurație?

În opinia lui F. Fukuyama, în societate este obișnuit ca inițiativele legislative să vină din partea politicienilor, care nu prea se bucură de mare încredere din partea cetățenilor, în schimb dacă urmărim „sondajele de opinie din multe țări, atunci acestea arată că societatea are mult mai mult respect față de mediul științific, savanți (...) decât în politicieni”³⁵⁵. Acest fapt este un argument plauzibil, serios și susținut, în favoarea necesității implicării, dezinteresate personal, dar motivate social, a unor grupuri de cercetători pe subiecte de competență în consultare, expertiză și soluționare a crizelor din societăți.

Analiza teoriilor puterii și a formelor de guvernare, nu explică nici pe departe, modele de mecanisme perfect eficiente și nici de anticipare a crizelor din societăți. Singura posibilitate de a înțelege anumite aspecte esențiale ale mecanismelor funcționale este o abordare integrată și multidimensională a guvernării prin prisma eficienței dreptului, a protecției drepturilor din perspectiva individualității și socialității persoanei.

În același timp, trebuie să recunoaștem că, cu toate multiplele critici care sunt aduse guvernărilor, totuși în condițiile actuale, făcând abstracție de neajunsurile atribuite și pretențiile înaintate, nu există instituții ori forme alternative de organizare mai bune și care ar exprima voința cetățenilor sincer și legitim, decât cele ale democrațiilor construite prin drept și

³⁵⁵ Fukuyama F. Our posthuman Future. Consequences of the Biotechnology revolution. (traducerea în rusa de M.B. Levin). Moscva: Act „Liux”, 2004., p.260-261.

drepturi. De aceea, suntem impuși să căutăm răspunsuri la interogațiile pe care le avem și soluții la crizele pe care le parcurgem, plasându-ne cel puțin în trei perspective: 1. perspectiva unui dialog critic al guvernării; 2. perspectiva condițiilor socio-economice a statelor; 3. perspectiva unui consens politic și social (existent ori nu) asupra priorităților în vederea asigurării tranziției de la criză la normalitate ori a modernizării societății.

Realizarea modernizării trebuie să fie un proces consecvent. Astfel, etapele (formulate de către Iacovlev A.I.³⁵⁶) care sunt structurate de către autori indică: 1. Conștientizarea stării de criză și acțiuni secvențiale separate ale guvernării / puterii de stat de a depăși situațiile dificile pe care le parcurge societate, de regulă acestea sunt acțiuni de reformare în interiorul sistemului; 2. Conștientizarea amplitudinii crizei, Autoritățile inițiază planuri de acțiuni, strategii de reformare, inițiază crearea fundamentelor legale pentru noul sistem; 3. Cea mai complexă etapă deoarece include schimbări sistemice direcționate în sfera socio-economică, acțiuni care realizează tranziția spre schimbări calitative; 4. Modernizarea politicului, care este consecință inevitabilă a modernizării sociale. Astfel societatea obține o nouă înfățișare. Raționalitatea procesului nu este unicul garant al reușitei în modernizare, trebuie de luat în considerare particularitățile naționale și umane (în calitate de subiect și obiect al dezvoltării sociale).

Printre prioritățile care au fost reliefate de cercetare se remarcă nevoia de elaborare și implementare a unor soluții urgente și coordonate – aceasta fiind posibil prin efortul conjugat al autorităților statului, ale societății civile, inclusiv al corpului academic universitar și de cercetători.

În același timp, schimbările care au marcat societățile, au dezvăluit vulnerabilități și au dezvoltat perspective științifice multipolare de căutare a soluțiilor și modalităților de ieșire din starea de impotență funcțională cronică. O dimensiune importantă care a fost profilată se referă la necesitatea implementării reformelor pentru a realiza modernizarea instituțiilor de drept și a depăși starea de criză. Sinteza soluțiilor pentru depășirea crizei dreptului, indică necesitatea de: revizuire a cadrului legal, monitorizare a activității instituțiilor de drept și responsabilizarea acestora; valorificarea adecvată a potențialului uman; motivarea profesionalismului angajaților; eradicarea corupției, revizuirea formatului edu-

---

³⁵⁶ Яковлев А.И. Модернизация как реформа системы. В: Международные отношения и мировая политика. 2010. № 2, Вестн. Моск. ун-та. Сер. 25., pp.4-25.

cației juridice. Astfel, este indicat, ca printr-un efort de autodepășire și act de voință mediul profesional să-și reseteze prioritățile pe răspunsul la necesitățile societății și cetățeanului, pe asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale.

Astfel în tendința de depășire a stării de criză, accentul cade pe mediul profesional și pe „o politică etico-axiologică care e chemată să mobilizeze potențialul constituant al simțului moral al societăților, orientată spre a forma o nouă subiectivitate” capabilă de a reforma normele necesare și capabile de a determina creșterea prestației profesionale în cadrul căreia „valorile sunt nucleul, reperul de la care trebuie să pornim, deoarece în principiu ele sunt caracterizate de constanță, și este mai dificil de a fi schimbate, dar este necesară capacitatea de a apăra și promova aceste valori”³⁵⁷. Ca rezultat, sfera de acțiune, mai degrabă trebuie să fie orientată spre criteriile de acces și expertiza subiecților implicați în activitatea instituțiilor cu profil juridic, decât pe valorile în sine.

Într-un final, anume această dimensiune (etico-axiologică) este o piesă a puzzle - lui care deschide calea depășirii crizei dreptului, care face loc unei perspective nici pe departe noi în abordarea unor subiecte obișnuite s-ar părea, dar printr-o prismă absolut nouă, adecvată necesităților actuale, și cu cerințe mult mai înalte, cât și cu standarde personale și profesionale adecvate.

³⁵⁷ Craiovan I., Cuza B. Sistemul educațional și valorile juridice. În: Revista Națională de Drept, nr.10-12 (228-230), 2019.

GENERALIZĂRI

Protecția drepturilor omului și guvernarea eficientă ca sarcini imediate în politica internă a Republicii Moldova se lovesc astăzi de noua realitate din vecinătate – războiul de agresiune al Federației Ruse împotriva Ucrainei, realitate ce părea de neconceput la începutul secolului al XXI-lea în centrul Europei, dar care totuși s-a întâmplat și durează deja mai mult de un an. Astfel suntem în prezența crizei dreptului, atât a dreptului intern, cât și a dreptului internațional. Omenirea în această perioadă de criză se află în fața unui examen pe care poate să-l treacă doar apelând la instrumente precum: raționalitatea, raționalizarea, solidaritatea și responsabilitatea organismelor internaționale, a statelor și instituțiilor statale și a persoanelor, indiferent de cetățenie, religie, rasă, cultură, statele trebuie să fie solidare, iar persoanele - responsabile.

Ritmul alert de evoluție nu numai a tehnologiilor, dar și a vieții economice, sociale, schimbările climatice ce pun sub semnul întrebării însăși supraviețuirea umană generează un grad ridicat de vulnerabilitate a ordinii de drept, a legitimității puterii publice, care ca răspuns ajunge să elaboreze un volum mare de acte normative, deci, rezultatul este inflația legislativă. În lupta cu acest fenomen de o valoare aparte este regula conform căreia legile și alte acte normative dobândesc legitimitate nu doar când sunt elaborate în conformitate cu normele tehnicii legislative, dar anume atunci când sunt compatibile cu valorile morale și, în condițiile în care valorile personale sunt compatibile cu dreptul.

Istoria crizelor dreptului demonstrează că ele au fost și sunt în strânsă legătură cu crizele sociale pe care nu le pot soluționa cu mijloace ordinare, iar în perioadele mai apropiate de noi crește rolul factorului uman în depășirea crizei dreptului, fiind cunoscute și situații în care impunerea unor reglementări normativ-juridice contrare valorilor împărtășite de societate a condus la ample deformări sociale și, în consecință, la o criză socială.

În contextul diverselor crize se schimbă și abordarea modernizării, care anterior era privită ca un proces ce aduce multiple beneficii. În special, modernizarea a fost asociată dezvoltării tehnologiilor informaționale, dar nici pe departe nu a reușit să fie conectată în mod real și cu valori umane esențiale. Termenul de Modernizare a revenit în actualitate, evo-

luția căreia a fost precedată de o analiză atentă a societăților, statelor după cel de-al doilea război mondial și a fost orientată spre promovarea unor valori fundamentale, construite/formulate pe rațiunea unei societăți bazată pe drepturi și libertăți, a cărei expresie normativă a fost Declarația Universală a Drepturilor Omului și de care umanitatea trebuie să țină cont în continuare. Orice criză aduce după sine reforme, schimbări ale structurilor sociale, schimbări ale guvernărilor, ale instituțiilor, dar presupune și un efort de adaptare a oamenilor, a fiecărei persoane în parte. Criza dreptului ca un concept larg include criza legii, criza legitimității dreptului, criza conștiinței juridice, criza culturii juridice, criza justiției, criza științei juridice, astfel încât amploarea acestui fenomen în primul sfert al secolului XXI devine din ce în ce mai alarmantă. Știința dreptului se află în dificultate atât din cauza noilor evoluții ale științelor naturii, cu care ar trebui să țină pasul (numai tematica neurodrepturilor cât contează în acest sens!), cât și din insuficiența reflecțiilor teoretico-filosofice, astfel încât se vede în situația de a apela la schimbarea de paradigmă, pentru o cercetare integrată, care să nu ia drept adevărat decât ceea ce este cercetat și verificat.

Calitatea factorului uman, nu numai în ceea ce privește personalul unor instituții publice, dar și al societății în general și al fiecărui individ în parte, rămâne să fie un catalizator relevant în ceea ce se referă la depistarea cauzelor crizei, ca punct de plecare pentru găsirea soluțiilor viabile în depășirea dificultăților generate de criza dreptului. Singura posibilitate de a înțelege anumite aspecte esențiale ale mecanismelor funcționale este o abordare integrată și multidimensională a guvernării prin prisma eficienței dreptului, a protecției drepturilor din perspectiva individualității și socialității persoanei.

Situațiile de criză, de cele mai dese ori, au impact negativ asupra interacțiunilor dintre cetățeni și autorități, procesul de comunicare fiind mai dificil de realizat, standardele juridice anterioare mai puțin eficiente și aplicabile, iar nemulțumirea - tot mai mare, precum și diminuarea încrederii cetățenilor în instituțiile și autoritățile guvernamentale. Ca foarte valoroasă se prezintă perspectiva unui consens politic și social asupra priorităților în vederea asigurării tranziției de la criză la normalitate și la modernizarea societății.

Studiul empiric a fost realizat într-un mediu profesional și academic cu intenția de a aduce clarificări cu referire la criza dreptului și de a identifica modalități în care este posibilă intervenția spre a îmbunătăți starea de lucruri existentă și de a oferi posibilitate de dezvoltare a unor noi cercetări teoretice și de activitate practică. Rezultatele au indicat că criza în drept ar putea să se manifeste prin pierderea legitimității, creșterea nihilismului juridic, contestarea dreptului, substituirea proceselor de interacțiune formale cu cele informale, limitarea accesului la justiție, încălcarea drepturilor omului, lipsa de eficiență și funcționalitate a instituțiilor etc. Ca factori declanșatori ai crizei dreptului au fost numiți: reglementarea insuficientă a unor relații sociale importante; nerespectarea și interpretarea tendențioasă a normelor de drept; diminuarea valorică a justiției; diminuarea ponderii societății civile în promovarea valorii dreptului; utilizarea fenomenului juridic drept instrument de luptă politică. Este de menționat și criza jurisprudenței, care reflectă incapacitatea sistemului justiției de a gestiona criza în direcția protejării drepturilor omului, acțiunile reale ale acestora fiind orientate, mai degrabă, spre suprimarea lor. Concomitent au fost înaintate opinii cu referire la posibilitatea ieșirii din starea de criză fie prin intervenții asupra structurii dreptului, fie prin modificarea capacităților sale funcționale, din care rezultă cu siguranță că dimensiunea etico-axiologică nu trebuie sacrificată. În această direcție studiul empiric a indicat clar că există la nivelul conștiinței sociale înțelegerea importanței funcționalității instituțiilor, interacțiunii lor cu cetățenii, dar și a caracterului complex al acțiunilor care necesită a fi asumate în direcția realizării progresului și a depășirii crizei dreptului pentru a construi o societate informată, capabilă și demnă. De aceea pentru noi este foarte important de a edifica o astfel de societate în integralitatea sa, nu doar a elitelor intelectuale, activitate la care își aduce aportul și LCȘ „Drept Public Comparat și E-guvernare”.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandru I. Din nou despre conflictele constituționale. În: Revista de Drept Public, Nr. 2/2018, Editura Universul Juridic.

2. Alexandru I. Traversăm o criză a dreptului public? În: Revista de Drept Public, 4/2014, Editura Universul Juridic.

3. Arama E. Criza democrației reprezentative și propuneri de depășire. În: Tranziția spre o guvernare și protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului. Chișinău: Cartea Juridică (Lexon-Prim), 2022.

4. Arama E., Chicu O. Reflecții asupra tehnicii juridice în lumina jurisprudenței constituționale.

Disponibil: <https://juridicemoldova.md/7270/reflectii-asupra-tehnicii-juridice-in-lumina-jurisprudentei-constitutionale.html>

5. Arama E., Stamate N. Dimensiunea axiologică a democrației.

Disponibil: <https://juridicemoldova.md/6596/dimensiunea-axiologica-a-democratiei.html>

6. Aramă E. Controlul constituționalității legilor: istorie și actualitate. Chișinău: Museum, 2000.

7. Aramă E. Istoria dreptului românesc. Chișinău, FEP Tipografia centrală, 1995.

8. Aramă E. Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului. Chișinău: CEP, USM, 2009.

9. Aristotel. Politica. București: Editura Semne, 2008.

10. Avrigeanu T. Categoria iuris. Știința dreptului ca știință politică. Disponibil: <https://www.universuljuridic.ro/wp-content/uploads/2017/02/AVRIGEANU-Categoria-iuris-2017.pdf>.

11. Baltag D., Ichim G. Dreptul suplu – valoare indispensabilă de regenerare a sistemului juridic. În: Legea și viața, nr. 9, 2017.

12. Banca mondială. Cadrul de evaluare a guvernării pământului (LGAF) în Republica Moldova. Raport final. Chișinău, martie 2014.

13. Banuri T. Modernization and its discontents. A Perspective From the Sociology of Knowledge. 1997. [online] Disponibil: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/WP33.pdf> (consultat: 23.09.2022).

14. Barometrul Opiniei Publice. Iunie 2021. [05.10.2022]. Disponibil: https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/Raport-BOP-2021_.pdf.

15. Bădescu M. Criza dreptului contemporan.
Disponibil: <https://www.abcnewstransilvania.ro/politica/mihai-badescu-criza-dreptului-contemporan/>.
16. Bădescu V. Valorile general-umane ca platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului. În: Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015.
17. Berjel J.L. Methodologie juridique. Paris: PUF, 2001.
18. Bertrand S. La recherche juridique vue par ses propres acteurs. Disponibil: <https://books.openedition.org/putc/947> Consultat la 08.08.2022
19. Boboc A. Dezbateri ideologice. Neopozitivismul în știința contemporană. București: Editura Politică, 1979.
20. Boldurean Cr.M. Drept și raționalitate. București: Editura C. H. Beck, 2007.
21. Bulzan C. Sociologia educației contemporane. Craiova: Editura Universitaria, 2007.
22. Butculescu C. R. Estetica dreptului românesc între complexitate și simplificare. În: Comunicări prezentate la Sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București, 2015.
23. Butler D., Ranney A. Summing Up în Referendums: A Comparative Study of Practice and Theory, ed. David Butler, Austin Ranney; Washington, D.c.: American Enterprise Institute, 1978.
24. Cammille, J., Dumoulin, L., Robert, C. Juridicizarea politicului. Iași: Institutul European, 2012.
25. Călători străini despre Țările Române, Vol. V. București: Editura științifică, 1973.
26. Ce înseamnă drepturile fundamentale pentru persoanele din UE? Sinteză.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-fundamental-rights-survey-human-rights_summary_ro.pdf, accesat la 25.10.2021.
27. Centrul de Investigații Strategice și Reforme. Arenda pământului în Republica Moldova. Chișinău, 2001. Disponibil pe: <http://www.cisr.md.org/pdf/0104%20Arenda%20pamantului%20in%20RM.pdf>
28. Cernea E. Criza dreptului în România la 1907. Disponibil: <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/cernea/11.htm>

29. Ciobanu R. De la consistență spre coerență într-o lume a supra-reglementării. În: *Filosofia și perspectiva umană*. Chișinău: ArtPoligraf, 2016.

30. Ciobanu R. et all. *Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova*. Chișinău: BonOffice, 2021.

31. Ciobanu R. Identificarea mecanismelor de modernizare a guvernării printr-o abordare de tip dezagregat. În: *Tranziția spre o bună guvernare și protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului*. Chișinău: Cartea Juridică, 2022.

32. Ciobanu R. *Metodologia interdisciplinară în reconstrucția paradigmatică a dreptului*. Teza de doctor habilitat, 2020.

33. Ciobanu R. *Reperetele constituirii unei metodologii interdisciplinare în drept*. Chișinău: ArtPoligraf, 2020.

34. *Codul contravențional al Republicii Moldova*.

35. *Codul electoral*. Monitorul Oficial, nr. 81/667 din 08.12.1997.

36. Comisia de la Veneția. *Avize*. Apelul lui Buquicchio către instituțiile din R. Moldova. [Accesat 12.01.2023]. Disponibil: <https://anticoruptie.md/ro/stiri/>.

37. *Compilația opiniilor și rapoartelor Comisiei de la Veneția referitoare la vetting-ul judecătorilor și procurorilor*. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/comisia_venetia/2022/CDL-PI2022051.pdf

38. Compte A. *Curs de filosofie pozitivă*. București: Editura Beladi, 2002.

39. *Conflictul juridic de natura constitutională între autoritățile publice din România*. [Accesat la 12.01.2023]. Disponibil: <https://www.hamangiu.ro/conflictul-juridic-de-natura-constitutională-intre-autoritățile-publice-in-romania>

40. *Constituția Republicii Moldova*. Monitorul Oficial Nr. 1 din 12-08-1994.

41. *Constituția României revizuită: comentarii și explicații*. București: ALL Beck, 2044,

42. *Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova* (coord.R. Ciobanu). Chișinău: Artpoligraf, 2021.

43. Costin M. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace* (în grafia rusă). Chișinău: Cartea Moldovenească, 1972.

44. Craiovan I. Complexitate și simplificare în drept. În: Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015.

45. Craiovan I. Cuza B. Sistemul educațional și valorile juridice. În: Revista Națională de Drept, nr.10-12 (228-230), 2019.

46. Craiovan I. Dimensiunea axiologică a dreptului. În: Drept românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe. p.180. (31 august 2018), Disponibil:<http://nos.iem.ro/bitstream/handle/11748/1342/30.Craiovan%20lon.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

47. Craiovan I. Finalitățile dreptului. București: Continent - XXI. 1995.

48. Craiovan I. Un posibil ghid pentru cercetarea științifică în domeniul dreptului. București: ProUniversitaria, 2013.

49. Cucereanu Gh. Blogul personal. Disponibil: <https://cuciureanu.wordpress.com/2020/10/26/comunitatea-stiintifica-a-sustinut-reforma-din-cercetare/>

50. Dănișor D. C. Democrația deconstituționalizată. București: Editura Universul Juridic, 2013.

51. Dănișor D. C. Dogaru I., Dănișor Gh. Teoria general a dreptului. Ediția a 2-a, București: C. H. Beck, 2008.

52. Dănișor D.C. Drept constituțional și instituții politice. Volumul I. Craiova: Editura Sitech, 2006.

53. Dănișor Gh. Însigurare: O filosofie despre istoria eșuată a umanității. Craiova: Editura Simbol. 2019.

54. Decizie nr. 53 din 28 ianuarie 2005 asupra cererilor de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre Președintele României și Parlament, formulate de președintele Camerei Deputaților și de președintele Senatului. Monitorul Oficial nr. 144 din 17 februarie 2005.

55. Declarația suveranității Republicii Sovietice Socialiste Moldova nr. 148-XII din 23.06.90. *Veștile nr.8/192, 1990.*

56. Declarație publică privind degradarea procesului legislativ și actului de guvernare în Republica Moldova, 21 decembrie 2020. [Accesat 12.01.2023]. Disponibil: <https://cpr.md/2020/12/21/declaratie-comuna->

57. Decret Nr. 441 din 22-04-2022 privind constituirea Comisiei naționale pentru integrare europeană. Monitorul Oficial Nr. 129-133 din 29.04.2022.

58. Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit, (collectif dirigé par André-Jean Arnaud). Paris, LGDJ, 1993, p. 129.

59. Djuvara M. Criza dreptului public internațional. În: Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice, 18, 1936, p. 187-211.

60. Document de politici publice. Cum facem procesul decizional în Parlamentul Republicii Moldova mai transparent? Chișinău, 2018. [Accesat 12.01.23].

Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/02/2018>.

61. Documenta Romaniae Historica. A, Moldova, vol. XXII. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974.

62. Documente despre răscoala din 1907. Vol. I, Editura de stat, 1948.

63. Dropu C. Flămânzi: un nume în istorie. Comitetul de cultură și educație socialistă Botoșani, 1977.

64. Dufour A. L Histoire du droit entre philosophie et histoire des idées. Bruxelles: Bruylant, 2003. Disponibil pe: <https://www.gbv.de/dms/spk/sbb/recht/toc/377403776.pdf> Consultat pe 10.08.2022.

65. Duminică R. Criza legii contemporane. București: Editura C.H. Beck, 2014.

66. Duțu M. Academia și Enciclopedia în ecuația cultivării culturii juridice. [online] Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5755/academia-si-enciclopedia-in-ecuatia-cultivariei-culturii-juridice> (consultat: 22.12.2022).

67. Duțu M. Dreptul crizei și criza științei juridice. [online] Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5069/dreptul-crizei-si-criza-stiintei-juridice> (consultat: 22.12.2022).

68. Duțu M. Dreptul suplu: complement, alternativă ori viitor al dreptului? În: Revista Dreptul, nr.1/2015 <https://lege5.ro/gratuit/gm-3tanbuhe3a/dreptul-suplu-complement-alternativa-ori-viitor-al-dreptului>

69. Duțu M. Dreptul: Între ipostaze teoretice și avatarurile mondializării. București: Editura Academiei Române, 2014.

70. Duțu M. Simplificarea - o prioritate a modernizării dreptului. În: Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice, București, 2015.

71. Duțu, M. Dreptul înainte și după criza COVID -19. Spre un drept al coronavirusului? În: Universul Juridic nr. 8/2020.

72. Dworkin R. Preeminența dreptului. Comunicare prezentată la conferința „The Rule of Law as a practical concept”, Disponibil în română: https://www.constcourt.md/public/files/file/Publicatii/2018/Ronald_Dworkin_-_Preeminenta_dreptului.pdf

73. Enăchescu C. Tratat de teoria cercetării științifice. Iași: Polirom, 2005.

74. Enciclopedie juridică română. Vol. I. A-C. București: Editura Academiei Române, 2018, p. 1011.

75. Enciu N. Reforma agrară și evoluția agriculturii basarabene în perioada dintre cele două războaie mondiale. Disponibil: http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/2364/1/Enciu_Nicolae_Reforma_agrara.pdf.

76. Eșecurile pe bandă rulantă a RM la CtEDO. 28.01.2023. Disponibil: <https://anticoruptie.md/ro/stiri/esecuri-pe-banda-rulanta-pentru-republica-moldova-la-ctedo-care-este-suma-despagubirilor>.

77. European Commission for democracy through law. Venice Commission. Study no. 512/2009. Disponibil: <https://www.venice.coe.int/webforms/events/>.

78. Faur M. Drepturile omului după 9/11 și pandemia Covid-19. Disponibil: <https://reporterglobal.ro/drepturile-omului-dupa-9-11-si-pandemia-covid-19/>

79. Fukuyama F. Our posthuman Future. Consequences of the Biotechnology revolution. (traducerea în rusa de M.B. Levin). Moscva: Act „Liux”, 2004.

80. Fukuyama F. The end of history and the last man. (traducere în rusă de M.B.Levin). Moscva: Act, 2009.

81. Gangan S., Ignat A. Evoluția drepturilor de proprietate în sectorul agricol al Republicii Moldova. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/112-116_13.pdf.

82. Gherghina S., Mișcoiu S. Democratizare și consolidare democratică în Europa Centrală și de Est. Iași: Institutul European, 2014.

83. Ghibănescu Gh. Arhiva muzeului municipal Iași, 1929, Fascicul 2.

84. Giddens A. Sociologie. București: Editura ALL, 2010.

85. Goody J., Goody versus Goudsblom: pour ou contre Norbert Elias? Polis, Vol. 7, Număr special, 2000.

86. Mihăilescu V. Povestea maidanezului Leuțu. Despre noua ordine domestică și criza omului. Chișinău: Cartier, 2013.

87. Goudenhooff G. Legitimitatea. Ritualuri ale legalității și autoritatea discursivă. Iași: Adeneum, 2014.
88. Grama D. Tendințele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859). București: Actami, 2000.
89. Grecu R. C. Stere despre constituție și constituționalism: abordare istorică și aspecte contemporane. În: Revista INJ. Nr.1/2009, p.74-78.
90. Grecu R. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui c. Stere. Teza de doctor habilitat, Chișinău, 2010.
91. Grecu R. Stere-juristul. Chișinău: Universul, 2008.
92. Grigoraș N. Imunitățile și privilegiile fiscale în Moldova În: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol, Iași, 1969, t.VI.
93. Grigore M. Tehnica normativă. București: Editura C.H. Beck, 2009.
94. Grinin L.E. State and Socio-Political Crises in the Process of Modernization. [online] Disponibil: <https://escholarship.org/uc/item/77d-3q9zd> (consultat: 25.09.2022).
95. Grinin L.E. Модернизация и социально-политические кризисы. În: Н. Д. Кондратьев: Кризисы и прогнозы в свете теории длинных волн. Взгляд из современности. М.: Моск. ред. изд-ва «Учитель», 2017. – 384 с. [online] Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/323998117_Modernizacia_i_socialno-politiceskie_krizisy (consultat: 23.09.2022).
96. Guceac I. Tratat elementar de drept constituțional. Volumul I. Chișinău: „ÎS FEP Tipografia Centrală”, 2020.
97. Haass R. The Age of Nonpolarity. Foreign Affairs, 2008. P. 44-56. Disponibil:<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2008-05-03/age-nonpolarity>.
98. Habermas J. Droit et Démocratie. Entre faits et normes. Paris: Gallimard, 1997.
99. Hart. H. L. A. Conceptul de drept. Chișinău: Sigma, 1999.
100. Hayek F. Constituția libertății. Iași: Institutul European, 1998.
101. Hayek F.A. Drept, legislație și libertate. Iași: Editura Universității „A.I. Cuza”, 2013.
102. Hegel G.W.F. Prelegeri de filosofie a istoriei. București: Humanitas, 1997.
103. Hotărâre nr. 386 din 17-06-2020 cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice. Monitorul Oficial Nr. 153-158 din 20.06.2020.

104. Hotărâre Nr. 461 din 22-05-2018 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a traficului de ființe umane pentru anii 2018-2023 și a Planului de acțiuni pentru anii 2018-2020 privind implementarea acesteia. Monitorul Oficial Nr. 167-175 din 25.05.2018.

105. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 26 din 27.09.2016. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=-hotariri&docid=595&l=ro> (accesat: 16.03.2023).

106. Hotărârea Curții Constituționale cu privire la constituționalitatea Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 68 din 15 martie 1996 „Despre conducerea Ministerului Apărării” Nr.9A din 04.04.96. Monitorul Oficial nr.25/16 din 25.04.1996.

107. Hotărârea Nr.485 din 13.07.2022. Publicat: 15.07.2022 în MO nr.208-216 art. 550. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132127&lang=ro

108. Ichim G. Finalitatea umanistă a valorilor juridice. Teza de doctor în drept. Chișinău 2019. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54874/radu-gabriel_ichim_thesis.pdf.

109. Inglehart R., Welzel Ch. Modernization, cultural Change, and Democracy. Cambridge: University Press, 2005.

110. Interviu cu președintele ASM.

<https://asm.md/stiinta-moldovei-la-o-noua-rasce-reformelor-interviu-cu-presedintele-asm-acad-ion-tighineanu>.

111. Iorga N. Observațiile unui nespecialist asupra istoriei antice. București, 1916.

112. Irinescu T. Enciclopedie juridică. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2006.

113. Isaac J.C. Democrația în vremuri întunecate. Iași: Editura Polirom, 2000.

114. Isaienko. The crisis of Power as a problem of the Development of public Administration in the postmodern World. In: Postmodern openings. Vol.11, ISSU 3, septembrie 2020.

115. King R.F. Strategia cercetării. Iași: Polirom, 2005.

116. Koivisto I. Varieties of Good Governance: A Suggestion of Discursive Plurality. Int J Semiot Law, [e-journal] 27, pp. 587–611. DOI 10.1007/s11196-013-9329-6. 2014.

Disponibil: <https://af.booksc.eu/book/22063777/97c284>.

117. Kuhn Th. Structura revoluțiilor științifice. București: Humanitas, 2008.

118. Lege Nr. 100 din 22-12-2017 cu privire la actele normative. Monitorul Oficial Nr. 7-17 din 12.01.2018.

119. Lege Nr. 166 din 11-07-2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”. Monitorul Oficial Nr. 245-247 din 30.11.2012.

120. Lege Nr. 211 din 06-12-2021 pentru aprobarea Strategiei privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022–2025 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia. Monitorul Oficial Nr. 325-333 din 31-12-2021.

121. Lege Nr. 344 din 23-12-1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri). Monitorul Oficial Nr. 3-4 din 14-01-1995.

122. Lege Nr. 52 din 03-04-2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul). Monitorul Oficial Nr. 110-114 din 05.09.2014.

123. Lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”. Monitorul Oficial Nr. 409-410 din 21.12. 2022.

124. Legea nr.26 din 10.03.2022 privind unele măsuri aferente selecției candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor. Publicat: 16.03.2022 în MO nr. 72 art.103. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130320&lang=ro

125. Lembo C., Mackenzie-Sao P. Dreptul irrational. În: Năstase A., Dănișor D.C. Pluralism, pluralism politic și pluralism juridic în Constituția României. În: Ad honorem Ion Dogaru. Studii juridice alese. București: Editura All Beck, 2005.

126. Lipton J. Conflict de lege, conflict de valori. În: Edificarea statului de drept. Materialele Conferinței internaționale științifico-practice, 27 septembrie 2003, Chișinău: Tipografia „Bons Offices”, 2003.

127. Locke J. Al doilea tratat despre cărmuire. Scrisoare despre toleranță. București: Nemira, 1999.

128. Lovinescu E. „Constituționalism și import constituțional în România modernă. Proiectul de Constituție de la 1848 al lui Mihail Kogălniceanu”, Istoria civilizației române, p. 60-61. În: Romanian Political Science Review, vol. XI, nr. 2, 2011.

129. Manent P. O filosofie politică pentru cetățean. București: Editura Humanitas, 2003.

130. Manolescu M. Teoria și practica dreptului. I. Metodologia și sociologia juridică. București: Fundația Regele Mihai I, 1946.

131. Marga A. Justiția și valorile ei. București: Editura Meteor Press, 2020.

132. Marmor A. Preeminențele dreptului și limitele sale. În: Preeminențele dreptului și controlul de constituționalitate între tradiție și modernitate. București: Editura Hamangiu, 2018. Disponibil: http://www.const-court.md/public/files/file/Publicatii/2018/Buletin_CCR_CCM.pdf 176.

133. Martinek M. Integrarea europeană și stilul dreptului – de la juristul de stat la eurojurist. În: Ad honorem Ion Dogaru. Studii juridice alese. București: Editura All Beck, 2005.

134. Masa rotundă cu genericul *Criza dreptului și reconfigurarea drepturilor omului în condiții de criză*, organizată în contextul realizării proiectului de stat Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului. [10/01.2023.]. Disponibil: <http://drept.usm.md/calendarview.php?l=ro&idc=14&id=1654&t=/Infocentru/Evenimente/Masa-rotunda->

135. Matthew D. Stephen, Legitimacy Deficits of International Organizations: design, drift, and decoupling at the UN Security Council. In: Cambridge Review of International Affairs. 2018, vol 31. Disponibil: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/179955/4/full-text-Stephen-Legitimacy-v3.pdf>

136. Mignolo W. The many faces of cosmo-polis: Border thinking and critical cosmopolitanism. Public culture, 12 (3), 2000.

137. Moldova un sfert de secol 1996: Politicienii preocupați mai mult de prezidențiale decât de problemele economice. [Accesat la 12.01.2023]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/27901942.html>.

138. Moraru A. Istoria românilor (Basarabia, Transnistria. 1812-1993). Chișinău, 1995.

139. Moscovic S., Buschini F. Metodologia științelor socioumane. Iași: Polirom, 2007.

140. Mureșan M. Economia românească de la tradiționalism la post-modernism. Studii. București, 2004.

141. Negru B., A. Negru. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017.

142. Ornea Z. Viața lui Constantin Stere, vol. I. Chișinău: Universul, 2005.

143. Pagina oficiala a Guvernului RM. Disponibil: <https://gov.md/ro/moldova2030>.

144. PNUD. [citat 23.11.2020]. Disponibil: <https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/coronavirus.html>

145. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Editura Actami, 1998.

146. Popa N. Trăim deja într-o criză a dreptului? <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/pblwview2022&div=19&id=&page=>

147. Popa N., Dănișor Gh., Dogaru I., Dănișor D. C. Filosofia dreptului. Marile curente. București: C. H. Beck, 2007

148. Popelier P., Kleizen B., De Clerck C., Glavina M., Van Dooren W. The Role of Courts in Times of Crisis: A Matter of Trust, Legitimacy and Expertise. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Intervention_20210415_Popelier_Rule_of_Law_ENG.pdf.

149. Popoveniuc B. Tehnofrenia. Diagnostic și tratament. În: Filosofia și perspectiva umană Chișinău: ArtPoligraf, 2016.

150. Predescu O. Rolul dreptului și statului de drept în contextul crizei existențiale actuale. [online] Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5758/rolul-dreptului-si-statului-de-drept-in-contextul-crizei-existential-actuale> .

151. Râbca E., Zaharia V., Mărgineanu V., R. Ciobanu. Filosofia dreptului. Chișinău: Artpoligraf, 2016.

152. Reforma constituțională: analiză și proiecții. Raportul comisiei pentru o nouă Constituție. Coord. Elena Simina Tănăsescu, Bogdan Dima, București: Universul Juridic, 2012.

153. Russian journal of legal studies. 2017. Nr.1 (10).

154. Safta M. Angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege. <https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2021/01/safta.pdf>.

155. Safta M. Consolidarea funcției legislative a Parlamentului, în lumina principiului securității juridice. Revista Universul Juridic, 2021. Disponibil: <http://revista.universuljuridic.ro/consolidarea-functiei-legislative-parlamentului-lumina-principiului-securitatii-juridice/>.

156. Safta M. Soluții legislative neconstituționale din cauza nerespectării normelor de tehnică legislativă. Disponibil: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=821702>.

157. Safta M. *Valorificarea normelor de tehnică legislativă în controlul de constituționalitate*. În: Buletin de informare legislativă nr. 2/2016, pp. 3-23.

158. Sartori G. *Teoria democrației reinterpretată*. Iași: Editura Polirom. 1999.

159. Savenkov A.N. The global crisis of modernity as a matter of Philosophy of Law. [citat 21.10.2020]. Disponibil: <https://ras.jes.su/gp/s013207690004632-7-1-en>

160. Shapovalov V. V., Varonina, S. *Ponyattya sotsial'noyi spravedlyvosti v kontseptsiyakh yevropeys'koyi khrystyians'koyi demokratiyi* [The concept of social justice in the concepts of European Christian democracy]. Bulletin of Moscow University, Series 7, Philosophy, 2, 2011, 74-87. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-sotsialnoy-spravedlivosti-v-kontseptsiyah-evropeyskoy-hristianskoy-demokratii>.

161. Sikking K. *Drepturi și responsabilități în timpul pandemiei de Coronavirus*. Disponibil: <https://www.openglobalrights.org/rights-and-responsibilities-in-the-coronavirus-pandemic/?lang=Romanian>.

162. Snyder F. G. *Law and Development in the Light of Dependancy Theory*. In: *Law&Society Review*, vol.14, nr.3 /1980 pp.723-804. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/3053197>.

163. *Sondaj Economic și socio-politic*. Republica Moldova, Mai 2022. Disponibil: <https://ispri.ro/wp-content/uploads/2022/06/Studiu-Omnibus-IDIS-20.05.22-fin.pdf>.

164. Stănescu V. *Globalizarea: spre o nouă treaptă de civilizație*. Cluj-Napoca: Editura Eikon, 2009.

165. Stoica V. *Despre logica juridică și adevărata viață a dreptului*. În: *Revista Dilema veche*, nr. 916, 28 octombrie – 3 noiembrie 2021. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5058/despre-logica-juridica-si-adevarata-viata-a-dreptului>.

166. *Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2030*. Disponibil: <https://particip.gov.md/ro/strategy/strategia-nationala-de-dezvoltare-moldova-2030/4> (consultat: 13.10.2022).

167. *Strategia privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025*. Legea nr.211 din 06.12.2021. Publicat: 31.12.2021 în: MO nr.325-333, art.496. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129241&lang=ro.

168. Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021.

http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/07/DO_raport_raport_OAP-2.pdf, accesat la 03.10.2021.

169. Supiot A. Homo juridicus. București: Editura Rosetti Educațional, 2011.

170. Șandru D. Reforma agrară din 1921 și loturile demonstrative. Disponibil:http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/Buletin17/14_reforma.pdf

171. Șotropa V. Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secol. al XIX-lea. București, 1976.

172. Tănase D.I. Abordare procesuală și sistemică a crizei și managementul crizei. În: Economie teoretică și aplicată. Volumul XIX (2012), N°. 5(570).

173. Tec L. Educația în vremea pandemiei. Distanțare socială sau distanțare de ... realitate? Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/3749/educatia-in-vremea-pandemiei-distantare-sociala-sau-distantare-de-realitate>.

174. Tismăneanu V. Fantasmеle salvării. Iași: Editura Polirom, 1999.

175. Titulescu N. Teoria contractului de muncă. În: Curierul judiciar, nr. 34/1908.

176. Tranziția spre o bună guvernare și protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului (coord. R. Ciobanu). Chișinău: Cartea juridică, 2022.

177. Tuca F. Criza dreptului. Disponibil: <https://revistacariere.ro/inovatie/trend/criza-dreptului/>.

178. Turcan R. V., Bugaian L., Cotelnic A., Niculita A., Pojar D., Todos P. Restructuring Higher Education Sector in the Republic of Moldova: Draft Legislative Proposals. EUniAM, TEMPUS project, www.euniam.aau.dk, 2015. http://www.euniam.aau.dk/fileadmin/user_upload/EUniAM_WP4_Restructuring-HE-Moldova_v12.pdf.

179. Varga A. Constituționalitatea procesului legislativ. București: Editura Hamangiu, 2007.

180. VasIU I. Criminalitatea informatică. București: Editura Nemira, 1998.

181. VasIU I. Informatica juridică și dreptul. Cluj-Napoca: Editura Al-bastră, 1997.

182. Vedinaș V. Orgii procedurale. București: Editura Universul Juri-dic, 2011.

183. Zamfir C. Tranziția: va mai fi sociologia românească la fel? [on-line] Disponibil: <file:///C:/Users/User/Downloads/378-Article%20Text-695-1-10-20191202.pdf> (consultat: 03.11.2022).

184. Анисин А. Л., Анисин С. С. În: Проблема онтологической и аксиологической легитимации позитивного права. În: Философия права, nr. 2, 2020.

185. Арамэ Е. Эволюция правовых институтов средневековой Молдовы (XV-XVIII), Кишинэу, 1999.

186. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирова-ния. М.: Изд-во МГУ; Изд. группа ИНФРА-М - НОРМА, 1998.

187. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирова-ния. М.: Изд-во МГУ; Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1998.

188. Брылёв Н.И. Глубокий кризис правовой системы или общие проблемы права. Disponibil: https://www.nbrilev.ru/8_noktr1.htm.

189. Винниченко О. Ю. Методология юриспруденции. Кризис или новые возможности? Disponibil: <https://core.ac.uk/download/pdf/226256497.pdf>

190. Власенко Н.А. Кризис права: проблемы и подходы к реше-нию // Журнал российского права. N 8, август 2013 г.

191. Гегель Г. В. Философия права. 1990.

192. Государственно-правовые акты МССР (1924-1940). Состави-тель А. В. Сурилов. Кишинев, 1963.

193. Дигесты Юстиниана: Пер. с лат. / отв. ред. Л. Л. Кофанов. М.: Статут. 2002.

194. Дмитриев П. Г, Советов П. В. Роль централизованного пути присвоения прибавочного продукта с крестьян феодальной Молда-вии (XV-XVIII вв.) În: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1963 год. Вильнюс, 1965.

195. Дорская А. А. Кризис в праве как одна из причин революций 1917 г. // Вестник Московского городского педагогического универ-ситета. Серия: юридические науки. – 2017. – № 3 (27).

196. Дорская А.А. Кризисы права и развитие прав человека: проблема соотношения понятий / Право и права человека в современном мире: тенденции, риски, перспективы развития: Материалы Всероссийской научной конференции памяти профессора Ф.М. Рудинского, 23 апреля 2020 г. М.: Саратовский источник, 2020.

197. Зорькин В. Глобальный кризис, право и права человека / В. Зорькин // Россия в глобальной политике. 2009, № 1., Т. 7.

198. Ильин И. А. Теория права и государства. М.: Издательство Зерцало, 2003 г.

199. Краснов Ю.К. Некоторые теоретические и практические аспекты кризиса права в современном мире. Disponibil: <https://mgimopravo.elpub.ru/jour/article/view/5>

200. Краснов Ю.К. Некоторые теоретические и практические аспекты кризиса права в современном мире;

201. Кризис права: история и современность /Андреев Н.Ю., Денисенко В.В., Лаптева Л.Е., Малиновская Н.В.,Полянский П.Л., Ромашов Р.А., Сафронова Т.Н., Сорокина Ю.В.,Сумин А.В., Честнов И.Л.; под общ. ред. В.В. Денисенко,М.А. Беяева, Е.Н. Тонкова. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2018. 514 с.

202. Никитина А. В. Типология конституционных конфликтов. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2016. № 1 (46). р. 69–78. [03.01.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-konstitutsionnyh-konfliktov/viewer>.

203. Новгородцев П. И. Кризис современного правосознания. Москва: Типо-литография товарищества И. Н. Кушнерев и Ко, 1909 г.

204. Проблемы современной конституционалистики. Учебное пособие. Под редакцией М. Ф. Орзиха. Киев, Юринком Интер, 2012, р. 217 și urm.; Никитина А. В. Типология конституционных конфликтов. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2016. № 1 (46).

205. Рассказов Л.Д. Российское общественное сознание в условиях современных глобализационных кризисных процессов: автореф. дисс. 09.00.11. Улан-Удэ, 2018.

206. Советов П. В., Развитие феодализма и крестьяне Молдавии, Кишинев: Știința, 1980.

207. Спиноза Б. Избранные произведения, в 2-х томах. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. т. I.

208. Фридман М. Капитализм и свобода. М.: Новое издательство, 2006.

209. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. М.: Прогресс-Традиция, 2004.

210. Честнов И. Л. Кризис легитимности права как глобальный вызов юридической науке. [09.10.2022]. Disponibil:https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2015_Sbornik/2015_Dokladi/2015_sec4_031.pdf.

211. Честнов И.Л., Абрамов В.М. Вызовы постсовременности в праве и в юридической науке. În: Кризисные явления в праве: теория, история, пути преодоления. Коллективная монография. Сост. и ред. А.А. Дорская, В.А. Косовская, Н.И. Алексеева. Санкт-Петербург, Астерион, 2021.

212. Шугуров М.В. Феномен легитимности права: философско-правовое осмысление. În: Российский журнал правовых исследований, 2015. Nr. 1 (2).

213. Яковлев А.И. Модернизация как реформа системы. В: Международные отношения и мировая политика. 2010. № 2, Вестн. Моск. ун-та. Сер. 25.

Aprobat spre tipar:
Formularul hârtiei 60x84 1/16
Hârtie ofset. Tipar ofset.
Coli de autor 15. Comanda nr. 68

EDITURA
LEXON

MD-2049, mun. Chişinău, str. Pan Halippa 6G/13A
GSM: 0 699 04 555; 0 795 29 555
fax. 022 28 81 78; www.lexon.md
e-mail: lexonprim2001@gmail.com